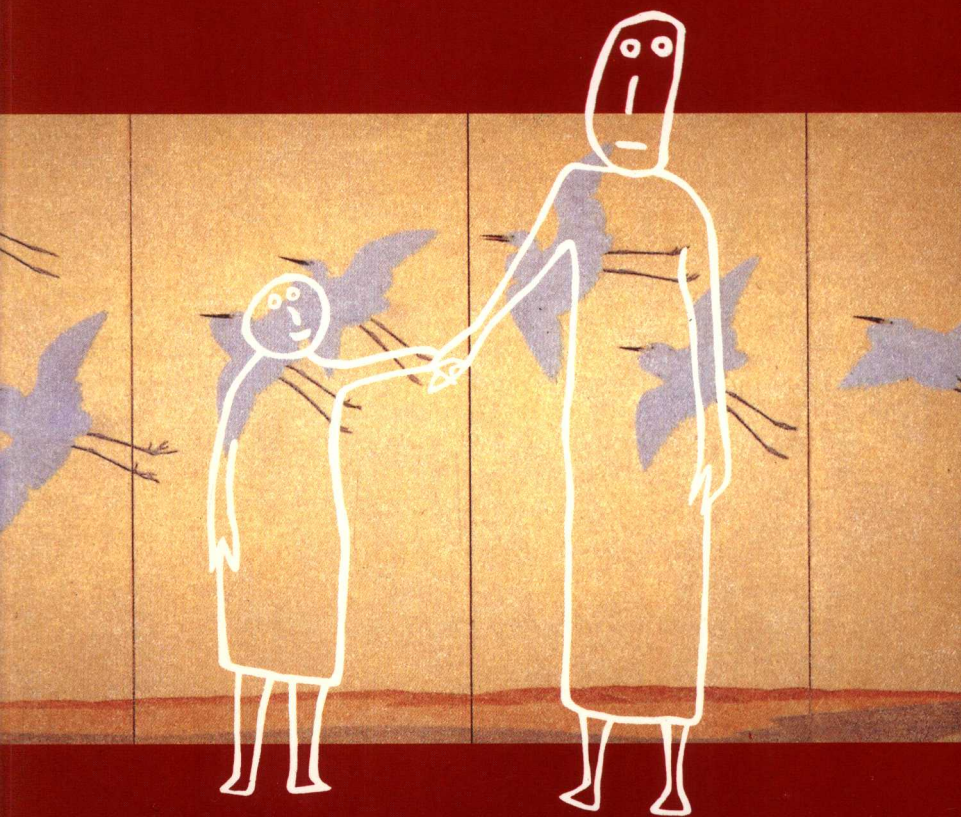

อะมะอะะ

แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น

มณฑา พิมพ์ทอง แปลและเรียบเรียง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE TOYOTA FOUNDATION

อะมะเอะะ

แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น

มณฑา พิมพ์ทอง ผู้แปลและเรียบเรียง

Amae no kōzō

Doi Takeo ผู้แต่ง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ChangeFusion สสส. เครือข่ายจิตอาสา
VolunteerSpirit Network

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา นำมาไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

อะมะเอะ : แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น

แปลและเรียบเรียงโดย

มณฑา พิมพ์ทอง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาญี่ปุ่น
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
แปลจาก

Amae no kōzō

ของ

Professor Doi Takeo

พิมพ์ครั้งแรก : 2538

จำนวนพิมพ์ 2000 เล่ม

สงวนสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2521

ISBN : 974-89018-3-1

บรรณาธิการมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

พิสูจนอักษร

สมประสงค์ เดชาวิชิตเลิศ

แบบปกและรูปเล่มโดย

ลำยวน เพชรแสงสว่าง

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร. 424-5768, 433-8713

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย

THE TOYOTA FOUNDATION

จัดจำหน่ายโดย

บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด โทร. 466-0519

ราคา 125 บาท

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2509 ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่างๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเลอร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องต้นของมูลนิธิโครงการตำราก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในชั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องกับสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่างๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ

มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่งขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภททั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรกๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่นๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม - กลั่นกรอง - ตรวจสอบและจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบายได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่างๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่นๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปะ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังสามารถขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบ้างเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หาก

มุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ใน
ราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำ
แนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้
ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะ
เป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่างๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวม
ตำราสาขาวิชาต่างๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก

ประธานคณะกรรมการบริหาร

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายบรรณินิ	เศรษฐบุตร	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิวัักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจิตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลยเกษม	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

รายนามคณะกรรมการดำเนินงาน
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	ประธาน
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	รองประธาน
นายอาทร	พุ่มธรรมสาร	กรรมการ
นายไชยวัฒน์	คำชู	กรรมการ
นายสุวินัย	ภรณ์วลัย	กรรมการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการ
นางสุวรรณา	สถาอานันท์	กรรมการ
นางปริตตา	เฉลิมเผ่า กอนันตกุล	กรรมการ
นายสุริชัย	หวันแก้ว	กรรมการ
นายอุทัย	ดุลงเกษม	กรรมการ
นายสัญญาชัย	สุวังบุตร	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการ
นายธำรงค์ศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและเลขานุการ

คำนำ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

หนังสือเรื่อง “อะมะเอะ : แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น” เล่มนี้เป็นการแปลจากภาษาญี่ปุ่นเรื่อง “*Amae no kōzō*” ของศาสตราจารย์ นายแพทย์ โดะอิ ทะเกะโอะ (Doi Takeo) ซึ่งพิมพ์ขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 2519 (1976) และได้รับการแก้ไขปรับปรุงและจัดพิมพ์ใหม่อีกหลายครั้งล่าสุดคือเมื่อต้นปี 2537 (1994) ที่ผ่านมา หนังสือเล่มนี้ไม่เพียงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ยังได้รับการแปลและจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาต่าง ๆ ทั่วโลกด้วย ในการแปลและจัดพิมพ์ภาคภาษาไทยครั้งนี้ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ได้รับคำอนุญาตให้แปลและจัดพิมพ์ได้จาก ศาสตราจารย์ นายแพทย์ โดะอิ ทะเกะโอะ และท่านยังได้กรุณาเขียนคำนำให้เป็นกรณีพิเศษอีกด้วย จึงขอขอบคุณท่านเป็นอย่างสูง

“อะมะเอะ : แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น” สำเร็จสมบูรณ์ได้ก็ด้วยความวิริยะอุตสาหะของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มณฑา พิมพ์ทอง แห่งภาควิชาภาษาญี่ปุ่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่นอกจากจะทำการแปลแล้ว ยังได้ทำ “คำอธิบายชื่อคนและศัพท์เฉพาะเพิ่มเติม” เพื่อให้ผู้อ่านชาวไทยสามารถเข้าใจในเนื้อหาได้อย่างครบถ้วน นับว่าเป็นความเพียรพยายามที่มีคุณค่ายิ่งต่อสังคมไทย

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ก็ด้วยความสนับสนุนการจัดพิมพ์อย่างเต็มที่จาก THE TOYOTA FOUNDATION (JAPAN) มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ขอขอบคุณอย่างสูงยิ่งอีกครั้งหนึ่ง

ท้ายนี้ “อะมะเอะ : แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น” คงมีคุณค่าอย่างมากต่อชาวไทยที่จะได้รับรู้ บุคลิก ความคิด และวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่นจากมุมมองทางจิตวิทยาโดยชาวญี่ปุ่นเอง นอกเหนือจากด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

มกราคม 2538

คำนำของผู้แปล

หนังสือเล่มนี้แปลจาก “อะมะเอะ โนะ โคโซ” (Amae no Kōzō) ซึ่งนายแพทย์ โดเออิ ทะเกะโอะ (Doi Takeo) จิตแพทย์ผู้มีชื่อเสียงของญี่ปุ่น เป็นผู้เขียน พิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อปี 1976 “อะมะเอะ โนะ โคโซ” เป็นหนังสือที่มีผู้อ่านมากที่สุดเล่มหนึ่ง ได้รับการตีพิมพ์จำหน่ายหลายครั้ง มีการแปลออกเป็นภาษาต่าง ๆ มากมาย

นายแพทย์โดเออิ ได้ใช้ความคิดเรื่อง “อะมะเอะ” เป็นกุญแจสำคัญในการวิเคราะห์สภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นได้อย่างดี เขาเริ่มเห็นความสำคัญของความหมายของ “อะมะเอะ” จากประสบการณ์ส่วนตัวและประสบการณ์ในการรักษาคนไข้ เมื่อได้ใช้วิธีการทางจิตวิทยาในการวิเคราะห์ประสบการณ์เหล่านี้ ทำให้มองเห็นความสำคัญของความคิดในเรื่อง “อะมะเอะ” และเกิดความมั่นใจว่า “อะมะเอะ” คือแก่นแท้ของสภาพจิตใจคนญี่ปุ่น ในหนังสือเล่มนี้นายแพทย์โดเออิ ได้แสดงให้เห็นว่า “อะมะเอะ” มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพ ความคิด วัฒนธรรมญี่ปุ่นอย่างไร เป็นการสร้างทฤษฎีที่เกิดจากความเชื่อที่ว่า ภาษาจะสามารถแสดงลักษณะประจำชาติของชนชาติใดชาติหนึ่งได้ดีที่สุด เขาไม่เห็นด้วยกับการใช้มโนทัศน์ในจิตวิทยาของชาวตะวันตกมาวิเคราะห์บุคลิกลักษณะของคนญี่ปุ่นโดยตรง เพราะผลที่ได้ย่อมเป็นผลจากการมองจากสายตาของคนภายนอก มิได้ทำให้เห็นอะไรลึกซึ้งเท่ากับการวิเคราะห์โดยผ่านภาษาญี่ปุ่น ซึ่งแทนความคิดของคนญี่ปุ่นเอง

เพื่อให้ผู้อ่านมีพื้นฐานในการอ่านหนังสือเล่มนี้ จึงจะขออธิบายถึงความหมายของคำว่า “อะมะเอะ” ไว้พอสังเขปดังนี้ “อะมะเอะ” ตามความหมายทางจิตวิทยาหมายถึงความรู้สึกของทารกน้อยที่ต้องการความอบอุ่นจากอ้อมอกแม่ ความปรารถนาที่จะได้รับความรัก และไม่ต้องการที่จะพรากจากแม่ ความ

รู้สึกเช่นนี้เป็นความรู้สึกร่วมกันของมนุษย์ทั่วโลกก็จริง แต่ในหมู่คนญี่ปุ่น ความรู้สึกนี้จะยังคงมีอยู่ตลอดชีวิตของความเป็นผู้ใหญ่ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด ทศนคติที่มีต่อผู้อื่น และเห็นได้ชัดกว่าคนชาติอื่น ๆ ส่วนความหมายตามพจนานุกรมก็คือ “อะมะเอะ” เป็นคำนามของกริยา “อะมะเอะรุ” (amaeru) ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้คือ 1. กริยาอ่อน ต้องการอ้อมอกแม่ของทารกน้อย 2. คาดหวังความรักความสนิทสนม ความเมตตาจากผู้อื่น 3. ทำตามใจตัวเอง นอกจาก “อะมะเอะ” และ “อะมะเอะรุ” ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการเข้าใจสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นแล้ว ผู้เขียนยังได้ยกคำศัพท์อื่น ๆ ตลอดจนความคิดและพฤติกรรมของคนญี่ปุ่น ที่เกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจมาพูดถึงด้วย แสดงให้เห็นว่า “อะมะเอะ” เป็นแรงกระตุ้นอยู่เบื้องหลังสังคมญี่ปุ่น

ในการแปลหนังสือเล่มนี้ ผู้แปลใช้วิธีแปลแบบเรียบเรียง บางครั้งได้เพิ่มเติมข้อความลงไปเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ก่อนที่จะเข้าสู่ตัวบทแต่ละบทได้แทรกบทสรุปไว้ด้วย บทสรุปนี้นายแพทย์โตะอิ เขียนเพิ่มเติมไว้ใน “อะมะเอะ โนะ โคโส” ฉบับปี 1993 ซึ่งท่านได้กรุณาขอให้ผู้แปล เมื่อคราวเดินทางไปประเทศญี่ปุ่นเมื่อปี 1993

สำหรับการเขียนชื่อและคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยนี้ ได้ใช้ระบบการถอดอักษรญี่ปุ่นออกเป็นภาษาไทย ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของคณาจารย์คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายละเอียดได้อธิบายไว้ด้านหลังของหนังสือเล่มนี้แล้ว ส่วนการเขียนชื่อคนญี่ปุ่นนั้นได้เขียนตามแบบญี่ปุ่น คือ ใช้นามสกุลขึ้นก่อน คำอธิบายเกี่ยวกับชื่อคนและคำศัพท์ต่าง ๆ ได้เขียนไว้ด้านหลัง ส่วนหนึ่งได้เรียบเรียงจากคำอธิบายในหนังสือ “อะมะเอะ โนะ โคโส” ฉบับปี 1993 และส่วนหนึ่งได้เรียบเรียงจากพจนานุกรมและหนังสืออื่น ๆ

ผู้แปล ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ซะกะโมะโตะ ฮินะโกะ (Prof. Sakamoto Hinako) อาจารย์คิตะมูระ ทะเกะมิ (Mr. Kitamura Takeshi) อาจารย์ทะนะกะ ฌูโกะ (Ms. Tanaka Shūko) อาจารย์คุโบะตะ ยูโกะ (Ms. Kubota Yūko) ที่ได้กรุณาเป็นที่ปรึกษาในการแปล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ผกาทิพย์

สกุลครู ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชณี ปิยะมาวดี รองศาสตราจารย์ ดร.พวงคราม พันธุ์บุรณะ รองศาสตราจารย์ปรีชา ช่างขวัญยืน ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ต้นฉบับ รองศาสตราจารย์ ดร.อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ ที่ได้กรุณาอธิบายให้ความกระจ่างในเนื้อหาบางตอนที่เกี่ยวกับวิชาภาษาศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์จิตโสมนัส ศิวะดิษฐ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร คณาจารย์ในภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาในเรื่องการเขียนชื่อนักวิชาการชาวตะวันตกเป็นภาษาไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้า ที่ให้การสนับสนุนและจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น ผู้แปลหวังว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับประเทศญี่ปุ่น และผู้สนใจทั่วไปบ้างตามสมควร

มณฑา พิมพ์ทอง

คำนำของผู้เขียน

ผมรู้สึกดีใจมากที่ “อะมะอะ โนะ โคโส” ฉบับภาษาไทยได้รับการจัดพิมพ์ขึ้นในครั้ง นี้ ผมเองไม่มีความรู้ทางด้านภาษาไทยจึงไม่อาจตัดสินได้ด้วยตนเอง แต่ก็คิดว่า “อะมะอะ โนะ โคโส” ฉบับภาษาไทยจะต้องเป็นหนังสือที่ดี เพราะคุณมณฑา พิมพ์ทอง ผู้แปล มีความรู้ทางด้านภาษาญี่ปุ่นเป็นอย่างดี ผมหวังจากใจจริงว่าจะได้รับฟังทั้งคำติชมและความรู้สึกประทับใจต่าง ๆ เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้แล้วจากท่านผู้อ่านจำนวนมาก

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ผมเคยเดินทางไปประเทศไทยในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ระหว่างปี ค.ศ. 1943-1944 ในฐานะแพทย์ทหารประจำตัว นายทหารขนส่งผู้นำทหารไปเสริมกำลังบริเวณแนวรบพม่า หลังจากที้นำทหารไปส่งที่กาญจนบุรีแล้ว ระหว่างที่รอเรือเพื่อเดินทางกลับประเทศญี่ปุ่น ผมได้ขึ้นรถไฟไปตามเส้นทางรถไฟสายมรณะที่เพิ่งสร้างเสร็จพอดีในตอนนั้น สนุกเพลิดเพลินกับการทัศนาวาระยะสั้น ๆ ไปจนถึงใกล้พรมแดนพม่า นอกจากนั้นยังได้ไปเที่ยวชมกรุงเทพฯ ถึงสองครั้ง แต่ทุกครั้งได้พักที่โรงแรมที่สวยงามสองแห่งที่ยังเหลืออยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผมรู้สึกคิดถึงประเทศไทย และดีใจมากที่หนังสือของผมได้รับการจัดพิมพ์ขึ้นในประเทศไทย

สุดท้ายนี้ ผมขอส่งความปรารถนาดีมายังท่านผู้อ่านทุกท่านด้วย

โตะอิ ทะเกะโอะ

2 มีนาคม 2537

แนะนำผู้เขียน

โดะอิ ทะกะเอะ (Doi Takeo) M.D.

- 1921 : เกิดที่โตเกียว
- 1942 : จบการศึกษาจากคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว
- 1951 - 1953 : ศึกษาที่โรงเรียนจิตเวชศาสตร์ เมนนิ่งเกอร์ สหรัฐอเมริกา
- 1956 - 1957 : ศึกษาที่สมาคมจิตวิเคราะห์ ซานฟรานซิสโก
- 1962 - 1964 : ได้รับเชิญเป็นนักวิทยาศาสตร์ประจำสถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติ เมืองเบธesda รัฐแมริแลนด์
- 1957 - 1971 : หัวหน้าแผนกจิตเวช โรงพยาบาลเซนต์ลูค อินเตอร์เนชันนัล โตเกียว
- 1971 - 1980 : ศาสตราจารย์คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว
- 1980 - 1982 : ศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยอินเตอร์เนชันนัล คริสเตียน
- 1983 - 1985 : ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสุขภาพจิตแห่งชาติ
- ปัจจุบัน : ที่ปรึกษาทางด้านการตรวจรักษาของโรงพยาบาลเซนต์ลูค อินเตอร์เนชันนัล โตเกียว

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1	ความคิดเริ่มแรกในเรื่องอะมะเอะ	2
บทที่ 2	โลกของอะมะเอะ	20
	คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับอะมะเอะ	20
	กิริกับนินโจ	25
	คนอื่นกับความเกรงใจ	28
	อุซึกับโซะโตะ	32
	โดอิทซุกะกับเซซมุ	37
	บาบกับความละอาย	40
	ไอไดออลอจีแห่งอะมะเอะ	49
บทที่ 3	หลักการแห่งอะมะเอะ	58
	ภาษากับจิตวิทยา	58
	ที่มาทางด้านภาษาของอะมะเอะ	65
	ความเป็นมาทางด้านจิตวิทยาของอะมะเอะ	67
	อะมะเอะกับแนวความคิดแบบญี่ปุ่น	69
	อะมะเอะกับเสรีภาพ	77
	ความคิดในเรื่องดี	89
บทที่ 4	สาเหตุของโรคอะมะเอะ	98
	สภาพจิตใจแบบโทะระวะระ	98
	ความหวาดกลัวผู้อื่น	101
	คิ งะ ชูมะนะอิ	106

	ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ	111
	คุยะมุกกับคุยะฉิอิ	119
	ความรู้สึกเสียหาย	125
	การไม่มีตัวของตัวเอง	131
บทที่ 5	อะมะเอะกับสังคมสมัยปัจจุบัน	142
	การต่อต้านของคนหนุ่มสาว	142
	ความรู้สึกแปลกแยกของคนสมัยปัจจุบัน	146
	สังคมไร้พ่อ	150
	ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว ความรู้สึกผิด	
	ความรู้สึกของผู้เสียหาย	158
	ศตวรรษของเด็ก	163
	เอกสารอ้างอิง	167
	บทส่งท้าย	173
	พิจารณา “อะมะเอะ” อีกครั้งหนึ่ง	173
	คำจำกัดความของ “อะมะเอะ”	173
	อะมะเอะกับโดอิท์ซุกะ (การทำตัวให้เหมือนคนอื่น)	179
	ปัจเจกชนกับกลุ่ม	180
	อ้างอิงบทส่งท้าย	183
	คำอธิบายชื่อคนและศัพท์เฉพาะเพิ่มเติม	184
	ระบบการถอดอักษรภาษาญี่ปุ่น	205

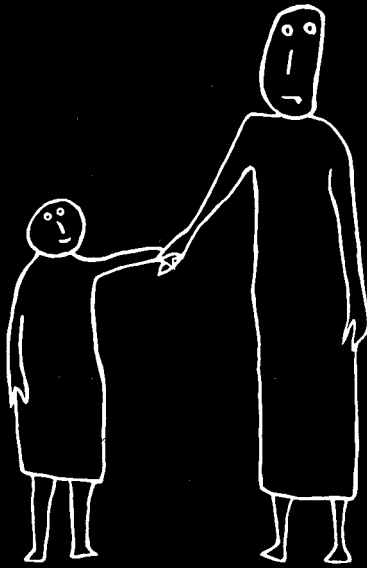

อะมะเอะะ

แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น

「甘え」の構造
注釈

上居健郎

弘文堂

สรุปบทที่ 1

“อะมะอะ” เป็นคำที่คนทั่วไปใช้กันในชีวิตประจำวันโดยไม่รู้สีกตัว ในบทนี้ผู้เขียนได้กล่าวถึงประสบการณ์ของ “ความตกใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรม” (cultural shock) เมื่อครั้งเดินทางไปศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นโอกาสที่ทำให้เกิดความสนใจที่จะหาความหมายของ “อะมะอะ” จนกระทั่งได้มาถึงกระบวนการที่ทำให้ “อะมะอะ” กลายเป็นความคิดอย่างหนึ่งขึ้นมา ในด้านหนึ่งกระบวนการนี้ได้ดึงเอาลักษณะนิสัยที่แตกต่างจากชาติอื่น ๆ ของคนญี่ปุ่นออกมาให้เห็น และในอีกด้านหนึ่ง จากการตั้งสมมุติฐานให้ “อะมะอะ” เป็นความคิดอย่างหนึ่งได้พัฒนาไปสู่ความพยายามที่จะชี้ให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ทางวิชาจิตเวชศาสตร์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จุดเด่นของงานวิจัยนี้ก็คือการผสมผสานสองแนวทางนี้ไว้ด้วยกัน บทนี้เป็นทั้งบทนำและบทสรุปของหนังสือเล่มนี้

หมายเหตุการอ่าน

หมายเลขเชิงอรรถมี 2 อย่างด้วยกัน

1 มีเฉพาะหมายเลข (¹) = เอกสารอ้างอิง หน้า 167-172

2 มีดอกจันและหมายเลข (*¹) = คำอธิบายชื่อคนและศัพท์เพิ่มเติม หน้า 184-204

บทที่ 1

ความคิดเริ่มแรกในเรื่องอะมะเอะ

เริ่มแรกผมอยากจะพูดว่าทำไมผมจึงหยิบยกเอาเรื่อง “อะมะเอะ” (amae) ขึ้นมาพูด เรื่องนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่าความตกใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรม (cultural shock) เมื่อปี ค.ศ. 1950 ผมได้เดินทางไปอเมริกาเพื่อศึกษาวิชาจิตเวชศาสตร์ ด้วยทุนการริโอ (Garioa) หน้านั้นเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่นานนัก ผมรู้สึกตื่นตาตื่นใจกับความมั่งคั่งทางวัตถุของอเมริกา และยังรู้สึกประทับใจเป็นอย่างมากในความร่าเริงแจ่มใสและอิสระเสรีของชาวอเมริกัน

ในขณะที่เดียวกันบางครั้งผมก็รู้สึกขัดเขิน เพราะมีความรู้สึกนึกคิดที่แตกต่างไปจากคนอเมริกัน อย่างเช่นเมื่อตอนไปอเมริกาในช่วงแรก ๆ ผมได้ไปเยี่ยมคนอเมริกันซึ่งคนญี่ปุ่นที่รู้จักกันได้แนะนำมา พอคุยกันไปได้สักครู่ เขาก็ถามผมว่า “คุณหิวไหม มีไอศกรีมนะ” ผมรู้สึกหิวอยู่บ้างเหมือนกัน แต่เมื่อคนที่เพิ่งพบกันเป็นครั้งแรกถามโผล่งขึ้นมาอย่างนี้ ผมก็ไม่สามารถจะตอบว่าหิวได้ จึงตอบไปว่าไม่หิว ผมหวังอยู่นิด ๆ ว่าเขาคงจะคะยั้นคะยอผมอีกครั้ง แต่เขากลับพูดว่า “อ้อ เหนอ” แล้วก็ทำท่าเฉย ๆ ไม่ได้พูดอะไรอีก จำได้ว่าผมรู้สึกผิดหวังนึกเสียใจอยู่ในใจว่า ถ้าตอบว่าหิวก็จะดีหรรษา แล้วคิดว่าถ้าเป็นคนญี่ปุ่น ก็คงจะไม่ถามคนที่เพิ่งพบกันเป็นครั้งแรกอย่างนี้เป็นกันเองว่าหิวไหม แต่จะเอาอะไรที่มีอยู่ออกมาต้อนรับ

อีกเรื่องหนึ่งซึ่งคิดว่าเกิดขึ้นในระยะแรกที่ผมไปอเมริกาใหม่ ๆ คือ วันหนึ่งจิตแพทย์ซึ่งอยู่ในฐานะผู้ดูแลของผมได้ช่วยทำอะไรให้อย่างหนึ่ง เรื่องอะไรนั้นผมก็ลืมไปเสียแล้ว จำได้ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยมาก อย่างไรก็ตาม ผมรู้สึกว่าจะต้องขอบคุณ แต่ทำไมผมจึงไม่พูดว่า “Thank you” กลับพูดออกไปว่า

"I am sorry" แพทย์ผู้นั้นมีสีหน้าแปลกใจ ถามผมว่า "What are you sorry for?" ผมตกใจมาก การที่ผมไม่พูดคำว่า "Thank you" ออกมา เพราะผมคิดว่าเป็นการพูดดีเสมอผู้ที่มีอายุโสกว่า ถ้าจะเป็นภาษาญี่ปุ่นผมคงจะพูดว่า "โดโมะอะริงะโต โกะสะอิมะซุ" (Dōmo arigatō gozaimasu : ขอบคุณมากครับ) หรือ "โดโมะ ซุมิมะเซ็น" (Dōmo sumimasen : ขอโทษนะครับที่รบกวน) อย่างไม่ต้องสงสัย เนื่องจากไม่สามารถจะแสดงความรู้สึกนี้ออกมาเป็นภาษาอังกฤษได้ ผมจึงหลุดปากออกมาว่า "I am sorry" การที่ผมพูดออกไปเช่นนั้นก็จะ เป็นเพราะตอนนั้นความสามารถในการใช้ภาษาอังกฤษของผมยังไม่เพียงพอ แต่ตอนนั้นผมก็เริ่มรู้สึกบ้างแล้วว่า ความยุ่งยากที่ประสบอยู่นั้นไม่ใช่เพียงอุปสรรคทางด้านภาษาเท่านั้น

เรื่องต่อไปนี้ก็ทำให้ผมกังวลใจอีกเหมือนกัน เมื่อได้รับเชิญไปรับประทานอาหารที่บ้านของคนอเมริกัน ก่อนอื่นเจ้าภาพจะถามว่าจะดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มประเภทที่ไม่มีแอลกอฮอล์ พอบอกว่าจะดื่มเหล้า ก็จะถามต่อไปว่า สก็อตหรือเบอร์บัน หลังจากที่ได้ตัดสินใจว่าจะดื่มอะไรแล้ว คราวนี้จะต้องบอกวิธีผสมและปริมาณที่จะดื่ม โชคดีที่อาหารจานสำคัญนั้นเป็นประเภทที่รับประทานได้เลย แต่เมื่อเสร็จจากอาหารแล้วคราวนี้จะต้องตัดสินใจว่าจะดื่มกาแฟหรือชา นั่นก็ต้องบอกรายละเอียดอีกว่า จะใส่น้ำตาลไหม จะเติมนมหรือไม่ ผมเข้าใจทันทีว่านั่นเป็นวิธีการต้อนรับที่สุภาพของคนอเมริกัน แต่ผมคิดในใจว่า อะไรก็ได้ล่ะ ผมยังเกิดความคิดขึ้นมาอีกว่า คนอเมริกันจะต้องเลือกทุกสิ่งทุกอย่างแม้ในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือ ราวกับว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นสิ่งยืนยันว่าตัวเองมีอิสระเสรี แน่نونเรื่องนี้ผมอาจเข้าใจสับสนเพราะไม่ค่อยได้สมาคมกับคนอเมริกันก็เป็นได้ เรื่องนี้อาจจะจบลงแต่เพียงนี้ ถ้าคิดว่าเป็นประเพณีของคนอเมริกัน ทั้งนี้ก็มิใช่ว่าคนญี่ปุ่นจะไม่มีกรถามแขกว่าชอบอะไรเสียเลย แต่ถ้าเป็นคนญี่ปุ่นละก็ก็จะไม่ถามแขกว่าชอบหรือไม่ชอบ ถ้าไม่ใช่คนที่สนิทสนมกันจริง ๆ หากเป็นแขกที่ไม่คุ้นเคยกันนักตามประเพณีคนญี่ปุ่นจะพูดว่า "อาหารอาจจะไม่ถูกปาก..." แล้วก็จะช่วยหยิบ

อาหารส่งให้แขก ตรงกันข้ามคนอเมริกันนั้นไม่ยอมให้แขกพูดว่าชอบหรือไม่ชอบสำหรับอาหารที่เตรียมไว้เลี้ยง และบางครั้งจะเล่าวีธีทำอย่างภาคภูมิใจพร้อมกับหยิบอาหารส่งให้ แต่กลับให้อิสระแก่แขกในเรื่องเครื่องดื่มก่อนและหลังอาหาร นี่ก็เป็นเรื่องแปลกมากสำหรับผม

เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขอพูดถึงเรื่องของสำนวน "Please help yourself" ซึ่งคนอเมริกันมักจะใช้บ่อย ๆ นั้น ผมขอบอกว่าฟังไม่รื่นหูเลย จนกระทั่งผมค่อย ๆ ชินกับภาษาอังกฤษขึ้น คำพูดนี้ถ้าแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นจะมีความหมายว่า "จิยุนิ โอะ โทะริ คุดะซะอิ" (Jiyūni otori kudasai : กรุณาตักเอาตามสบายไม่ต้องเกรงใจ) "จิยุนิ โอะเมะชิอะงะริ คุดะซะอิ" (Jiyuni omeshiagari kudasai : กรุณารับประทานตามสบาย ไม่ต้องเกรงใจ) และถ้าแปลตรง ๆ ก็จะได้ว่า "โดโสะ โกะจิชิน โอะ ทะซุกะนะซะอิ" (Dozo gojishin o tasukenasai : กรุณาช่วยตัวเอง) วิธีพูดแบบนี้ผมฟังแล้วรู้สึกเหมือนกับว่าเป็นการทอดทิ้งและไม่มีน้ำใจ ผมไม่เข้าใจว่าทำไมจึงกลายเป็นคำพูดที่แสดงอหยาอัยไมตรีไปได้ ถ้าจะดูจากความรู้สึกของคนญี่ปุ่นแล้ว เวลารับรองแขก เป็นมารยาทที่เจ้าภาพจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่แขกอย่างถี่ถ้วน เพราะฉะนั้นจะคิดได้ใหม่ว่า สำหรับแขกที่ไม่คุ้นเคยแล้ว การพูดว่า "กรุณาช่วยตัวเอง" ออกจะเป็นการพูดที่ขาดความเอื้ออาทรเกินไป ผมเกิดความรู้สึกอยู่ระยะหนึ่งว่า คนอเมริกันโดยทั่ว ๆ ไปเป็นชนชาติที่ไม่เอาใจใส่กับความรู้สึกของคนอื่นเหมือนคนญี่ปุ่น ดังนั้นชีวิตในระยะแรกในอเมริกาซึ่งโดดเดี่ยวอ้างว้างอยู่แล้วเพราะอยู่ต่างแดน จึงยิ่งโดดเดี่ยวอ้างว้างยิ่งขึ้น

ระยะนั้นสุภาพสตรีชาวอเมริกันที่ผมรู้จักคนหนึ่งได้ให้ผมยืมหนังสือชื่อ "ดอกเบญจมาศกับดาบซาโมไร" (The Chrysanthemum and the Sword) ของ รุท เบนดิคท์ (Ruth Benedict)*¹ ผมรีบอ่านทันที ตอนนั้นจำได้ว่ารู้สึกเหมือนกับเห็นภาพของตัวเองสะท้อนอยู่ในนั้น ขณะที่พลิกไปแต่ละหน้า ผมพยักหน้ารับว่าเป็นอย่างนี้เองหรืออยู่หลายครั้ง หนังสือเล่มนี้ทำให้ผมเกิดความอยากรู้อยากเห็นในเชิงวิชาการที่เป็นเหตุผลในประเด็นที่ว่า ทำไมคนญี่ปุ่นกับคน

อเมริกันจึงมีความรู้สึกนึกคิดต่างกันอย่างอีกด้วย อาจจะเป็นเพราะผมมีประสบการณ์ในระหว่างที่อยู่ในอเมริกา ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น หลังจากที่กลับจากอเมริกาในปี ค.ศ. 1952 ผมจึงเกิดความคิดอยากจะค้นหาสาเหตุที่ทำให้คนญี่ปุ่นเป็นเช่นนี้ด้วยหูและตาของตัวเอง ดังนั้นในกรณีของการตรวจคนไข้ก็เช่นกัน ผมคิดอยู่ตลอดเวลาว่าคนไข้ญี่ปุ่นต่างกับคนไข้อเมริกันอย่างไร ผมคอยสังเกตว่าคนไข้ใช้คำพูดอย่างไรในการบอกอาการของตัวเอง และพยายามนึกว่าจะบันทึกอาการเหล่านั้นเป็นภาษาญี่ปุ่นที่ถูกต้องอย่างไร เรื่องนี้อาจจะดูเป็นเรื่องธรรมดาสำหรับจิตแพทย์แต่ที่จริงแล้วไม่ใช่เรื่องธรรมดาเลย ทั้งนี้ก็เพราะว่าแพทย์ญี่ปุ่นจะฟังเรื่องราวของคนไข้แล้วจดใจความสำคัญลงไปด้วยภาษาเยอรมันซึ่งรู้อย่างจำกัด จนกลายเป็นประเพณีมาจนถึงเดี๋ยวนี้ แพทย์ญี่ปุ่นจะใช้ภาษาเยอรมัน ทั้งที่เป็นคำเยอรมันธรรมดาที่ใช้กันทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวัน ราวกับเป็นศัพท์เฉพาะทางวิชาการ ยิ่งกว่านั้นถ้ามีอะไรที่ไม่สามารถจะบันทึกเป็นภาษาเยอรมันได้ก็จะทิ้งไปเลย แนวโน้มเช่นนี้ไม่ได้มีเฉพาะในแวดวงจิตเวชศาสตร์เท่านั้น ในสาขาวิชาการอื่น ๆ ก็มีให้เห็นอยู่ และผมคิดอยู่เสมอว่าพฤติกรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องแปลก แต่เมื่อได้ไปอเมริกาได้เห็นจิตแพทย์อเมริกันใช้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาประจำชาติในการบันทึกสิ่งที่คนไข้พูดออกมา และยังดำเนินการวินิจฉัยอาการของโรคโดยใช้ภาษาอังกฤษอีกด้วย ผมก็คิดว่าจะต้องทำอย่างนี้ ดังนั้นผมจึงตั้งใจแน่วแน่ว่าถ้าตรวจอาการคนไข้ญี่ปุ่น จะบันทึกเป็นภาษาญี่ปุ่น คิดเป็นภาษาญี่ปุ่น

ขณะที่ทำอย่างนี้อยู่ ผมก็เกิดความคิดขึ้นมาว่าถ้าคนญี่ปุ่นมีสภาพจิตใจที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวแล้วละก็ สิ่งนั้นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับลักษณะเฉพาะของภาษาญี่ปุ่นที่แตกต่างไปจากภาษาอื่น พอดีในปี ค.ศ. 1954 ผมได้รับเชิญให้ไปพูดเกี่ยวกับวิชาจิตเวชศาสตร์โดยทั่ว ๆ ไปของญี่ปุ่น ในการประชุมวิชาการทางจิตเวชศาสตร์ของแพทย์ทหารแห่งกองทัพอเมริกันซึ่งจัดให้มีขึ้นในโตเกียว ในตอนท้ายของการบรรยาย² ผมได้พูดแสดงความคิดเห็นต่อไปนี่คือ ได้มีความพยายามที่จะนำการทดสอบทางจิตวิทยาที่เรียกว่า

วิธีการโปรเจคทีฟ² มาใช้เพื่อหาลักษณะเฉพาะของสภาวะทางจิตใจคนญี่ปุ่น แต่ไม่ว่าผลจะออกมาอย่างไรก็ตาม ผมไม่คิดว่าจะพบลักษณะเฉพาะที่เป็น ญี่ปุ่นมากที่สุดได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าลักษณะเฉพาะของคนญี่ปุ่นที่ค้นพบด้วยวิธีทดสอบของคนตะวันตกนั้น เป็นผลที่ได้มาจากการมองด้วยสายตาของคนตะวันตกนั่นเอง ซึ่งไม่สามารถจะทำให้รู้อะไรลึกซึ้งไปกว่านั้น “ลักษณะประจำชาติของชนชาติใดชนชาติหนึ่งสามารถจะเรียนรู้ได้จากการเข้าใจลักษณะการใช้ภาษาของชนชาตินั้น ๆ อย่างถ่องแท้ เพราะภาษาจะเก็บเอาลักษณะเฉพาะซึ่งมีอยู่ในชีวิตจิตใจของชนชาตินั้น ๆ ไว้ทั้งหมด ฉะนั้นภาษาจึงเป็นวิธีการทดสอบแบบโปรเจคทีฟที่ดีที่สุดสำหรับแต่ละประเทศ”

ตอนที่บรรยายเรื่องนี้ ผมจำไม่ค่อยได้ว่าผมคิดถึงความหมายเฉพาะที่แฝงอยู่ในคำว่า “อะมะเอะรุ” (amaeru)³ มากแค่ไหน แต่จากการสังเกตดูคนใช้จำนวนมากก็คงจะทำให้มีอะไรเกิดขึ้นในสมองของผมบ้างอย่างแน่นอน ตอนนั้นผมอยู่ในแผนกจิตเวชศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยโตเกียว จำได้ว่าวันหนึ่งผมได้คุยกับศาสตราจารย์อุชิมูระ ยูชิ (Uchimura Yūshi) ซึ่งเป็นหัวหน้าแผนก คำว่า “อะมะเอะรุ” ดูเหมือนจะเป็นคำเฉพาะในภาษาญี่ปุ่น ท่านฟังแล้วทำท่าสงสัยแล้วพูดว่า “ผมไม่แน่ใจ ลูกหมามันก็อะมะเอะรุเหมือนกันนะ” สิ่งที่ศาสตราจารย์อุชิมูระ ต้องการจะพูดก็คือคำที่แสดงถึงอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นสากลของมนุษย์ รวมตลอดไปถึงสัตว์ด้วยนั้น เป็นไปไม่ได้ที่จะมีเฉพาะแต่ในภาษาญี่ปุ่น ตัวผมเองคิดว่าข้อเท็จจริงในเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญมากใจผมเชื่อว่าลักษณะพิเศษในจิตใจของคนญี่ปุ่นจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับข้อเท็จจริงนี้ ด้วยเหตุดังกล่าวเมื่อผมเดินทางไปอเมริกาอีกในปี 1955 ผมจึงได้รวบรวมสิ่งที่มีอยู่ในสมองของผมถ่ายทอดออกมาเป็นบทความในหัวข้อว่า “ภาษาญี่ปุ่นกับจิตวิทยา”³ และนำเสนอในการประชุมทางวิชาการของจิตแพทย์อเมริกันในเขตชายฝั่งตะวันตก ซึ่งจัดขึ้นพอดีในตอนนั้น ผมเริ่มต้นด้วยการพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับจิตวิทยา อธิบายถึงจิตวิทยาของคำว่า “อะมะเอะ” และคำที่เกี่ยวข้องเช่น ซุเนรุ (suneru : งอน) ยิงะมุ

(higamu : ระวัง, มือคต) โคะตะวะรุ (kodawaru : ยึดติด, มีอะไรติดอยู่ในใจ) ซุมะนะอิ (sumanai : เสียใจ) และความคิดในเรื่อง คิ (ki : ความรู้สึก) บทความฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะชี้ให้เห็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่มีอยู่ในสภาวะจิตใจของคนญี่ปุ่น ซึ่งแนวคิดนี้ได้กลายเป็นรากฐานในการวิจัยทางด้านจิตเวชศาสตร์ของผมในเวลาต่อมาด้วย หลังจากการประชุมทางวิชาการผ่านไปสองสามวัน ผมก็ได้รับจดหมายเชิญจาก ดร.ฟรีดา ฟรอมม์ ไรช์มานน์ (Dr. Frieda Fromm Reichmann)*⁴ ผู้มีชื่อเสียงทางจิตบำบัดโรคสกีโซฟรีเนีย (schizophrenia)*⁵ ในปีนั้นเธอได้มาที่ศูนย์พาโล อัลโต (Palo Alto) และบอกในจดหมายว่า อยากให้ผมไปเยี่ยมเยียนเธอที่ศูนย์และเสนอความคิดเห็นแก่นักวิจัยอื่น ๆ สักครั้งหนึ่ง ผมดีใจมากที่เธอสนใจบทความที่ผมเสนอไป ทั้ง ๆ ที่ตัวเธอเองเป็นจิตแพทย์ที่มีความสามารถมาก และไม่เคยศึกษาด้านจิตวิทยาของคนญี่ปุ่นมาก่อนเลย ผมรีบไปพบเธอทันที เธอบอกว่า “อะมะเอะรุ” นั้นชวนให้นึกถึงท่าที่ยอมรับของคนญี่ปุ่นต่อความรู้สึกที่ต้องการความเอาใจใส่เอื้ออาทรจากคนอื่น ๆ เธอยังชี้ให้เห็นว่าวิธีใช้คำว่า “คิ” ซึ่งไม่มีตัวตนให้เห็นนั้นคล้ายคลึงกับภาษาของคนป่วยโรคสกีโซฟรีเนีย ในบรรดาผู้ฟังกลุ่มเล็ก ๆ ที่มาฟังผมที่ศูนย์ มีดอกเตอร์ ฮะยะกะวะ (Dr. Hayakawa)*⁶ ซึ่งเป็นนักอรรถศาสตร์อยู่ด้วย ภายหลังท่านผู้นี้ได้ดำรงตำแหน่งอธิการบดีซานฟรานซิสโก สเตท คอลเลจ (San Francisco State College) และมีชื่อเสียงที่สามารถปราบปรามการจลาจลของนักศึกษาที่นั่น ถึงแม้ว่าท่านจะเป็นคนญี่ปุ่นที่เกิดในแคนาดา แต่ก็แทบจะไม่รู้ภาษาญี่ปุ่นเลย ดังนั้นจึงไม่รู้จักคำที่ผมยกขึ้นมาเลยแม้แต่คำเดียว ผมรู้สึกทึ่งมากเมื่อท่านถามผมว่า ความรู้สึกของ “อะมะเอะรุ” นั้นเหมือนกับความรู้สึกของชาวคาธอลิกที่มีต่อพระแม่มาเรียไหม หลังจากนั้นไม่นานผมก็ได้เขียนบทความสั้น ๆ เป็นภาษาญี่ปุ่นเกี่ยวกับ “อะมะเอะ” เป็นครั้งแรก ในตอนต้นของบทความผมได้ยกเอาข้อความสั้น ๆ จากนวนิยายเรื่องคินถิ่นหรือคิเกียว (Kikyō) ของ โอะซะระจิ จิโร (Osaragi Jirō)*⁷ มาไว้ด้วย ข้อความนั้นกล่าวว่า “นั่นเป็นความรู้สึกของคนญี่ปุ่นที่

ต้องการความเอื้ออาทรจากญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต และถือเอาเป็นที่ระบายนามณ์ขุนเคื่อง ฉันไม่ชอบ ฉันตั้งใจไว้ว่าจะไม่สร้างความรู้สึกอย่างนั้น ญาติพี่น้องต่างกับเพื่อนบ้านอย่างไร” หนังสือเล่มนี้ ศาสตราจารย์อิโต คิโยะชิ (Itō Kiyoshi) ซึ่งผมได้รู้จักที่หอพักนานาชาติที่เบอร์คเลย์ในตอนนั้นเป็นผู้แนะนำให้ผมอ่าน ตอนที่อ่านพบข้อความข้างต้นนี้ ผมกำลังอยู่ต่างบ้านต่างเมืองและคิดถึงเรื่องอะมะเอะอยู่พอดี จึงรู้สึกเห็นใจเคียวโกะตัวละครเอกซึ่งเป็นผู้พูดข้อความที่ยกมานี้อย่างมาก ดังนั้นเมื่อยกข้อความนี้ขึ้นมา ผมจึงได้เขียนเติมท้ายข้อความนั้นว่า “นี่เป็นความรู้สึกที่ลึกล้ำของตัวละครเอกที่ใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลานาน คนที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลานานเท่านั้นกระมังที่จะมีความรู้สึกเช่นนี้” ผมคิดว่าการตกใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรมเมื่อผมไปถึงอเมริกาใหม่ ๆ นั้น ทำให้อะไรสักอย่างที่อยู่ในตัวผมเปลี่ยนแปลงไป ผมกลับมาญี่ปุ่นด้วยความรู้สึกใหม่ ๆ ตั้งแต่นั้นมาลักษณะเฉพาะของคนญี่ปุ่นที่ลอยเด่นชัดอยู่เบื้องหน้าของผมนั้นก็คือสิ่งที่แสดงออกมาด้วยคำว่า “อะมะเอะ” ได้ดีที่สุดใน เช่นเดียวกับที่เคียวโกะตัวละครเอกในเรื่อง คินกินมองเห็น

ผมได้พูดแล้วว่าทำไมจึงเห็นความสำคัญของความคิดในเรื่อง “อะมะเอะ” และได้เกิดความคิดนั้นขึ้นอย่างไร เมื่อกลับจากอเมริกาครั้งที่ 2 ผมก็เริ่มใช้แนวคิดที่ว่า “อะมะเอะ” มีความสำคัญต่อการเข้าใจสภาวะจิตใจของคนญี่ปุ่นเป็นพื้นฐานในการสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผลก็คือการนำความคิดในเรื่อง “อะมะเอะ” มาใช้ทำให้ผมมองเห็นสิ่งที่ไม่เคยมองเห็นได้อย่างชัดเจน ทันทีที่ผมกลับจากอเมริกาในปี 1956 ผมก็ได้ดูภาพยนตร์เรื่อง “สวีส์ตีความเศร้า” ซึ่งสร้างจากนวนิยายเรื่อง “บอนจัวร์ ทริสแตส” (Bonjour Tristess) ของฟรองซวส ซาก็อง (Francoise Sagan) และเรื่อง “อันซุกโกะ” (Anzukko) จากบทประพันธ์ของมูโร ซะอิเซะอิ (Murō Saisei) ในเวลาไล่เลี่ยกัน ภาพยนตร์ทั้งสองเรื่องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกสาว สิ่งที่ทำให้ผมสนใจมากที่สุดก็คือความต่างกันอย่างลึกซึ้งในเรื่องความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย

ซึ่งภาพยนตร์สองเรื่องนั้นได้แสดงให้เห็น กล่าวคือ ในเรื่อง “อันสุกโกะ” นั้น ผู้เป็นพ่อรู้สึกสงสารลูกสาวที่มีชีวิตแต่งงานที่ขมขื่น ส่วนลูกสาวก็เรียกร้องความรักจากพ่อ ความสัมพันธ์ของคนทั้งสองดูกลมกลืนเป็นธรรมชาติ ส่วนในเรื่อง “สวัสดิ์ความเศร้า” นั้น ทั้งพ่อและลูกสาวต่างก็มีคนรักของตัวเอง เมื่อดูอย่างผิวเผินจะเห็นว่าทั้งสองคนห่างเหินไม่สนิทสนมกัน แม้กระนั้นต่างฝ่ายก็ยังรู้สึกต่ออีกคนหนึ่งอยู่ในใจอย่างประหลาด และแสดงความหมวมั่นต่อกัน ออกมาอย่างเห็นได้ชัด ภาพยนตร์ได้แสดงให้เห็นว่าที่จริงแล้วลูกสาวแอบอิจฉาคนรักของพ่ออยู่ในใจ มาถึงตอนนี้ผมก็เข้าใจว่า อ้อ เป็นอย่างนี้เอง ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกของคนญี่ปุ่นและคนตะวันตกต่างกันตรงนี้เอง

เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ยิ่งทำให้ผมใจยิ่งขึ้นอีกว่า คำว่าอะมะเอะเป็นคำที่เป็นลักษณะเฉพาะของภาษาญี่ปุ่น เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อตอนที่ผมได้รับการขอร้องให้ช่วยรักษาคนไข้สตรีลูกครึ่งซึ่งป่วยเป็นโรคไซคัสตีเนีย (Psychastenia)*^๑ วันหนึ่งได้ฟังแม่ของเธอเล่าเรื่องการเลี้ยงดูเธอในวัยเด็ก แม่ของคนไข้ผู้นี้เป็นสุภาพสตรีชาวอังกฤษที่เกิดในญี่ปุ่นและพูดภาษาญี่ปุ่นได้เก่งมาก พอมาถึงตอนที่พูดถึงชีวิตในวัยเด็กของคนไข้เธอก็เปลี่ยนเป็นพูดภาษาญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ทั้ง ๆ ที่พูดภาษาอังกฤษมาโดยตลอดว่า “โคะโนะ โคะ วะ อะมะริ อะมะเอะมะ เซ็นเดะมิตะ” (Kono ko wa amari amaemasendeshita : เด็กคนนี้ไม่ค่อยอะมะเอะรุ ซึ่งหมายความว่าเธอไม่ค่อยอ่อนหรือแสดงว่าต้องการความรักจากพ่อแม่) เรื่องนี้แสดงให้เห็นความเป็นพิเศษของคำว่า “อะมะเอะ” อย่างเด่นชัด และในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นความหมายสากลของปรากฏการณ์ที่คำคำนี้แสดงออกมา ผมลองถามเธอในตอนหนึ่งว่า ทำไมจึงพูดว่า “โคะโนะ โคะ วะ อะมะริ อะมะเอะมะ เซ็นเดะมิตะ” เป็นภาษาญี่ปุ่น เธอนิ่งคิดอยู่ครู่หนึ่งแล้วตอบว่าพูดออกมาเป็นภาษาอังกฤษไม่ได้

ประสบการณ์ข้างต้นนี้เป็นสิ่งที่น่าตื่นตะลึงสำหรับผมมาก นอกจากนี้แล้วจากการตรวจรักษาคนไข้ทุก ๆ วัน ทำให้ผมมั่นใจยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ว่าความคิดในเรื่อง “อะมะเอะ” มีประโยชน์มากเหลือเกินในการเข้าใจถึงจิตใจของคนไข้

ผมเริ่มเข้าใจว่าคำที่แสดงถึงสภาพจิตใจที่เกี่ยวข้องกับอะมะเอะ เช่น คิงะเนะ (kigane : เกรงใจมากจนไม่กล้าทำในสิ่งที่ตัวเองอยากทำ) ฮิเนะกูระรุ (hinekureru : แสดงหรือคิดต่อคนอื่นในทางไม่ดี) นั้นมีมากมาย คำเหล่านี้ล้วนมีประโยชน์ในการเข้าใจจิตใจที่อยู่ในสภาวะผิดปกติ ดังนั้นในการประชุมครั้งที่ 54 ของสมาคมจิตเวชประสาทในปี 1954 ผมจึงเสนอรายงานการวิจัยที่พูดถึงความคิดในเรื่องอะมะเอะเป็นครั้งแรก โดยใช้ประสบการณ์จากการตรวจรักษาคนไข้เป็นพื้นฐาน⁵ ในการเสนอรายงานครั้งนั้นผมได้อาศัยแง่คิดเรื่อง อะมะเอะเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ทฤษฎี โทะระวะระะ (toraware)⁹ ซึ่งเป็นทฤษฎีของโรควิตกกังวล รู้จักกันในชื่อว่าทฤษฎี โมะริตะ (Morita Gakusetsu) ผมได้วิจารณ์ว่า ทฤษฎีโมะริตะที่นายแพทย์โมะริตะ¹⁰ อธิบายว่า อาการของคนไข้ฉิงเกะอิชิทซุ (Shinkeishitsu) ที่ยึดติดอยู่กับความคิดของตัวเอง เป็นผลจากการหมกหมุ่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นไม่ถูกต้อง ผมได้ใช้ผลการวิเคราะห์จากการรักษาคนไข้มาชี้ให้เห็นว่า สาเหตุที่อยู่เบื้องหลังของการยึดติดกังวลอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็เพราะใจนั้นอยากจะอะมะเอะรุ แต่ไม่ได้อะมะเอะรุอย่างที่ต้องการ การวิเคราะห์ห้อย่างนี้จะสามารถอธิบายได้ว่าทำไมการวินิจฉัยว่าคนไข้ที่มีอาการวิตกกังวลจึงแพร่หลายในญี่ปุ่น และทำไมจึงเกิดทฤษฎีเกี่ยวกับโรคประสาทซึ่งมีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นอย่างเช่น ทฤษฎีโมะริตะขึ้น สิ่งนี้จะทำให้มองเห็นลักษณะเฉพาะของสังคมญี่ปุ่นได้ชัดเจน สรุปก็คือในการเสนอรายงานครั้งนี้ผมมีความรู้สึกเหมือนกับได้พบสายแร่ที่อุดมสมบูรณ์ ผมแอบภูมิใจอยู่คนเดียวในตอนนั้นว่า ความคิดต่าง ๆ ที่สะสมพอกพูนอยู่ในคำว่า อะมะเอะ กำลังจะเป็นรูปเป็นร่างแล้ว

หลังจากนี้ผมได้ดำเนินการวิจัยต่อไปอีก โดยพยายามดูอาการป่วยของจิตใจในรูปแบบต่าง ๆ ทุกชนิดจากแง่มุมของอะมะเอะ ซึ่งมีไข้จะมีแต่โรคประสาทเท่านั้นที่เป็นอาการป่วยจากอะมะเอะ โรคจิตก็เช่นเดียวกัน และนี่เองทำให้ผมได้รู้ว่าคำว่าอะมะเอะนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับคำว่า จิบุน (jibun = ตัวของตัวเอง) คำว่าจิบุนเป็นภาษาญี่ปุ่นที่มีความหมายลึกซึ้งมาก และยัง

เป็นความหมายที่เป็นรูปธรรมต่างกับคำว่า จิงะ (jiga: ตัวของตัวเอง) จิโกะ (jiko : ตัวของตัวเอง) ที่แปลมาจากคำว่า self หรือ ego ในภาษาอังกฤษ ซึ่งมีความหมายในทางนามธรรม เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะพูดว่า “จิบุน ะ อะรุ” (Jibun ga aru : มีตัวของตัวเอง) “จิบุน ะ นะอิ” (Jibun ga nai : ไม่มีตัวของตัวเอง) หรือ “จิบุน ะ นะกัตตะ” (Jibun ga nakatta : ไม่มีตัวของตัวเองในอดีต) ในการเสนอบทความในการประชุมของสมาคมจิตเวชศาสตร์และประสาทวิทยาแห่งประเทศไทยที่ญี่ปุ่นครั้งที่ 56 ในปี 1959 ผมได้เห็นว่า ความรู้สึกสำนึกในเรื่อง จิบุน (ตัวของตัวเอง) นั้น แสดงให้เห็นความปรารถนาที่จะอะมะอะรุอยู่ในใจ นอกจากนั้นยังแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งที่ตรงข้ามกับอะมะอะะ อีกด้วย⁶ พุดง่าย ๆ ก็คือ คนที่ “มีตัวของตัวเอง” นั้นจะระงับความรู้สึกอะมะอะะได้ ส่วนคนที่ถูกความรู้สึกอะมะอะะชักพาไปจะไม่เป็นตัวของตัวเอง นี่เป็นกรณีของคนปกติทั่วไป แต่ในกรณีของคนที่เป็นโรคสกีโซฟรียีเนีย และมีความรู้สึกสำนึกในตัวเองอย่างผิดปกตินั้นจะมีความต้องการ “อะมะอะะ” ซ่อนเร้นอยู่ แต่ขาดประสบการณ์ในการติดต่อเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ โดยใช้ อะมะอะะ ผมคิดว่าคนเหล่านั้นขาดพื้นฐานที่จะทำให้เกิดความรู้สึกว่ามีตัวของตัวเอง (จิบุน ะ อะรุ) ดังนั้นเมื่อมาถึงจุดที่จะยับยั้งความรู้สึกอะมะอะะเอาไว้ เขาจึงเกิดความรู้สึกอย่างแน่ชัดว่าปราศจากตัวของตัวเอง (จิบุน ะ นะอิ)

ผมได้สรุปสาระสำคัญของบทความที่เสนอไปแล้วทั้งสองเรื่อง สิ่งที่เป็นปัญหาอยู่ในใจของผมตอนที่เสนอบทความเหล่านี้ก็คือ จิตวิทยาของอะมะอะะเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพัฒนาของจิตอย่างไร อะมะอะะนั้นแต่ดั้งเดิมเกิดขึ้นในรูปแบบของความรู้สึกของทารกน้อยที่มีต่อแม่ จึงต้องเกิดก่อนทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่เรียกว่าปมเออดิปุส (Oedipus complex)¹¹ เป็นความรู้สึกอ่อนโยนซึ่งเกิดขึ้นในระยะแรกของวัยทารกที่ฟรอยด์เรียกว่า “การเลือกสิ่งแรกของทารกน้อย”⁷ เพราะฉะนั้นอะมะอะะจึงน่าจะมีอิทธิพลต่อขั้นตอนต่อมาของพัฒนาการอย่างแน่นอน ซึ่งฟรอยด์ (Freud)¹² เองก็ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ แต่หลังจากที่เขาเสนอทฤษฎี การบูชาตัวเอง¹³ หรือความรักตัวเอง

(narcissism) แล้ว เขาก็ไม่ค่อยได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เท่าใดนัก ในจุดนี้ นักจิตวิเคราะห์รุ่นหลังพรอยด์ต่างก็มีความคิดเห็นแบบเดียวกันกับเขา ผมจึงเกิดความคิดว่าในภาษาตะวันตกคงจะไม่มีแนวความคิดที่เหมือนกับอะมะเอะ กระมัง วันหนึ่งในปี 1959 ผมบังเอิญได้รับหนังสือ "ความรักครั้งแรกกับเทคนิคทางจิตวิเคราะห์"⁸ (Primary Love and Psychoanalytic Technique) ของ ไมเคิล แบลินท์ (Michael Balint)¹⁴ มา ในขณะที่อ่านหนังสือเล่มนี้ไป ก็ได้รู้ว่าสิ่งที่ผู้เขียนพูดถึงโดยใช้ศัพท์เฉพาะว่า "ความรักแบบผู้รับ"¹⁵ หรือ อุเคมิทะอิโฌอะอิ (Ukemitashōai) นั้นไม่ใช่สิ่งอื่นใดเลยนอกจากอะมะเอะนั่นเอง เรื่องนี้ทำให้ผมรู้สึกทั้งแปลกใจและดีใจ ที่ดีใจก็เพราะว่าความสำคัญอย่างแน่นอนของอะมะเอะในทางจิตวิเคราะห์ตามที่ผมคาดเอาไว้มันได้รับการยืนยันจากงานเขียนของแบลินท์ และเมื่อผมได้อ่านข้อความที่บอกว่า "ภาษาในยุโรปไม่ว่าจะเป็นภาษาใดไม่สามารถจะแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างความรักแบบเป็นฝ่ายให้กับการรักแบบเป็นฝ่ายรับ" ทำให้ผมแน่ใจยิ่งขึ้นว่า การมีภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งแสดงถึงความหมายของความรักแบบเป็นฝ่ายรับที่เรียกว่าอะมะเอะนั้น เป็นตัวชี้ลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น

ในที่สุดโอกาสทองที่ผมจะเสนอผลงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่องอะมะเอะที่ได้ ทำการศึกษาค้นคว้าก็มาถึง ผมได้รับเชิญให้เข้าร่วมในการประชุมวิทยาศาสตร์ แห่งแบชิฟุก ครั้งที่ 10 ซึ่งจัดขึ้นที่ฮอนโนลูลูในฤดูร้อนปี 1961 หลายปีมาแล้ว ผมได้รู้จักกับ ดร. วิลเลียม คอดิล (Dr. William Caudill)¹⁶ นักมานุษยสังคมวิทยา (Social Anthropologist) ซึ่งเคยเดินทางมาศึกษาวิจัยที่ญี่ปุ่นบ่อย ๆ ในการประชุมครั้งนี้ ดร. วิลเลียม คอดิล ทำหน้าที่เป็นประธานในการประชุมทางวิชาการเรื่อง "วัฒนธรรมกับบุคลิกภาพ" (Culture and Personality) และได้แนะนำผมให้เข้าร่วมในฐานะผู้ร่วมประชุมผู้หนึ่ง บทความที่ผมเสนอในที่ประชุมนั้นคือ "อะมะเอะ : ความคิดสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในโครงสร้างบุคลิกภาพของคนญี่ปุ่น"⁹ ในบทความนี้ผมได้เสนอข้อสรุปจากการ เค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับเรื่องอะมะเอะที่ได้ทำมาจนถึงตอนนั้น และได้แสดงให้เห็น

ว่าข้อสรุปของผมตรงกับผลการวิจัยของเบเนดิกท์ และคอดิล ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน นอกจากนั้นยังเหมือนกับข้อสรุปเกี่ยวกับวิถีคิดของคนญี่ปุ่น¹⁰ ซึ่ง นะกะมุระ ฮะจิเมะ (Nakamura Hajime)¹⁷ เขียนจากแง่มุมทางวิชาการอื่นที่แตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง ในตอนท้ายของบทความผมได้พูดถึงสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และได้มีการถกเถียงกันในหัวข้อที่ว่า การยกเลิกข้อจำกัดทางความคิดเกี่ยวกับระบบจักรพรรดิและระบบครอบครัวนั้นไม่ได้นำไปสู่การเสริมสร้างความเป็นปัจเจกชนแต่กลับทำให้เกิดความรู้สึกอะมะเอะซึขึ้นมาอย่างท่วมท้น ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความยุ่งยากสับสนทางด้านจิตใจและสังคมด้วย

ปลายปี 1961 ผมได้รับเชิญให้ไปเป็นนักวิทยาศาสตร์พิเศษของสถาบันสุขภาพจิตแห่งชาติที่เมืองเบเธสดา (Bethesda) รัฐแมริแลนด์ (Maryland) ด้วยการแนะนำของ ดร. วิลเลียม คอดิล ในช่วงระยะเวลาหนึ่งปีสองเดือนที่อยู่ที่นั่น ผมได้มีโอกาสสังเกตดูจิตแพทย์อเมริกันได้ปฏิบัติต่อคนไข้อย่างไรเท่าที่ผมสังเกตดูการสัมภาษณ์คนไข้และครอบครัวในห้องสัมภาษณ์ที่มีกระจกใสสามารถมองผ่านทะลุได้ด้านหนึ่ง ผมคิดว่าจิตแพทย์อเมริกันโดยทั่วไป มักจะไม่รู้สึกอะไรกับความรู้สึกไร้ที่พึ่งของคนไข้ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือจิตแพทย์เหล่านั้นไม่ได้สังเกตเห็นความรู้สึกอะมะเอะซึ ซึ่งซ่อนอยู่ในใจของคนไข้ ความรู้สึกโดดเดี่ยวไร้ที่พึ่งที่ผมประสบเมื่อมาอเมริกาเป็นครั้งแรกได้รับการยืนยันอีกครั้งหนึ่งจากการสังเกตคนไข้เหล่านี้ หลังจากนั้นผมก็ได้ลองถามความคิดเห็นจากจิตแพทย์หลายคนว่าเขาจะอย่างไรกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมมุติขึ้นในการสัมภาษณ์คนไข้ คำตอบที่ได้มานั้นสรุปออกมาได้เพียงอย่างเดียว ผมคาดไว้แล้วว่าจะต้องเป็นเช่นนี้ แต่การที่จิตแพทย์ที่ประกาศว่าตัวเองเป็นผู้เชี่ยวชาญทางจิตและอารมณ์ อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาทางด้านการวิเคราะห์จิตมาแล้วไม่สามารถสังเกตเห็นอะมะเอะซึซึ่งเป็นความรู้สึกต้องการความรักที่อยู่ในส่วนลึกของจิตใจคนไข้ นั้น ทำให้ผมค่อนข้างจะตกใจอยู่บ้าง ผมจึงประจักษ์ว่าความคิดที่เกิดจากภูมิหลังทางวัฒนธรรมนั้นเป็นเรื่องที่ฝัง

รากลึกจนยากที่จะถอนได้

ผมได้นำประสบการณ์จากการสังเกตการรักษาคนไข้ของจิตแพทย์อเมริกันในระหว่างที่อยู่ในอเมริกานำมาเขียนบทความเรื่อง "ข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้สึกไร้ที่พึ่ง"¹⁸ ผมเขียนบทความเพื่อนำไปบรรยายตอนที่ได้รับเชิญไปที่แผนกจิตบำบัดของมหาวิทยาลัยพิทสเบิร์กกับมหาวิทยาลัยเยล และโรงเรียนจิตบำบัดแห่งวอชิงตัน ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อบทความนี้ใหม่เป็น "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับความรู้สึกไร้ที่พึ่งกับความต้องการความรัก" และได้นำไปตีพิมพ์ในนิตยสารทางจิตเวชศาสตร์¹⁹ ในบทความนี้ผมได้พูดถึงความแตกต่างทางพื้นฐานวัฒนธรรมระหว่างญี่ปุ่นกับตะวันตก โดยมองจากข้อเท็จจริงทางด้านจิตเวชศาสตร์ เกณฑ์การพึ่งตัวเองซึ่งใช้เป็นข้อสมมติล่วงหน้าของการวิเคราะห์จิตและการบำบัดนั้นเป็นสิ่งที่ดีและจำเป็นจะต้องมีในฐานะที่เป็นจุดหมายปลายทางที่คนไข้จะต้องไปให้ถึง แต่แทนที่จะเป็นแนวทางชี้แนะสำหรับกระบวนการรักษา กลับกลายเป็นว่าแพทย์ผู้รักษากลับปฏิบัติตามโดยไม่คิดอย่างรอบคอบ จึงนำวันเกรงว่าจะนำไปสู่การทอดทิ้งคนไข้ให้อยู่ในสภาพโดดเดี่ยวไร้ที่พึ่งพา ไม่สามารถเข้าไปถึงความรู้สึกที่แท้จริงของคนไข้ได้ สรุปก็คือผมได้ตั้งข้อสังเกตในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับสภาพที่แท้จริงของการรักษาทางจิตของอเมริกาโดยมองจากแง่มุมของอะมะเอะ ในขณะที่เดียวกันผมก็ได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับอารยธรรมตะวันตกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการรักษานั้นด้วย ผมได้ชี้ให้เห็นว่าคำกล่าวที่มีมาตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 17 ที่ว่า "พระเจ้าจะช่วยท่านเมื่อท่านรู้จักช่วยตัวเอง" นั้นเป็นข้อพิสูจน์ที่แสดงให้เห็นถึงความเด่นชัดของการพึ่งพาตัวเองทางด้านจิตวิญญาณในสังคมตะวันตกสมัยใหม่ ผมได้อ้างไปถึงทฤษฎีทางศาสนาของฟรอยด์²⁰ ที่กล่าวว่าอันตรายของศาสนาก็คือการใช้ความศรัทธาที่มีต่อพระเจ้าเป็นสิ่งปลอบประโลมความรู้สึกท้อแท้หมดหวังของมนุษย์ด้วยวิธีง่าย ๆ และลัทธิที่เชื่อว่ามนุษย์สำคัญที่สุดที่ฟรอยด์เชื่อถือนั้นใช้ในการกำจัดความรู้สึกท้อแท้หมดกำลังใจได้อย่างง่ายดายจริงหรือ ที่จริงแล้วการที่จิตแพทย์อเมริกันแสดงความ

เฉยเมยต่อความรู้สึกท้อแท้ไร้ที่พึ่งของคนใช้นั้น เกิดมาจากอิทธิพลของจิตวิเคราะห์นั่นเอง

ระหว่างที่ผมอยู่ในอเมริกา ผมได้รับเชิญให้เข้าร่วมในการประชุมเกี่ยวกับเรื่องความเป็นสมัยใหม่ของญี่ปุ่นที่เกาะเบอร์มิวดา ซึ่งมีศาสตราจารย์โรนัลด์ ดอร์ (Ronald Dore) เป็นประธานเมื่อเดือนมกราคม ปี 1963 ในที่ประชุมนั้นผมได้เสนอบทความเรื่อง "กิริ-นินโจในความหมายหนึ่ง"¹³ บทความนี้เป็นบทความที่ได้มาจากการเขียนเพิ่มเติมขยายบทความเรื่อง "อะมะเอะ : ความคิดสำคัญอันจะนำไปสู่ความเข้าใจในโครงสร้างทางบุคลิกภาพของคนญี่ปุ่น" ซึ่งเคยเสนอที่ฮอนโนลูลูในปี 1961 ในบทความนี้ผมได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพจิตใจแบบอะมะเอะนั้นเป็นแกนสำคัญของ กิริ นินโจ ซึ่งเป็นตัวสร้างทัศนคติทางศีลธรรมตั้งแต่สมัยเมจิ และได้พูดถึงว่าระบบจักรพรรดิซึ่งรัฐบาลเมจิสร้างขึ้นนั้นเป็นการสร้างรากฐานศูนย์รวมทางจิตใจของชาติซึ่งอยู่เหนือชนชั้นและชั้นทางสังคม เป็นความพยายามไปสู่ความเป็นสมัยใหม่บนพื้นฐานของกิริ นินโจ ซึ่งสืบทอดมาแต่โบราณและยังพูดถึงสภาพจิตใจที่สับสนวุ่นวายในช่วงหลังสงคราม และได้ยกเอาข้อความที่มารุยะมะ มะซะโอะ (Maruyama Masao)¹⁹ เขียนไว้ในหนังสือชื่อ "ความคิดญี่ปุ่น"¹⁴ ว่าในจิตใจของคนญี่ปุ่นนั้นมีสำนักของความเป็นผู้เสียหายอย่างเด่นชัดขึ้นมาด้วย และได้พูดเป็นนัยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของความรู้สึกสำนึกนี้กับอะมะเอะ ปัญหาเรื่องความรู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้เสียหายนี้ได้อยู่ในสมองของผมตลอดมาหลังจากนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นปัญหาสำคัญมากที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งผมสนใจมาก และจะได้พูดถึงโดยละเอียดในตอนหลัง

เมื่อผมกลับมาญี่ปุ่นหลังการประชุมที่เบอร์มิวดาไม่นาน งานชิ้นแรกที่ทำก็คือการปรับปรุงแก้ไขหนังสือชื่อ "จิตวิเคราะห์"¹⁵ ซึ่งเคยตีพิมพ์มาแล้วในปี 1956 จากการปรับปรุงแก้ไขครั้งนี้ทำให้ผมเริ่มคิดว่าจะลองพิจารณาทฤษฎีจิตวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งจากแง่มุมของอะมะเอะดู ผมเกิดความคิดในเรื่องนี้ตั้งแต่ได้อ่านบทความของแบลันท์ และได้เสนอบทความเกี่ยวกับเรื่องนี้มาแล้ว

2-3 เรื่อง แต่คราวนี้จะมาดูภาพรวมทั้งหมด ผลจากความพยายามครั้งนี้ผมได้เขียนหนังสือชื่อ “จิตวิเคราะห์กับอาการของโรคจิต”¹⁶ ขึ้นในปี 1965 ผมได้เขียนไว้ในบทนำว่า สำหรับผม ความคิดในเรื่องอะมะอะเป็นความคิดศูนย์กลางที่จะทำความเข้าใจทฤษฎีจิตวิเคราะห์ แต่ข้างนำแปลกที่ไม่ปรอยด์จึงตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ขึ้นมาโดยไม่พูดถึงอะมะอะ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าปรอยด์จะไม่มีความคิดอื่นแทนที่เลยทีเดียว ผมได้พูดมาแล้วว่าความหมายของการต้องการความรักแบบทารกน้อยนั้นไม่ค่อยจะมีความสำคัญนักในทฤษฎีของปรอยด์ สิ่งนี้ได้ถูกนำมาพูดถึงในรูปแบบอื่นคือความรู้สึกในเชิงความรักร่วมเพศ ปรอยด์ได้กล่าวว่าความรู้สึกเช่นนี้เป็นสาเหตุของโรคประสาทและโรคจิต ความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ผมได้นำเสนอในการอภิปรายเกี่ยวกับอาการของโรคจิตในหัวข้อ “ลักษณะพิเศษของโรคประสาทในญี่ปุ่น” เมื่อฤดูใบไม้ร่วง ปี 1963¹⁷ ผมคิดว่าที่จริงแล้วความรู้สึกที่ญี่ปุ่นเรียกว่าอะมะอะนั้นก็คือความรู้สึกแบบรักร่วมเพศของตะวันตกนั่นเอง ข้อเท็จจริงอันนี้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมและสังคมได้เป็นอย่างดี (ดูบทที่ 4 ในเรื่อง “ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ”)

จากการที่ได้ติดตามพิจารณาทฤษฎีจิตวิเคราะห์ในแง่คิดของอะมะอะและการสังเกตลักษณะพิเศษของคนญี่ปุ่นในแง่คิดของอะมะอะ ทำให้ผมค่อย ๆ หันมามองปัญหาสังคมในปัจจุบันในแง่มุมมองเดียวกัน ในปี 1960 ผมได้เขียนบทความสั้น ๆ ชื่อ “โมะโมะตะโร”²⁰ กับ “เซ็งงะกุเร็น”^{21,18} (Momotarō to Zengakuren) ผมได้มองความสำคัญของการเคลื่อนไหวของเซ็งงะกุเร็นซึ่งเริ่มมีปฏิบัติการในตอนนั้นจากความคิดของผมเอง การที่ผมเปรียบเทียบเซ็งงะกุเร็นกับโมะโมะตะโรก็เพราะว่าพวกเขามีความกระตือรือร้นที่จะปราบยักษ์เหมือนกับโมะโมะตะโร และเรื่องที่โมะโมะตะโรเกิดจากลูกท้อไม่ได้เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นมนุษย์นั้นเป็นความเปรียบเทียบโดยนัยถึงช่องว่างระหว่างวัยที่มองเห็นได้เด่นชัดในหมู่นักศึกษาที่ร่วมในขบวนการเคลื่อนไหวนั้น สำหรับเรื่องนี้ผมได้พูดอย่างละเอียดในบทความขนาดสั้นซึ่งเขียนลงหนังสือพิมพ์ในชื่อว่า

“จิตวิทยาของหนุ่มสาวปัจจุบันที่มีหัวรุนแรง”¹⁹ (มีในบทที่ 5 เรื่อง “การต่อต้านของคนหนุ่มสาว”) บทความนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากการเคลื่อนไหวต่อต้านของนักศึกษาซึ่งเกิดขึ้นรุนแรงในช่วงเวลานั้นพอดี อย่างไรก็ตามในบทความทั้งสองนี้ผมไม่ได้สรุปว่าพวกนักศึกษาเรียกร้องความสนใจจากสังคมเพื่อจะทำอะไรตามใจตัวเองหรืออะมะอะเตะอิรุ ดังที่นักวิจารณ์บางคนได้พูดไว้ ทั้งนี้มิใช่ที่ผมคิดว่านักศึกษาไม่ได้เรียกร้องความสนใจเพื่อทำอะไรตามใจตัวเอง พวกเขาเรียกร้องสิ่งนั้นอย่างแน่นอน แต่การวิจารณ์ว่าเป็นเพียงแค่การเรียกร้องเพื่อทำตามใจตัวเองเท่านั้น ผมเห็นว่ายังไม่เพียงพอสำหรับสถานการณ์อันยุ่งยากซับซ้อนที่กำลังเกิดขึ้น ผมคิดว่าการสูญเสียอำนาจทางสังคมเป็นสาเหตุสำคัญของการเรียกร้องที่จะทำตามใจตัวเอง (อะมะอะเตะ) ของพวกเขา

หลังจากนั้นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในรูปแบบของการก่อความวุ่นวายในมหาวิทยาลัยได้ทวีความรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะได้เห็นวัยรุ่นจำนวนมากเห็นด้วยกับหลักการใช้ความรุนแรงซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของพวกซ้ายใหม่ซึ่งเรียกกันว่า เซ็งเกียวโต (Zenkyōtō)²² ผมไม่ทราบว่าจะมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไรดี สิ่งที่ผมสนใจมากก็คือ พวกนักศึกษาในขบวนการเซ็งเกียวโตแสดงพฤติกรรมว่าตัวเองเป็นผู้ก่อความเสียหาย แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างจิตสำนึกแก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนจากพฤติกรรมของตนว่าพวกเขานั้นแหละเป็นต้นเหตุของความเสียหาย ขณะที่พิจารณาในจุดนี้ผมก็มาถึงข้อสรุปที่ว่าพวกเขาได้วางตัวเองอยู่ในฐานะของผู้เสียหาย ผมได้เขียนบทความลงในนิตยสารฉบับหนึ่งในหัวข้อว่า “จิตสำนึกของผู้ก่อความเสียหายกับจิตสำนึกของผู้เสียหาย”²⁰ และผมเริ่มมองเห็นความสำคัญในเรื่องสำนึกของผู้เสียหายซึ่งผมได้ตั้งข้อสังเกตเอาไว้เมื่อคราวที่เขียนบทความเรื่อง “กิริ นินโจ” คนที่มีสำนึกของผู้เสียหายนั้นไม่ได้มีความรู้สึกของผู้เสียหายในลักษณะส่วนตัวเท่านั้น แต่ยังรวมบรรดาผู้เสียหายทั่ว ๆ ไป ได้แก่ พวกที่ได้รับการกดขี่ คนยากไร้ คนป่วยทางจิตเข้าไว้ด้วย กล่าวได้ว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้เสียหายเพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่ดูแลอย่างแน่นอน และกำลังเรียกร้องสิ่งนี้ในฐานะของผู้เสียหาย

ผมได้รู้อีกว่าจิตวิทยาในเรื่องนี้เป็นปัจจัยของขบวนการปฏิวัติของพวกหนุ่มสาวทั่วโลกในปัจจุบัน นอกจากนี้ผมเพิ่งสังเกตคำว่าฮิงะอิเมะอิมิกิ (higaiishai shiki : สำนึกของผู้เสียหาย) ซึ่งเป็นคำที่แสดงถึงปัจจัยดังกล่าวได้อย่างเหมาะสมยิ่งนั้นมีใช้ในภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น ผมรู้สึกแปลกใจเล็กน้อยและเกิดข้อคิดอีกมาก อาจจะเป็นเพราะว่าพวกคนหนุ่มสาวซึ่งมีอารมณ์อ่อนไหวเหล่านี้รู้สึกขมขื่นกับความรู้สึกสำนึกของผู้เสียหายเนื่องจากได้รับรู้อย่างรวดเร็วต่อการคุกคามที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ทั่วโลก ในแง่นี้จึงเรียกได้ว่าสำนึกของผู้เสียหายเป็นจิตวิญญาณของสมัยปัจจุบัน ผมเกิดความคิดว่าการที่คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกว่าเป็นผู้เสียหายอยู่ในใจตลอดเวลาที่น่าจะเกี่ยวข้องกับโชคชะตาที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝัน เนื่องจากการเป็นผู้เสียหายรายแรกจากระเบิดปรมาณูนั่นเอง

เท่าที่กล่าวมาแล้วนี่เป็นการสรุปอย่างย่อ ๆ ของประวัติการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับอะมะเอะ ในบทต่อไปจะได้พูดถึงการศึกษาวิจัยที่ได้ทำมาจนถึงปัจจุบันนี้โดยละเอียด ในบทที่ชื่อว่า “โลกของอะมะเอะ” จะชี้ให้เห็นว่าอะมะเอะนั้นเปรียบเสมือนเส้นด้ายที่ถักทอแผ่คลุมไปทั่วทุกวงการในสังคมญี่ปุ่น ในบทที่ชื่อว่า “ทฤษฎีอะมะเอะ” จะดูถึงโครงสร้างทางจิตวิทยาที่แสดงออกมาด้วยคำว่า “อะมะเอะ” พร้อมกันนั้นก็ชี้ให้เห็นว่าโครงสร้างนั้นมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางจิตวิญญาณของญี่ปุ่นอย่างไร ในบทที่ชื่อว่า “โรคของอะมะเอะ” จะพูดถึงลักษณะที่บิดเบือนไปของอะมะเอะ ในลักษณะที่ไม่เป็นวิชาการ และบทสุดท้าย “อะมะเอะกับสังคมสมัยใหม่” ผมตั้งใจจะวิจารณ์ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบันโดยมองจากแง่มุมของอะมะเอะ

สรุปที่ 2

ในบทนี้ผู้เขียนได้ค้นพบภาพลักษณ์ของประเทศญี่ปุ่นจากแง่มุมของ “อะมะเอะ” ผู้เขียนได้ยกเอาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวกันมาจนถึงปัจจุบันว่าเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นลักษณะที่แตกต่างจากชาติอื่น ๆ ซึ่งแสดงความเป็นญี่ปุ่นของคนญี่ปุ่น แล้วนำมาพิจารณาจากแง่มุมของ “อะมะเอะ” อย่างมีเอกภาพ เนื่องจากเป็นการมองคนญี่ปุ่นและสังคมญี่ปุ่นจากความคิด “อะมะเอะ” จึงกล่าวได้ว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ประเทศญี่ปุ่นอย่างหนึ่ง

บทที่ 2

โลกของอะมะเอะ

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่าแม้ อะมะเอะ จะเป็นคำที่มีแต่เฉพาะในภาษาญี่ปุ่น แต่ก็ เป็นคำที่แสดงถึงปรากฏการณ์ทางด้านจิตวิทยาของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปด้วย สำหรับคนญี่ปุ่นสภาพจิตใจดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเองมาก อีกทั้งโครงสร้างของสังคมญี่ปุ่นนั้นก็ได้สร้างขึ้นเพื่อให้ยอมรับสภาพจิตใจแบบนี้ได้ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ อะมะเอะนั้นนอกจากจะเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความเข้าใจโครงสร้างสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นแล้ว ยังเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความเข้าใจโครงสร้างของสังคมญี่ปุ่นอีกด้วย เมื่อไม่นานมานี้เองนักสังคมวิทยาชื่อ ชิเอะ นะกะเนะ (Chie Nakane)^{*23} ได้กำหนดลักษณะพิเศษของโครงสร้างสังคมญี่ปุ่นว่าเป็นโครงสร้างที่ให้ความสำคัญแก่ “อะมะเอะ” อาจจะพูดได้ว่าความรู้สึกอ่อนไหวกับความพอใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น เป็นสาเหตุที่ทำให้มีการให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (tatekankei) ในสังคมญี่ปุ่น ในตอนต่อไปนี้จะชี้ให้เห็นว่าสังคมของญี่ปุ่นนั้นถูกอะมะเอะแทรกซึมเข้าไปเพียงใด โดยจะดูจากคำศัพท์ต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดความรู้สึกนึกคิดของคนญี่ปุ่นอย่างละเอียด

คำศัพท์ที่เกี่ยวกับ “อะมะเอะ”

ในภาษาญี่ปุ่นนอกจากคำกริยา อะมะเอะรุ แล้ว ยังมีคำศัพท์อื่น ๆ ที่ใช้แสดงสภาพจิตใจแบบอะมะเอะอีกหลายคำ ในตอนแรกนี้จะขอยกตัวอย่างคำที่มาจากรากศัพท์เดียวกันกับอะมะเอะรุ คือคำศัพท์ว่า อะมะอิ (amai) ซึ่งนอกจากจะแปลว่ามีรสหวานแล้วยังใช้แสดงลักษณะนิสัยของคนได้ เช่นในประโยคว่า เอ วะ บี นิ อะมะอิ (A wa B ni amai : เอ อะมะอิต่อ บี ซึ่งมี

ความหมายว่า A ปล่อยให้ B อะมะเอะรุ เช่น ประพัตตามใจตัวเอง) และประโยคนี้อาจมีความหมายว่าคนคนนั้นมีแนวโน้มที่จะตามใจคนหรืออะมะเอะชะเซรุ (amaesaseru) นอกจากนี้ยังมีความหมายอื่นที่แตกต่างออกไปจากนี้คือไม่เข้าใจสภาพที่แท้จริงเช่น มิกะตะ ะ อะมะอิ (Mikata ga amai : มองโนแ่งดีเกินไป) กรณีนี้อาจจะคิดได้ว่าเป็นผลจากการที่คนคนนั้นกำลังตามใจตัวเองในเรื่องอะไรสักอย่างหนึ่ง อนึ่งคำว่า อะมันสุรุ (amanzuru : พอใจยอมรับ) นั้นไม่ได้หมายถึงสภาพที่ถูกอะมะเอะ (ถูกตามใจ, ได้รับการเอาใจใส่) แต่อาจจะให้คำจำกัดความได้ว่าเป็นสภาพจิตใจที่คิดว่าตนเองได้รับอะมะเอะตามต้องการแล้ว ทั้ง ๆ ที่ในสถานการณ์จริง ๆ ไม่ใช่เช่นนั้น และถ้าได้รับอะมะเอะก็จะเป็นการดีที่สุด แต่เมื่อไม่ได้อะมะเอะก็จะอะมันสุรุคือพอใจหรือยอมรับ

คำต่อไปคือ ซุเนะรุ (suneru : งอน, บึ้งตึง) ฮิงะมุ (higamu : ระวาง, มือกติ) ฮิเนะกุระรุ (hinekureru : แสดงหรือคิดต่อคนอื่นในทางไม่ดี) และ อุระมุ (uramu : ชิงชัง, เคียดแค้น) ซึ่งเป็นกริยาที่เกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจที่ไม่ได้รับอะมะเอะ ซุเนะรุหมายถึงอาการโกรธที่เกิดจากการไม่ได้รับอะมะเอะอย่างจริงใจ หรือจะเป็นสภาพของการซุเนะรุในขณะที่กำลังได้รับอะมะเอะอยู่ก็ได้ ฟุเตะกุชะระรุ (futekusareru : เสียใจหรือเจ็บใจจนไม่ยอมทำอะไร) และ ยะเกะกุโซะ นิ นะรุ (yake kuso ni naru : รู้สึกผิดหวังที่ไม่เป็นไปอย่างที่คิด แต่ก็ลองทำดู) ต่างก็เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากซุเนะ (การงอนเป็นคำนามของซุเนะรุ) ฮิงะมุ คือการเข้าใจผิดคิดว่าตนเองไม่ได้รับความยุติธรรม มีสาเหตุมาจากการที่ตนไม่ได้ถูกอะมะเอะตามที่ตั้งความหวังไว้ สำหรับฮิเนะกุระรุนั้นคือการทำท่าบึ้งตึงหันหลังให้อีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่แสดงว่าต้องการอะมะเอะ (อยากให้เอาใจ) แต่ในใจนั้นยังอยากจะกลับไปคืนดีกับอีกฝ่ายหนึ่งอยู่นั่นเอง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าถึงแม้จะดูเหมือนไม่ได้แสดงอาการอะมะเอะแต่ใจจริงแล้วต้องการอะมะเอะ อุระมุ คือความรู้สึกเป็นปรปักษ์กับอีกฝ่ายหนึ่งเนื่องจากถูกปฏิเสธอะมะเอะ ซึ่งความรู้สึกเป็นศัตรูนี้จะสลบซับซ้อนมากกว่านิคุมุ (nikumu

: เกลียดซัง) จึงเรียกได้ว่าเป็นความรู้สึกที่อยู่ใกล้กับสภาพจิตใจแบบอะมะเอะอย่างมาก ในฤดูร้อนปี 1964 ผมได้มีโอกาสพบปะสนทนากับคุณแบลีนท์ ซึ่งได้พูดถึงในบทที่ 1 ผมยังจำสีหน้าแปลกใจของคุณแบลีนท์เมื่อได้รู้ว่าในภาษาญี่ปุ่นนั้นไม่เพียงแต่จะมีคำทั่ว ๆ ไปที่ตรงกับคำว่าความรักแบบเป็นฝ่ายรับเท่านั้น แต่ยังมีคำว่า อูระมุ แสดงความเป็นปรปักษ์ในลักษณะที่ไม่ธรรมดา อันเป็นผลจากความไม่สมหวังในความรักแบบนี้

ต่อไปจะอธิบายถึงความหมายของคำว่า ทะโนะมุ (tanomu) โทะริอิรุ (toriiru) โคะตะวะรุ (kodawaru) คิกะเนะ (kigane) วะตะกะมะริ (wadakamari) และ เทะเระรุ (tereru) คำว่า ทะโนะมุ นั้น อาร์ พี ดอร์ (R. P. Dore) ได้พูดไว้ในหนังสือชื่อ “ชีวิตในเมืองใหญ่ของญี่ปุ่น”²² ว่ามีความหมายคาบเกี่ยวระหว่างคำว่า to ask (ขอร้อง) กับ to rely on (ไว้ใจ, พึ่งพา) ในภาษาอังกฤษ มีความหมายในลักษณะคาดหวังและเชื่อว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะทำสิ่งที่ตัวเองขอร้อง ซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวอย่างเต็มอกเต็มใจ การตีความหมายของดอร์นั้นคงจะถูกต้องที่สุด พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ทะโนะมุ ไม่ได้มีความหมายอย่างอื่นนอกจากความหมายที่ว่าอยากให้คุณทำตามใจผมด้วยนั่นเอง ต่อไปคือคำว่า โทะริอิรุ ซึ่งหมายถึงการแสดงการเอาอกเอาใจอีกฝ่ายหนึ่งอย่างฉลาดหลักแหลม เพื่อให้ตัวเองบรรลุความต้องการ แสดงให้เห็นว่าตัวเองปล่อยให้อีกฝ่ายหนึ่งทำตามใจชอบอยู่ แต่ที่จริงแล้วก็คือการทำให้อะมะเอะของตัวเองสัมฤทธิ์ผล ส่วนคนที่โคะตะวะรุก็คือพวกที่ไม่สามารถจะทะโนะมุหรือโทะริอิรุอย่างง่าย ๆ ได้ เมื่อมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ แน่นนอนคนพวกนี้มีความต้องการอะมะเอะเป็นสองเท่าของคนอื่น ๆ แต่มีความหวังแล้วว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะไม่ยอมรับ จึงไม่สามารถแสดงความรู้สึกนั้นออกมาอย่างตรงไปตรงมาได้ “คิกะเนะ” และ “วะตะกะมะริ” เป็นสภาพจิตใจที่คล้ายกับโคะตะวะรุ “คิกะเนะ” นั้นจะแสดงออกถึงความเกรงอกเกรงใจอยู่เสมอ เนื่องจากมีความกังวลว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะไม่ยอมรับอะมะเอะของตนเองอย่างจริงจัง ส่วน “วะตะกะมะริ” นั้นคือการเก็บกดความแค้นไว้ในใจโดยไม่แสดงอะไรออกมา สำหรับพวก “เทะเระรุ” ก็

คือพวกที่ไม่สามารถจะแสดงอะมะเอะของตัวเองออกมาอย่างตรงไปตรงมา เช่นเดียวกับพวกโคะตะวะรุ เนื่องจากเกิดความละอายที่จะแสดงอะมะเอะของตนออกมาต่อหน้าคนอื่น ไม่ใช่เพราะเกรงว่าอะมะเอะของตนจะถูกปฏิเสธ

ต่อไปจะขออธิบายคำว่า ซุมะนะอิ (sumanai) อย่างละเอียดสักหน่อย เพราะคำคำนี้มีลักษณะพิเศษคือใช้ขอโทษและขอบคุณ ซึ่งเมื่อดูอย่างผิวเผินจะเห็นว่าเป็นสถานการณ์ที่แตกต่างกัน ในหนังสือชื่อ “ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร” รุท เบเนดิกส์ ได้อธิบายถึงความหมายของคำคำนี้ไว้หลายหน้าที่เดียว ซึ่งก็คงจะเป็นเพราะว่าความหมายที่แฝงอยู่ในคำคำนี้ได้ดึงดูดความสนใจของเธอไม่น้อย ส่วนผมเองนั้นคิดว่าคำนี้น่าจะเป็นรูปปฏิเสธของคำกริยา ซุมุ (sumu : จบ, เสร็จ) แสดงการสิ้นสุดของกริยาอาการหรือการงานต่าง ๆ ความคิดเห็นของผมแตกต่างไปจากทฤษฎีของยะนะงิดะ คุนิโอะ²³ (Yanagida Kunio)²⁴ ที่ให้ “ซุมะนะอิ” เป็นรูปปฏิเสธของ “ซุมุ” ซึ่งแปลว่าใสหรือปราศจากสิ่งเจือปน เพราะเหมาะกับวิธีการใช้จริง ๆ ของคำคำนี้มากกว่า น่าจะคิดได้ว่ารู้สึก “ซุมะนะอิ” (ไม่เสร็จ, ไม่จบ) เพราะทำสิ่งที่ควรทำไม่เสร็จ ดังนั้นคำคำนี้จะสื่อความรู้สึกเสียใจอย่างมากที่ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง และสิ่งนี้เองแหละที่เป็นเหตุผลที่ ซุมะนะอิ ถูกใช้แสดงความขอบคุณในความมีน้ำใจของอีกฝ่ายหนึ่ง กล่าวคือใช้ “ซุมะนะอิ” เพื่อแสดงความขอบคุณเพราะเห็นว่าผู้อื่นจะต้องมีภาระในการทำอะไรเพื่อตนเอง ไม่ใช่เพราะรู้สึกว่าจะต้องตอบแทนความมีน้ำใจที่ได้รับในทันทีอย่างที่ รุท เบเนดิกส์ เข้าใจสำหรับข้อที่เบเนดิกส์ชี้ให้เห็นว่าคนญี่ปุ่นมักจะแสดงให้เห็นโครงสร้างของสภาพจิตใจที่เหมือนกันในสองสถานการณ์ที่ต่างกันคือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับการให้และรับเงิน (เพื่อผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย) นั้น ผมคิดว่าคงจะถูกต้อง แต่ปัญหาในที่นี้ก็คือ ทำไมคนญี่ปุ่นจึงไม่พอใจในวิธีขอบคุณในความมีน้ำใจของอีกฝ่ายหนึ่งอย่างง่าย ๆ แต่กลับจะต้องขอโทษเพราะคิดว่าได้รบกวนอีกฝ่ายหนึ่ง นั่นก็เพราะว่าคนญี่ปุ่นกลัวว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะคิดว่าตนเป็นคนไม่มีมารยาท และอาจทำให้อีกฝ่ายหนึ่งหมดความนิยมตน เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้

ว่าคนญี่ปุ่นใช้คำว่า “ซุมนะอิ” กันติดปากก็เพราะไม่ต้องการสูญเสียโมตรจิตที่จะได้รับจากอีกฝ่ายหนึ่ง และต้องการได้รับอะมะเอะจากอีกฝ่ายหนึ่งต่อไปด้วยสภาพจิตใจในกรณีของซุมนะอิที่ได้พิจารณามาแล้วนี้มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกผิดและอาย ส่วนปัญหาที่ว่าทำไมความคิดในเรื่องอิสระเสรีแบบตะวันตกจึงไม่เติบโตในญี่ปุ่น ผมตั้งใจว่าจะยกเรื่องนี้ขึ้นมาพูดอีกครั้งหนึ่งในตอนหลัง

นอกจากคำต่าง ๆ ที่ได้หยิบยกขึ้นมาพูดแล้วนี้ ก็ยังมีสำนวนที่แสดงธรรมชาติของความสัมพันธ์กับฝ่ายตรงข้ามบางอย่าง ซึ่งถ้ามองเพียงผิวเผินแล้วจะเห็นว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับอะมะเอะ สำนวนเหล่านี้ได้แก่ “ฮิโตะ โอะ คุดตะ ทะอิโตะ” (Hito o kutta taido : ทำท่าเยโสโอหัง) “อะอิเตะ โอะ นนเตะ คะกะรุ” (Aite o nonde kakaru : เบ่ง, ทำตัวเหนือผู้อื่น) “อะอิเตะ โอะ นะเมะรุ” (Aite o nameru : ถูกคนอื่นเพราะคิดว่าโง่) เรื่องนี้พูดโดยทั่วไปแล้วก็คือกรณีที่มองมนุษย์เป็นเพียงสิ่งของ ไม่ใช่มนุษย์ด้วยกัน วิธีการนำริยาที่ใช้กับอาหารมาใช้กับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เช่น คูกุ (kuu : กิน) โนะมุ (nomu : ดื่ม, กลืน) นะเมะรุ (nameru : เลีย) นั้นไม่ใช่มีเฉพาะในภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น แต่ในภาษาญี่ปุ่นสิ่งที่น่าสนใจมากก็คือ การใช้คำจำพวกนี้แสดงให้เห็นการขาดอะมะเอะ (ไม่ได้รับการตามใจ) ของคนเหล่านั้น คนที่กิน ดื่ม หรือเลียคนอื่นนั้น ความจริงก็คือคนที่อยู่โดดเดี่ยวเดียวดาย ปราศจากคนเห็นอกเห็นใจ ถึงแม้ภายนอกจะดูเป็นคนมีอำนาจก็ตาม คนพวกนี้ไม่ได้หลุดพ้นจากอะมะเอะ หากแต่ต้องการปกปิดความขาดอะมะเอะนั้นเอง ตัวอย่างเช่น คนที่กำลังทำอาการ “โชชู โอะ นนเตะ คะกะรุ” (Chōshū o nonde kakaru : กำลังจะกลืนผู้ฟัง) ก็คือคนที่กลัวผู้ฟังจะกลืนตัวเองลงไป จึงรีบกลืนผู้ฟังเสียก่อน คนที่ทำอาการ “ฮิโตะ โอะ คูกุ” (Hito o kuu : กินคน) ก็อยู่ในสภาพเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่กำลังอยู่ในสถานการณ์ที่บีบคั้น “คูกุ กะ คุวะระ รุกะ” (Kuu ka kuwareruka : ต้องกินหรือไม่ก็ถูกกิน) ด้วยแล้วละก็จะต้องต่อสู้กันแบบเอาเป็นเอาตาย ในกรณีที่พวกอันธพาลปรามว่า “คิชะมะ นะเมะเตะ อิรุนะ” (Kisama namete iruna : นี่แกกำลังถูกฉันทนะ) หรือกรณีนี้

ผู้ชายดูถูกผู้หญิงหรือผู้หญิงดูถูกผู้ชายก็ตาม ล้วนแสดงให้เห็นการขาดความสัมพันธ์ที่แท้จริงแบบมนุษย์ ซึ่งอาศัยการยอมรับในความต้องการอะมะเอะของกันและกันเป็นรากฐาน ในแง่หนึ่งจึงน่าจะคิดได้ว่า อะมะเอะเป็นสิ่งจำเป็นในการที่จะช่วยให้การติดต่อรหว่างมนุษย์ในสังคมญี่ปุ่นเป็นไปอย่างราบรื่น

กิри (Giri) กับนินโจ (Ninjō)

มีหนังสือเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับเรื่อง กิри²⁵ และนินโจ²⁶ ซึ่งนักวิชาการชาวญี่ปุ่นและต่างประเทศเขียน เมื่อไม่นานมานี้ มินะโมะโตะ เรียวเอ็น (Minamoto Ryōen)²⁷ ก็ได้เขียนหนังสือชื่อ “กิри นินโจ : การศึกษาความรู้สึกทางจิตใจแบบญี่ปุ่น”²⁴ หนังสือเล่มนี้นอกจากจะกล่าวถึงหนังสือต่าง ๆ ที่เขียนเกี่ยวกับเรื่อง กิри นินโจ แล้ว ยังได้วิเคราะห์ กิри นินโจ ที่ปรากฏในงานวรรณกรรมด้วย ผมจะไม่พูดถึงการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหนังสือต่าง ๆ แต่จะขอกล่าวถึงปัญหาสองข้อในแง่มุมมองทางจิตวิทยาล้วน ๆ ข้อแรกก็คือความหมายของคำว่านินโจนั้นมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับอะมะเอะ ข้อที่สองกิริกับนินโจนั้นนอกจากจะเป็นความคิดที่มีความหมายตรงข้ามกันแล้ว ยังมีที่มาซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันด้วย นินโจไม่ได้ชี้ให้เห็นอารมณ์โดยทั่วไปของมนุษย์เท่านั้น จึงทำให้เกิดคำพูดเช่น “กะอิโกะกุจิน นิวะ นินโจ ะวะ ะวะวะวะวะอิ” (Gaikokujin niwa ninjō ga wakaranai : คนต่างชาติไม่รู้จักนินโจ) หรือข้อความที่ตรงข้ามกันว่า “กะกิโกะกุจิน นิโมะ นินโจ ะวะ อะรุ” (Gaikokujin nimo ninjō ga aru : คนต่างชาติก็มีนินโจเหมือนกัน) พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือคนญี่ปุ่นใช้คำว่า นินโจ เป็นคำนามทั่ว ๆ ไป ซึ่งทำให้เขาเกิดความสับสนโดยไม่รู้ตัวว่าหมายถึงสายใยแห่งอารมณ์ที่คนญี่ปุ่นรู้สึกคุ้นเคยอย่างลึกซึ้งเป็นพิเศษ เรื่องนี้เป็นเรื่องธรรมดา ถ้าคิดว่าคำที่แสดงถึงมนุษย์สัมพันธ์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น แสดงสภาพจิตใจของอะมะเอะร่วมอยู่ด้วย แต่คนทั่ว ๆ ไปก็คงไม่รู้สึกรู้ชั้ชัดเจนว่าอารมณ์ความรู้สึกซึ่งเป็นศูนย์กลางของนินโจนั้นก็คืออะมะเอะนั่นเอง อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราเข้าใจกันว่าเป็นนินโจนั้นมีอะไรเลื่อนราว

ไม่ชัดเจนเหมือนเกสตัลท์อย่างหนึ่งที่คนต่างชาติบางครั้งก็เข้าใจบางครั้งก็ไม่เข้าใจ จึงทำให้เกิดการพูดว่าคนต่างชาติไม่เข้าใจจิตใจหรือแม้แต่คนต่างชาติก็เข้าใจจิตใจ

ต่อไปคือปัญหาว่า กิริ คืออะไร กิริ ต่างจากสายใยสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของพ่อแม่ลูกหรือพี่น้องร่วมสายโลหิต น่าจะเรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดมาจากจิตใจที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเอง กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่เป็นกิริ้นั้นไม่ว่าจะเป็นระหว่างญาติพี่น้อง ครูกับศิษย์ เพื่อนหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียงก็ตามล้วนเป็นขอบเขตที่อนุญาตให้มีประสบการณ์กับจิตใจได้ ซะโต ทะตะโอะ²⁵ (Satō Tadao) ได้ให้ความเห็นทำนองเดียวกันเอาไว้ในคำพูดว่า “กิริ้นั้นย่อมนำไปสู่นิโงเสมอ”²⁵ ถ้าความคิดดังกล่าวมานี้เป็นความจริงก็คงจะต้องสรุปว่าความคิดเห็นของรูท เบนดิคส์และคนอื่น ๆ ที่ว่าขอบเขตของจิตใจมีความขัดแย้งขั้นพื้นฐานกับขอบเขตของกิริ้นั้นย่อมไม่ถูกต้อง ทั้งนี้ก็เพราะว่ากิริเปรียบได้กับภาษาละ ส่วนจิตใจคือสิ่งที่บรรจุอยู่ในภาษานั้น ดังนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นสายสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกก็ตาม ความสัมพันธ์ต่อนั้นนั้นจะเป็นกิริ ถ้าตัวความสัมพันธ์เองมีความสำคัญมากกว่าตัวความรักระหว่างบุคคลเหล่านั้น ตัวอย่างเช่นคำพูดที่มีชื่อเสียงของ มิเงะโมะริ (Shigemori) ที่ว่า “ชุนะรันโตะ ฮซุเซะบะ โคนะระสุ โคนะรันโตะ คะอิชะระระรุงะ ชุนะระสุ” (Chūnaranto hosseba kōnarazu kōnaranto kaisareruga chūnarazu : ถ้าฉันทำตามคำสั่งของเจ้านาย ฉันก็จะเป็นลูกที่ดีไม่ได้) นั้นมักถูกตีความว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างกิริกับจิตใจ แต่ความจริงแล้วน่าจะแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกิริสองอย่างมากกว่า ไม่เฉพาะกรณีนี้เท่านั้น พูดกันจริงๆ แล้วทุกสถานการณ์ที่มองอย่างผิวเผินว่าเป็นสถานการณ์ที่อยู่ระหว่างกิริและจิตใจทั้งหมดนั้น ก็คือ สถานการณ์ที่อยู่ระหว่างกิริกับกิริด้วยกัน พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือจะต้องคิดว่าเป็นการขัดแย้งภายในตัวของจิตใจเอง

เพื่อให้เข้าใจประเด็นนี้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ผมจะลองยกตัวอย่างความคิดเรื่อง “อน” (on : บุญคุณ) และกิริขึ้นมาให้ดู คากล่าวที่ว่า “อิซโอะเกะกู อิบัน โนะ

อน” (Isshoku ippan no on: อนที่เกิดจากข้าวหนึ่งมือและที่นอนหนึ่งคืน)
“อน” นั้นหมายถึงการรับความเมตตา (นินโจ) จากผู้อื่น และเมื่อได้รับแล้วจึง
เป็นโอกาสก่อให้เกิดกิริานั้นเอง พุทธอีกอย่างหนึ่งก็คือ กรณีของ “อน” นั้นเรียก
ได้ว่าเป็นการสร้างหนี้ทางใจชนิดหนึ่งอันเนื่องมาจากการรับความช่วยเหลือ
ส่วนในกรณีที่เรียกว่ากิริานั้นหมายถึงการเกิดความสัมพันธ์ในลักษณะของการ
ช่วยเหลือซึ่งกันและกันจากโอกาสที่มี “อน” เกิดขึ้น อนึ่ง สิ่งที่เรียกว่าเป็น
ความขัดแย้งระหว่างกิริกับนินโจนั้นน่าจะได้แก่กรณีที่ได้รับ “อน” จากบุคคล
หลายคน แต่คนเหล่านั้นเกิดขัดแย้งกัน ดังนั้นเมื่อจะแสดงกิริกับอีกฝ่ายหนึ่งก็
ย่อมจะต้องขาดกิริกับอีกฝ่ายหนึ่ง วิธีที่ดีที่สุดก็คือการผูกไมตรีไว้กับทั้งสองฝ่าย
ซึ่งยอมเป็นไปได้อย่างหรือเป็นไปไม่ได้เลย จึงทำให้เกิดภาวะการขัดแย้งขึ้น
สาระสำคัญของความขัดแย้งนั้นไม่ได้อยู่ที่การไปเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่งแล้วทิ้งอีก
ฝ่ายหนึ่ง แต่อยู่ที่การถูกบังคับให้เลือกเอาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งขัดกับความตั้งใจ
ของตนเอง พุทธสัน ๆ ก็คือแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการขัดแย้งนี้คือ ความ
ต้องการที่จะรักษามิตรไมตรีเอาไว้ ซึ่งก็คืออะมะเอะนั่นเอง สิ่งที่น่าสนใจ
เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ ความรู้สึกที่แสดงออกมาด้วยคำว่า “ซุมะนะเออิ” จะพบมาก
ที่สุดในความสัมพันธ์ที่เป็นกิริ ที่จริงแล้วคนญี่ปุ่นพูดคำว่า “ซุมะนะเออิ” ต่อกัน
บ่อยมากในสถานการณ์เช่นนี้ หากคิดว่า “ซุมะนะเออิ” เป็นคำพูดที่ใช้ผูกไมตรีดัง
ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นละก็เรื่องนี้คงจะเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกิน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ชัดว่า ทั้งกิริและนินโจนี้ล้วนยัง
รากลึกลงไปต่ออะมะเอะทั้งสิ้น สรุปลก็คือการเน้นนินโจก็คือการตอบรับอะมะเอะ
และสนับสนุนความรู้สึกตอบรับต่ออะมะเอะของอีกฝ่ายหนึ่ง ในทางตรงข้าม
การเน้นกิริก็คือการเชิดชูการรักษาสายสัมพันธ์ซึ่งผูกพันเอาไว้ด้วยอะมะเอะ
หรือถ้าใช้คำว่า “อิสนเซเออิ” (izonsei : ฟังพาอาศัย) ซึ่งมีความหมายทาง
นามธรรมแทนคำว่าอะมะเอะแล้ว นินโจจะยินดีกับสภาวะแห่งการฟังพาอาศัย
และกิริจะผูกมัดคนไว้กับความสัมพันธ์ในแบบฟังพาอาศัยกัน ถ้าจะพูดว่า
สังคมญี่ปุ่นซึ่งมีกิริและนินโจเป็นหลักจริยธรรมที่มีอำนาจสูงที่สุดนั้นเป็นโลกที่

อบอวลไปด้วยอะมะเอะแล้วละก็ ไม่ใช่การพูดเกินความจริงเลย

คนอื่นกับความเกรงใจ

ในภาษาญี่ปุ่นคำว่า “ตะนิน” (tanin : คนอื่น) เป็นคำที่แปลกมาก คำนี้แปลตามตัวอักษรแล้วแปลว่า คนอื่น แต่ในความเป็นจริงแล้วได้มีการสร้างคำใหม่คือคำว่า “ตะฉะ” (tasha) ขึ้นมาเพื่อแสดงความหมายถึงคนอื่นนอกจากตัวเอง ตะนินมีความหมายแฝงเฉพาะที่ต่างไปจากตะฉะ เมื่อลองเปิดพจนานุกรมดู คำว่า ตะนิน จะมีความหมาย 2 อย่าง ความหมายแรกคือ คนที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือด ความหมายที่สองคือคนที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง กล่าวคือ สำคัญของคำว่าตะนินก็คือการไม่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดตามความหมายแรก ในความหมายนั้นพ่อแม่กับลูกจึงไม่ใช่ตะนิน แต่ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกเป็นสื่อกลาง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องนั้นมีลักษณะของตะนินแอบแฝงอยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า “ฟูฟู โนะ โมะโตะ วะ ตะนิน” (Fūfu no moto wa tanin : สามีภรณานั้นดั้งเดิมก็คือคนอื่น) หรือ “เคียวตะอิ วะ ตะนิน โนะ ฮะจิเมะริ” (Kyōdai wa tanin no hajimari : พี่น้องก็คือจุดเริ่มต้นของการเป็นคนอื่น) พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือสามีภรณานั้นมีความผูกพันกันอยู่ขณะนี้ก็จริง แต่แรกเริ่มทีเดียวนั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์กัน ฉะนั้นจึงกล่าวว่าแต่เดิมเป็นคนอื่น ส่วนพี่น้องก็อาจจะไม่มีสายสัมพันธ์กันในภายหลังได้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นคนอื่น ในทางตรงข้ามการที่พ่อแม่ลูกจะกลายเป็นคนอื่นไปไม่ได้ก็คงจะเป็นเพราะว่าความผูกพันของทั้งสองฝ่ายนั้นไม่สามารถตัดขาดออกจากกันได้ ในญี่ปุ่นนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกถือว่าเป็นความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์แบบตามอุดมคติและใช้เป็นบรรทัดฐานวัดความสัมพันธ์ของคนกลุ่มอื่น ๆ ทั้งหมด อย่างเช่น ถ้าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มหนึ่งยังมีความละเอียดอ่อนเหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกมากเพียงไร ความสัมพันธ์ก็จะยิ่งลึกซึ้งยิ่งขึ้นเพียงนั้น และถ้าไม่ใช่ลักษณะนี้ถือว่าเป็น

ความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือตราบใดที่คนอื่นยังเป็นคนอื่นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายย่อมไม่เกิดขึ้น คงจะด้วยเหตุนี้เองที่ทะนิน หมายถึงคนที่ไม่มี ความเกี่ยวข้องกัน ที่จริงแล้วคำว่าทะนินฟังแล้วให้ความ รู้สึกเย็นชาอย่างไรก็ไม่ทราบ ซึ่งความเย็นชานี้จะรู้สึกได้ชัดเจนถ้านึกถึงคำ กล่าวที่ว่า “อะกะ โนะ ทะนิน” (aka no tanin : คนอื่นแท้ ๆ) “ทะนิน วะ ทังซุเมะตะอิ” (Tanin wa tsumetai : คนอื่นไม่มีน้ำใจ) “ทะนินโกะโตะะ” (taningoto : เรื่องของคนอื่น) และ “ทะนินเกียวงิ” (taningyōgi : มีพิธีรีตองมากเหมือน เป็นคนอื่น)

เกี่ยวกับเรื่องคนอื่นนี้ผมจะพูดถึงชื่อของนวนิยายเรื่อง “คนนอก” (L'Étranger) ของ อัลแบร์ต กามูส์ (Albert Camus)²⁸ ซึ่งแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นว่า “อิโฮจิน” (Ihōjin) นั้นควรจะแปลว่า “ทะนิน” มากกว่า เมอร์โซท์ ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่องนี้ได้แยกตัวจากครอบครัวออกมาใช้ชีวิตตามลำพังเป็นเวลานาน เมื่อได้ข่าวว่าแม่ซึ่งอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราได้ถึงแก่กรรมลง เขาเดินทาง ไปร่วมพิธีศพโดยไม่ได้แสดงความรู้สึกเศร้าเสียใจแต่อย่างใด หลังจากพิธีศพ เสร็จสิ้นลงเขาได้ไปมีความสัมพันธ์กับหญิงคนหนึ่ง ต่อมาได้มีเหตุพัวพันกับ การทะเลาะวิวาทของเพื่อนกับคนอาหรับ ทำให้เขาต้องฆ่าคนตาย แต่การที่ ฆ่าคนตายไปนั้นไม่ใช่เพราะเกิดจากความโกรธจนควบคุมสติไม่อยู่แต่อย่างใด เมื่อถูกนำไปขึ้นศาลเขาจึงไม่รู้สึกเสียใจใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งแม่และคนรู้จักนั้นล้วน กลายเป็นคนที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกันเขาไปแล้ว พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือมนุษย์ คนอื่น ๆ นอกจากตัวเขาเองได้กลายเป็นทะนินสำหรับเขาไปหมดแล้ว หรือ จะพูดว่าเขาเองก็ได้กลายเป็นทะนินสำหรับคนเหล่านั้นด้วย สิ่งที่น่าสนใจมากก็ คือในความหมายนี้ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า “เอทรองเซ่” (étranger) ซึ่งหมายถึง คนที่ไม่รู้จัก แต่ในภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่าทะนินก็สามารถสื่อความหมายได้เป็น อย่างดี ในกรณีนี้การที่แปล เอทรองเซ่ ว่า อิโฮจิน นั้น ก็อาจจะเป็นเพราะว่า ในญี่ปุ่นผู้คนมีความรู้สึกอยากจ้องอยากเห็นเกี่ยวกับชาวต่างประเทศอย่างรุนแรง จึงทำให้ใช้คำที่ไม่เหมาะกับจุดมุ่งหมายเดิมของผู้เขียนไป ความจริงก็คือ

อิโไฮจิน เป็นคำที่ใช้ในคัมภีร์ไบเบิลฉบับแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เจนไทล (gentile) ซึ่งใช้เรียกชาวฮิวแบบดุกถูกเหยียดหยาม ดังนั้นในความหมายนี้ก็อาจจะพูดได้ว่าใกล้เคียงกับความหมายของทะนิน

อนึ่ง ความจริงที่ว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกนั้นไม่ใช่ทะนินอย่างไม่มีเงื่อนไขใด ๆ และความสัมพันธ์อื่น ๆ นอกจากนี้ถ้ายังห่างไกลจากความสัมพันธ์แบบพ่อแม่ลูกเท่าไรก็ยิ่งเพิ่มระดับความเป็นทะนินมากขึ้นเท่านั้น นั่นเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก เพราะสอดคล้องกับวิธีใช้คำว่าอะมะเอะรุ กล่าวคือ การมีอะมะเอะอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกนั้นเป็นเรื่องธรรมดาอย่างยิ่ง แต่ในกรณีของความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ นอกจากนี้ที่มีอะมะเอะเข้าไปอยู่ด้วยก็อาจจะเป็นเพราะว่าความสัมพันธ์นั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกเป็นพื้นฐาน หรือไม่ก็มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์แบบนี้อยู่ ถ้าจะอธิบายเรื่องนี้ในลักษณะแผนผังตามหลักของ กิริ นินโจ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ก็จะได้ดังนี้คือ ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกซึ่งอะมะเอะเกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้นได้แก่โลกของนินโจ ความสัมพันธ์ที่ปล่อยให้อะมะเอะเกิดขึ้นในภายหลังนั้นคือโลกของกิริ โลกที่ไม่มี ความเกี่ยวข้องกันทั้งด้านกิริและนินโจคือที่ที่ ทะนินอยู่ อย่างที่ผมพูดไว้ตั้งแต่ตอนแรกว่านี่เป็นแผนผัง โลกทั้งสามโลก ที่กล่าวถึงนี้ไม่มีเส้นขีดคั่นที่แน่นอน นินโจกับกิรินั้นไม่ใช่สิ่งที่ตรงข้ามกัน อย่างเด็ดขาดดังได้กล่าวมาแล้ว แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่บรรจุอยู่กับ ภาชนะที่ใส ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกที่เปี่ยมไปด้วยนินโจแต่ดั้งเดิมนั้น อาจกลายเป็นกิริที่เย็นชาได้ หรือความสัมพันธ์แบบกิริในอดีตอาจกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เต็มไปด้วยนินโจก็มี นอกจากนี้สิ่งที่ไม่ควรจะลืมก็คือ ถึงแม้ว่าทะนินจะไม่มี ความสัมพันธ์กันก็จริง แต่กิริก็อาจจะผูกพันทะนิน เข้ามา มีความสัมพันธ์กันได้ ในกรณีนี้คงจะพูดได้ว่าแม้แต่ทะนินก็มีพลังแฝง ที่สามารถจะเข้าไปสู่ความสัมพันธ์ที่เกิดจากอะมะเอะได้

เมื่อถึงตอนนี้เราจะมาดูวิธีการใช้คำว่า “เอ็นริียว” (enryo : เกรงใจ)

ซึ่งเป็นคำพิเศษคำหนึ่งในภาษาญี่ปุ่น คำคำนี้เดิมใช้ในความหมายตามตัวอักษร คือ “โทกุ โอะมอนปะกะรุ” (Tōku omonpakaru : พิจารณาอยู่ไกล ๆ ตรงกับคำไทยคือ เกรงใจ) ปัจจุบันคำคำนี้ใช้เป็นเครื่องวัดระดับความสัมพันธ์ของมนุษย์ กล่าวคือ ในระหว่างพ่อแม่ลูกนั้นไม่มีความเกรงใจซึ่งก็เป็นเพราะว่าพ่อแม่ลูกไม่ใช่ทะเบียน และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกนั้นเปี่ยมด้วยอะมะเอะเอะ ในกรณีนี้ไม่เพียงแต่ลูกเท่านั้นที่ไม่เกรงใจพ่อแม่ พ่อแม่เองก็เฝ้ารู้สึกเกรงใจลูกเช่นกัน นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกแล้วในความสัมพันธ์แบบอื่น ๆ นั้นยังสนิทสนมกันมากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งรู้สึกเกรงใจน้อยลงเท่านั้น และยังห่างเหินกันเท่าไรก็ยิ่งเกรงใจขึ้นเท่านั้น ในความสัมพันธ์อื่น ๆ นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูก เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนฝูง จะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่มีความเกรงใจกันอยู่มากทีเดียว คนญี่ปุ่นนั้นในกรณีที่เรียกว่า “ชินยู” (shinyū : เพื่อนสนิท) ก็หมายถึงความสัมพันธ์เช่นนี้ สรุปแล้วก็คือคนเรานั้นใจจริงไม่ชอบการเกรงใจใคร ๆ ก็คิดว่าถ้าสามารถทำได้ความสัมพันธ์ที่ปราศจากความเกรงใจนั้นเป็นความสัมพันธ์ในอุดมคติ ความคิดนี้สะท้อนให้เห็นความจริงที่ว่าคนเรายกย่องความสัมพันธ์ที่กลมเกลียวซึ่งปรากฏในรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ลูกว่าเป็นความสัมพันธ์ที่พึงปรารถนา

“เอ็นเรียว” นั้นพูดได้ว่ามีความหมายเหมือนกับคำว่า “คิกะเนะ” และ “โตะตะวะริ” ที่กล่าวมาแล้วเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ มีความเกรงใจเพราะไม่ต้องการมีอะมะเอะเอะต่อความหวังดีของอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป พูดอีกอย่างก็คือมีความห่วงกลัวว่าถ้าไม่เกรงใจจะถูกอีกฝ่ายหนึ่งคิดว่าตนเป็นคนที่ไม่รู้จักเกรงใจ และเป็นผลให้ตนเองถูกเกลียดชัง ดังนั้นจึงพูดได้ว่าเป็นการเกรงใจทั้ง ๆ ที่ตนเองกำลังอยู่ในความรู้สึกของอะมะเอะเอะ การเกรงใจจึงเป็นสภาวะของจิตใจที่น่าอึดอัดและธรรมดาแล้วไม่เป็นที่ชื่นชอบนัก แต่ก็มีบางครั้งที่คนเราเห็นคุณค่าของความเกรงใจ เช่นเมื่อพูดว่า “โตะโมะ เอ็นเรียว ะ อัดเตะอะนะฉินิกุอิ” (Dōmo enryo ga atte hanashinikui : เกรงใจเลยไม่กล้าพูด) ในกรณีนี้ความเกรงใจเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา แต่เมื่อพูดว่า “อะโนะ โอะโตะโทะโกะ

วะ เอ็นเรียว ะ นะกุเตะ โคะมะริมะซุ” (Ano otoko wa enryo ga nakute komarimasu : ผู้ชายคนนั้นไม่รู้จักรเกรงใจ แยะจริง ๆ) ย่อมให้ความรู้สึกว่าการต้องการความเกรงใจ นอกจากนี้ความขัดแย้งระหว่างพ่อแม่ลูก หรือความยุ่งยากในหมู่ผู้คนที่เคยสนิทชิดเชื้อกันมาก่อนนั้น มักเข้าใจกันว่ามีสาเหตุจากการขาดความเกรงใจในหมู่คนเหล่านั้น คนญี่ปุ่นโดยทั่วไปแม้จะไม่ชอบที่ตนเองต้องแสดงความเกรงใจแต่มักจะเรียกร้องความเกรงใจจากผู้อื่น เรื่องนี้คงจะเป็นผลจากสภาพจิตใจที่เป็นอะมะเอะได้กลายมาเป็นกฎพื้นฐานของชีวิตในสังคมไปเสียแล้ว และ เอ็นเรียว (เกรงใจ) ในความหมายที่ว่า โทกุ โอะมนะปะกะรุ (พิจารณาอยู่ไกล ๆ) นั้นน่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ “privacy” หรือความเป็นส่วนตัวที่ได้รับการให้คุณค่าอย่างแท้จริงไม่พัฒนาขึ้นในสังคมญี่ปุ่น ปัญหานี้จะได้อุบัติถึงในหัวข้อ “อุชิ” (uchi : ข้างใน) และ “โซะโตะ” (soto : ข้างนอก) ต่อไป

อุชิ (uchi) กับโซะโตะ (soto)

คนญี่ปุ่นนั้นใช้ระดับของการเกรงใจเป็นเกณฑ์แบ่งแยกชนิดของความสัมพันธ์ที่แสดงด้วยคำว่า “อุชิ” (ข้างใน) และ “โซะโตะ” (ข้างนอก) มิอุชิ (miuchi) หรือญาติพี่น้องซึ่งไม่ต้องเกรงใจกันคือพวกที่อยู่ข้างใน ความหมายตามตัวอักษรของมิอุชิคือข้างในของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ส่วนความสัมพันธ์ที่เป็นกิริยาซึ่งต้องมีความเกรงใจนั้นคือข้างนอก แต่คนที่มีความผูกพันกันทางกิริยาหรือคนรู้จักกันอาจได้รับการยอมรับให้เข้ามาเป็นคนใน และส่วนคนอื่นซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องไม่จำเป็นต้องเกรงใจนั้นก็จะเป็นคนนอก ไม่ว่าจะป็นกรณีใดก็ตามสิ่งที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งข้างนอกและข้างในก็คือการเกรงใจหรือไม่นั่นเอง การแบ่งเป็นข้างนอกและข้างในนี้เป็นสิ่งที่คนญี่ปุ่นทุกคนปฏิบัติ อย่างไรก็ตามการแสดงท่าทีที่แตกต่างกันเกินไปต่อผู้ที่เป็นพวกพ้องและไม่ใช้พวกพ้องของตนนั้นถือว่าไม่ใช่สิ่งที่ดีนัก ดังเช่นคำกล่าวที่ว่า “โซะโตะ ทุซุระ วะ โยะอิ ะ อุชิทุซุระ วะ ะรุอิ” (Soto tsuru wa yoi ga uchitsura wa warui) ซึ่งมีความหมายในเชิงตำหนิคนที่เอาแต่ใจตัวเอง คือริ้นกับพวกพ้องของตนเอง แต่

กับคนภายนอกแล้วกลับกลายเป็นคนมีน้ำใจ เอาอกเอาใจผู้อื่น และที่เหมือนกันกับพวกนี้คือพวกที่ถูกเรียกว่า “อุชิ เบ็งเกอิ” (Uchi Benkei) ซึ่งหมายถึงคนที่ทำหิยังยะโสเมื่ออยู่ในบ้าน แต่พอออกนอกบ้านแล้วกลับกลายเป็นคนขี้ขลาด นอกจากนี้ยังมีอีกพวกหนึ่งที่แตกต่างออกไป คือพวกที่เข้ากันดีกับพวกพ้องของตนเอง แต่กับคนอื่น ๆ ซึ่งไม่มีความเกี่ยวข้องด้วยแล้วกลับแสดงการเอาแต่ใจตัวเอง กรณีที่เหมือนกันก็คือกรณีที่เรียกว่า “ตะบิ โนะ ฮะจิ วะ คะกิซุเตะ” (Tabi no haji wa kakisute) ซึ่งได้แก่การทำตัวเป็นคนดีระมัดระวังความประพฤติของตนเองเมื่ออยู่ภายในถิ่นของตน แต่เมื่อไปต่างถิ่นกลับกลายเป็นพวกที่ทำอะไรเอาแต่ใจตัวเองไป สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะพิเศษของคณูปุ่นโดยทั่วไป ซึ่งมักจะถูกชาวต่างชาติตำหนิตีเดียอยู่บ่อย ๆ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะเรียกว่าข้างในและข้างนอกเหมือนกัน แต่ก็มีความแตกต่างในเรื่องเนื้อหาทางด้านขอบเขตของข้างในและข้างนอก ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าความสัมพันธ์ซึ่งมีความเกรงใจอยู่ข้างนั้นอาจจะคิดว่าเป็นข้างในหรือข้างนอกก็ได้ ถ้าความเกรงใจอยู่คั่นกลางระหว่างความสัมพันธ์ด้านในของความสัมพันธ์นั้นก็คือโลกของญาติพี่น้องซึ่งไม่มีความเกรงใจอยู่ และที่อยู่ด้านนอกของความเกรงใจนั้นก็คือโลกของคนอื่นซึ่งไม่จำเป็นต้องมีความเกรงใจ สิ่งที่น่าสนใจก็คือโลกที่อยู่ใกล้กับโลกที่อยู่ด้านนอกสุด ถึงแม้จะถูกแบ่งแยกออกจากกันและกัน แต่ก็มีสิ่งที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งก็คือท่าทางของแต่ละบุคคลที่ขาดความเกรงใจต่อโลกทั้งสอง ถึงแม้ว่าจะเรียกว่าเป็นความเกรงใจเหมือนกันก็ตาม การขาดความเกรงใจต่อพวกพ้องญาติพี่น้องของตัวเองนั้นเกิดจากอะมะเอะ แต่การขาดความเกรงใจต่อผู้อื่นซึ่งไม่รู้จักสนิทสนมกันนั้นจะพูดว่าเป็นผลมาจากอะมะเอะไม่ได้ กรณีแรกนั้นไม่เกรงใจเพราะความรู้สึกอะมะเอะและรู้สึกสนิทสนมจนรู้สึกว่ามีอะไรมาขวางกัน ส่วนกรณีหลังไม่เกรงใจเพราะมีสิ่งกีดขวางแต่ไม่จำเป็นต้องคิดถึงสิ่งกีดขวางนั้น สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ ทั้งการมีอะมะเอะมากและการไม่มีอะมะเอะเลยนั้น ล้วนเป็นสาเหตุนำไปสู่ท่าทีที่ไม่รู้จักคิดถึงคนอื่น ความจริงแล้วมักจะพบว่ามีคน

จำนวนมากที่ชอบตามใจตัวเอง (อะมะเอะ) มาก ๆ เมื่ออยู่ในพวกพ้องของตัวเอง และกับคนอื่นแสดงออกซึ่งความไม่มีน้ำใจ ขาดความเห็นอกเห็นใจ คนพวกนี้จะมีลักษณะที่ชอบคุคุ (กิน) โนะมุ (ดื่ม, กลืน) นะเมะรุ (เลีย) คนอื่นตามที่ได้อธิบายในหัวข้อเรื่อง “ศัพท์ของอะมะเอะ” มาแล้ว กล่าวคือ คนที่เคยอะมะเอะ (ตามใจตัวเอง) เสียจนเคยตัว เมื่อไม่สามารถอะมะเอะได้จึงแสดงออกมาในลักษณะ คุคุ โนะมุ หรือ นะเมะรุ

เนื่องจากคนญี่ปุ่นส่วนใหญ่คิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่จะแสดงท่าทีที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของความสัมพันธ์ว่าเป็นความสัมพันธ์ในหมู่พวกพ้องของตนเองหรือกับคนอื่น ดังนั้นจึงไม่มีใครคิดว่าเป็นการเสแสร้งหรือขัดแย้งแต่อย่างใดในการที่จะทำตามใจตัวเองเมื่ออยู่ในหมู่พวกพ้องของตัวเอง และควบคุมตัวเองเมื่ออยู่ในหมู่คนอื่นที่ไม่สนิทสนม นอกจากนั้นยังไม่ถือเป็นเรื่องแปลกที่คนที่รู้จักกับยังควบคุมตัวเองจะประพฤตินอกกลุ่มนอกรทางเมื่อไปอยู่ในถิ่นอื่น เพราะหลักเกณฑ์ความประพฤติที่แตกต่างกันออกไปตามประเภทของความสัมพันธ์ในอุชิ (ข้างใน) และโอะโตะ (ข้างนอก) นั้นไม่ใช่ตัวการที่ทำให้เกิดการขัดแย้งทางภายในแต่อย่างใด ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าอุชิและโอะโตะแบ่งแยกออกได้อย่างชัดเจน ถ้าการแบ่งแยกของอุชิและโอะโตะคลุมเครือไม่ชัดเจนย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นได้ ตัวอย่างเช่นข้อความที่ว่า “ซุนะรันโตะ ฮซะเซะปะ โคะนะระสุ โคะนะรันโตะ ฮซะเซะปะ ซุนะระสุ” (ถ้าฉันทำตามคำสั่งของเจ้านาย ฉันก็จะเป็นลูกที่ดีไม่ได้) ซึ่งได้ยกมาพูดในหัวข้อเรื่องกิริและนินโจแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นในกรณีนี้ก็คือ การขัดแย้งระหว่างบุคคลผู้เป็นเป้าหมายของความจงรักภักดีและบุคคลผู้เป็นเป้าหมายของความกตัญญูกตเวที จึงทำให้ไม่สามารถจะแบ่งแยกความแตกต่างของทั้งสองฝ่ายได้ กล่าวคือ เขารู้สึกเจ็บปวดเพราะถูกบังคับให้เลือกเอาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และไม่สามารถจะประพฤติตามใจตัวเองได้ตามสบายอีกต่อไป ไม่ใช่เพราะเผชิญกับความขัดแย้งที่เกิดจากเกณฑ์ของท่าทีและพฤติกรรมที่แตกต่างกันของตัวเองต่อทั้งสองฝ่าย สิ่งที่น่าสังเกตซึ่งเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ก็คือ ภาษาญี่ปุ่นคำว่า อุชิ ส่วนใหญ่

หมายถึงกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ เช่นในคำว่า มิอูชิ (ครอบครัว ญาติพี่น้อง) นะกะมะอูชิ (nakamauchi : กลุ่มเพื่อนหรือผู้ร่วมงาน) ไม่ใช่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นส่วนตัวเหมือนคำว่า private ในภาษาอังกฤษ ในประเทศญี่ปุ่นนั้นคุณค่าของขอบเขตส่วนตัวอันเป็นอิสระจากกลุ่มนั้นยังไม่เป็นที่ยอมรับ ฉะนั้นจึงไม่ค่อยมีการยอมรับคุณค่าของบุคลิกภาพส่วนบุคคล เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับความคิดในเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลซึ่งเน้นคุณค่าของการเกรงใจกันอย่างจริงจังในญี่ปุ่นซึ่งได้กล่าวมาแล้ว การที่ความคิดในเรื่องอิสระเสรีแบบตะวันตกไม่สามารถเจริญเติบโตในญี่ปุ่นได้นั้นล้วนมีสาเหตุจากข้อนี้ด้วย

ในญี่ปุ่นนั้นไม่เพียงแต่จะปราศจากการสร้างสรรค์เสรีภาพส่วนบุคคลที่เป็นอิสระจากกลุ่ม หากยังขาดการคำนึงถึงส่วนรวมซึ่งอยู่เหนือปัจเจกชนและกลุ่มแต่ละกลุ่ม นี่ก็คงจะเกิดจากการที่คนญี่ปุ่นแบ่งแยกชีวิตออกเป็น อูชิ และ โตะโตะ และวางแผนการปฏิบัติตนที่แตกต่างกันในแต่ละสถานการณ์โดยไมคิดว่าเป็นเรื่องแปลกประหลาดแต่อย่างใด คนญี่ปุ่นมีพฤติกรรมที่สมเหตุสมผลในสถานการณ์ที่ต้องใช้ความเกรงใจ แต่ในขอบเขตที่ต้องแสดงความเกรงใจนี้ กลับถือว่าเป็นอูชิ เมื่อเทียบกับโลกส่วนนอกที่ไม่จำเป็นต้องใช้ความเกรงใจ ซึ่งก็ไม่ใช่ public ในความหมายที่แท้จริง โดยทั่วไปวิธีการแบ่งข้างในกับข้างนอกนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล และเนื่องจากวิธีนี้เป็นที่ยอมรับในสังคมจึงทำให้จิตวิญญาณแห่งส่วนรวมไม่เจริญเติบโต การแบ่งแยกระหว่างข้างในกับข้างนอกนั้นชัดเจน แต่การแบ่งแยกระหว่างส่วนตัวกับส่วนรวมไม่ชัดเจน จึงทำให้เกิดการสับสนระหว่างส่วนตัวกับส่วนรวม ดังนั้นจึงต้องพูดว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่บางครั้งของส่วนรวมถูกนำมาใช้เป็นของส่วนตัว ในสังคมญี่ปุ่นการที่บุคคลบางกลุ่มรวมตัวกันทำให้เกิดระบบเล่นพรรคเล่นพวกในวงการ สถาบันการศึกษา คนร่วมภูมิลำเนา ญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องจากการสมรส วงการธุรกิจหรือวงการทหาร จนมีกำลังอำนาจทางการเมืองนั้นคงจะมาจากสาเหตุเดียวกันนี้ ปรัชญาการณ์เหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นในญี่ปุ่นเท่านั้น และปฏิกิริยาการแบ่งแยกพวกพ้องออกเป็นข้างในและข้างนอกอย่างเห็นได้ชัดนั้นไม่ใช่สิ่งที่คน

ญี่ปุ่นสร้างขึ้นมาเอง แต่เป็นแนวโน้มที่มีอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยทั่วไป ในสังคมของยุโรปและอเมริกานั้นอย่างน้อยก็มีการถ่วงดุลกันอยู่ คือมีทั้งพวกที่คำนึงถึงส่วนรวม และพวกที่นิยมการมีอิสระเป็นส่วนบุคคลอยู่เหนือกลุ่มอยู่ด้วย

ความคิดดั้งเดิมที่ทำหน้าที่ทางสังคมได้เทียบเท่ากับการคำนึงถึงส่วนรวมคือ โอยะเกะ (ōyake) หรือ ฮงเกะ (honke)²⁹ โอยะเกะนั้นเดิมหมายถึงพระจักรพรรดิและพระราชวงศ์ เนื่องจากโอยะเกะและฮงเกะนั้นล้วนเป็นพวกที่มีเชื้อสายสืบทอดกันมานานแล้ว ดังนั้นจึงไม่สามารถแสดงความหมายของส่วนรวมในความหมายที่แท้จริงซึ่งอยู่เหนือกลุ่มไปได้ และมักจะเป็นสาเหตุให้เกิดการแข่งขันระหว่งกลุ่มอื่น ๆ ในพวกเดียวกันในการดึงเอาโอยะเกะเข้ามาเป็นพวกของตนในฐานะเป็นกลุ่มที่มีมาแต่ดั้งเดิม แม้กระนั้นก็มองได้ว่าโอยะเกะเป็นปัจจัยป้องกันไม่ให้กลุ่มอื่น ๆ ขยายอำนาจจนกลายเป็นเผด็จการและช่วยยับยั้งการขัดแย้งกันในระหว่งกลุ่มพวกเดียวกันได้ในระดับหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เองเมื่อต้องแปลคำว่า public เป็นภาษาญี่ปุ่นจึงใช้คำว่า โอยะเกะ โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นับตั้งแต่ความหมายของโอยะเกะได้ถูกแยกออกมาจากพระจักรพรรดิและพระราชวงศ์ ได้มีการพูดถึงจิตวิญญาณแห่งส่วนรวมในความหมายแบบตะวันตกกันอย่างแพร่หลาย แต่แม้กระนั้นก็ตามก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในจิตใจของคนญี่ปุ่นยังมีจิตวิญญาณของโอยะเกะที่มีมาแต่โบราณอยู่ พระจักรพรรดิและพระราชวงศ์ได้ถอยฉากเข้าไปอยู่เบื้องหลังแล้ว แต่รัฐบาลก็ยังคงเป็นศูนย์กลางของกลุ่มต่าง ๆ อยู่ และกลุ่มที่มีอำนาจที่สุดก็ยังเป็นตัวแทนของโอยะเกะอยู่นั่นเอง นี่ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ในฝ่ายรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังเห็นได้ในการเคลื่อนไหวของฝ่ายตรงข้ามอีกด้วย ตัวอย่างเช่นการขัดแย้งภายในกลุ่มนักศึกษาฝ่ายซ้ายเมื่อเร็ว ๆ นี้ ลักษณะเช่นนี้ไม่จำกัดอยู่เฉพาะในแวดวงการเมืองเท่านั้น ความสำนึกในเรื่องพวกพ้องได้แทรกซึมเข้าไปในจิตวิญญาณของคนญี่ปุ่น ดังนั้นจึงเกิดมีคนที่ทำตัวเหมือนพระจักรพรรดิอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง เหตุผลก็คือคนญี่ปุ่นปฏิบัติตนตาม

บรรทัดฐานแห่งอูชิ (ข้างใน) และโชะโตะ (ข้างนอก) ขาดจิตวิญญาณแห่งส่วนรวมและเสรีภาพส่วนบุคคลที่มั่นคงแน่นอน

โดอิทซุกะ (Doitsuka)^{*30} กับเซซชู (Sesshu) : การทำตัวเองให้เหมือนคนอื่นกับการรับสิ่งอื่นเข้ามาเป็นของตัวเอง

ถ้าจะพูดกันจริง ๆ แล้วสำหรับคนญี่ปุ่น วงชีวิต “ข้างนอก” และ “ข้างใน” นั้นประกอบด้วยวงกลมสามวงที่มีจุดศูนย์กลางร่วมกัน วงชั้นนอกสุดคือคนอื่นที่ไม่รู้จักซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปแล้วเป็นพวกที่ไม่ต้องใส่ใจหรือให้ความเกรงใจตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ความไม่ใส่ใจหรือเกรงใจนั้นจะยังคงมีอยู่ตราบเท่าที่คนเหล่านั้นไม่ได้แสดงอาการคุกคามต่อตนเอง แต่เมื่อใดเกิดการคุกคามขึ้นทำที่ต่อคนที่ไม่รู้จักนั้นจะเปลี่ยนไปทันที โดยทั่ว ๆ ไปพวกที่แสดงท่าทีเฉยเมยไม่แยแสจะรู้สึกถึงการคุกคามที่ซ่อนเร้นอยู่ จึงแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ที่มากเกินไป กล่าวคือการแสดงออกมาในลักษณะท่าทีของการกิน (คุ) กลืน (โนะมุ) หรือเลีย (นะเมะรุ) ของคนคนนั้น ก็คือข่มขู่ฝ่ายตรงข้ามกลับไปนั่นเอง ถ้าวิธีการเมินเฉยหรือข่มขู่ไม่ได้ผลก็ต้องหาวิธีอื่น และวิธีที่ใช้ในตอนนั้นก็คือการประจบประแจงยอมเข้าเป็นพวกโดยการโทะริอิรุ (ประจบประแจง) หรือโทะริโกะมุ (torikomou : เอาใจ,รับเข้ามา) หรือยอมรับฝ่ายตรงข้ามเข้าเป็นพวกของตน ลักษณะเช่นนี้ตรงกับกระบวนการทางจิตวิทยาที่เรียกว่าโดอิทซุกะ (การทำตัวเองให้เหมือนคนอื่น) หรือ เซซชู (การรับเอาสิ่งอื่นเข้ามาเป็นของตน) ในทางจิตวิเคราะห์ คำว่า “โทะริอิรุ” ในที่นี้ได้กล่าวมาแล้วในเรื่อง “คำศัพท์แห่งอะมะเอะ” ส่วนโทะริโกะมุ ก็คือการกลืนเข้าไปในแง่จิตวิทยานั้นเอง จากที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ชัดว่า การนำตัวเองเข้าไปรวมกับสิ่งอื่นหรือการรับเอาสิ่งอื่นเข้ามาเป็นของตนนั้นเป็นกลไกทางจิตวิทยาที่ผู้ที่อาศัยอยู่ในโลกของอะมะเอะคุ้นเคยมากที่สุด

ถึงแม้ว่าทฤษฎีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้จะถูกนำมาใช้ในส่วนของแต่ละบุคคลก็ตาม แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือญี่ปุ่นโดยส่วนรวมทั้งหมดมีลักษณะเช่นนี้

โดยเฉพาะปฏิภิกิริยาที่แสดงออกเมื่อได้สัมผัสกับวัฒนธรรมจากภายนอก ในสมัยก่อนนั้นสามารถอธิบายได้ด้วยคำว่า “โดอิทซุกะ” (การทำตัวเองให้เหมือนคนอื่น) และ “เซซนุ” (การรับเอาสิ่งอื่นเข้ามาเป็นของตน) เกี่ยวกับประเด็นนี้ข้อเขียนของ นะกะมุระ ฮะจิเมะ ซึ่งผมจะยกขึ้นมาอ้างอิงต่อไปนี้จะทำให้กระจ่างยิ่งขึ้น พุดโดยทั่วไปแล้ว การที่คนญี่ปุ่นยอมรับศาสนาต่างชาตินั้น คนญี่ปุ่นมีโครงสร้างทางศิลปกรรมปฏิบัติอยู่แล้ว ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสมบูรณ์ที่สุด และเพื่อที่จะไม่ได้สูญเสียโครงสร้างทางศิลปกรรมนั้นไป หรือเพื่อส่งเสริมพัฒนาโครงสร้างแห่งศิลปกรรมนั้นจึงได้รับศาสนาต่างชาติเข้ามาใช้ แน่นนอนละในความรู้สึกของแต่ละคนที่มีความศรัทธาในศาสนาจากใจ ก็คือการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนา แต่สังคมญี่ปุ่นโดยส่วนรวมทั้งหมดนั้นยอมรับศาสนาอื่นเพียงเอามาใช้ประโยชน์เท่านั้นเอง²⁶ “การรับเอาเข้ามาใช้” ที่นะกะมุระหมายถึงในที่นี้ก็คือ “โทะริอิรุ” กับ “โทะริโกะมุ” และโครงสร้างแห่งศิลปกรรมที่ใช้ได้จริงและถือว่าเป็นสมบูรณ์ที่สุดที่ถูกพุดว่าเป็นเงื่อนไขในการยอมรับเพียงอย่างเดียวนั้น น่าจะคิดได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ที่มีอะมะเอะเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่ง ถ้าจะเปลี่ยนคำพุดของนะกะมุระสักนิดก็จะสามารถกล่าวได้ว่า คนญี่ปุ่นนั้นถ้าดูเพียงผิวเผินจะเห็นว่ายอมรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาโดยไม่พินิจพิเคราะห์ แต่การยอมรับเข้ามาโดยไม่พินิจพิเคราะห์นั้น ในทางกลับกันท่าทีที่ยอมรับเข้ามาทั้งหมดอาจพุดได้ว่า มีประโยชน์ต่อการรักษาความสัมพันธ์ซึ่งมีอะมะเอะเป็นปัจจัยสำคัญเอาไว้ เพราะการยอมรับเอาเข้ามาใช้เองนั้น ที่จริงแล้วก็คือสิ่งที่อกเงยออกไปจากอะมะเอะนั้นเอง

ในความเป็นจริงแล้วพุดได้ว่า คนญี่ปุ่นได้ใช้การยอมรับในรูปแบบเดียวกันนี้ในการรับวัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมโปรตุเกส ตลอดจนวัฒนธรรมตะวันตกในช่วงสมัยใหม่ ถ้าได้อ่านบทความชื่อ “ซุอิเซะอิ อิชิเบะทซุ”²⁷ (Suisei Ichibetsu) ของ ลาฟคาดีโอ เฮิร์น (Lafcadio Hearn)³¹ ก็จะเห็นขั้นตอนที่คนญี่ปุ่นในตอนต้นสมัยเมจิยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในถิ่นที่อยู่ของชาวต่างชาติ หรือถ้าจะพุดให้ถูกต้องก็คือการยอมรับ

เจ้าของวัฒนธรรมโดยการเอาออกเอาใจอย่างชาญฉลาดในตอนแรก และในที่สุดก็กลืนกินวัฒนธรรมนั้นมาเป็นของตนเองอย่างชัดเจน นโยบายของประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่ซึ่งเริ่มจากสงคราม การทำสงครามกับจีน รัสเซีย และสงครามเอเซียบูรพานั้น เกิดจากความตั้งใจที่จะทำให้ประเทศญี่ปุ่นมีฐานะเท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตกโดยการเลียนแบบและยอมรับตะวันตกเช่นนี้ หนึ่ง การที่ญี่ปุ่นเจริญทางด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วหลังจากการแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น ก็มองได้ว่ามีสาเหตุมาจากประชาชนที่ปรารถนาจะให้ญี่ปุ่นเท่าเทียมกับตะวันตก การยกเอาความจริงทางสังคมและทางประวัติศาสตร์ เช่นนี้ขึ้นมากล่าว ก็เพราะว่าสิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นท่าทีต่อต่างชาติของคนญี่ปุ่น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนแรก คนญี่ปุ่นมีท่าทีเมินเฉยต่อโลกของคนอื่นที่ตัวเองไม่รู้จัก ไม่ใช่เพราะไม่สนใจ คนญี่ปุ่นจะมองข้ามโลกภายนอกได้ต่อเมื่อแน่ใจว่ามองข้ามได้ แม้ในกรณีที่มองโดยผิวเผินแล้วเห็นว่าไม่สนใจก็ตาม ที่จริงแล้วยังสังเกตดูสภาพรอบ ๆ ตัวอยู่ เมื่อรู้ว่าไม่สามารถจะทำเพิกเฉยได้ ก็จะพยายามนำตัวเองเข้าไปร่วมด้วย (โดอิท์ซูกะ) และยอมรับเข้ามาเป็นพวก (เซซมุ)

ในเรื่องนี้ ผมอยากจะพูดสักนิดหนึ่งว่าคนญี่ปุ่นโดยทั่ว ๆ ไปมีความอยากรู้อยากเห็นรุนแรง เรื่องความอยากรู้อยากเห็นของคนญี่ปุ่นนี้เป็นที่สนใจของชาวต่างชาติที่มาเยือนญี่ปุ่นมานานแล้ว ดังที่บาทหลวงฟรานซิส เซเวียร์ ซึ่งได้เดินทางมาเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ณ ประเทศญี่ปุ่นเป็นคนแรกในศตวรรษที่ 16 ได้เขียนไว้ในจดหมายอยู่เนื่อง ๆ ว่าเขามีความประทับใจที่คนญี่ปุ่นปรารถนาที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มาก และมีจิตใจที่กระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ ซึ่งเป็นจุดที่แตกต่างจากผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์ในประเทศอื่น ๆ อย่างเด่นชัด²⁸ คงจะพูดได้ว่าการที่ญี่ปุ่นก้าวหน้าเป็นประเทศสมัยใหม่ก่อนประเทศอื่น ๆ ในตะวันออก ก็เพราะมีความอยากรู้อยากเห็นและความกระหายในความรู้ของคนญี่ปุ่นเป็นกำลังสนับสนุน ในประเด็นนี้ชนชาติที่มีลักษณะตรงข้ามกับชาวญี่ปุ่นก็คือชาวจีน ชาวจีนนั้นดูถูกเหยียดหยาม

อารยธรรมตะวันตก ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ หลู่ ซัน (Lu Hsun)³² ได้กล่าวไว้ในหนังสืออัตชีวประวัติอย่างชัดเจนว่า “ในสมัยนั้น การเรียนคัมภีร์ขงจื้อแล้วสอบเข้าเป็นขุนนาง ถือว่าเป็นการเลือกวิถีชีวิตที่ถูกต้อง แต่คนที่เรียนวิชาของโลกตะวันตก สังคมถือว่าเป็นพวกหมดหนทาง ขายจิตวิญญาณให้กับคนป่าเถื่อน”²⁹ ท่าทีของชาวจีนที่มีต่อวัฒนธรรมตะวันตกเช่นนี้แตกต่างกับท่าทีของชาวญี่ปุ่นอย่างลิบลับ ชาวญี่ปุ่นนั้นมองทั้งวัฒนธรรมตะวันตกและวัฒนธรรมจีนด้วยความชื่นชม และถึงแม้ว่าบางครั้งอาจแสดงท่าทางไม่ต้อนรับก็ตาม นั่นก็ไม่ใช่เพราะจะถูกเหยียดหยามอย่างที่ชาวจีนปฏิบัติต่อวัฒนธรรมต่างชาติ แต่เป็นเพราะมองเห็นภัยจากวัฒนธรรมต่างชาติมากกว่า กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่คนจีนไม่มีความอยากรู้อยากเห็นในวัฒนธรรมตะวันตกนั้นก็คงเป็นเพราะว่าคนจีนมีความภาคภูมิใจอย่างเหลือล้นในวัฒนธรรมของตนเอง สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าสังคมของคนจีนนั้นต่างกับสังคมของคนญี่ปุ่น เป็นสังคมที่อยู่ห่างไกลจากโลกของอะมะเอะ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คนญี่ปุ่นนั้นแต่ดั้งเดิมมีความรู้สึกอ่อนไหวไวต่อการเคลื่อนไหวจากภายนอก และถ้าเห็นว่าโลกภายนอกดีเด่นกว่าตนเองแม้เพียงเล็กน้อย ก็จะพยายามพาตัวเขาไปเป็นพวกหรือนำเข้ามาเป็นพวกตนทันที ดังนั้นผลที่ได้รับจึงแตกต่างจากชาวจีนแม้จะได้สัมผัสวัฒนธรรมตะวันตกเหมือนกันก็ตาม

บาปกับความละอาย

รูท เบเนดิกส์ ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็น 2 ชนิดคือ วัฒนธรรมแห่งการสำนึกผิดและวัฒนธรรมแห่งความละอาย และได้จัดวัฒนธรรมญี่ปุ่นไว้ในพวกวัฒนธรรมแห่งความละอาย ผู้ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับญี่ปุ่นในต่างประเทศส่วนใหญ่เห็นพ้องกับทฤษฎีของเธอ ถึงแม้ว่าจะมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการชาวญี่ปุ่นอยู่บ้างก็ตาม สำหรับตัวผมเองนั้นอยากจะเข้าข้างเธอเพราะได้เรียนรู้ถึงสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่นจากความรู้สึกที่อ่อนไหวของเธอมากมาย แต่ไม่ใช่จะยอมรับทฤษฎีของเธอทั้งหมด ผมจะต้องขอพูดว่า

ประเด็นนี้ออกจะมีปัญหาอยู่ ประการแรกก็คือ ผมคิดว่าการที่เรานำเรื่อง การกำหนดคุณค่าเข้าไปไว้ในแนวคิดของเธอนั้นคือปัญหา กล่าวคือ เมื่อพูดว่า วัฒนธรรมแห่งการสำนึกผิดเน้นเกณฑ์ของพฤติกรรมภายใน ส่วนวัฒนธรรมแห่งความละอายเน้นเกณฑ์แห่งพฤติกรรมภายนอกนั้น ในความเห็นส่วนตัวของเบเนดิกส์ถือว่าวัฒนธรรมแห่งการสำนึกผิดสูงส่งกว่าวัฒนธรรมแห่งความละอายอย่างเห็นได้ชัด ประการที่สอง เธอคิดว่าความรู้สึกในเรื่องบาปกับความละอายนั้นไม่เกี่ยวข้องกันเลย ซึ่งเรื่องนี้ตรงข้ามกับความจริงอย่างชัดแจ้ง เพราะความรู้สึกทั้งสองชนิดนี้เป็นความรู้สึกที่มักจะเกิดขึ้นในตัวคนเดียวกันและในเวลาเดียวกันบ่อย ๆ จึงน่าจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากที่สุด กล่าวคือ คนที่ทำบาปมักจะเกิดความละอายที่ตัวเองได้ทำลงไปเช่นนั้น ด้วยเหตุผลเช่นนี้จึงสรุปได้ว่าตัวสมมุติฐานความคิดของเบเนดิกส์นั้นมีปัญหาอยู่มากทีเดียว แต่ถึงอย่างไรก็ตามผมก็ยังรู้สึกประทับใจว่าเบเนดิกส์ได้ชี้ให้เห็นสิ่งสำคัญมากจากการแสดงลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมญี่ปุ่นว่าเป็นวัฒนธรรมแห่งความละอาย ดังนั้นจึงจะพิจารณาประเด็นนี้โดยละเอียดต่อไป³⁰

ก่อนอื่นเราจะมาพิจารณาความจริงที่ว่าคนญี่ปุ่นไม่แสดงความรู้สึกผิดออกมาอย่างจริงจังในสายตาของคนตะวันตก ประเด็นนี้คงจะมีสาเหตุมาจากความจริงที่ว่าคนตะวันตกมักจะคิดว่าความรู้สึกผิดหรือบาปนั้นเป็นปัญหาภายในของแต่ละบุคคล ส่วนคนญี่ปุ่นไม่มีความคิดอย่างนั้น ที่พูดมานี้ไม่ได้หมายความว่าคนญี่ปุ่นขาดความรู้สึกผิด เพียงแต่ความรู้สึกผิดของคนญี่ปุ่นนั้นจะมีลักษณะพิเศษคือ จะแสดงออกอย่างรุนแรงก็ต่อเมื่อรู้สึกว่าการทำอะไรที่เป็นการทรยศต่อกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ ความจริงแล้วแม้แต่กรณีของความรู้สึกผิดของคนตะวันตกเองก็สามารถจะตั้งสมมุติฐานได้ว่าในส่วนลึกมีความรู้สึกว่าได้ทรยศรวมอยู่ด้วย เพียงแต่ว่าตามปกติพวกเขาไม่รู้สึกเท่านั้นเอง ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะผลจากการอบรมบ่มนิสัยตามความเชื่อของศาสนาคริสต์ตั้งแต่สมัยโบราณเป็นเวลาหลายศตวรรษ กลุ่มที่มีบทบาทสำคัญอย่างแน่นอนแม้ในเรื่องจิตสำนึกทางศีลธรรมของพวกเขาในตอนแรกได้ถูกแทนที่

ด้วยพระเจ้า ตั้งแต่สมัยใหม่เป็นต้นมาความคิดเรื่องพระเจ้าเองก็เลื่อนหายไป เหลือแต่จิตสำนึกของแต่ละบุคคลเท่านั้นที่เป็นปัญหาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม แนวความคิดทางด้านจิตวิเคราะห์กล่าวว่า ความรู้สึกผิดของคนตะวันตก นั้นเป็นผลจากการต่อต้านซูเปอร์อีโก้ (Super ego)³³ ซึ่งก่อตัวขึ้นมาภายในจิตใจ จึงไม่ได้หมายความว่าปัจจัยสำคัญของการทรยศนั้นจะหมดไปโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นเนื่องจากซูเปอร์อีโก้ถูกจำกัดความเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งภายในจิตใจ ถึงแม้จะมีลักษณะที่เป็นส่วนตัวที่มีมาแต่ดั้งเดิมเช่นอิทธิพลจากพ่อแม่อยู่ด้วยก็ตาม แต่ธรรมชาติที่แท้จริงนั้นไม่ใช่ลักษณะส่วนบุคคล ดังนั้นในความรู้สึกผิดของคนตะวันตกแล้ว ความรู้สึกผิดต่อการทรยศเป็นเพียงร่องรอยแห่งอดีต ความรู้สึกอย่างรุนแรงเช่นนั้นหมดไปแล้ว

ในทางตรงข้ามในกรณีของคนญี่ปุ่นจะเกิดความรู้สึกผิดอย่างรุนแรงที่สุดเมื่อตัวเองทรยศต่อความไว้วางใจของสมาชิกในกลุ่ม ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พุดอีกนัยหนึ่งก็คือ ความรู้สึกผิดนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของมนุษยสัมพันธ์ ตัวอย่างเช่นในกรณีที่ฝ่ายตรงข้ามเป็นคนใกล้ชิดที่สุดโดยเฉพาะพ่อแม่แล้วปกติความรู้สึกผิดจะไม่เกิดขึ้น กรณีนี้คิดได้ว่าเป็นเพราะทั้งสองฝ่ายมีความสนิทสนมและเกิดอะละอะที่เรียกว่า ไม่ว่าจะทรยศกันอย่างไร ก็ได้รับการให้อภัย อย่างไรก็ตามมีบางครั้งที่มีความสำนึกในความผิดที่เคยปิดบังไว้เกิดขึ้นเมื่อพ่อแม่เสียชีวิตไปแล้ว ดังคำพูดที่ว่า “ฉินเดะ ชิรุ โอะยะ โนะ ออน” (Shinde shiru oya no on : รู้สึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ก็เมื่อพ่อแม่เสียชีวิตไปแล้ว) ถ้าจะพูดโดยทั่วไปแล้วคนญี่ปุ่นมีประสบการณ์น้อยที่สุดกับความรู้สึกผิดในเรื่องความสัมพันธ์แบบกิริ ซึ่งการหักหลังจะทำให้ความสัมพันธ์แตกสลายได้อย่างง่ายดาย ดังนั้นคำว่า “ซุมะนะเออิ” ซึ่งได้อธิบายมาแล้วก่อนหน้านี้ จึงเป็นคำที่เหมาะสมที่สุดในการสารภาพบาปในกรณีของการทรยศนั้น อนึ่ง ความรู้สึกผิดนั้นพุดได้ว่าเริ่มเกิดขึ้นเมื่อทำสิ่งที่ต้องห้าม แต่ถ้าทำสิ่ง “ต้องห้าม” แล้วไม่รู้สึกซุมะนะเออิ โดยทั่วไปถือว่าเป็นความรู้สึกผิดในใจ นอกจากนั้นความรู้สึกผิดที่เรียกว่าซุมะนะเออิจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับการขอโทษ

ที่แท้จริง ความรู้สึกผิดของคนญี่ปุ่นแสดงให้เห็นโครงสร้างที่เริ่มจากการ
ทรมานและจบลงด้วยการขอโทษอย่างชัดเจน และนี่เองคือรูปแบบที่แท้จริงของ
การรู้สึกผิด การที่เบนเนดิกต์มองไม่เห็นสิ่งนี้จึงต้องเรียกว่าเป็นเพราะเธอมี
ความลำเอียงทางด้านวัฒนธรรมอยู่

สิ่งที่น่าสนใจมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ³¹ คุณพ่อฮิวเวอร์ส (Heuvers) ซึ่ง
เป็นพระในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ผู้อาศัยอยู่ในญี่ปุ่นตั้งแต่เมื่อคราว
แผ่นดินไหวครั้งใหญ่ในเขตคันโตในปี 1923 ได้บันทึกไว้ว่าในญี่ปุ่นการขอโทษ
นั้นมีพลังวิเศษขนาดไหน ที่น่าสนใจก็เพราะว่ามีชนชั้นนารีในศาสนาคริสต์นั้น
เดินทางมาเพื่อจะสอนวิธีล้างบาปให้กับคนญี่ปุ่น แต่กลับมารู้สึกประทับใจ
ที่เห็นว่าในระหว่างคนญี่ปุ่นด้วยกันเอง ถ้าขอโทษจากใจจริงแล้วก็จะ
ประนีประนอมกันได้ ผมคิดว่าไม่เฉพาะคุณพ่อฮิวเวอร์สเท่านั้นที่สังเกตเห็น
สิ่งนี้ ชาวต่างชาติคนอื่น ๆ ก็คงจะสังเกตเห็นเช่นเดียวกัน และสิ่งนี้อาจ
จะเป็นที่มาของทฤษฎีผิด ๆ ที่กล่าวว่าชาวญี่ปุ่นไม่ค่อยมีความรู้สึกผิด อีกเรื่อง
หนึ่งซึ่งครั้งหนึ่งผมได้ยืมมาจากจิตแพทย์ชาวอเมริกันคนหนึ่ง ก็สามารถจะนำ
มาสนับสนุนประสบการณ์ของคุณพ่อฮิวเวอร์สได้ จิตแพทย์ผู้นี้เมื่อเดินทาง
เข้าประเทศญี่ปุ่นได้ถูกเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองตำหนิติเตียน เนื่องจาก
ความพลั้งเผลอเกี่ยวกับกระบวนการผ่านด่านเข้าเมือง แม้เขาจะพยายาม
อธิบายถึงสถานการณ์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ก็
ไม่ยอมฟัง เขาหมดปัญญาจึงพูดว่า "I'm sorry" เจ้าหน้าที่เปลี่ยนสีหน้ายอม
ยกโทษให้อย่างง่ายดายทันที ในกรณีนี้ "I'm sorry" ที่จิตแพทย์พูดออกไปนั้น
ไม่ได้มีความหมายตรงกับ "ซุมะนะอิ" ในภาษาญี่ปุ่นเลย แต่เห็นได้ชัดว่าเจ้า
หน้าที่ผู้นั้นเข้าใจว่า "I'm sorry" คือซุมะนะอิ ซึ่งเป็นการขอโทษในภาษาญี่ปุ่น
จิตแพทย์ผู้นี้ได้เล่าเรื่องนี้ให้ผมฟังเพื่อใช้เป็นตัวอย่างแสดงนิสัยแปลก
ประหลาดของคนญี่ปุ่น แต่เรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นความแปลกประหลาดของ
จิตใจคนตะวันตกด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ก็เพราะว่าแม้เบนเนดิกต์จะพูดถึงคนตะวันตก
ว่าเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในโลกของวัฒนธรรมแห่งการสำนึกผิด หรือถ้าจะพูดแบบ

ประชดประชันสักหน่อยก็คือคนตะวันตกเป็นชนชาติที่ไม่ชอบขอโทษเพราะเป็นวัฒนธรรมแห่งการสำนึกผิด ความจริงในเรื่องนี้เริ่มประจักษ์ชัดมากขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้เมื่อมีคนญี่ปุ่นเดินทางไปต่างประเทศมากขึ้น

ผมจะขอเล่าเรื่องที่ ลอฟคาดีโอ เอิร์น เขียนไว้ในบทความชื่อ "สถานีรถไฟ"³³ เพราะแสดงให้เห็นท่าทีของคนญี่ปุ่นต่อความรู้สึกผิดได้อย่างแจ่มแจ้ง เรื่องนี้เริ่มต้นเมื่อคนร้ายคนหนึ่งซึ่งถูกจับกุมด้วยคดีขโมยของได้ฆ่าเจ้าหน้าที่ตำรวจตาย แล้วหลบหนีไปได้ ภายหลังได้ถูกจับกุมอีกครั้งและถูกส่งตัวกลับมาที่เมืองคุมะโมะโตะ เจ้าหน้าที่ตำรวจชั้นสัญญาบัตรผู้ควบคุมตัวคนร้ายได้เรียกภรรยาของนายสิบตำรวจผู้ถูกฆ่าตายออกมา ต่อหน้าฝูงชนที่กำลังมุงดูหน้าคนร้ายอยู่ที่หน้าสถานีรถไฟ หญิงผู้นั้นแบกลูกชายตัวเล็ก ๆ อยู่บนหลัง นายตำรวจได้บอกกับเด็กน้อยว่า นี่ใจคนที่ฆ่าคุณพ่อของหนู เด็กชายจึงร้องไห้โฮออกมา หลังจากนั้นคนร้ายได้พูดขึ้นด้วยน้ำเสียงที่แสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งเป็นที่สะเทือนใจผู้ที่พบเห็นอย่างยิ่งว่า "ขอโทษ ขอโทษคุณหนู ที่ฉันทำลงไปไม่ใช่เพราะเกลียดชังอะไรเลย แต่เป็นเพราะตอนนั้นคิดแต่จะหนีเพียงอย่างเดียว เลยก้าวจนล้มตัวทำลงไปอย่างนั้น คุณหนู ฉันขอโทษ ฉันได้ทำสิ่งที่เลวร้ายมาก แต่ตอนนี้ฉันกำลังจะไปตายเพราะบาปที่ได้ทำเอาไว้ ฉันอยากตาย ฉันยินดีจะตาย เพราะฉะนั้นขอให้คุณหนูคิดว่าฉันเป็นไอ้ตัวอะไรที่น่าสงสารเถิด ยกโทษให้ฉันด้วย กรุณาเถิด" ในที่สุดเจ้าหน้าที่ตำรวจก็พาคนร้ายออกไปจากที่นั่น กลุ่มชนที่นิ่งเงียบจนถึงตอนนั้นเริ่มร้องไห้สะอึกสะอื้นขึ้นมาทันที ไม่เพียงเท่านั้น นัยน์ตาของนายตำรวจผู้ควบคุมคนร้ายเองก็มีหยาดน้ำใสเป็นประกายปรึมนัยน์ตา

ลอฟคาดีโอ เอิร์น รู้สึกประทับใจกับภาพเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นอย่างมาก สิ่งที่เขาเห็นว่ามีความหมายลึกซึ้งก็คือ "ความรู้สึกรักลูกของตัวเองที่ซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจ ความรู้สึกนั้นครอบครองเนื้อที่ส่วนใหญ่ในจิตวิญญาณคนญี่ปุ่นทุกคน ด้วยเหตุนี้คนร้ายจึงสำนึกในความผิดของตนเอง" ข้อสังเกตของลอฟคาดีโอ เอิร์นคงจะถูกต้อง ถ้าเพียงแต่ตีความหมายออกไปไกลอีกสักก้าว

หนึ่งก็จะพูดได้ว่า ในขณะที่เดียวกันกับที่คนร้ายเกิดความรู้สึกสงสารเด็กชายนั้น เขาก็เกิดความสำนึกขึ้นมาได้ว่าตัวเองก็กำลังตกที่นั่งลำบากเช่นเดียวกันกับเด็กน้อยผู้นั้น กล่าวคือในตอนนั้น เขาได้ทำตัวให้เหมือนกับเด็กน้อยไปแล้ว โดยทั่ว ๆ ไปคำว่า “ซุมะนะอิ” มีความหมายของการขอโมตรีจิตจากอีกฝ่ายหนึ่งช่อน้อยอยู่ด้วยตามที่ได้อธิบายมาแล้ว “โมมิวะเกนะอิ” (mōshiwakenai : ไม่มีคำแก้ตัว) ก็เช่นเดียวกันกับ “ซุมะนะอิ” พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ “โมมิวะเกนะอิ” มีความหมายของความต้องการการให้อภัย ถึงแม้ว่ากรณีนั้นจะไม่ได้เกิดจากการถูกตามใจ (อะมะเอะ) ก็ตาม ในสายตาชาวต่างประเทศจะเห็นว่าในญี่ปุ่นวิธีขอโทษอีกฝ่ายหนึ่งนั้นจะใช้ท่าที่เหมือนกับเด็กเล็ก ๆ เนื่องจากสามารถเรียกร้องความเห็นอกเห็นใจจากอีกฝ่ายหนึ่งได้เสมอ การขอโทษจึงได้ผลชงัด หนึ่ง ถ้าจะพูดว่าการที่ฝูงชนที่มุ่งดูอยู่รอมให้สะอึกสะอื้นไม่เพียงแต่เป็นการร้องไห้เพราะสงสารเด็กเท่านั้น แต่ร้องไห้เพราะสงสารคนร้ายที่สำนึกผิดด้วยก็ไม่ใช่เรื่องเกินความจริงเลย ถ้าจะพูดให้ถูกต้องก็คือเด็กน้อยและคนร้ายในสายตาของกลุ่มคนนั้นก็กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจนแยกไม่ออก เรื่องนี้เกิดขึ้นในสมัยต้นเมจิ ในสมัยโชวะแทบจะไม่มีโอกาสได้เห็นละครชีวิตที่บริสุทธิ์แบบนี้เลย อย่างไรก็ตามเชื่อได้ว่าสภาพจิตใจแบบเดียวกันนี้ยังคงอยู่ในตัวคนญี่ปุ่นในปัจจุบันโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ได้

ถ้าคิดว่าความรู้สึกผิดเกิดขึ้นภายในตัวของตัวเอง แต่ออกไปสู่ภายนอก ในรูปการขอโทษ ความรู้สึกละอายก็จะเกิดจากความรู้สึกสำนึกต่อสายตาของคนภายนอกแล้วหันกลับเข้ามาสู่ตัวเอง แต่การที่ทั้งสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างใกล้ชิดจึงปรากฏให้เห็นเด่นชัดในคำพูดที่ว่า ละอายต่อบาป ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยิ่งกว่านี้ความรู้สึกทั้งสองนี้ยังหล้อมกันอยู่ กล่าวคือจะไม่รู้สึกอายเช่นเดียวกับไม่คอยรู้สึกผิดกับคนที่อยู่ในวงกลมชั้นในสุด และกับคนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลย สิ่งนี้แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนในคำพูดที่ว่า “ตะบิโนะ ฮะจิ โอะ คะกิชุเตะ” (Tabi no haji o kakisute : ละทิ้งความละอายในระหว่างการเดินทางไปเสียเถิด) เพราะฉะนั้นจึงกลายเป็นว่าการรู้สึกละอาย

ปรากฏมากที่สุดในความสัมพันธ์กับกลุ่มที่ตนเองสังกัดอยู่ เช่นเดียวกับความรู้สึกผิด กล่าวคือ การทรยศต่อกลุ่มและถูกขับไล่ออกจากกลุ่มนั้นเป็นสิ่งที่น่าอับอายและเสื่อมเสียเกียรติเช่นเดียวกับการทรยศต่อกลุ่มเป็นสิ่งที่ผิด ดังนั้น การรู้จักละอายจึงเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับคนที่สังกัดอยู่ในกลุ่มนั้น ๆ ผู้ที่อ่านหนังสือเรื่อง “ดอกเบญจมาศกับดาบซาμουไร” ของ รุท เบเนดิกส์ อาจจะประทับใจว่าความละอายนั้นได้กลายเป็นลิขสิทธิ์ของประเทศญี่ปุ่น และไม่มีอยู่ในประเทศทางตะวันตก ซึ่งไม่ใช่เช่นนั้นอย่างแน่นอน เพราะแม้ในประเทศตะวันตกเอง อริสโตเติล³⁴ ได้ให้คำจำกัดความของความรู้สึกละอายไว้ว่าเป็นความหวั่นกลัวต่อการเสื่อมเสียเกียรติภูมิ และได้พูดถึงความรู้สึกนี้ว่ายึดครองอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ทางศีลธรรมของมนุษย์มากเพียงใด³⁴ การที่เขาบอกว่าความละอายเหมาะกับคนหนุ่มสาวนั้น นับว่าต่างกับทัศนะทางจริยธรรมของญี่ปุ่นที่คงอยู่จนถึงปัจจุบันเล็กน้อย ซึ่งกล่าวว่าความรู้สึกอายมีความสำคัญสำหรับมนุษย์ทุกคนโดยไม่จำกัดด้วย

การที่คนต่างชาติรู้สึกว่าคุณญี่ปุ่นมีความรู้สึกอายมากเป็นพิเศษ ก็อาจจะเป็นเพราะว่าคุณญี่ปุ่นส่วนใหญ่มักจะอายเมื่อต้องติดต่อกับคนต่างชาติ หรือเมื่อไปใช้ชีวิตอยู่ในต่างแดนไม่สามารถทำตามสบายได้ และความรู้สึกมีปมด้อยของคนญี่ปุ่นเมื่อติดต่อกับคนต่างชาติจะแสดงออกอย่างเห็นได้ชัด พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือแม้จะมีความรู้สึกอยากจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมรับเป็นพวกพ้องก็ตาม แต่ก็มีความกลัวอยู่ในใจว่าเขาจะไม่ยอมรับ หลักฐานที่แสดงให้เห็นก็คือปฏิกิริยาดังกล่าวจะรุนแรงในกรณีของคนตะวันตก และจะเบาบางลงในกรณีของคนตะวันออก ปัจจุบันคนญี่ปุ่นมีชื่อเสียงในต่างประเทศมากขึ้น นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นซึ่งมีความรู้สึกเหมือนคนบ้านนอกเข้ากรุงเมื่อสมัยก่อนนั้น กลับแสดงท่าทีที่ทำให้คนต่างชาติดูถูกด้วยพฤติกรรมที่ว่า “ทะบิ โนะ ฮะจิ วะ คะกิซุเตะะ” (ละทิ้งความอายในระหว่างการเดินทางไปเสียเถิด) ลักษณะเช่นนี้ดูเหมือนจะจำกัดอยู่ในหมู่คนญี่ปุ่นที่เดินทางท่องเที่ยวเป็นกลุ่ม ทั้งนี้เพราะมีความรู้สึกว่าจะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากกลุ่ม ไม่จำเป็นที่จะต้องสนใจต่อ

สายตาของคนภายนอก ความรู้สึกไม่อายเมื่ออยู่เป็นกลุ่มนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะกรณีที่เดินทางไปเที่ยวในต่างประเทศเท่านั้น แม้ในประเทศญี่ปุ่นเองก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ที่จริงแล้วจะเรียกว่าเป็นลักษณะพิเศษที่แท้จริงที่สุดของคนญี่ปุ่นก็ว่าได้ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วคนญี่ปุ่นจะชอบทำอะไรเป็นกลุ่มสำหรับคนญี่ปุ่นการที่จะออกไปนอกกลุ่มและทำอะไรเพียงลำพังคนเดียวเป็นเรื่องยุ่งยากมากเหลือเกิน นั่นก็เป็นเพราะว่าคนญี่ปุ่นถือว่าพฤติกรรมที่กระทำลงไปเพียงลำพังคนเดียวโดยไม่ได้ผ่านความเห็นชอบของกลุ่มนั้นเป็นการทรยศต่อกลุ่ม และรู้สึกอายเมื่อทำอะไรคนเดียว

ที่ได้กล่าวมาแล้วนี่คงจะช่วยให้เข้าใจได้ว่าเหตุใดความรู้สึกอายจึงไม่มีในสังคมตะวันตกสมัยใหม่ซึ่งยกย่องสรรเสริญความเป็นอิสระของมนุษย์ คำจำกัดความของเบเนดิกส์ที่ว่าบาปนั้นเกิดจากความรู้สึกภายใน ส่วนอายนั้นเกิดจากการติเตียนของผู้อื่น คำจำกัดความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นแนวโน้มของสังคมตะวันตกสมัยใหม่ แต่การยอมรับความอายนั้นอาจจะทำให้รู้สึกอายและจะไม่ยอมรับอย่างง่าย ๆ แม้แต่คนตะวันตกเองก็มีประสบการณ์กับตัวเองอยู่แล้วอย่างเงียบ ๆ เพียงแต่ว่าคนตะวันตกนั้นไม่ตระหนักว่าความรู้สึกอายคืออาย แต่มีส่วนที่รู้สึกว่าการรู้สึกอายนั้นห่อหุ้มอยู่ด้วยความรู้สึกบาปหรือความรู้สึกผิด ดังเช่นที่อีริคสัน (Erikson)³⁵ ได้พูดเอาไว้³⁵ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการยอมรับบาปนั้นแสดงให้เห็นพลังที่ซ่อนอยู่ภายในตัวเองมากกว่าการยอมรับความอายซึ่งเหมาะสมกับนิสัยของคนตะวันตกมากกว่า ดังนั้นจึงสามารถพูดได้ว่าความรู้สึกในเรื่องความอายนั้นอยู่ลึกกว่าความรู้สึกผิดในความหมายหนึ่ง ในบรรดางานเขียนหลายเล่มที่จะช่วยให้จุดนี้กระจ่างขึ้นก็มีหนังสือของ เฮเลน เอ็ม ลินด์ (Helen M. Lynd)³⁶ แต่ผมรู้สึกแปลกใจมากเมื่อได้อ่านข้อความต่อไปนี้จากหนังสือชื่อ “จริยธรรม” ของนักการศาสนาชื่อ ดิทริช บอนเฮอเฟอร์ (Dietrich Bonhoeffer)³⁶ ผู้ถูกนาซีสังหารในระหว่างสงครามโลก ข้อความนี้กล่าวไว้ว่า “ความอายคือการระลึกถึงการกระทำที่ต่างจากพื้นฐานจิตใจดั้งเดิมซึ่งมนุษย์ไม่อาจบอกได้ เป็นความรู้สึกอาดูรที่ต้องประพฤติดังต่างจากพื้นฐาน

จิตใจดั้งเดิม และเป็นความปรารถนาที่ไร้พลังที่จะกลับไปสู่ภาวะจิตใจแบบ
ดั้งเดิม ความอายเป็นสภาพจิตใจดั้งเดิมมากกว่าการตำหนิตัวเอง³⁷ ข้อความ
นี้เมื่อเปรียบเทียบกับความคิดเห็นแบบผิวเผินเกี่ยวกับเรื่องความอายของ
เบเนดิกต์แล้วจะเห็นว่า เป็นความคิดที่เฉียบแหลมกว่าและสอดคล้องกับการ
วิเคราะห์เรื่องความอายที่ได้พูดมาในหนังสือเล่มนี้ เมื่อเร็ว ๆ นี้แม้แต่ในญี่ปุ่น
เอง ซะกุกะ เคะอิอิชิ (Sakuda Keiichi)³⁷ ก็ได้เขียนหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งชื่อ
“มามองวัฒนธรรมแห่งความอายอีกครั้ง”³⁸ หนังสือเล่มนี้ได้วิจารณ์ความ
คิดเห็นของเบเนดิกต์และอธิบายไว้ว่า ความรู้สึกอายนั้นไม่ได้อยู่ที่ท่าทีของคน
รอบข้างเท่านั้น แต่เป็นสิ่งละเอียดอ่อนที่สุดซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ ใน
ความเป็นจริงแล้วความรู้สึกผิดหรือบาปนั้นมักจะกระตุ้นให้สำนึกว่าได้ทำสิ่ง
หนึ่งสิ่งใดลงไปแล้วทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ทำอยู่บ่อย ๆ นี่เองทำให้คนตะวันตกชอบ
ความรู้สึกผิดหรือบาปมากกว่า แต่ความรู้สึกอายนั้นทำให้เกิดความรู้สึกว่า
ตัวเองบกพร่องไม่สมบูรณ์ จึงฝังรากลึกมากกว่าความรู้สึกผิด คนที่รู้สึกอาย
นั้นต้องรู้สึกขมขื่นเมื่อพบว่าตัวเองตกเป็นเป้าสายตาของคนอื่นในสถานะที่ไม่
ได้รับการตามใจ (อะมะเอะ) แม้ว่า จะปรารถนาความอบอุ่นจากคนรอบข้าง
ก็ตาม

อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่นซึ่งความรู้สึกอายได้พัฒนาไปอย่างมาก ผู้คนมี
การขอโทษกันอย่างเอาจริงเอาจังมากกว่าในประเทศทางตะวันตก ซึ่งได้ชื่อว่า
เป็นพวกวัฒนธรรมแห่งบาปหรือการสำนึกผิดนั้นเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก คน
ญี่ปุ่นไม่เพียงแต่จะขอโทษด้วยการพูดซุเมนะอิกับสิ่งที่เสร็จสิ้นไปแล้วเท่านั้น
แต่มักจะย้ำว่าตัวเองไม่สามารถจะควบคุมสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งเท่ากับ
เป็นการขอโทษหรือแก้ตัวล่วงหน้า ที่จริงแล้วการขอโทษของคนญี่ปุ่นจะมี
ท่วงทำนองของการแก้ตัวอยู่ด้วยบ่อยครั้ง ทั้งนี้เป็นเพราะว่าคนญี่ปุ่นอาจจะมี
ความรู้สึกอายปะปนอยู่ในความรู้สึกผิดด้วย โดยทั่ว ๆ ไปคำขอโทษ ซุเมนะอิ
นี้เป็นคำที่ใช้พูดเพื่อที่จะไม่ให้สูญเสียโมตรีจิตจากอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้า
รู้สึกผิดและละอายตามความหมายของคำแล้วก็จะยอมเป็นการดี บางครั้ง

สำหรับคนที่ชอบพูดคำว่าซุมนะนะอิซ้าซาก ก็มักจะถูกตอกกลับมาว่า “ซุมนะนะอิเตะ ซุมุ โตะ โอะโมะอุ กะ” (Sumanai de sumu to omouka : คิดว่าขอโทษแล้วจะจบอย่างนั้นหรือ)

ในสังคมญี่ปุ่นเมื่อเกิดเรื่องเสียหายขึ้นมา ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่ความรับผิดชอบโดยส่วนตัวก็จริง แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นจะรับผิดชอบและลาออกจากตำแหน่งไป นี่ก็คือความรู้สึกที่ผสมกันระหว่างความรู้สึกผิดและอายแบบญี่ปุ่น ในกรณีนี้ความรู้สึกในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของกลุ่มจะมาก่อนความรับผิดชอบที่แท้จริง เพราะความรู้สึกในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของกลุ่มนี้ทำให้เขารู้สึกว่าความเสียหายก็คือความเสื่อมเสียเกียรติและไม่สามารถจะพูดได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับตัวเอง เพราะการทำเช่นนั้นก็คือบาปและเป็นสิ่งที่ควรจะอายด้วย ดังนั้นจึงเกิดประเพณีทางสังคมที่เรียกว่าลาออกเพื่อแสดงความรับผิดชอบขึ้น ถึงแม้ว่าจะไม่มีความรับผิดชอบที่แท้จริงก็ตาม ในกรณีที่ไม่สามารถจะทำตามประเพณีนี้ได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง คน ๆ นั้นจะรู้สึกทรมานกับเหตุการณ์นั้นตลอดไป กรณีของนายพลโนะกินับว่าเป็นตัวอย่างอมตะที่สุดสำหรับเรื่องนี้ ในสมัยที่ยังเป็นหนุ่มเขาได้รับบาดเจ็บและถูกข้าศึกแย่งธงไปได้ในสงครามเซะอินัน เขาไม่มีโอกาสที่จะลบล้างความอายในครั้งนั้นได้ และเมื่อต้องพ่ายแพ้ในสงครามครั้งต่อมาอยู่บ่อย ๆ เขาก็ยิ่งเกิดความอับอายมากขึ้น แต่เขาก็ไม่ได้รับอนุญาตให้ลาออกจนถึงวาระสุดท้ายในที่สุดเขาสามารถลบล้างความอับอายที่สั่งสมกันมาเป็นเวลาหลายปีได้ด้วยการฆ่าตัวตายตามพระจักรพรรดิเมจิซึ่งเสด็จสวรรคตในเวลาต่อมา

ไอดีออลอจีแห่งอะมะเอะ

คำว่า ไอดีออลอจี (Ideology) นั้นเดิมเป็นคำที่หมายถึงการศึกษา ค้นคว้าเกี่ยวกับความคิด แต่ปัจจุบันนี้หมายถึงแกนสำคัญของความคิดที่รองรับลักษณะของสังคมใดสังคมหนึ่ง ดังนั้นจึงดูเหมือนว่าบางครั้งได้ถูกนำมาใช้เพื่อแสดงระบบสังคมที่ใช้ความคิดนั้นมาปฏิบัติ ผมคิดว่าน่าจะเป็นวิธีใช้แบบ

ใหม่ที่เกิดจากสถานการณ์ในโลกปัจจุบันที่แบ่งออกเป็นสองส่วน และถ้าดูตามวิธีใช้แบบนี้ ไอดีอลอจีของญี่ปุ่นก็คือไอดีอลอจีของอะมะเอะนั่นเอง และพูดได้ว่าในปัจจุบันก็ยังเป็นเช่นนั้นอยู่ ผมไม่ใช่นักสังคมวิทยา ฉะนั้นจึงไม่มีความรู้พิเศษด้านโครงสร้างสังคมและระบบสังคมพอที่จะพิสูจน์ความจริงในเรื่องนี้ได้ เพียงแต่ผมได้ครุ่นคิดเรื่องนี้ในบางครั้งจากคำพูดของคนใช้บางคนที่ผมรักษา ตั้งแต่นั้นมาผมก็ยังมั่นใจว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “จิตวิญญาณแห่งญี่ปุ่น” หรือจิตวิญญาณแห่งอะมะโตะ หรือที่เรียกอย่างชัดเจนว่าความคิดในเรื่องการเทิดทูนพระจักรพรรดิ หรือไอดีอลอจีแห่งระบบจักรพรรดินั้น ก็คือไอดีอลอจีแห่งอะมะเอะนั่นเอง

เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้เป็นสิ่งที่คนใช้ได้พูดขึ้นมาและสะกิดใจผม หลังจากที่เราเริ่มรักษาคณไชรายนี้ไปได้สักระยะหนึ่ง เขาก็เริ่มรู้สึกถึงความต้องการพึ่งพาผู้อื่นขึ้นมาอีก วันหนึ่งเขาพูดว่า “มนุษย์นั้นเมื่อตอนเด็ก ๆ ก็พึ่งพาพ่อแม่ พ่อเป็นผู้ใหญ่ก็พึ่งพาตัวเอง ทุกคนเป็นเช่นนี้ แต่ผมสะดุดหกล้มลงไปกลางทาง ผมอยากจะพึ่งพาคนอื่น แต่ไม่มีใครที่จะผมพึ่งได้ เมื่อหกเดือนที่ผ่านมา ผมรู้สึกอยากได้คนที่จะมาแทนแม่ คนที่ผมไว้วางใจพอที่จะพูดอะไรให้ฟังได้ทั้งหมด คนที่จะช่วยผมตัดสินใจได้ คิดดูแล้วถ้ามีคนอย่างนี้สำหรับผมก็ดีหรอก แต่จะต้องเป็นการรบกวนคนคนนั้นแน่ ๆ เหมือนกับที่ผมมาบ่นเรื่องไม่เป็นเรื่องให้คุณหมอฟังอยู่นี้” จากข้อความที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่าคนใช้ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจที่ไม่ได้รับอะมะเอะอย่างชัดเจน หลังจากนั้นไม่นานเขาก็ได้แสดงความรู้สึกอย่างเดียวกันออกมาด้วยคำพูดต่อไปนี้เป็นคือ “ผมอยากได้คนที่คอยโอะฮิชิซุ (hohitsu : ช่วยเหลือชี้แนะ) ดูจากภายนอกผมเป็นผู้รับผิดชอบ แต่ที่จริงเขาคือผู้ที่ให้คำแนะนำและยอมรับในสิ่งที่ผมจะกระทำอยู่เบื้องหลัง” การที่เขาเอาคำว่า โอะฮิชิซุ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในรัฐธรรมนูญเมจิซึ่งตั้งแต่หลังสงครามเป็นต้นมาแทบจะไม่ได้ยินกันแล้วมาใช้ เป็นเพราะว่าเขาบังเอิญเคยเป็นนักศึกษาคณะนิติศาสตร์มาก่อนและแสดงให้เห็นสภาพจิตใจของเขาอย่างทะลุปรุโปร่ง การที่เขาเอาคำว่าโอะฮิชิซุซึ่งเป็นคำที่ใช้กับพระจักรพรรดิมาใช้

กับตัวเองนั้น ทำให้เห็นความต้องการในใจของเขา และในเวลาเดียวกันก็ทำให้มองเห็นความสำคัญทางจิตวิทยาของตำแหน่งพระจักรพรรดิอย่างชัดเจน

พระจักรพรรดิทรงอยู่ในตำแหน่งที่จะทรงคาดหวังได้ว่าคนรอบข้างจะรับผิดชอบจัดการสิ่งต่าง ๆ ให้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง แม้กระทั่งในเรื่องการปกครองประเทศ ในแง่นี้พระจักรพรรดิจึงทรงขึ้นอยู่กับคนรอบข้าง แต่โดยฐานะแล้วบุคคลเหล่านั้นคือข้ารับใช้พระจักรพรรดิ เมื่อดูจากระดับของการพึ่งพาอาศัยแล้วเรียกได้ว่าพระจักรพรรดิอยู่ในสภาพเดียวกันกับทารกน้อย แต่เมื่อดูในแง่ฐานะแล้วจะอยู่ในฐานะสูงสุดของประเทศ สิ่งนี้เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าสังคมญี่ปุ่นยกย่องการพึ่งพาแบบทารกน้อย ความจริงอีกอย่างหนึ่งที่ชี้ให้เห็นกฎเกณฑ์เดียวกันนี้ก็คือ ไม่เพียงแต่เฉพาะพระจักรพรรดิเท่านั้น บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งสูงในสังคมญี่ปุ่นทั้งหมดจะต้องได้รับการสนับสนุนจากคนแวดล้อม พุทธอีกอย่างหนึ่งก็คือพวกคนที่สามารถปฏิบัติตนในลักษณะพึ่งพาผู้อื่นแบบทารกน้อยได้อย่างบริสุทธิ์ใจนี้แหละคือผู้ที่มีคุณสมบัติที่จะขึ้นไปสู่ระดับสูงในสังคมญี่ปุ่น สิ่งที่สนับสนุนเรื่องนี้ได้ดีก็คือ “ซุนะโอะ” (sunao : ชื่อบริสุทธิ์ ตรงไปตรงมา) นั้น เป็นจริยธรรมที่ได้รับยกย่องสูงสุดมาตั้งแต่สมัยโบราณ และที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือข้อเท็จจริงที่เบเนดิกส์ได้ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมญี่ปุ่นนั้นเด็กกับคนแก่เป็นผู้ที่ถูกปล่อยให้ทำอะไรตามใจตัวเองได้ ประเด็นสุดท้ายที่ยกขึ้นมานี้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เนื่องจากในสังคมปัจจุบันสลับซับซ้อนมากขึ้น แต่ก็กล่าวได้ว่ายังมีแนวโน้มเช่นนี้หลงเหลืออยู่มากพอสมควรทีเดียว

ถ้าจะดูตามที่ได้พูดมาแล้วข้างต้นก็จะต้องกล่าวว่า ข้อบัญญัติในรัฐธรรมนูญใหม่ที่กล่าวว่าพระจักรพรรดิทรงเป็นสัญลักษณ์ของประเทศญี่ปุ่นนั้นเหมาะสมแล้ว สำหรับข้อความตอนนี้ในรัฐธรรมนูญเมจิได้เขียนไว้ว่า “พระจักรพรรดิคือผู้ที่ควรแก่การเคารพบูชาจะล่วงละเมิดมิได้” แม้ว่าข้อความนี้จะมีความหมายไปในทางศาสนาก็ตาม แต่เนื้อหาสาระสำคัญก็ไม่ได้แตกต่างจากข้อความในรัฐธรรมนูญใหม่เลย การที่รัฐธรรมนูญเมจิมีลักษณะ

ทางศาสนาในความหมายหนึ่งนั้น ก็เพราะได้รับอิทธิพลจากการที่คณะผู้ร่างคือ อิโต ฮิโรbumi (Itō Hirobumi) เห็นว่ารัฐธรรมนูญของประเทศในยุโรปมีรากฐานอยู่บนศาสนา อิโตได้พูดถึงเรื่องนี้ในการประชุมร่างรัฐธรรมนูญของสภาองคมนตรีว่า ในประเทศญี่ปุ่นไม่มีสิ่งอื่นใดที่จะมาเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจได้นอกจากสถาบันพระจักรพรรดิ³⁹ กล่าวคือเขาได้เอาสถาบันพระจักรพรรดิมาไว้แทนที่สิ่งที่เป็นตัวแทนทางจิตวิญญาณคือศาสนาคริสต์ ผมจะไม่พูดถึงข้อดีข้อเสียของเรื่องนี้ แต่ความคิดของเขาที่ว่าศาสนาที่มีอยู่ในประเทศญี่ปุ่นนั้นฟังพาดังไม่ได้แล้ว และสิ่งที่จะยึดเหนี่ยวจิตใจของคนทั้งชาติได้ก็คือความคิดที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณที่ว่า ชาติคือครอบครัว โดยมีพระจักรพรรดิและพระราชวงศ์เป็นครอบครัวใหญ่แห่งชาตินั้น นับว่าเป็นความคิดที่ดีเลิศ จากการค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ปรากฏว่าพระจักรพรรดิญี่ปุ่นในสมัยโบราณก็คือผู้ที่มาจากต่างบ้านต่างเมือง เข้ามาทำสงครามจนได้ชัยชนะแล้วจึงเข้าปกครองประเทศญี่ปุ่น แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าในประวัติศาสตร์หลังจากนั้นพระจักรพรรดิได้กลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่สมัยโชกุนโทกุงะวะ จิตวิญญาณของการต่อต้านพวกที่มีอำนาจอยู่ในตอนนั้นได้เริ่มต้นมาจากพระจักรพรรดิ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือพระจักรพรรดิก็คือโอยะเกะในสมัยก่อนรัฐธรรมนูญเมจิ และทำหน้าที่เป็นตัวแทนของจิตวิญญาณแห่งส่วนรวมแบบตะวันตกจนถึงระดับหนึ่งตามที่ได้กล่าวมาในเรื่อง “อุมิ (ข้างใน) และ โชะโตะ (ข้างนอก)” ในความเป็นจริงแล้วในสังคมญี่ปุ่นซึ่งแบ่งแยกอย่างง่ายดายออกเป็นวงกลมปิดหลาย ๆ วงนั้น ปราศจากแนวความคิดที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่จะสามารถรวมชาติเข้าด้วยกันได้นอกจากความคิดที่ว่า “เท็นโน โนะ เซะกิชิ” (Tennō no Sekishi : ลูกของพระจักรพรรดิ หมายถึง ประชาชนคือลูกของพระจักรพรรดิ)

ถ้าจะพูดอย่างสั้น ๆ ก็คือ คนญี่ปุ่นได้ทำอะไรให้เป็นไปอย่างที่คิดฝันเอาไว้และมองโลกที่ครอบงำด้วยอะมะเอะเอะในฐานะโลกมนุษย์ที่แท้จริงและพูดได้ว่าสถาบันพระจักรพรรดิก็คือการนำอะมะเอะเอะมาจัดให้เป็นระบบ

ดังนั้นทฤษฎี “โคะกุดะอิโงะจิ” (kokutaigoji : การอ้างไว้ซึ่งสถาบันพระจักรพรรดิ) ซึ่งพูดถึงกันมากตั้งแต่การปฏิวัติเมจินั้น ไม่เพียงแต่ตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองของชนชั้นปกครองเท่านั้น แต่ได้รับการสนับสนุนจากความต้องการที่จะรักษาไว้ซึ่งทัศนคติต่อโลกของคนญี่ปุ่นซึ่งถูกกดดันจากโลกภายนอก สงครามแปซิฟิกเกิดขึ้นก็เพราะคนญี่ปุ่นต้องการเผยแพร่ทัศนคตินี้ไปสู่ประเทศอื่น ๆ คนญี่ปุ่นไม่เคยถูกปล่อยให้ถามว่าแก่นแท้ของสถาบันพระจักรพรรดิคืออะไร トラบจนญี่ปุ่นพ่ายแพ้สงครามอย่างน่าอเนจอนาถ พร้อมกับหมดความเชื่อมั่นใน “โคะกุดะอิ” (kokutai : การปกครองที่มีพระจักรพรรดิเป็นประมุข) และจิตวิญญาณแห่งญี่ปุ่น กล่าวกันว่าทันทีที่สงครามสิ้นสุดลง มะรุยะมะ มะชะโอะ ได้วิจารณ์ว่าสถาบันพระจักรพรรดิเป็นสถาบันที่ไร้ความรับผิดชอบ ถึงแม้ว่าเขาจะมองเห็นความจริงในข้อนี้มาแล้ว ตั้งแต่ก่อนสงครามจะเกิดขึ้นก็ตาม แต่ถ้าไม่เกิดการพ่ายแพ้ก็ไม่สามารถจะพูดให้สาธารณชนรู้ได้ ในกรณีของคนไข้ที่ได้พูดถึงข้างต้นก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นเมื่อก่อนสงครามเขาก็คงไม่สามารถจะยืมคำซึ่งใช้เฉพาะพระจักรพรรดิอย่างคำว่า โสะอิทซุ มาใช้ได้ แต่ปัญหานี้ไม่ได้จำกัดอยู่ในความหมายแคบ ๆ แค่อำนาจพระจักรพรรดิ ในขณะที่ความคิดในเรื่อง กิริ นินโจ การตอบแทนบุญคุณหรือ แม้แต่จิตวิญญาณแห่งยะมะโตะ ยังคงมีความสำคัญทางระบบสังคมอยู่ จึงเป็นไปได้ที่จะยอมรับว่าแก่นแท้ของความคิดเหล่านี้มีอยู่ในสภาพจิตใจแบบอะมะเอะ เมื่อพระจักรพรรดิปฏิเสธว่าตัวเองมิได้เป็นเทพเจ้าในเทพนิยายและกลายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศญี่ปุ่น จึงทำให้สามารถนำอะมะเอะซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในจิตใจของคนญี่ปุ่นแต่ละคนออกมาให้เห็นเด่นชัด

สมัยปัจจุบันเป็นสมัยที่สถาบันพระจักรพรรดิซึ่งเป็นไอดิออลลจีได้พังทลายลงแล้ว ดังนั้นอะมะเอะที่ไร้ระบบจึงเอ่อล้นไปทั่ว และเกิดมีคนที่ทำตัวเหมือนพระจักรพรรดิขึ้นมาทั่วไปทุกหนทุกแห่ง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่เป็นระบบนั้นจะสูญหายไปหมดเสียทีเดียว ปัจจุบันจากการที่ญี่ปุ่นได้ฟื้นตัวขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ จึงมีการกล่าวถึงการฟื้นฟูของเก่า

กันอย่างแพร่หลาย ดังนั้นผมจึงอยากจะพูดถึงประเพณีทางสังคมซึ่งน่าจะสนับสนุนสถาบันพระจักรพรรดิและไอได้ออลจีแห่งอะมะเอะไปพร้อม ๆ กันสักนิดหนึ่ง

สิ่งแรกที่ยากจะยกมาพูดก็คือการใช้คำสุภาพหรือ เคะอิโกะ (keigo) ซึ่งพูดกันว่าพัฒนาไปมากในประเทศญี่ปุ่น เคะอิโกะ มีความหมายตามตัวอักษรว่าเป็นภาษาที่ใช้ยกย่องบุคคลที่มีฐานะสูงกว่าตน และไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้ที่เป็นฝ่ายได้รับการใช้คำสุภาพจะรู้สึกพึงพอใจมากกว่าที่จะรู้สึกถูกยกย่องจนห่างเหินออกไป ครั้งหนึ่งผมเกิดความรู้สึกขึ้นมาว่า เคะอิโกะที่ใช้กับผู้ที่มีฐานะสูงกว่ากับการใช้คำกับเด็กเล็ก ๆ นั้นคล้ายกันมาก อย่างเช่น “โบทซัง วะ โอะริโกซัง เตะซุเนะ” (Botchan wa orikōsan desune : หนูฉลาดจังนะ) หรือ “โอะโจซัง โนะ โอะโยฟุกุ วะ คิระอิ เตะซุเนะ” (Ojōchan no oyōfuku wa kireidesune : เสื้อหนูสวยจังเลย) คำที่เรียกเด็กมีคำยกย่อง “โอะ” (O) อยู่ข้างหน้าด้วย คือ “โอะริโกซัง” และ “โอะโจซัง” (โอะ ใช้เติมไว้ข้างหน้าคุณศัพท์หรือคำนามบางคำเพื่อแสดงการยกย่อง) สิ่งนี้เองทำให้ผมเกิดความคิดว่าในกรณีที่ใช้เคะอิโกะกับผู้ที่มีฐานะสูงกว่าก็มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะเอาใจเช่นเดียวกับที่เอาใจเด็ก ๆ โดยทั่ว ๆ ไป ถ้าไม่ใช้เคะอิโกะกับผู้ที่อยู่ในฐานะสูงกว่าก็จะทำให้คนเหล่านั้นอารมณ์เสีย ในที่สุดตัวเองก็จะเสียผลประโยชน์ไป แต่ในตัวของความจริงที่ว่าต้องเอาใจผู้ใหญ่เหมือนกับที่เอาใจเด็ก ๆ นั้นบอกให้รู้ว่า แม้จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วคนญี่ปุ่นก็ยังมีจิตใจแบบเด็ก ๆ อยู่ เรื่องนี้ตรงกับความเห็นของเบนเนดิกส์ที่ว่า ในญี่ปุ่นเด็กและคนแก่จะถูกปล่อยให้เป็นอิสระและทำอะไรตามใจตัวเองได้มากที่สุดตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

ปัญหาที่ยากจะพูดถึงต่อไปคือการเคารพบรรพบุรุษ ประเพณีการเคารพบรรพบุรุษคงจะไม่ใช้ประเพณีของญี่ปุ่นเท่านั้น ประเพณีนี้ฝังรากลึกในญี่ปุ่นอย่างไรนั้นดูได้จากการที่ศาสนาพุทธซึ่งเคยเป็นที่นิยมแพร่หลายในญี่ปุ่นในระดับประชาชนทั่วไปจะยึดมั่นในฐานะของรูปแบบการเคารพบรรพบุรุษมากกว่าตัวความคิดดั้งเดิมของศาสนา จากประสบการณ์ส่วนตัวของผมทำให้

มองเห็นความเกี่ยวข้องระหว่างความคิดในเรื่อง “ฉินเดะ คะมิ นิ นะรุ” (Shinde kami ni naru : ตายแล้วกลายเป็นเทพเจ้า) หรือ “ฉินเดะ โยะโตะเกะ นิ นะรุ” (Shinde hotoke ni naru : ตายแล้วกลายเป็นพระพุทธรเจ้า) กับสภาพจิตใจของอะมะเอะ ทั้งนี้ก็เพราะว่าหลังจากที่พ่อแม่ของผมเสียชีวิตติด ๆ กัน ผมก็เกิดความรู้สึกว่าจากการตายซึ่งทำให้สายสัมพันธ์ขาดสะบั้นลงนั้น พ่อแม่ได้กลายเป็นบุคคลที่เป็นอิสระจากผมไปแล้ว ทั้ง ๆ ที่เมื่อตอนที่ท่านยังมีชีวิตอยู่จริง ๆ ผมก็เพียงแต่รู้สึกว่าคุณเป็นพ่อแม่ของผมเท่านั้น เรื่องนี้ทำให้ผมคิดว่าความคิดในเรื่องตายแล้วเป็นเทพเจ้าหรือเป็นพระพุทธรเจ้านั้น ก็คงจะเป็นเพราะว่าในเวลาที่มีชีวิตอยู่ความเป็นมนุษย์ของคนคนนั้นซึ่งจมอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันหรือถูกฉาบปกปิดอยู่ในชีวิตประจำวันจนมองไม่เห็นได้ถูกนำขึ้นมามองดูใหม่และได้รับการเคารพยกย่อง เรื่องนี้ไม่ได้ขัดแย้งกับความเชื่อที่มีมาแต่โบราณที่ว่าพระจักรพรรดิ ซึ่งทรงอยู่ในฐานะที่จะทำให้อะมะเอะสมบูรณ์ คือเทพเจ้าที่จุติลงมาเป็นมนุษย์ เลยเรียกได้ว่าการบูชาบรรพบุรุษเป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกันกับการเคารพบูชาในพระจักรพรรดิ ทั้งนี้ก็เพราะว่าทั้งสองกรณีนี้ได้เรียกผู้ที่อยู่เหนือความขัดแย้งในเรื่องอะมะเอะว่าเทพเจ้า และทั้งสองกรณีนี้ได้บอกเป็นนัยว่าแก่นแท้ของความคิดในเรื่องเทพเจ้าของคนญี่ปุ่นอยู่ที่นี้เอง

ในตอนท้ายนี้ผมอยากจะขอพูดเกี่ยวกับงานเทศกาลของคนญี่ปุ่นไว้สักเล็กน้อย คนญี่ปุ่นชอบงานเทศกาลมาก งานเทศกาลฉลองเทพเจ้าประจำหมู่บ้าน งานเทศกาลฉลองบรรพบุรุษนั้น ตามเมืองใหญ่ ๆ ดูเหมือนจะสูญหายไปแล้ว แต่ชาวเมืองใหญ่เองก็ยิ่งพยายามหาโอกาสเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่จะรื่นเริงกับงานเทศกาลนี้ การจัดงานเทศกาลเพื่อบวงสรวงหรือฉลองนั้นไม่จำเป็นจะต้องเป็นการฉลองเพื่อเทพเจ้าหรือคนในสมัยโบราณเท่านั้น ถ้าเป็นการระลึกถึง ไม่ว่าจะเป็เหตุการ์ณ สิ่งของ ระบบ ล้วนถือเป็เหตุผลของงานเทศกาลได้ทั้งสิ้น สิ่งนี้แปลความหมายได้ว่าเป็นการแสดงออกของจิตวิญญาณแห่งลัทธิชินโตที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณอย่างแน่นอน เรื่องนี้มีผู้พูด

ถึงเป็นจำนวนมากแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องอธิบายมากกว่านี้ สิ่งที่ผมอยาก
จะนำขึ้นมาพิจารณาในที่นี้ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีงานเทศกาลกับ
ความรู้สึกที่เรียกว่า “เมะเตะตะอิ” (medetai) “เมะเตะตะอิ” หมายถึงความมี
คุณค่าควรแก่การชื่นชม เดิมคงจะเป็นคำที่ใช้แสดงความรู้สึกชื่นชมสรรเสริญ
กับสิ่งที่ได้รับการฉลองบวงสรวง แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่หมายถึงความรู้สึกคึกคัก
สนุกสนานที่เกิดขึ้นในตอนงานเทศกาล ดังนั้นถ้าจะเปลี่ยนจากการพูดว่าคน
ญี่ปุ่นชอบงานเทศกาลมาเป็นชอบความรู้สึกที่คึกคักสนุกสนานก็ไม่มันจะแปลก
เลยแม้แต่น้อย ที่เป็นปัญหาอยู่ตรงนี้ก็คือ ปัจจุบันนี้มักจะใช้คำเมะเตะตะอิใน
เวลาที่ไม่เมะเตะตะอิ อย่างเช่นคำพูดว่า “อะอิทซุวะ ซุโกะมิ โอะเมะเตะตะอิ”³⁸
(Aitsu wa sukoshi omedetai : เขาคิดอะไรง่าย ๆ ไปหน่อย) ซึ่งวิธีการใช้
แบบนี้ค่อนข้างใหม่เมื่อเทียบกับแบบอื่น ๆ และไม่มีปรากฏในพจนานุกรม
อะอิเงินกะอิ (Daigenkai) เล่มเก่า เรื่องนี้ทำให้คิดไปได้ว่าคนญี่ปุ่นสมัย
โบราณนั้นคงจะสามารถปล่อยตัวเองให้อยู่ในความรู้สึกเมะเตะตะอิได้อย่าง
ง่ายดายและบริสุทธิ์ใจ แต่ในระยะสองสามปีมานี้สิ่งที่เป็นเมะเตะตะอิค่อย ๆ
กลายเป็นความไม่เมะเตะตะอิไป ซึ่งคงจะเกี่ยวข้องกับการที่ไอไดอลอจีของ
อะมะเอะในความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ได้พังทลายลง และคำนิยม
ในเรื่องอะมะเอะตกต่ำลง จึงเกิดการวิพากษ์วิจารณ์คนที่รู้สึกมีความสุขกับ
การอะมะเอะรู้ว่า “อะอิทซุ วะ โอะเมะเตะตะอิ” อย่างไรก็ตามในความเป็น
จริงแล้วควรจะพูดว่าคนญี่ปุ่นทั้งหมดเป็นพวกอะมะเอะโดยที่ตัวเองไม่รู้ตัว
ไม่ใช่จำกัดอยู่เพียงส่วนบุคคลเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าแม้ไอไดอลอจีแห่ง
อะมะเอะจะพังทลายลงมาแล้ว จนถึงขณะนี้คนญี่ปุ่นแต่ละคนก็ยังไม่สามารถ
หักห้ามอะมะเอะที่อยู่ใจได้

สรุปบทที่ 3

ในบทนี้ ความคิดเรื่อง “อะมะเอะ” ได้ถูกนำขึ้นมาพิจารณาอย่างละเอียดเป็นครั้งแรก โดยเริ่มจากการพิจารณาความสัมพันธ์ของภาษาและสภาพจิตใจ ต่อจากนั้นจึงได้มาพิจารณาประวัติความคิดของญี่ปุ่น แล้วให้ความหมายของ “อะมะเอะ” นอกจากนี้ยังได้เปรียบเทียบความคิดเรื่อง “อะมะเอะ” กับความคิดเรื่อง “จิยู” (อิสระ, เสรีภาพ) ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าพิศวงที่เดียวถ้าไม่เข้าใจประวัติความคิดของโลกตะวันตก ในตอนสุดท้ายได้ยกคำว่า “คิ” ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในภาษาญี่ปุ่นอยู่เสมอขึ้นมาพิจารณา โดยได้ดูตั้งแต่การที่ “คิ” ในภาษาญี่ปุ่นมีความหมายเปลี่ยนไปจากความหมายเดิมในภาษาจีนเล็กน้อยจนกระทั่งเกิดความหมายเฉพาะขึ้นมาในภาษาญี่ปุ่น แสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องของระหว่าง “คิ” กับ “อะมะเอะ” ในบทนี้ได้พูดถึงว่าเมื่อพิจารณาจากวิธีการใช้แล้ว “คิ” แสดงให้เห็นการเคลื่อนไหวของจิตในแต่ละขณะ ถ้าจะให้ถูกต้องควรจะพูดว่า “คิ” แสดงให้เห็นวิธีที่ใจจะเข้าไปมีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกโดยผ่านร่างกาย หรือเป็นเครื่องชี้ทิศทางของใจนั่นเอง

บทที่ 3

หลักการแห่งอะมะเอะ

ภาษากับจิตวิทยา

ในบทที่ 2 ผมได้อธิบายมาแล้วว่าสังคมญี่ปุ่นได้สร้างโลกที่เต็มไปด้วยอะมะเอะขึ้นมา วิธีการของผมใช้วิธีการวิเคราะห์ความหมาย โดยการหยิบเอาความหมายของอะมะเอะขึ้นมาพิจารณา แต่ก็ไม่ใช่การวิเคราะห์ความหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่ใช้การสังเกตทางภาษาศาสตร์เปรียบเทียบมาสนับสนุนด้วย วิธีการนี้แตกต่างจากวิชาภาษาศาสตร์เปรียบเทียบที่รู้จักกันทั่วไปคือผมได้ตั้งสมมุติฐานขึ้นมาว่าจะดูความหมายเฉพาะในแต่ละภาษา นำมาเปรียบเทียบแล้วสรุปผลออกมา ที่จริงผมไม่ได้คิดว่าจะศึกษาด้วยวิธีนี้ตั้งแต่แรก ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ผมเริ่มเห็นความสำคัญของความหมายของ “อะมะเอะ” จากประสบการณ์ส่วนตัวและจากประสบการณ์ในการรักษาคนไข้ในฐานะจิตแพทย์ การใช้วิธีการทางจิตวิทยาในการวิเคราะห์ประสบการณ์ดังกล่าว ทำให้ผมตระหนักถึงความสำคัญของความคิดในเรื่องอะมะเอะ และหันมาศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จนกระทั่งบัดนี้ ดังนั้นผมจึงได้ใช้ความคิดเรื่องอะมะเอะเป็นวิธีการในการศึกษาหาธรรมชาติที่แท้จริงของอาการป่วยทางจิตในรูปแบบต่าง ๆ ในขณะเดียวกันผมก็เกิดความมั่นใจว่า โลกซึ่งมีความคิดเกี่ยวกับอะมะเอะเป็นแกนกลางนี้แหละคือตัวตนที่แท้จริงของสภาพจิตใจของคนญี่ปุ่น

ข้อสรุปภายหลังที่ได้หันตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า ภาษาของชาตินั้น ๆ น่าจะสะท้อนให้เห็นลักษณะนิสัยประจำชาติ เนื่องจากผมอยากจะรู้ว่านักภาษาศาสตร์มีความคิดเห็นอย่างไรในจุดนี้ จึงได้อ่านงานเขียนของนักภาษาศาสตร์ชื่อ เอ็ดเวิร์ด แซปิร์⁴⁰ (Edward Sapir)³⁹ แต่เมื่อได้อ่านแล้วกลับรู้สึก

ผิดหวัง เพราะหนังสือของแซปเปรีได้ปฏิเสธข้อสมมุติฐานของผมโดยสิ้นเชิง ถึงแม้ว่าจะเป็นความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาศาสตร์ก็ตาม ก็ไม่สามารถจะทำให้ผมคล้อยตามง่าย ๆ ได้ เพราะผมถูกเสน่ห์ของอะมะเอะครอบงำเสียแล้ว ผมนាំระเบียบวิธีที่ใช้อยู่เสมอในฐานะจิตแพทย์มาใช้ในการวิเคราะห์ โดยตั้งสมมุติฐานขึ้นดังนี้คือ การรักษาคณไช้ของแผนกจิตเวชนั้นมีหลักการว่าเราสามารถจะเห็นสภาพจิตใจของคนไช้ผ่านทางคำพูดของคนไช้ ถ้าข้อสมมุติฐานนี้สามารถใช้กับคนคนหนึ่งได้ ก็น่าจะนำไปใช้กับประชาชนทั้งหมดที่พูดภาษาเดียวกันได้เหมือนกัน ผมจึงคิดว่าน่าจะเป็นไปได้ที่จะมาพูดกันถึงลักษณะพิเศษทางด้านจิตใจของชนชาตินั้น ๆ โดยพิจารณาจากลักษณะพิเศษของภาษาของพวกเขา

ผมได้ทราบในภายหลังว่าไม่ใช่มีแต่ผมเท่านั้นที่คิดเช่นนั้น ยังมีนักวิชาการหลายคนที่มีความคิดเห็นอย่างเดียวกัน อย่างเช่น นักปรัชญาชื่อ เอิร์นส์ท์ แคสสิเรอร์⁴¹ (Ernst Cassirer)⁴⁰ ได้กล่าวไว้ว่า “(ชื่อ) ไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อเรียกสิ่งที่มีตัวตนจับต้องได้ ที่ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระ ชื่อถูกกำหนดขึ้นจากความสนใจและวัตถุประสงค์ของมนุษย์มากกว่า แต่ความสนใจนี้จะคงที่แน่นอนและไม่เปลี่ยนแปลง เพราะในการตั้งชื่อเราจะเลือกศูนย์กลางของการรับรู้ที่กำหนดแน่นอนอย่างใดอย่างหนึ่งจากข้อมูลทางประสาทสัมผัสที่มีแพร่กระจายอยู่จำนวนมากมาย” เขาได้อ้างคำพูดที่มีชื่อเสียงของเกอเธ (Goethe) ที่ว่า “คนที่ไม่รู้จักภาษาต่างประเทศก็จะไม่รู้จักภาษาของตนเองด้วย” และได้อ้างถึงตัวอย่างของ วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt)⁴¹ ผู้ซึ่งอธิบายว่าภาษาสร้างและกำหนดภาวะของจิตใจมนุษย์ได้ขนาดไหน ตัวอย่างดังกล่าวคือคำว่า ดวงจันทร์ (men) ในภาษากรีก และดวงจันทร์ (luna) ในภาษาลาติน แสดงให้เห็นความสนใจที่แตกต่างกันเกี่ยวกับดวงจันทร์ กล่าวคือ men ในภาษากรีกแสดงถึงการใช้ดวงจันทร์เป็นมาตรฐานในการนับเวลา ส่วน luna ในภาษาลาตินแสดงถึงความสว่างของดวงจันทร์

ผมได้รู้ว่า เบนจามิน แอล วอร์ฟ (Benjamin L. Whorf)⁴² นักภาษา

ศาสตร์ชาวอเมริกัน ซึ่งมีลักษณะพิเศษต่างจากคนอื่น ๆ ได้แสดงความคิดเห็นอย่างเดียวกันเอาไว้ ผมจะขอยกข้อความที่เขียนถึงความคิดนี้อย่างชัดเจนจากบทความของเขามาให้ดูดังต่อไปนี้คือ “ที่จริงแล้วความคิดนั้นเป็นสิ่งลึกลับ ความกระจ่างชัดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้จากการวิจัยทางด้านภาษา จากการศึกษา ค้นคว้าแสดงว่าลักษณะความคิดของคนคนหนึ่งจะอยู่ในความควบคุมของ กฎเกณฑ์ของรูปแบบที่เขามองตัวไม่รู้สึกรูปแบบนี้คือระบบของภาษาที่ สลับซับซ้อนซึ่งเจ้าตัวเองก็ไม่รู้สึก และจะมองเห็นได้ชัดเมื่อศึกษาเปรียบเทียบ อย่างปราศจากอคติกับภาษาอื่น โดยเฉพาะภาษาในตระกูลที่แตกต่างกัน ตัว ความคิดของคนคนนั้นจะเกิดขึ้นในภาษา ตัวอย่างเช่น ภาษาอังกฤษ ภาษา สันสกฤต ภาษาจีน ภาษาทุกภาษาเป็นระบบแบบแผนที่กว้างใหญ่และมี ลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกันไป ในระบบแบบแผนนี้ รูปแบบและประเภท ของสิ่งของจะถูกกำหนดขึ้นในทางวัฒนธรรม รูปแบบและประเภทของสิ่งของ เหล่านี้ไม่เพียงแต่จะถ่ายทอดเจตจำนงค์ของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังวิเคราะห์ ธรรมชาติ ให้ความสนใจหรือเมินเฉยกับชนิดของความสัมพันธ์และปรากฏ การณ์ เป็นแนวทางไปสู่การคิดอย่างมีเหตุผล และสร้างความสำนึกของคนคน นั้นขึ้นมา”⁴²

ในบทความที่กล่าวมาแล้ว วอร์ฟ ได้กล่าวว่า การเปรียบเทียบภาษา หนึ่งกับภาษาในตระกูลต่างกันั้นนั้นมิประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งในความหมายนี้จึงนำ จะพูดได้ว่าการเปรียบเทียบภาษาญี่ปุ่นกับภาษาตะวันตกนั้นเหมาะสมที่สุด สำหรับในหนังสือเล่มนี้จะไม่เปรียบเทียบโดยส่วนรวมทั้งหมด แต่จะพูดถึง เฉพาะอะมะเอะเพียงคำเดียว คำว่าอะมะเอะคำเดียวนั้นแสดงให้เห็นถึงมนุษย์-สัมพันธ์ขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้นแล้วยังมีคำศัพท์จำนวนมากมายที่บ่งถึง สภาพจิตใจแบบต่าง ๆ ที่แสดงความหมายออกมาได้ด้วยคำ ๆ นี้ และสร้าง ระบบของรูปแบบที่กว้างใหญ่ขึ้นมาระบบหนึ่งอย่างชัดเจน หากไม่มีคำที่ตรง กันในภาษาตะวันตก ก็ต้องคิดว่านั้นแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างคน ตะวันตกและญี่ปุ่นในแง่ของการมองโลกและการเข้าใจความเป็นจริง

ในที่นี้เราจะลองมาคิดอย่างลึกซึ้งกันสักนิดเกี่ยวกับภาษากับความคิด
แน่นอนทีเดียว ภาษาที่ต่างกันจะดูเหมือนว่าแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจใน
ความเป็นจริงที่ต่างกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงน่าจะพูดได้ว่าภาษาหนึ่งจะกำหนด
เงื่อนไขของความคิดในระดับหนึ่งของผู้ใช้ แต่ก็ไม่ใช่ว่าความคิดจะขึ้นอยู่กับ
ภาษาเสียทั้งหมด และในขณะเดียวกันก็ไม่มีความคิดอะไรที่ไม่ต้องอาศัยภาษา
ความจริงที่ว่าเราสามารถเข้าใจได้ว่าภาษาที่แตกต่างกันจะแสดงให้เห็นโลกใน
ความหมายที่แตกต่างกันนี้เอง ซึ่งให้เห็นว่าความคิดนั้นอยู่เหนือภาษา และ
แน่นอนขณะที่พูดว่าความคิดอยู่เหนือภาษานั้นก็เป็นการแสดงความคิดโดยใช้
ภาษา ที่จริงควรจะต้องพูดว่า มนุษย์ไม่สามารถจะแสดงความคิดออกมาได้
โดยไม่ใช้ภาษา แต่ลักษณะที่แท้จริงของตัวความคิดนั้นอยู่เหนือการแสดงออก
ทางภาษา นี่เป็นกรณีที่มองความคิดจากแง่ของการเข้าใจความหมาย ถ้ามอง
ความคิดในแง่ของจิตใจ ก็ย่อมเป็นธรรมดาที่จะคิดว่าความคิดย่อมเกิดก่อน
ภาษา อย่างเช่นถ้า “อะมะอะะ” เป็นคำที่แปลกไม่เหมือนใครแล้วก็ย่อมจะ
สามารถอธิบายที่มาทางด้านจิตวิทยาของคำนี้ได้ และการอธิบายทางด้าน
จิตวิทยาที่ตั้งสมมุติฐานไว้ นั้น คงจะต้องหยิบยกเอากระบวนการทางจิตวิทยา
ก่อนที่จะเกิดภาษาขึ้นมาเป็นข้อสันนิษฐาน ถ้าจะพูดให้ง่ายขึ้นก็คือ ความจริง
ที่ว่า คำว่า “อะมะอะะ” มีอยู่ในภาษาญี่ปุ่น และไม่มีคำที่ตรงกับคำนี้ในภาษา
ตะวันตก สามารถจะตีความได้ว่า คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกอ่อนไหวกับ “อะมะอะะ”
และให้ความสำคัญกับมันมาก ส่วนคนตะวันตกไม่เป็นเช่นนั้น ในการอธิบาย
เรื่องนี้จะต้องคิดถึงกระบวนการทางจิตวิทยาที่มาก่อนภาษา

ถ้าจะมองจากทางด้านภาษาศาสตร์ สิ่งที่ผมชี้ให้เห็นในที่นี้ก็คงจะ
เกี่ยวข้องกับต้นกำเนิดของคำที่จะอธิบายความเป็นมาของแต่ละภาษาได้ แต่
ถ้าจะมองจากด้านจิตวิเคราะห์แล้ว ก็จะกลายเป็นความเกี่ยวข้องระหว่างภาษา
กับกระบวนการทางจิตไร้สำนึก ดังนั้นผมจึงจะขอพูดถึงความเข้าใจด้านจิต
วิเคราะห์ที่เกี่ยวกับภาษาสักนิดหนึ่ง พรอยด์เองก็ได้กล่าวถ้อยคำที่ลึกซึ้งไว้ว่า
“ในตัวมนุษย์เรา ปกติแล้วการที่กระบวนการภายในของความรู้สึกขึ้นมาสู่

สำนักได้นั้นขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของภาษา"⁴³ และราฟาพอร์ต (Rapaport)⁴⁴ ได้กล่าวข้อความที่ทำให้จุดนี้กระจ่างยิ่งขึ้นว่า "การเชื่อมโยงทางด้านความทรงจำ การสร้างความคิดรวบยอดของสรรพสิ่งต่าง ๆ และการคาดคะเนซึ่งได้เกิดขึ้นในความเกี่ยวข้องของแรงจูงใจ และการแสวงหาวัตถุที่จะสนองความต้องการ ไม่ได้สูญเสียไปกับการพัฒนาทางจิตใจ หากแต่ว่าสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกัน กลายเป็นเครื่องมือที่กำหนดตายตัว อุปกรณ์ที่คงที่แน่นอนคล้ายกับเครื่องเขียนสำหรับใช้ในกระบวนการคิด"⁴⁴ ราฟาพอร์ตไม่ได้ชี้เฉพาะลงไปว่าเป็นภาษา แต่การที่เรียกว่า "เครื่องมือที่กำหนดตายตัว อุปกรณ์ที่คงที่แน่นอนคล้ายกับเครื่องเขียนสำหรับใช้ในกระบวนการคิด" นั้น หากจะสรุปว่าหมายถึงภาษาหรือขั้นตอนก่อนที่จะเป็นภาษาก็คงจะไม่ผิด ถ้าเป็นเช่นนั้นก็อาจจะเข้าใจได้ว่า ข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นว่าภาษาสะท้อนให้เห็นสภาพของพัฒนาการทางด้านจิตใจในระยะแรก กล่าวคือสะท้อนให้เห็นวิธีที่คนจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมโดยผ่านความต้องการของตัวเอง

แต่ภาษาไม่ใช่จะสะท้อนพัฒนาการทางด้านจิตใจในระยะแรกไปเสียหมดทุกด้านโดยไม่มีการเลือกสรร เข้าใจว่ามีการคัดเลือกอย่างแน่นอน บางอย่างจะถูกหยิบยกขึ้นมาแสดงออกเป็นภาษา และบางอย่างจะถูกขับไล่ออกไปจากจิตสำนึกเนื่องจากไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาแสดงออกเป็นภาษา ถ้าภาษากำหนดความคิดในระดับหนึ่งตามที่วอร์ฟพูด ก็คงจะเป็นเพราะเหตุนี้เองกระมัง ที่การกำหนดนี้เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์คนหนึ่งเกิดขึ้นมาในสังคมภาษาหนึ่ง แต่นั่นก็เป็นเพราะว่าแรกเริ่มทีเดียวการกำหนดนี้เกิดขึ้นในกระบวนการที่จะเกิดภาษาหนึ่ง ๆ ที่จริงแล้วทั้งสองสิ่งนี้ไม่ใช่สิ่งที่แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด เราจึงมองได้ว่าทุกครั้งที่มนุษย์คนหนึ่งได้เรียนรู้ภาษาหนึ่ง ก็จะมีกระบวนการเกิดของภาษาขึ้นมาในตัวบุคคลนั้น

ผู้ที่ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความจริงที่ว่า การเลือกนั้นเกิดขึ้นในกระบวนการเกิดของภาษาหรือการเรียนรู้ภาษา คือนักวิชาการทางจิตวิเคราะห์ชื่อ

ลอเรนซ์ คิวบี (Laurence Kubie)⁴⁴ เขาได้กล่าวไว้ว่า “กระบวนการของ
อาการทางโรคประสาทจะเป็นกระบวนการทางสัญลักษณ์ กระบวนการนี้เกิด
ขึ้นเป็นเส้นขนาน และแยกออกเป็นกระบวนการของจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก
แล้วจะเกิดปฏิสัมพันธ์เมื่อเด็กเริ่มพูดอ้อแอ้ คำพูดแบบอ้อแอ้เริ่มแรกจะเป็น
ภาษาที่แสดงออกมาทางพฤติกรรมไม่ใช่ภาษาที่พูดออกมาเป็นคำพูด มีเหตุผล
ที่จะเชื่อได้ว่าการพัฒนาความสามารถในการใช้ภาษาเกี่ยวข้องอย่างมากกับ
กระบวนการซึ่งสะกดกันความขัดแย้งในตอนแรก และแสดงให้เห็นความ
ขัดแย้งซึ่งกลายเป็นจิตไร้สำนึกไป”⁴⁵

ข้อความที่ยกขึ้นมานี้อาจจะเข้าใจยาก เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นผมจะ
อธิบายโดยอ้างอิงบทความ⁴⁶ ซึ่งคิวบีได้เสนอขึ้นภายหลัง กระบวนการทาง
สัญลักษณ์ที่คิวบีพูดถึงนั้น ไม่ใช่สัญลักษณ์ในความหมายแคบ ๆ ทางจิต
วิเคราะห์เท่านั้น แต่รวมถึงกิจกรรมทางภาษาในความหมายกว้าง ๆ ด้วย
สัญลักษณ์ในความหมายแคบนั้นส่วนใหญ่หมายถึงสิ่งที่ปรากฏในความฝันและ
ปรากฏการณ์ในอาการทางโรคจิต และเป็นกรณีที่แสดงถึงการทำงานของจิตไร้
สำนึกที่เจ้าตัวไม่รู้รู้สึก คิวบีใช้คำว่ากระบวนการทางสัญลักษณ์ทั้งในความ
หมายของกิจกรรมทางภาษาธรรมดาและสื่อประเภทนี้ด้วย เพราะคิดว่าใน
ระหว่างสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์ในเชิงพัฒนาต่อกัน ทฤษฎีของเขาถือว่า
สัญลักษณ์ของมนุษย์ทั้งหมดมี 2 ขั้วคือ ขั้วที่เป็นตัวเอง (ร่างกาย) และขั้วที่
ไม่ใช่ตัวเอง (โลกภายนอก) เมื่อสัญลักษณ์ทางความรู้สึกเหล่านี้แสดงออก
เป็นภาษา ในสองขั้วนี้ ปกติขั้วที่ถูกเน้นหนักคือขั้วที่ไม่ใช่ตัวเอง และในตอน
นี้ขั้วที่เป็นตัวเองจะถูกละเลยเสียมาก กล่าวคือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความ
รู้สึกทางร่างกายของตัวเองมีแนวโน้มที่จะถูกเก็บกดเอาไว้ในกระบวนการ
พัฒนาทางด้านภาษา ปัญหาก็คือว่าทำไมเวลาที่เปลี่ยนเป็นภาษาจึงเน้น
หนักที่ขั้วที่ไม่ใช่ตัวเอง คงจะเป็นเพราะว่าการที่ตัวเองจะดำรงอยู่ได้นั้นขึ้นอยู่กับ
กับขั้วที่ไม่ใช่ตัวเองเป็นสำคัญ ดังนั้นแม้จะพูดว่าจุดเน้นหนักอยู่ที่ขั้วที่ไม่ใช่
ตัวเองก็ตาม แต่ในที่สุดก็คือผลประโยชน์ของตัวเองอยู่ดี เพียงแต่ว่าในกรณีนี้

ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ก็คือผลประโยชน์ของการดำรงอยู่ ดังนั้นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางร่างกายของตัวเองนอกเหนือจากนี้จึงแสดงออกมาภายนอกไม่ได้ ในเวลานั้นความปรารถนาแรงกระตุ้นที่แสดงออกมาโดยความรู้สึกทางร่างกายจะถูกเก็บกดเอาไว้ และเกิดความขัดแย้งอย่างไม่รู้สึกตัว ความขัดแย้งโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวนี้จะปรากฏออกมาเป็นความฝันและปรากฏการณ์ทางโรครจิต ในตอนนั้นตัวตนหรือสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกทางร่างกายของตัวเองก็จะปรากฏออกมาในฐานะของสัญลักษณ์ในความหมายแคบ (ความฝันและปรากฏการณ์ทางโรครจิต)

ทฤษฎีของคิวยี่ที่กล่าวมานี้ เป็นทฤษฎีที่เขียนขึ้นเพื่อให้คำอธิบายเกี่ยวกับภาษาทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะความเกี่ยวข้องระหว่างภาษากับโรครจิต ไม่ใช่ทฤษฎีที่จะอธิบายความแตกต่างในระหว่างภาษาต่าง ๆ แต่ข้อสมมุติฐานของเขาที่ว่า กระบวนการทางสัญลักษณ์ทั้งหมดนี้มี 2 ขั้ว คือ ตัวเองและโลกภายนอกนี้ ดูเหมือนจะเป็นข้อสันนิษฐานที่น่าเชื่อถือในการอธิบายความเป็นมาของลักษณะหลากหลายของภาษา คงจะเรียกได้ว่าทฤษฎีนี้ล้ำหน้าไปไกลกว่าทฤษฎีของแคสสิเรอร์ที่กล่าวว่า คำเรียกชื่อ (นาม) นั้นถูกกำหนดขึ้นด้วยความสนใจและจุดมุ่งหมายของมนุษย์ และทฤษฎีของวอร์พที่ว่าภาษาแสดงรูปแบบของความคิดที่อยู่ใต้จิตสำนึก ทั้งนี้ก็เพราะเชื่อว่าในรูปแบบของภาษานั้น การที่จะพูดว่าขั้วที่ไม่ใช่ตัวเองจะถูกเน้นที่ตรงไหน และตัวเองถูกทอดทิ้งในแง่ไหนนั้น เป็นการเลือกสิ่งหนึ่งออกมาจากความเป็นไปได้จำนวนมากมาย และลักษณะพิเศษของภาษาแต่ละภาษาเกิดขึ้นมาจากตรงนั้นเอง ชูซานแลงเกอร์⁴⁷ (Susan Langer)⁴⁵ นักปรัชญาผู้สืบทอดงานของแคสสิเรอร์ ได้อธิบายถึงความเกี่ยวข้องระหว่างกิจกรรมของภาษาและอารมณ์ความรู้สึกไว้ว่า เพราะภาษาได้ดึงเอาอารมณ์ความรู้สึกจำนวนมากมายที่แตกสาขาออกไปออกมาให้เห็น ทำให้อารมณ์ความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งที่มิประสิทธิภาพ สิ่งที่ชูซานได้กล่าวมานี้โดยสาระสำคัญแล้วก็คือสิ่งเดียวกับที่คิวยี่เคยพูดเอาไว้ อย่างไรก็ตามถ้าจะกล่าวโดยสรุปก็คือ ภาษาไม่เพียงแต่จะเป็นวิธีการที่มนุษย์แสดง

ความรู้สึกออกมาเท่านั้น แต่สภาพจิตใจของมนุษย์ได้ถูกจารึกไว้ในรูปแบบของภาษาด้วย

ที่มาทางด้านภาษาของอะมะเอะ

คำว่า “อะมะเอะ” เมื่อดูจากการใช้คำในปัจจุบันหรือแม้จะพิจารณาจากแง่มุมทางด้านวิวัฒนาการของภาษา ก็เป็นธรรมชาติอยู่เองที่จะนึกถึงความสัมพันธ์ระหว่างทารกน้อยกับแม่ แต่น่าแปลกที่พจนานุกรมเล่มสำคัญของภาษาญี่ปุ่นไม่ได้พูดถึงเรื่องนี้เลย อย่างเช่นเมื่อเปิดดูคำว่า อะมะยุ (amayū) ในพจนานุกรมตะอิเง็นกะอิ ก็จะมีเพียงคำอธิบายว่า “นิงเง็น โนะ โจ อะรุ นิ โมะตะระรุ” (Ningen no jō aru ni motareru : ฟังพาคความมีน้ำใจของมนุษย์) ตัวอย่างที่มีอยู่ก็ล้วนแต่เกี่ยวกับผู้ใหญ่ทั้งสิ้นไม่มีที่เกี่ยวกับทารกตัวเล็ก ๆ เลย สิ่งนี้อาจจะแสดงให้เห็นว่าความสำคัญของพวกเราที่คิดว่าอะมะเอะเป็นอะไรบางอย่างที่เป็นแบบเด็ก ๆ โดยเฉพาะนั้นเป็นของใหม่และไม่ได้ได้รับความสนใจในสมัยก่อน ถ้าอย่างนั้นก็ต้องถามใหม่ว่าในตอนแรกนั้นคนญี่ปุ่นนึกถึงอะไรเมื่อใช้คำนี้ คำถามนี้คงจะเกี่ยวข้องกับที่มาของอะมะเอะซึ่งเรื่องนี้ยังไม่พบว่าเขียนอยู่ในหนังสือเล่มไหนเลย ดังนั้นผมจะขอแสดงความกล้าพูดถึงจินตนาการส่วนตัวเกี่ยวกับเรื่องนี้ในฐานะนักภาษาศาสตร์สมัครเล่น ผมคิดว่า คำว่า “อะมะ” (ama) ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำว่า “อะมะเอะ” น่าจะเกี่ยวข้องกับคำว่า อุมะ อุมะ (uma uma) ซึ่งถ่ายทอดเสียงร้องเรียกครั้งแรกของทารกเมื่อหิว ในพจนานุกรมตะอิเง็นกะอิได้เขียนไว้ว่า “อะมะชิ” (amashi : รสหวาน) มีความหมายเท่ากับ อุมะชิ (umashi : รสอร่อย) ถ้าเป็นอย่างนั้นจินตนาการของผมที่ว่า อะมะ (ama) มีส่วนสัมพันธ์กับ อุมะ อุมะ นั้นน่าจะมีเหตุผลเป็นไปได้ ถ้าจินตนาการนี้ถูกต้อง อะมะ ในคำว่า อะมะเอะ แต่เดิมนั้นก็ต้องเกี่ยวข้องกับวัยทารกในทางรากศัพท์ของคำ ถ้าเป็นเช่นนั้นการที่พวกเราคนสมัยใหม่คิดว่าอะมะเอะเป็นปรากฏการณ์แบบเด็กทารกนั้นน่าจะเป็นข้อสรุปที่ถูกต้อง แต่สำหรับคนสมัยโบราณผู้สร้างคำคำนี้ขึ้นมา

เป็นครั้งแรกคงจะไม่ได้ใช้การตัดสินใจทางสติปัญญาในการแบ่งแยกเด็กทารกกับผู้ใหญ่ออกจากกัน น่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับความรู้สึกที่อยู่ในคำคำนั้นมากกว่า ถ้าจะมาพูดกันว่าความรู้สึกที่อยู่ในคำว่าอะมะนั้นคืออะไร ผมคิดว่าคำตอบที่ถูกต้องที่สุดก็คือความห่วงหา ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของความต้องการอ้อมอกของแม่ คนสมัยโบราณอาจจะไม่ได้รู้สึกถึงความห่วงหาที่เกิดขึ้นเฉพาะกรณีของทารกที่ต้องการอ้อมอกแม่เท่านั้น แต่พวกเขาจะมีความห่วงหาแบบเดียวกันกับสิ่งที่ทำให้ประโยชน์แก่ตนเอง พอถึงตรงนี้ความคิดฝันของผมก็โอบยิบออกไปไกลถึงสวรรค์ (ภาษาญี่ปุ่นใช้กิริยา อะมะงะเกะรุ : amagakeru) ผมอดคิดไม่ได้ว่า อะมะ ในคำว่า อะมะเอะ ในที่นี้น่าจะเหมือนกับคำว่า อะมะ ซึ่งแปลว่า สวรรค์ และ อะมะ ซึ่งใช้เป็น มะกุระ โคะโตะบะ⁴⁶ (makura kotoba) ที่ผมคิดอย่างนี้ก็เพราะว่า สำหรับคนญี่ปุ่นสมัยโบราณนั้น สวรรค์ไม่ใช่สิ่งที่น่าเกรงกลัว ไม่ใช่สิ่งที่อยู่แยกออกไปจากพื้นดิน แต่เป็นสิ่งที่จะนำความสุขมาสู่มนุษย์ได้ ในการอภิปรายเรื่อง “คนญี่ปุ่นและการคิดแบบญี่ปุ่น”⁴⁸ ซึ่งมี อิซุมิ เซอิอิชิ (Izumi Seiichi) อิโนะอุเอะ มิทซุตะตะ (Inoue Mitsutada) และ อุเมะซะโอะ ทะตะโอะ (Umesao Tadao) ร่วมอภิปรายนั้น ได้พูดถึงสวรรค์ของคนญี่ปุ่นว่าเป็น “สวรรค์ที่ติดต่อกันไม่มีที่สิ้นสุด” ซึ่งตรงข้ามกับ “สวรรค์ที่แยกออกไปจากพื้นดิน” ของพวกคนเร่รอน ซึ่งข้อนี้สอดคล้องกับสิ่งที่ผมพูดถึงอยู่ ในความเป็นจริงแล้ว คำว่า “อะมะกุตะรุ” (amakudaru : ลงมาจากสวรรค์สู่โลกมนุษย์) และ “อะมะงะเกะรุ” (amagakeru : ขึ้นไปสู่สวรรค์) ซึ่งเป็นคำที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันบ่อย ๆ นั้น เคยปรากฏอยู่ในหนังสือโคะจิกิและมันโยชูมาแล้ว เทพเจ้าอะมะเตะระซุ โอะกะมิ (Amaterasu Ōgami) เทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชาวญี่ปุ่นนั้น เป็นเทพเจ้าที่มีลักษณะเป็นมนุษย์และมีความเป็นแม่มาก เมื่อดูแบบนี้จะเห็นได้ว่าความเป็นมาของอะมะเอะและเทพนิยายของเทพเจ้าอะมะเตะระซุ โอะกะมิ (Amaterasu Ōgami) นั้นมีต้นกำเนิดมาจากที่เดียวกัน ถ้าเรื่องนี้เป็นความจริงละก็ ผมคงจะนั่งยิ้มด้วยความภาคภูมิใจอยู่คนเดียว

ความเป็นมาทางด้านจิตวิทยาของอะมะเอะ

ถ้าจะดูทางด้านพัฒนาการแล้วละก็ อะมะเอะมีต้นกำเนิดทางด้านจิตวิทยาอยู่ที่สภาพจิตใจของทารกน้อยในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างแม่และลูกอย่างเห็นได้ชัด ผมจะขอเพิ่มเติมข้อสังเกตเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อไปนี้ คือ ข้อแรกสำหรับเด็กทารกแรกเกิดนั้นจะไม่มีใครใช้คำว่า อ้อน (อะมะเอะเตะ อิรุ) โดยทั่ว ๆ ไปจะพูดว่า โคะโนะ โคะวะ อะมะเอะเตะ อิรุ (Kono ko wa amaete iru : เด็กคนนี้อ้อน) เมื่ออายุหกเดือนขึ้นไป ซึ่งเป็นเวลาที่เด็กเริ่มรู้และเรียกหาแม่ได้

กล่าวคือ อะมะเอะ เป็นคำที่ชี้ให้เห็นจิตใจของทารกน้อยที่ต้องการแม่ หลังจากที่จิตใจพัฒนาขึ้นมาจนถึงระดับหนึ่ง และรู้ว่าแม่คือคนอีกคนหนึ่ง พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ จะต้องคิดวก่อนจะรู้สึกอะมะเอะนั้น สภาพจิตใจของทารกจะอยู่ในลักษณะที่ยังไม่แยกออกจากตัวแม่ เป็นสภาพที่ต่อเนื่องจากตอนที่อยู่ในท้องแม่ แต่การที่เด็กค่อย ๆ รู้ว่าแม่เป็นคนอีกคนหนึ่งซึ่งแยกจากตัวเองพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ รู้สึกว่าแม่ซึ่งเป็นคนละคนกับตัวเองนั้นเป็นสิ่งที่ตัวเองจะขาดไม่ได้ และเรียกร้องที่จะใกล้ชิดกับแม่นั้นเรียกได้ว่าเป็น อะมะเอะ

โดยหลักการแล้วปรากฏการณ์นี้เป็นสิ่งที่จะสังเกตเห็นได้ในทารกทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นในประเทศทางตะวันตกหรือตะวันออก และไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่ในหมู่มสัตว์ ลูกที่ยังไม่อดนมก็จะยังเกาะติดแม่อยู่ จึงเป็นไปได้ที่จะพูดว่า โคะอินุ งะ โอะยะอินุ นิ อะมะเอะเตะ อิรุ (Koinu ga oyainu ni amaete iru : ลูกสุนัขอ้อนแม่สุนัข) ในความหมายนี้ได้ เพียงแต่ว่าในกรณีของมนุษย์จะต้องพูดว่า การที่สามารถมองเห็นสาระสำคัญทางด้านจิตใจซึ่งแสดงออกทางพฤติกรรมได้ทะลุปรุโปร่งนั้นเป็นลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะการสร้างคำอะมะเอะขึ้นมาในภาษาญี่ปุ่น คงจะพูดได้ว่าเป็นประโยชน์ในการมองเห็นลักษณะสภาพจิตใจอย่างนี้ให้เห็นอย่างชัดเจน กล่าวคือ เนื่องจากแม่จะสามารถใช้ความคิดนี้ในการเข้าใจจิตใจของลูกน้อยและสนองตอบได้ แม่และ

ลูกจึงมีความสุขกับความรู้สึกที่ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เพียงเท่านั้นถ้าเปรียบเทียบกับชนชาติอื่นที่ไม่มีคำว่าอะมะเอะ ในกรณีของคนญี่ปุ่น ความสำนึกในอะมะเอะจะปล่อยให้สภาพจิตใจของอะมะเอะมีอิทธิพลในทุก ๆ ด้านต่อจิตวิญญาณของมนุษย์ และทำให้เกิดคำศัพท์มากมายที่แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาพจิตใจนี้ ดังนั้นโลกของอะมะเอะจึงได้ปรากฏขึ้นดังที่ได้เห็นมาแล้วในบทที่ 1

ผมได้กล่าวมาแล้วว่าต้นกำเนิดของอะมะเอะก็คือการที่เด็กทารกเรียกร้องที่จะใกล้ชิดกับแม่ ซึ่งเขามีความรู้สึกวาง ๆ ว่าแม่เป็นอีกคนหนึ่งต่างหากจากตัวเขา ถ้าเป็นอย่างนั้นก็คงจะพูดได้ว่า การทำกิจวัตรอัน (อะมะเอะรุ) ก็คือการพยายามที่จะปฏิเสธความจริงที่ว่าแม่กับลูกนั้นแยกจากกันในด้านจิตวิทยา แม่กับลูกนั้นเมื่อลูกน้อยถือกำเนิดออกมาดูโลกแล้วก็จะกลายเป็นคนละคนกันทั้งด้านร่างกายและจิตใจ แม้กระนั้นก็ตามสภาพจิตใจแบบอะมะเอะก็ยังทำหน้าที่ในการหล่อเลี้ยงความรู้สึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวของแม่และลูกให้เจริญเติบโต ในความหมายนี้สภาพจิตใจแบบอะมะเอะจึงสามารถให้คำจำกัดความได้ว่าเป็นความพยายามที่จะปฏิเสธความจริงที่ว่า ในการดำรงอยู่ของมนุษย์ สิ่งที่เคยอยู่ด้วยกันมาแต่ดั้งเดิมจะต้องพรากจากกัน (มนุษย์แต่ละคนจะต้องมีชีวิตเป็นอิสระจากกัน) และพยายามที่จะลบล้างความเจ็บปวดจากการพรากจากกัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะสันนิษฐานว่า เมื่อมีสภาพจิตใจแบบอะมะเอะครอบงำอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ในทางกลับกันก็ย่อมจะมีความขัดแย้งและความกังวลซ่อนอยู่เบื้องหลัง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า อะมะเอะเป็นสิ่งที่คิดค้นขึ้นมาเองและเป็นสิ่งที่ใช้ป้องกันตัวเอง ถ้าไม่มีอะมะเอะก็เกินไปไม่ได้ที่ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกจะเกิดขึ้นได้ และถ้าไม่มีความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก ทารกน้อยก็คงจะไม่สามารถเจริญเติบโตขึ้นมาได้ แม้จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ตาม ก็ยังสามารถพูดได้ว่าอย่างน้อยในตอนที่จะเริ่มสร้างสัมพันธ์ใหม่อะมะเอะก็ยังมิบทบาทอยู่ ในความหมายนี้อะมะเอะจึงมีบทบาทสำคัญที่จะขาดเสียไม่ได้ในชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านจิตวิญญาณที่

สมบูรณ์ของมนุษย์ ถ้าไม่ยอมรับความจริงว่าคนเราต้องพรากจากกัน เราก็จะเกิดความรู้สึกว่า ความพลัดพรากกลายเป็นปัญหาใหญ่ หมดหวังในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และไม่สามารถจะมีชีวิตอยู่ตามลำพังคนเดียวได้

อะมะเอะกับแนวความคิดแบบญี่ปุ่น

บรรดานักคิดทั้งหลายได้ตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับลักษณะพิเศษของแนวความคิดแบบญี่ปุ่นไว้หลากหลาย กล่าวโดยสรุปก็คือ ส่วนใหญ่จะเห็นตรงกันว่าเมื่อเปรียบเทียบกับแนวความคิดแบบตะวันตกแล้ว แนวความคิดแบบญี่ปุ่นมีลักษณะที่ไม่เป็นเหตุเป็นผลและเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นมาเองในใจ ผมคิดว่าเรื่องนี้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่สภาพจิตใจแบบอะมะเอะมีอิทธิพลครอบงำอยู่ในญี่ปุ่น ที่คิดเช่นนั้นก็เพราะว่าสภาพจิตใจแบบอะมะเอะซึ่งปฏิเสธการแบ่งแยกและสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผู้อื่นทางด้านอารมณ์ความรู้สึกนั้นเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีเหตุผล

จากผลของการวิจัยเปรียบเทียบเรื่องวิถีคิดของคนตะวันออก นะกะมุระ ฮะจิเมะ (Nakamura Hajime) ได้กล่าวไว้ว่า แนวโน้มของแนวความคิดแบบญี่ปุ่นที่เห็นเด่นชัดเป็นพิเศษก็คือการให้ความสำคัญต่อโครงสร้างทางด้านจริยธรรมแบบปิด⁴⁹ ซึ่งสามารถตีความว่าเป็นสภาพจิตใจแบบอะมะเอะของคนญี่ปุ่นนั่นเอง และเป็นสิ่งเดียวกับกฎ มิเตะกิ นิโก (shiteki nikō)⁴⁷ ซึ่ง โมะริ อะริมาซะ⁵⁰ (Mori Arimasa)⁴⁸ กล่าวว่า เป็นลักษณะสำคัญของแนวความคิดแบบญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเรียกว่าเป็นแบบปิดหรือเป็นส่วนตัวก็ตาม คำคุณศัพท์ที่นำมาใช้บรรยายลักษณะพิเศษแบบญี่ปุ่นนี้ล้วนเป็นคำที่ใช้ได้เฉพาะในกรณีที่มีมองโลกของอะมะเอะจากภายนอก ซึ่งคนที่อยู่ในโลกแห่งอะมะเอะนั้นจะไม่รู้สึกถึงความเป็นสังคมปิด หรือความเป็นส่วนตัวเลย อาจจะพูดได้ว่าไม่ว่าจะเป็นแบบใดก็ตาม พวกเขาจะรู้สึกว่าตัวเองเปิดเผย ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ตราบใดที่คนอื่นยังคงเป็นคนอื่นอยู่ ก็ย่อมจะไม่เกี่ยวข้องกับโลกของอะมะเอะในแง่นี้ จึงเท่ากับมีการปิดล้อมตัวเองกีดกันคนอื่นออกไปนั่นเอง แต่ถ้าพูดอีก

อย่างหนึ่งก็คือ โลกนี้มีหน้าที่ที่จะหลอมละลายคนอื่น เป็นโลกที่ใจกว้างทำให้
ความเป็นคนอื่นสูญหายไปด้วยอะมะเอะ ในความหมายนี้จึงเรียกได้ว่าเป็น
โลกที่ใจกว้าง สำหรับคนที่อยู่ภายนอกซึ่งไม่ยอมรับอะมะเอะจะรู้สึกทรมานไม่ได้
กับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวซึ่งถูกโลกของอะมะเอะควบคุมอยู่ จึงทำให้เห็นว่า
เป็นโลกแบบปิด เป็นส่วนตัวหรือเห็นแก่ตัว

เมื่อมองโลกแห่งอะมะเอะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และปฏิเสธแบบนี้ ก็จะ
เห็นว่าเป็นโลกที่ไม่มีเหตุผล ปิดตัวเอง และเป็นโลกส่วนตัว แต่ถ้าจะประเมิน
ค่าในทางบวกก็ควรจะเรียกได้ว่าเป็นโลกที่ยกย่องความเสมอภาคและใจกว้างมาก
ตัวอย่างเช่น สิ่งที่น่าสนใจทางลัทธิเซ็นชื่อ ดะอิเซทซ์ซุ ซุสุกิ (Daisetsu
Suzuki)⁴⁹ ได้อธิบายไว้เกี่ยวกับความรู้แจ้งทางลัทธิเซ็นนั้น ผมคิดว่าก็คือการ
ให้คุณค่าในทางบวกของอะมะเอะนั้นเอง เพื่อไม่ให้เกิดการเข้าใจผิด ผมขอ
บอกว่าการประเมินค่าของอะมะเอะในทางบวกในที่นี้ ไม่ได้หยุดอยู่แค่การยอมรับ
และส่งเสริมอะมะเอะ แต่รวมไปถึงการรวบรวมแนวโน้มที่มีอยู่และจัดให้อยู่
ในทิศทางที่เป็นประโยชน์แล้วจากการพิจารณาดูอะมะเอะอย่างถี่ถ้วนและลึกซึ้ง
ดังนั้นถ้ามองอย่างผิวเผินแค่ภายนอกอาจจะเห็นว่าเป็นการมองข้ามอะมะเอะไป
ตัวอย่างเช่นคำถามของลัทธิเซ็นที่ว่า “ตัวเองเป็นอย่างไวก่อนที่พ่อแม่เกิด”
นั่นจะเป็นคำถามที่มุ่งไปที่การข้ามพ้นอะมะเอะ คำถามนี้คงจะเป็นสิ่งเดียวกัน
กับเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวของตัวเองกับโลกภายนอกหรือตัวเองกับผู้อื่นนั่นเอง
อย่างไรก็ตามการที่มีมนุษย์เกิดขึ้นนั้นเพราะมีพ่อแม่มาก่อน ดังนั้นไม่ว่าจะรู้
เรื่องในลัทธิเซ็นลึกซึ้งเพียงไร ก็ไม่สามารถกำจัดพ่อแม่ออกไปได้ และจะต้อง
กลับคืนไปสู่พ่อแม่ของตนอีก สิ่งนี้อาจจะเป็นแนวโน้มที่เด่นชัดเป็นพิเศษใน
ความคิดทางลัทธิเซ็นของญี่ปุ่น พระในลัทธิเซ็นองค์หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า ความรู้
แจ้งในทางลัทธิเซ็นสรุปได้ด้วยคำคำเดียวคือ โคจุน (kōjun : ความเคารพ
นับถือ, ความกตัญญูต่อบิดามารดา) ในขณะเดียวกัน ดะอิเซทซ์ซุ ซุสุกิ ก็ได้ชี้
ให้เห็นว่า ในวิถีคิดและความรู้สึกพื้นฐานของคนตะวันตกนั้นมีพ่อ (ความ
เข้มแข็ง, ความเป็นผู้นำ) อยู่ ส่วนในส่วนลึกของจิตใจแบบตะวันออกนั้นก็มีแม่

(ความอ่อนโยน, ความเมตตา) อยู่ เขากล่าวว่า “แม่โอบอุ้มทุกสิ่งทุกอย่างไว้ด้วยความรักที่ปราศจากเงื่อนไขไม่ว่าจะดีหรือเลว ยอมรับทุกอย่าง ‘ยอมรับและไม่ตำหนิติเตียน’ ความรักในแบบตะวันตกนั้นเป็นความรักที่ยังมีอำนาจหลงเหลืออยู่ ความรักแบบตะวันออกโอบอุ้มทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ เปิดสู่ทุกด้าน สามารถเข้ามาได้ทุกทิศทาง คงจะพูดได้ว่าเป็นการสรรเสริญอะมะอะนั่นเอง”⁵¹

จิตใจที่ไร้การแบ่งแยกและมีความเสมอภาคนี้ ผมเชื่อว่าไม่ใช่เป็นเพียงความคิดทางลัทธิเซ็นของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่สืบทอดมาในสายเลือดของคนญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณ สิ่งที่เรียกว่าวิถีแห่งเทพเจ้าก็คือสิ่งนี้นั่นเอง เมื่อพูดถึง “วิถีแห่งเทพเจ้า” ก็คือการสวดสรรเสริญกฎแห่งความไร้กฎเกณฑ์ คุณค่าแห่งการไร้คุณค่า ในความเป็นจริงแล้วคนญี่ปุ่นได้ดำเนินตามนโยบายนี้มาตลอดในการรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาอย่างอยากได้ใคร่ดี และสามารถย่อยดูดซึมมาเป็นของตนเองได้ทั้งหมดไม่ว่าจะในลักษณะใดก็ตาม ซึ่งเหมือนกับที่ มะรุยะมะ มะซะโอะ⁵² ได้พูดไว้ว่าลักษณะพิเศษของความคิดของญี่ปุ่นคือการขาดแกนกลาง อย่างไรก็ตามนี่เป็นการมองโดยใช้ทัศนะต่างประเทศเป็นบรรทัดฐาน คนญี่ปุ่นเองนั้นสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างราบรื่นด้วยความคิดแบบนี้ โมะโตะโอะริ โนะรินะระ (Motoori Norinaga)⁵⁰ เห็นพ้องกับท่าทีเช่นนี้ของคนญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ เขาได้กล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกทั้งดีและเลวเป็นสิ่งที่เทพเจ้ากำหนด คำสอนต่าง ๆ เช่น ลัทธิขงจื้อ ศาสนาพุทธ ลัทธิเต๋า ต่างก็เป็นผลงานของเทพเจ้าทั้งสิ้น ดังนั้นจึงเป็นความจริงที่ว่ามนุษย์ถูกเทพเจ้าชักจูงให้หลงทาง ในความหมายนี้ก็คือมีการแบ่งแยกระหว่างดีและเลว ถูกและผิด ลัทธิขงจื้อ ศาสนาพุทธ ลัทธิเต๋า เป็นวิถีของเทพเจ้าตามลำดับยุคสมัย ในการปกครองประเทศให้ปลอดภัยนั้นจะต้องประพฤติให้สอดคล้องกับความประสงค์ของเทพเจ้าผู้ทรงมีเมตตาตามที่คนสมัยโบราณประพฤติปฏิบัติมา ถ้าการปกครองนั้นเกิดความยุ่งยากเพราะไม่ได้ใช้หลักของลัทธิขงจื้อ ก็ควรจะหันมาปกครองโดยใช้ลัทธิขงจื้อ ถ้าศาสนาพุทธเป็นที่ต้องการ

ในสมัยนั้น ก็ควรปกครองโดยใช้ศาสนาพุทธ เพราะลัทธิศาสนาเหล่านี้เป็นวิถีแห่งเทพเจ้าในแต่ละยุคสมัย การเชื่อว่ามนุษย์สามารถนำวิถีของคนสมัยโบราณมาประยุกต์ใช้กับการปกครองในสมัยหลัง ๆ ได้ทุกแห่งทุกมุม ก็คือการทำให้มนุษย์มีอำนาจเหนือเทพเจ้า ซึ่งสิ่งนี้ไม่เพียงจะเป็นไปไม่ได้เท่านั้น ยังขัดแย้งกับวิถีของเทพเจ้าในยุคสมัยนั้นด้วย แต่เนื่องจากเป็นสิ่งที่เหนือความสามารถของมนุษย์ มนุษย์จึงควรทำตามพระบัญชาของเทพเจ้า⁵³

เมื่อประเมินคุณค่าความคิดของญี่ปุ่นในทางบวกแล้ว ก็มักจะต้องยอมรับวิถีของเทพเจ้าไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งเรื่องนี้ผมจะพูดถึงในภายหลัง ต่อไปผมจะขอพูดถึงเรื่องความรู้สึกของคนญี่ปุ่นในเรื่องความงาม

ในด้านนี้ก็เช่นเดียวกัน ดูเหมือนว่าความรู้สึกสัมผัสที่อ่อนไหวของอะมะเอะจะมีบทบาทอย่างกว้างขวาง โดยทั่ว ๆ ไปความงามจะหมายถึงความรู้สึกพึงพอใจที่เกิดจากความประทับใจที่ได้จากสิ่งหนึ่งสิ่งใด ตามประสบการณ์ของความรู้สึกนั้นผู้ที่ได้รับรู้ความงามของสิ่งใดจะกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งนั้น นี่คือส่วนที่คล้ายกับประสบการณ์ของอะมะเอะ ทั้งนี้ก็เพราะว่าอะมะเอะคือการเรียกร้องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอีกฝ่ายหนึ่งดังได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะในกรณีของอะมะเอะนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ฝ่ายหนึ่งจะต้องเข้าใจและยอมรับจุดมุ่งหมายของอีกฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ตามกรณีนี้ก็ไม่ใช่จะเป็นไปได้เสมอไป ผู้ที่เรียกร้องอะมะเอะมักจะประสบความไม่สมหวังเป็นจำนวนมาก หรือถ้ามีความพอใจ ความพอใจนั้นก็มักจะไม่ยั่งยืนถาวรด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้บางคนวิ่งเข้าไปหาลัทธิเซ็นและศาสนาอื่น ๆ เพราะต้องการความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่คงอยู่ชั่ววันรันดร์ ในบางครั้งแรงจูงใจอันเดียวกันนี้เองจะนำไปสู่การแสวงหาความงาม ในบรรดาผู้ที่แสวงหาความงามนั้นมีอยู่ไม่น้อยที่เกิดความรู้สึกอย่างรุนแรงต่อการที่ไม่ได้รับอะมะเอะตามต้องการ และจึงหันไปแสวงหาความงามมากยิ่งขึ้น การที่คนญี่ปุ่นโดยส่วนรวมมีแนวโน้มที่จะเป็นพวกนิยมความงามมากเมื่อเปรียบเทียบกับชนชาติอื่นนั้น ก็น่าจะมาจากเหตุผลเดียวกันนี้ กล่าวคือ เมื่อมีชีวิตในโลก

ของอะมะเอะก็จะถูกกระตุ้นด้วยความรู้สึกอ่อนไหวต่ออะมะเอะตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องแสวงหาความงามไม่ว่าจะต้องการหรือไม่ก็ตาม

เกี่ยวกับเรื่องนี้สิ่งแรกที่ผุดขึ้นมาในสมองของผมนั้นก็คือ จิตวิญญาณแห่ง วะบิ (wabi) และ ซะบิ (sabi) ซึ่งเป็นความรู้สึกทางด้านความงามที่มีชื่อเสียงมากของญี่ปุ่น ทั้ง “วะบิ” และ “ซะบิ” คือจิตใจที่ต้องการหลีกเลี่ยงผู้คนและรักความสงบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความรู้สึกที่ต้องการเข้าไปติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งเกิดจากอะมะเอะ ผู้ที่เข้าไปสู่อาณาเขตแห่งความสงบนั้นจะไม่มีกรพร่าบ่นถึงความโดดเดี่ยว แต่จะรู้สึกว่าตัวเองได้รวมเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งที่แวดล้อมตัวเองอยู่อย่างนำมาศัจจรรย์ นอกจากนั้นแล้วจากสภาพของจิตใจเช่นนี้ก็จะทำให้สามารถเข้าไปมีความสัมพันธ์กับผู้ที่มิใช่จิตใจแบบเดียวกันได้ด้วย อนึ่ง สิ่งที่ตรงข้ามกับ “วะบิ” และ “ซะบิ” นั้นน่าจะพูดได้ว่าเป็น “อิกิ” (iki) “อิกิ” ไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาจากการแยกตัวออกจากสังคมมนุษย์เหมือนกับ วะบิ และซะบิ แต่เป็นความงามของการมีชีวิตอยู่ในเมือง โดยชำระล้างชีวิตออกมาจากกลิ่นโคลนตมของอะมะเอะตามธรรมชาติ กลิ่นโคลนตมของอะมะเอะก็คือ การงอน การระแวง การแสดงหรือคิดต่อคนอื่นในทางไม่ดี ความรู้สึกปรวนแปรในอารมณ์อื่น ๆ ที่เกิดจากความไม่สมหวังในอะมะเอะ ความรู้สึกเหล่านี้จะทำให้บุคคลผู้นั้นตกอยู่ในสภาพที่ตื่นไม่หลุด คนจำพวกอิกิก็จะรู้จักสภาพของสังคมดี รู้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างดี สามารถแสดงไหวพริบที่ทำให้ผู้คนรอบข้างแสดงความชื่นชมได้

คุกิ ฌูโซ (Kuki Shūzō)⁵¹ ได้เขียนเกี่ยวกับเรื่อง “อิกิ” ไว้อย่างละเอียดในหนังสือชื่อ “โครงสร้างอิกิ”⁵⁴ (Iki no kōzō) เขาได้ให้คำจำกัดความ “อิกิ” ไว้ว่า “มีเสน่ห์ สดใส มีชีวิตชีวา และมีรสนิยมนดี” หลังจากนั้นเขาได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของอิกิกับอะมะเอะไว้ด้วย แน่นนอน เขาไม่ได้พูดถึงอะมะเอะในฐานะที่เป็นลักษณะพิเศษทางด้านจิตใจของญี่ปุ่นอย่างที่กำลังกล่าวถึงในหนังสือเล่มนี้ อย่างไรก็ตามจากจุดที่ว่า “อิกิ” คือ “วิธีการแสดงตัวเองที่เด่นชัดวิธีหนึ่งในวิถีความเป็นอยู่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวของชาวญี่ปุ่น” และในขณะที่

พยายามอธิบายเรื่องนี้อยู่ เขาก็ได้พูดไปถึงสภาพจิตใจแบบอะมะเอะ ซึ่งนับว่าช่วยสนับสนุนทฤษฎีที่กำลังพูดถึงอยู่ในหนังสือเล่มนี้ เขากล่าวว่า “อิกิ” รวมทั้ง ฌิบุมิ (shibumi : ความฝาด) และ อะมะมิ (amami : ความหวาน) นั่นคือ “วิธีการดำรงอยู่ของคนต่างเพศในรูปแบบพิเศษ” และ “ถ้าถือว่าอะมะมิคือสภาพปกติ เมื่อมุ่งไปหาอีกขั้วหนึ่งซึ่งอยู่ตรงข้าม มีทางผ่านอิกิไปสู่อิชิบุมิ” ในส่วนที่เกี่ยวกับอะมะมิ เขาได้อธิบายถึงอารมณ์ความรู้สึกปรากฏออกมาในข้อความว่า “อะมะเอะเตะะ ซุเนเตะะ” (Amaete sunete : ออดอ้อนและงอน) และ “อะมะเอะรุ ซุงะตะ อิโระ ฟุกะมิ” (Amaeru sugata iro fukashi : ผู้หญิงจะมีเสน่ห์เมื่อรู้จักออดอ้อน) นำสังเกตว่า คุณก็ไม่ได้กล่าวถึงเลยว่า อะมะเอะมิที่มาจากทารก ส่วนใหญ่จะเป็นการตีความหมายจากหน้าที่ของคำ ซึ่งใช้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ซึ่งเรื่องนี้อาจจะเป็นเพราะว่าผลงานทางวรรณคดีที่คุณใช้อ้างอิงในหนังสือ “โครงสร้างอิกิ” นั้นเป็นวรรณคดีในสมัยเอะโดะเป็นส่วนใหญ่ และคุณเองก็อาจจะไม่ได้สังเกตเห็นอะมะเอะในธรรมชาติของเด็กทารกเลย หรืออาจจะสังเกตเห็น แต่ไม่เห็นความสำคัญที่จะหยิบยกขึ้นมาพูดในการวิเคราะห์เรื่อง “อิกิ” ในแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับความดึงดูดทางเพศ อย่างไรก็ตามสิ่งนี้ก็อาจจะแสดงให้เห็นว่า ความรู้สึกเกี่ยวกับอะมะเอะในธรรมชาติของเด็กทารกนั้นเพิ่งจะมีมาเมื่อไม่นานมานี้ ตามที่ผมได้พูดมาแล้ว หนังสือของเขาได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1930 ฉะนั้นถ้าสิ่งที่เขาคิดเชื่อมโยงถึง ไม่ใช่สิ่งที่แสดงถึงความคิดที่คนทั่วไปคิดเชื่อมโยงไปถึง ก็สรุปได้ว่าอย่างน้อยที่สุดในความสำนึกของผู้คนในสมัยนั้น อะมะเอะไม่ได้เกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจของเด็กทารก แต่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างเพศมากกว่า

เรื่องนี้คงจะหาคำตอบที่แน่ชัดไม่ได้ ถ้าไม่ได้ย้อนดูไปถึงว่ามีการใช้คำอะมะเอะในนวนิยายตั้งแต่สมัยปฏิวัติเมจิมาจนถึงปัจจุบันอย่างไร เท่าที่ผมดูมาพบว่า นะทซุเมะ โซเซกิ (Natsume Sōseki) ใช้คำว่า อะมะเอะ เพียงกรณีเดียวซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสามีภรรยา จึงเรียกได้ว่าเป็น

หลักฐานสนับสนุนสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ผมจะขอยกข้อความในตอนต้นของเรื่อง “แสงสว่างและความมืด” หรือ เมะอ็อัน (Meian) ซึ่งเป็นบทสนทนา ระหว่าง ทัชทุตะ กับภรรยา เรื่องมีอยู่ว่า ทัชทุตะจะต้องเข้าผ่าตัดกระทันหันในวันเดียวกับที่ญาติเชิญไปดูละคร ภรรยาพูดว่า ถ้าปฏิเสธไม่ไปดูละครก็จะได้ ทัชทุตะตอบว่า มีเหตุขัดข้องจะปฏิเสธก็ได้ ภรรยาจึงพูดว่า “แต่ฉันอยากไปนี่” ทัชทุตะตอบว่า “ถ้าเธออยากไปก็ไปสิ” ภรรยาจึงพูดว่า “ก็คุณไปด้วยกันสิ ไม่อยากไปหรือ” ความรู้สึกของทัชทุตะในตอนนั้นได้ถูกบรรยายไว้ดังนี้ “ทันทีที่เขาเงยหน้าขึ้นมองภรรยา เขาก็รู้สึกถึงพลังที่แปลกประหลาดอย่างหนึ่งในดวงตาของเธอแวบหนึ่ง เป็นประกายตาที่แปลกแตกต่างจากคำพูดหวาน ๆ ที่เธอเคยพูด ในขณะที่กำลังคิดหาคำตอบอยู่นั้น เขาก็รู้สึกว่าหัวใจของเขากระตุกขึ้นมาวูบหนึ่งเพราะแวตานั้น ทันใดนั้นเองหล่อนก็แยมยิ้มเผยให้เห็นฟันขาวเรียบสะอาด ในขณะที่เดียวกันความรู้สึกในดวงตาก็หายไป” แล้วหล่อนก็พูดออกมาว่า “ฉันแกล้งพูดเล่นนะไม่ต้องดูละครก็ได้ ฉันเพียงแต่อ่อนคุณเท่านั้นเอง”

ผมได้พูดถึงลักษณะพิเศษของความคิดญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับอะมะอะไปแล้ว อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งที่ควรจะต้องพูดถึงอีก เช่น “โมะโนะ โนะ อะวะระระะ” (mono no aware : ความอ่อนไหวต่อความงาม) ซึ่ง โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ เป็นผู้เริ่มพูดถึงเรื่องนี้เป็นคนแรก และเป็นที่รู้จักกันดี โมะโนะ โนะ อะวะระระะ นี้ น่าจะมีความเกี่ยวพันกับความอ่อนไหวของอะมะอะ เช่นเดียวกับความรู้สึกทางด้านความงามอื่น ๆ ที่ได้พูดถึงมาแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า “อะวะระระะ” นั้นก็คือการรู้สึกประทับใจกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่เป็นมนุษย์และสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ เป็นความรู้สึกซาบซึ้งกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสิ่งนั้น เพราะฉะนั้นจึงน่าจะสรุปได้ว่าทั้ง ะบิ ะบิ และ อิกิ หรือแม้กระทั่งวิถีของมนุษย์สัมพันธ์ที่ถูกกำหนดขึ้นมาในรูปแบบของกิริและนินโจก็เช่นเดียวกัน ต่างก็มีรากเหง้ามาจาก โมะโนะ โนะ อะวะระระะ ทั้งสิ้น และถ้ายิ่งสืบสาวลึกลงไปอีก ก็คงจะไปถึงประสบการณ์แรกเริ่มของคนญี่ปุ่นยุคโบราณได้ ในที่สุดประสบการณ์แรกเริ่ม

นี้จะก่อให้เกิดเทพนิยายขึ้นมา ซึ่งประการหนึ่งก็คือ เกิดระบบจักรพรรดิและสังคมที่มีครอบครัวเป็นแกนกลางซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบจักรพรรดิ และอีกประการหนึ่งคือได้ทำให้เกิดความรู้สึกหรือความคิดเฉพาะตัวของคนญี่ปุ่นขึ้นมา ผมอยากจะยืนยันว่าอะมะเอะก็คือพื้นฐานของอารมณ์ความรู้สึกที่เติบโตขึ้นมา ในระยะเวลาสองพันปีโดยไม่มี การนำขึ้นมาคิดทบทวนใหม่ อย่างที่ผมพูดมาแล้วหลายครั้ง ความเข้าใจที่ว่าโดยแท้จริงแล้วสภาพจิตใจแบบนี้เป็นสภาพจิตใจแบบเด็กทารกไม่ได้เกิดขึ้นจนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ผมคิดว่าอย่างนั้น และถ้าเป็นอย่างนั้นจริง ข้อเท็จจริงนี้ก็จะต้องอธิบายได้ดังต่อไปนี้คือ

คนญี่ปุ่นในสมัยโบราณไม่ได้แยกประสบการณ์เริ่มแรกว่าเป็นประสบการณ์แบบดั้งเดิมหรือแบบเด็กทารก เพียงแต่มีประสบการณ์นี้ในฐานะอารมณ์ความรู้สึกอย่างหนึ่งเท่านั้น อารมณ์ความรู้สึกที่เป็นประสบการณ์แรกเริ่มนี้ อนุমানได้ว่าจะละเอียดอ่อนยิ่งขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป เนื่องจากประเทศญี่ปุ่นเป็นหมู่เกาะและแยกตัวโดดเดี่ยวออกมา แม้กระนั้นก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมมาจนถึงสมัยหลัง แน่จนอนถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะเป็นประเทศเกาะก็ตาม แต่ก็ได้รับอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ จากต่างประเทศตลอดประวัติศาสตร์อันยาวนาน และพร้อมกันนั้นก็ทำให้เกิดความสำนึกในวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของญี่ปุ่นเองด้วยอย่างแน่อน นี่จึงเป็นเหตุผลว่าทำไมจึงมีการพูดเรื่อง "วิถีแห่งเทพเจ้า" กันมาตั้งแต่สมัยของโมะโตะโอะริโนะริเนะระ ทั้ง ๆ ที่เป็นวิถีทางที่อยู่เหนือคำพูด และเป็นเหตุผลให้มีการส่งเสริมเรื่อง "ความคิดเกี่ยวกับการปกครองที่มีพระจักรพรรดิเป็นประมุข" หลังการปฏิวัติเมจิอย่างแพร่หลาย และด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ที่ทำให้มีการเผยแพร่ลัทธิเซ็นในหมู่ประชาชนหลังการปฏิวัติเมจิ ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ที่น่าสนใจก็คือ การที่หลักปรัชญานิชิเตซึ่งแพร่หลายในระยะเวลาชั่วอายุคนก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยกย่องประสบการณ์ที่บริสุทธิ์ของการกลมกลืนระหว่างตัวเองกับสิ่งอื่นนั้น ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเซ็นอย่างเห็นได้ชัด นิชิเตะ⁵² มีความเชื่ออย่างแน่วแน่ว่าปรัชญาของตนนั้นได้รับแรงบันดาลใจ

จากปรัชญาตะวันตกที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ และขณะเดียวกันได้หยั่งราก ลึกลงไปในประสบการณ์แบบญี่ปุ่น

ได้มีการมองทบทวนว่าแก่นแท้ของประสบการณ์แบบญี่ปุ่นนั้นอยู่ที่วัย ทารก เมื่อเกิดความตื่นตระหนกจากการพ่ายแพ้สงครามซึ่งได้ทำลายอำนาจ แห่งความคิดทางด้านจริยธรรมซึ่งประสานสังคมญี่ปุ่นเอาไว้ ตามที่ได้กล่าวมา แล้วในเรื่อง "ไอได้ออลจีแห่งอะมะเอะ" กล่าวคือ ผู้คนทั้งหลายได้ละทิ้ง จริยธรรมของการเชื่อฟังพ่อแม่ การเชื่อสัตย์ต่อเจ้านาย เนื่องจากมีความเจ็บ ปวดที่แพ้สงคราม พวกเขา รู้สึกว่าเรื่อง กิริ นินโจ เป็นเรื่องคร่ำครึ ล้าสมัย และเริ่มใช้ชีวิตโดยไม่เกรงกลัวการตำหนิติเตียนเรื่องการลี้ภัยคุณ พวกเขา ค่อย ๆ รู้ว่าในความเป็นจริงความปรารถนาที่อยู่ลึกที่สุดซึ่งกระตุ้นพวกเขาอยู่ นั้นก็คืออะมะเอะ ยิ่งกว่านั้นอะมะเอะยังได้รับความกระทบกระเทือนอย่าง รุนแรงอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันพวกเขาได้รู้แจ้งว่าอะมะเอะนี้เดิมทีนั้นเป็น ความรู้สึกของเด็กทารก แน่นนอนละการที่พูดว่าสภาพจิตใจแบบอะมะเอะเป็น สภาพจิตใจแบบเด็กทารกก็ไม่ได้หมายความว่าอะมะเอะเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า ใน ทางตรงข้ามจากประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นได้พิสูจน์ให้เห็นว่า อะมะเอะได้ทำ หน้าที่เป็นแรงกระตุ้นอยู่เบื้องหลังคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างมาก คุณค่าทาง วัฒนธรรมเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่ผ่านพ้นไปแล้วในอดีตเท่านั้น แต่เป็นคุณค่าที่ยังคง ดำรงอยู่ในจิตใจของคนญี่ปุ่นปัจจุบันด้วย ผมคิดว่าในอนาคตคนญี่ปุ่นจะค่อย ไขว่คว้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจิตวิญญาณญี่ปุ่น จุดมุ่งหมายต่อไปก็คือการข้าม พ้นอะมะเอะ ซึ่งไม่ใช่แค่การฟื้นฟูไปสู่โลกของความกลมกลืนระหว่างตัวเรากับ ผู้อื่นในทางลัทธิเซ็นเท่านั้น แต่จะต้องข้ามพ้นอะมะเอะโดยการค้นพบตัวเอง และผู้อื่น พุทธอีกอย่างหนึ่งก็คือ การค้นพบผู้อื่นนั่นเอง

อะมะเอะกับเสรีภาพ

คำว่า จิยู (jiryū : เสรีภาพ) ในภาษาญี่ปุ่นนั้นเดิมเป็นภาษาจีน แต่ได้ ถูกนำมาใช้ในภาษาญี่ปุ่นมาตั้งแต่สมัยโบราณ ที่น่าสนใจมากก็คือ จิยูใช้ใน

ความหมาย “จิยู คิมะมะ” (jiyū-kimama : ทำอะไรตามใจชอบ) ซึ่งเป็นจุดที่
เกี่ยวข้องกับอะมะเอะอย่างมาก ในประเทศญี่ปุ่นนั้นถ้าพูดถึง จิยู ตั้งแต่สมัย
โบราณจนถึงปัจจุบันก็มักจะหมายถึง “อะมะเอะรุ จิยู” (amaeru jiyū : ตามใจ
ตัวเอง) หรือ “วะกะมะมะ” (wagamama : เอาแต่ใจตัวเอง) แต่จิยูนั้นไม่ใช่
จิยูจากอะมะเอะอย่างแน่นอน เมื่อพูดถึง วะกะมะมะ ก็ย่อมไม่ใช่สิ่งที่ดีเช่น
เดียวกัน จากการดูตัวอย่างการใช้จิยูในหนังสือเก่าของจีนและญี่ปุ่น ทัซซุตะ
ไซกิชิ⁶⁶ (Tsuda Sōkichi)⁶³ ได้ชี้ให้เห็นว่าคำนี้มักจะมีความหมายแฝงในทาง
ไม่ดีเสียเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่สมัยเมจิในแง่ที่ย่อมตรงกันข้ามกับความหมายของ
freedom หรือ liberty ซึ่งเป็นคำแปลในภาษาอังกฤษของจิยู จิยูในประเทศ
ตะวันตกนั้นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงศักดิ์ศรีของมนุษย์ มิใช่สิ่งที่น่าดีแต่
อย่างไร ด้วยเหตุนี้จิยูในภาษาญี่ปุ่นระยะหลัง ๆ นี้จึงมีความหมายทั้งด้านดี
แบบตะวันตกและด้านไม่ดีแบบญี่ปุ่นอยู่ด้วย ทำให้คำนี้มีความคลุมเครืออยู่
ซึ่งผมจะพูดถึงจุดนี้โดยละเอียดต่อไป

ก่อนอื่นจะต้องพูดถึงความคิดในเรื่องเสรีภาพแบบตะวันตกให้กระจ่าง
ชัดเสียก่อน ซึ่งถ้าดูตามประวัติศาสตร์แล้ว คำว่า เสรีภาพ เกิดขึ้นเมื่อมีการ
แบ่งแยกระหว่างเสรีชนกับทาสในประเทศกรีซสมัยโบราณ เสรีภาพนั้นแต่เดิม
หมายถึงการไม่ต้องถูกบังคับให้ทำตามเหมือนทาส ด้วยเหตุนี้ในประเทศทาง
ตะวันตก เสรีภาพจึงเกี่ยวข้องกับความคิดในเรื่องสิทธิ ในเรื่องศักดิ์ศรีของ
มนุษย์ และกลายเป็นสิ่งดี สิ่งพึงปรารถนา สิ่งคู่กับเรื่องนี้ก็คือ ความคิดใน
เรื่องเสรีภาพแบบตะวันตก ซึ่งกลายมาเป็นพื้นฐานของความคิดที่ว่าปัจเจกชน
ย่อมมาก่อนกลุ่ม ในจุดนี้จะตรงกันข้ามกับความคิดในเรื่องเสรีภาพแบบญี่ปุ่น
กล่าวคือถ้าจะตีความหมายว่า เสรีภาพแบบญี่ปุ่นคือวะกะมะมะ เอาแต่ใจ
ตัวเองตามที่กล่าวมาแล้วละก็ ปัจเจกชนจะต้องมีความต้องการที่จะปฏิบัติตัว
ตามความพอใจอย่างแน่นอน ตัวอย่างเช่น ปัจเจกชนจะไม่ชอบให้กลุ่มเข้ามา
ยุ่มย่าม แต่นี่คือความอยากเป็นอิสระเสรีเพราะกลุ่มไม่ปล่อยให้ปัจเจกชนทำ
ตามต้องการ ในความหมายนี้โดยพื้นฐานก็คือ ปัจเจกชนจะไม่สามารถอยู่

เหนือกลุ่มได้ กล่าวคือ ความคิดในเรื่องเสรีภาพแบบญี่ปุ่นนี้จะไม่เป็นพื้นฐานของการที่ปัจเจกชนจะอยู่เหนือกลุ่ม ในจุดนี้ถ้าคิดว่าเสรีภาพแบบญี่ปุ่นแต่เดิมนั้นเกิดจากอะมะเอะก็คงจะเป็นเรื่องธรรมดาที่ต้องเป็นเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าอะมะเอะคือการต้องการผู้อื่น ถึงแม้ว่าจะทำให้ปัจเจกชนต้องฟังฟังกลุ่ม แต่ก็จะไม่ทำให้ปัจเจกชนนั้นเป็นอิสระจากกลุ่มในความหมายที่แท้จริง ในทางตรงกันข้าม ในประเทศตะวันตกซึ่งให้ความสำคัญแก่เสรีภาพส่วนบุคคล จะมองข้ามความสำคัญของความรู้สึกแบบฟังฟังกันซึ่งก็คืออะมะเอะไป โดยทั่วไปในภาษาตะวันตกจะไม่มีคำที่แสดงความรู้สึกได้เพียงคำเดียวอย่างง่ายตายเหมือนอะมะเอะเลย

มีการวิเคราะห์เหตุผลต่าง ๆ เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าความคิดในเรื่องเสรีภาพแบบตะวันตกนั้นเกิดจากการปฏิเสธอะมะเอะ ผมจะขอยกข้อความที่ฆวน หลุยส์ บิเบส (Juan Luis Vives : 1492-1540) ปราชญ์ในสมัยเรอเนซซองส์ได้กล่าวเอาไว้มาให้คุณสักหนึ่งประโยค เขากล่าวไว้ว่า “ความรักในแบบที่เป็นฝ่ายรับนั้น จะมีแนวโน้มที่ฝ่ายที่เป็นผู้ต้องการความรักจะรู้สึกขอบคุณ แต่ความรู้สึกขอบคุณนั้นจะมีความอายปนอยู่ด้วย และเป็นธรรมดาที่ความอายจะกั้นขวางความรู้สึกขอบคุณ” เมื่อผมพบข้อความนี้ในหนังสือประวัติจิตวิทยาของ ซิลบูร์ก⁵⁷ (Zillboorg) ทำให้ผมนึกถึงคำว่า “ซุมะนะอิ” ในภาษาญี่ปุ่นขึ้นมาทันที ผมได้อธิบายมาแล้วว่าการพูดขอบคุณต่อความปรารถนาดีของอีกฝ่ายหนึ่งโดยใช้คำว่า “ซุมะนะอิ” นี้ เป็นการขอโทษที่ได้ทำให้เกิดภาระแก่อีกฝ่ายหนึ่งด้วย เรื่องนี้ถ้าเป็นคนญี่ปุ่นจะไม่มีใครรู้สึกว่าเป็นเรื่องประหลาดมหัศจรรย์แต่อย่างใด บางครั้งจะมีการพูดขอบคุณด้วยการพูดว่า “เคียวฉุกุ เดะซุ” (Kyōshuku desu)⁵⁴ และ อิตะมิอิริมาซุ (Itamiirimasu)⁵⁵ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีพูดที่แสดงการขอบคุณอย่างสูง แต่ดูเหมือนว่าคนตะวันตกจะมีความคิดว่าการขอบคุณนั้นมีความอายอยู่ และความอายนั้นเป็นอุปสรรคขวางกั้นความรู้สึกขอบคุณ อย่างที่เห็นจากคำพูดของ บิเบส ดังนั้นเพื่อจะกำจัดความอายออกไป ชาวตะวันตกจึงใช้ความพยายามเป็นเวลานานปีที่จะไม่

รู้สึกขอบคุณมากเกินไป และไม่รู้สึกที่ต้องการความรักในแบบที่เป็นฝ่ายรับ
แน่นอนสิ่งนี้ได้หล่อหลอมความสำนึกในเรื่องเสรีภาพในส่วนบุคคลให้รุนแรง
มากขึ้นอย่างมีต้องสงสัย เกี่ยวกับเรื่องนี้มีข้อเท็จจริงอันหนึ่งที่น่าสนใจมากก็
คือ การที่สุภาษิตที่กล่าวว่า “พระเจ้าจะช่วยคนที่ช่วยตัวเองก่อน” นั้นไม่ได้
เกี่ยวข้องกับศาสนายิวและศาสนาคริสต์เลย แต่กลับปรากฏครั้งแรกในหนังสือ
ชื่อ เอาท์แลนดิช โพรเวอส์⁵⁸ (Outlandish Proverbs) ของ จอร์จ เฮอร์เบิร์ต
(George Herbert) ซึ่งตีพิมพ์ออกมาในประมาณปี 1640 สุภาษิตนี้ได้ถูกนำ
มาอ้างอิงในหนังสือชื่อ “ดิสคอล์ส คอนเซินนิง กอฟเวรินเมนท์”⁵⁹ (Discourses
Concerning Government) ของ อัลเจอร์นอน ซิดนีย์ (Algernon Sidney)
ซึ่งตีพิมพ์ออกมาราว ๆ ปี 1680 เพื่อจะบอกว่า ในโลกที่มนุษย์ต่างเป็นศัตรู
ของกันและกันนี้ วิธีป้องกันตัวเองที่ดีที่สุดก็คือ การพึ่งตัวเองและป้องกันตัวเอง
กล่าวคือ จุดมุ่งหมายของสุภาษิตนี้ก็คือ ต้องการเตือนไม่ให้คนหวังพึ่งพา
พระเจ้าและมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับสุภาษิตของญี่ปุ่นที่ว่า
“ทะบิวะ มิชิสุระ โยะ วะ นะซะเกะ” (Tabi wa michizure yo wa nasake :
ในการเดินทางมีเพื่อน ในโลกมีน้ำใจไมตรี) แนวโน้มเช่นนี้แม้แต่ในโลกตะวันตก
เองนับตั้งแต่สมัยเรอเนซซังของสัจจนถึงสมัยใหม่ก็เริ่มเห็นเด่นชัดขึ้น และเป็น
เวลาเดียวกันกับที่ความรู้สึกในเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลก็ทวีความรุนแรงขึ้นด้วย

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า จิตวิญญาณของอะมะเอะกับเสรีภาพ
ส่วนบุคคลนั้นขัดแย้งกันอยู่ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องคิดว่าคนญี่ปุ่นหลังสมัย
ปฏิวัติเมจิจะต้องตื่นตกใจมากกับการได้พบเห็นเสรีภาพแบบตะวันตก ในตอน
นี้เองถ้าคนญี่ปุ่นสามารถรับเอาเสรีภาพส่วนบุคคลเข้ามาได้อย่างเต็มที่ ก็อาจ
จะเอาชนะความขัดแย้งในเรื่อง กิริ นินโจ ที่ทำให้พวกเขาลำบากใจอยู่ได้ แต่
ความจริงดูเหมือนว่าไม่สามารถจะทำได้ง่าย ๆ เช่นนั้น คนส่วนใหญ่ยังจะ
ต้องเจ็บปวดกับความขัดแย้งเนื่องจากการไม่ได้เสรีภาพที่ต้องการ พุดอย่าง
เสียดสีก็คือ สิ่งที่เขาเรียกร้องโดยคิดว่าเป็นเสรีภาพแบบตะวันตกนั้น ที่แท้จริง
ก็คือเสรีภาพแบบญี่ปุ่นนั่นเอง ถ้าจะพูดโดยสรุปก็คือ เรื่องนี้เป็นเรื่องของ

ความสับสนในเรื่องความหมายของคำว่าเสรีภาพ จึงมีข้อโต้แย้งว่าการแปล คำว่า freedom ออกเป็นภาษาญี่ปุ่นโดยใช้คำว่า จิยู นั้นไม่ถูกต้อง อย่างไรก็ตามผมจะไม่ขอพูดว่าข้อโต้แย้งนี้ถูกหรือผิด แต่จะขอพูดถึงเรื่องที่ว่าความขัดแย้งในเรื่องเสรีภาพนั้นได้เกาะกินใจของคนญี่ปุ่นอย่างรุนแรงมาตั้งแต่สมัยเมจินั้นเป็นความจริง เรื่องนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในวรรณคดีญี่ปุ่นสมัยใหม่

ผมจะขอยกงานเขียนของ นะทึซุเมะ โซเซกิ ซึ่งตัวผมเองมีความสนใจมานานแล้ว โดยเฉพาะเรื่องโบตซัง (Botchan) ขึ้นมาเป็นตัวอย่าง⁶⁰ โบตซังมีชีวิตอยู่ที่ท่ามกลางผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยที่เขาไม่รู้สึกราย ไม่รู้สึกกลัวในการที่จะยืนยันในเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างองอาจ นั่นแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นมนุษย์ที่ได้หลุดพ้นอายุของบรรยากาศใหม่ ๆ ในสมัยเมจิที่เรียกว่าเสรีภาพส่วนบุคคลอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามเมื่อเขาถูกเจ้าเสื้อแดง⁶¹ หลอก ก็ทำให้เกิดความระแวงสงสัยในตัวเจ้าลมภูเขา⁶² ซึ่งเคยไว้วางใจมาแต่เดิมอย่างง่ายดาย และถึงกับจะต้องจ่ายเงินจำนวนหนึ่งเซ็นต์ซึ่งเป็นค่าน้ำแข็งไสที่เจ้าลมภูเขาเคยเลี้ยงเขาคินไป สภาพจิตใจเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าความสับสนในเรื่องเสรีภาพในตัวเขานั้นเปราะบาง ก่อนที่จะพูดถึงจุดนี้ให้กระจ่างชัดลงไป เราจะลองฟังสิ่งที่โบตซังได้พูดเอาไว้ก่อน เขาพูดว่า “ตอนที่มาที่นี่ คนที่เลี้ยงน้ำแข็งไสเป็นคนแรกก็คือเจ้าลมภูเขา ข้ารู้สึกเสียหน้าที่รับเลี้ยงจากไอ้คนหน้าไหว้หลังหลอกพรรคนั้น ข้ากินไปแก้วเดียว เพราะฉะนั้นจะจ่ายให้แค่หนึ่งเซ็นต์กับห้าริน แต่ไม่ว่าเป็นหนึ่งเซ็นต์หรือหนึ่งริน ข้าก็คงจะรู้สึกไม่สบายใจไปจนตายถ้าต้องไปเป็นหนี้บุญคุณอ้ายคนขี้โกง พอไปโรงเรียนพรุ่งนี้ จะเอาเงินหนึ่งเซ็นต์ห้ารินไปคืน ข้ายืมเงินจากคิโยะมาสามเยน เงินสามเยนนั่นยังไม่ได้คืนแม้เวลาจะผ่านไปห้าปีแล้วก็ตาม ไม่ใช่ว่าไม่มีเงินคืน แต่จะไม่คืน คิโยะไม่ได้คิดจะเอาเงินคืนจากข้า ตัวข้าเองตั้งใจว่าจะไม่ทำเหมือนกับคิโยะเป็นคนอื่นด้วยการคืนเงิน ถ้ายิ่งกังวลมากเท่าใดก็เท่ากับเป็นการระแวงสงสัยจิตใจของคิโยะ เหมือนกับป้ายความสกปรกลงไปบนจิตใจที่ตรงตามของคิโยะ ที่ข้าไม่คืนให้คิโยะไม่ใช่เพราะคิดจะเอาเปรียบคิโยะ

แต่เพราะคิดว่าคิโยะเป็นส่วนหนึ่งของตัวข้า คิโยะกับเจ้าลมภูเขานั้นไม่มีทาง จะเอามาเปรียบเทียบกันได้เลย ไม่ว่าจะป็นน้ำแข็งใสหรือน้ำชาหวาน เมื่อรับ เลี้ยงจากคนอื่นแล้วทำเฉยเมยไม่ตอบแทนกลับคืนไป ก็เท่ากับทำให้คนคนนั้น เป็นคนสำคัญขึ้นมา เป็นการสร้างความรู้สึกเอื้ออาทรต่อคนคนนั้น ถ้าจ่ายส่วน ของตนเองไป เรื่องก็จะจบลงแค่นั้น แต่ความรู้สึกขอบคุณที่เกิดขึ้นในใจนั้น เป็นการตอบแทนที่แม้แต่เงินก็ซื้อไม่ได้ แม้ว่าข้าจะไม่ใช่คนใหญ่โตอะไร แต่ก็ เป็นคนที่ป็นอิสระต่อตนเอง การที่คนที่ป็นอิสระต่อตนเองจะกัมศึระหะให้ใคร นั้นจะต้องเป็นการขอบคุณที่แม้แต่เงินก็ซื้อไม่ได้”

สิ่งที่น่าสังเกตในที่นี้ก็คือ โบทซังซึ่งมีความตื่นตัวในเสรีภาพส่วนบุคคล ได้พูดออกมาว่า “ถึงแม้จะไม่ใช่คนใหญ่โตอะไร แต่ก็ป็นคนที่ป็นอิสระต่อตนเอง” นั้น อยู่ในลักษณะที่กำลังต่อสู้อย่างเอาเป็นเอาตายกับพฤติกรรมที่เรียกว่า ขอบคุณ เขาพูดว่าการขอบคุณคือ “การกัมศึระหะ” ให้อีกฝ่ายหนึ่ง และถ้าคน คนนั้นป็นบุคคลที่เคารพยกย่องได้ก็ยิ่งพอดทนได้ และพูดอีกว่า “การขอบ คุณคือการแสดงความปรารถนาดีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง” “การที่คนที่ป็นอิสระต่อตนเองจะกัมศึระหะให้ใครนั้นจะต้องเป็นการขอบคุณที่แม้แต่เงินก็ซื้อไม่ได้” คำพูดของโบตซังนี้เรียกได้ว่าเป็นข้อโต้แย้งเกี่ยวกับพฤติกรรมของการขอบคุณ อย่างลึกซึ้ง แต่ก็ยังรู้สึกติดใจในลักษณะการพูดของโบตซังที่มีความหยิ่งอยู่ในตัว ข้อโต้แย้งของเขาพูดถึงการขอบคุณต่อผู้อื่น แต่ไม่ได้พูดถึงการที่ผู้อื่นจะ ขอบคุณเขา เรื่องนี้น่าจะตีความได้ว่า ความอายที่มากับความขอบคุณนั้น ทำให้เกิดผลตรงกันข้ามอย่างที่บิเบสกล่าวเอาไว้ ถ้าไม่ใช่เช่นนี้ โบทซังซึ่งเริ่ม ระวังสงสัยในตัวเจ้าลมภูเขา คงจะไม่พยายามคืนเงินแม้เพียงเล็กน้อยที่เคย ได้รับเลี้ยงมา ราวกับเป็นการแก้แค้นเช่นนั้น

คงจะมีคนญี่ปุ่นที่ตกอยู่ในสภาพจิตใจที่คล้ายกับโบตซังในสถานการณ์ แบบเดียวกันป็นจำนวนมากอย่างคาดไม่ถึงทีเดียว ถึงแม้ว่าจะไม่ได้แสดงออก มาในพฤติกรรมที่สุดโต่งขนาดนี้ก็ตาม เมื่อพวกเขาได้รับน้ำใจไมตรีจากใคร ก็จะทำให้เกิดความรู้สึกเกรงใจขึ้นมา ถึงแม้จะมองไม่เห็นจากภายนอก แต่ในใจนั้น

เกรงใจอยู่ ตราบใดที่ความสัมพันธ์กับอีกฝ่ายหนึ่งยังคงดำเนินไปด้วยดี ก็ย่อม
จะไม่มีปัญหา แต่เมื่อไรก็ตามที่เกิดรอยร้าวขึ้นมา ก็จะถูกกลายเป็นภาระ
อันหนักอึ้งที่ทนไม่ไหวเอาเสียเลยทีเดียว และถ้าอยู่ในลักษณะเช่นนี้เขาก็จะ
รู้สึกว่าเสรีภาพของตัวเองถูกล่วงล้ำ และจะอยู่นิ่งเฉยไม่ได้ จะต้องรีบคืน
หนี้บุญคุณกลับไปโดยวิธีใดวิธีหนึ่ง คนญี่ปุ่นที่มีความสำนึกในเสรีภาพส่วน
บุคคลเช่นนี้ จึงมีความอ่อนไหวมากกว่าคนญี่ปุ่นที่ไม่มีความสำนึกในเรื่องนี้
พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ เสรีภาพส่วนบุคคลสำหรับคนญี่ปุ่นนั้นจะต้องได้รับการ
ปฏิบัติอย่างระมัดระวัง เสมือนสิ่งของจำพวก “ของแตกง่ายโปรตระวัง”

อีกประการหนึ่ง คนตะวันตกที่มีเสรีภาพส่วนบุคคลติดตัวมาตลอดเวลา
นั้นจะไม่มีท่าทีที่อ่อนไหวเหมือนกับคนญี่ปุ่น ในหมู่คนตะวันตกเอง จะมีบาง
คนที่มีลักษณะของอะมะเอะอยู่อย่างมาก และบางคนอาจเป็นเพราะรับเอา
ความรู้สึกของคนญี่ปุ่นเอาไว้จากการคบหาสมาคมกัน ทำให้มีท่าทีเกรงใจ
ในการแสดงความขอบคุณ อย่างไรก็ตามการแสดงความขอบคุณของคน
ตะวันตกนั้นโดยทั่ว ๆ ไปจะง่ายและสั้นไม่มีอะไรติดค้างอยู่ในใจ เพราะคน
ตะวันตกจะพูดว่า “Thank you” ซึ่งเท่ากับ “จบ” แล้ว ไม่มีความรู้สึก ซุ่มมะอะอิ
หลงเหลืออยู่เหมือนคนญี่ปุ่น ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ทำไมสำหรับคนตะวันตก
เสรีภาพส่วนบุคคลจึงเป็นของที่ติดตัวอยู่ตลอดเวลาไม่แตกสลายไปง่าย ๆ คง
จะเป็นเพราะว่าประวัติศาสตร์ของตะวันตกมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
อย่างโชกโชก เมื่อเปรียบเทียบกับประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น จึงทำให้ผู้คนพยายาม
รักษาตัวเองกันอย่างที่สุด อย่างไรก็ตามผมคิดว่านี่ก็ยังไม่ใช่เหตุผลที่จะนำ
มาอธิบายเรื่องนี้ได้เพียงพอ ผมอดที่จะคิดไม่ได้ว่าสาเหตุของการมีเสรีภาพ
ส่วนบุคคล ก็คือการที่ประเทศทางตะวันตกมีมรดกทางจิตวิญญาณที่เชื่อมโยง
การแสดงความขอบคุณกับเสรีภาพส่วนบุคคลเข้าด้วยกัน มรดกทาง
จิตวิญญาณนั้นก็คือศาสนาคริสต์ การนำเรื่องศาสนาคริสต์มาพูดในที่นี้ออกจะ
ผิดกาลเทศะไปสักหน่อย แต่เนื่องจากการพิจารณาปัญหาเรื่อง “อะมะเอะกับ
เสรีภาพ” ได้นำมาจนถึงจุดนี้ ผมจึงขอแสดงความคิดเห็นเอาไว้สักเล็กน้อย

อย่างไรก็ตามผมจะขอกลับมาพูดเรื่อง “โบทซัง” ในกรณีที่ว่าคุณณัฐปัฐรู้สึกขอบคุณโดยไม่ต้องกัมศีระให้ โบทซังคิดว่ากรณีที่ “เมื่อรู้สึกขอบคุณขึ้นในจิตใจก็จะเกิดความรู้สึกบุญคุณ” นั่นก็คือการที่ “คนที่เป็นอิสระต่อตนเองได้กัมศีระลงไป” ดังนั้นจึงกลายเป็นพฤติกรรมที่มีความรู้สึกอึดอัดไม่สบายใจชนิดหนึ่งเกิดขึ้นมาด้วย ซึ่งเขาได้เปรียบเทียบสิ่งนี้กับความรู้สึกของตัวเองที่มีต่อคิโยะไว้อย่างเฉียบแหลม เขาเป็นหนี้คิโยะอยู่ในตอนนั้นแต่เขาไม่คิดจะคืนให้ และการที่คิดว่าคิโยะคาดหวังที่จะให้เขาคืนเงิน ก็ “เท่ากับเป็นการหวาดระแวงสงสัยจิตใจของคิโยะ เหมือนกับป้ายความสกลปรกลงไปในจิตใจที่งดงามของคิโยะ ที่ข้าไม่คืนให้คิโยะไม่ใช่เพราะคิดจะเอาเปรียบคิโยะ แต่เพราะคิดว่าคิโยะเป็นส่วนหนึ่งของตัวข้า” ถ้าอย่างนั้นโบทซังมีความรู้สึกขอบคุณต่อความปรารถนาดีของคิโยะหรือไม่ ถ้าพูดว่าไม่รู้สึกก็จะกลายเป็นเรื่องโกหกไป แต่บางทีเขาอาจจะยังไม่เคยเอ่ยปากขอบคุณคิโยะเลยแม้แต่ครั้งเดียวก็ได้ เพราะการกระทำเช่นนั้น สำหรับเขาซึ่งคิดว่านางเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของเขา ออกจะเป็นการกระทำที่ห่างเหินเหมือนคนอื่นไป อย่างไรก็ตามเรื่องนี้บอกให้รู้ว่าเขาไม่ใช่คนที่เป็นอิสระต่อตนเองสำหรับนาง ทั้งสองคนกลายเป็นหนึ่งเดียวกัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ฝ่ายหนึ่งจะกัมศีระขอบคุณต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ผมคิดว่าคุณณัฐปัฐทุกคนน่าจะเข้าใจสภาพจิตใจแบบนี้เมื่อคนณัฐปัฐรู้สึกขอบคุณ เขาจะกล่าวขอบคุณด้วยความรู้สึกเกรงใจอย่างมากที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อน หรือไม่ก็รู้สึกอาย ไม่พูดอะไรออกมาเลย โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน เช่น สามภรรยา พ่อแม่ลูก นั้น แทบจะไม่มีคำขอบคุณออกจากปากเลยในชีวิตประจำวัน ผมไม่ทราบว่าจะแนวโน้มนี้มีมาตั้งแต่สมัยโบราณหรือเพิ่งจะเกิดขึ้นในระยะหลัง ๆ นี้ อย่างไรก็ตามแนวโน้มอาจจะมี ความแตกต่างกันบ้างตามชนชั้นและระดับสังคม และไม่ว่าแนวโน้มเช่นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ตาม กรณีที่ไม่มี การแสดงความขอบคุณในระหว่างทั้งสองฝ่าย จึงมองได้อย่างแน่ชัดว่าแต่ละฝ่ายต่างไม่ได้เป็นอิสระต่อกัน เช่นเดียวกับกรณีของโบทซังและคิโยะ

เนื่องจากลักษณะนิสัยของคนญี่ปุ่นที่มีความรู้สึกหนักใจกับน้ำใจไมตรีของคนอื่นซึ่งอยู่ในฐานะที่ต้องเกรงใจ แต่กับน้ำใจไมตรีของคนในครอบครัวซึ่งมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะไม่รู้สึกอะไรเลยนั้น สำหรับคนญี่ปุ่นถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกิน ดังนั้นจึงออกจะเป็นเรื่องแปลกประหลาดถ้าเกิดความรู้สึกแบบอื่น ๆ ขึ้น จริง ๆ แล้วสังคมเช่นนี้จะไม่มีความเป็นเสรีภาพส่วนบุคคล สิ่งที่มองเห็นเป็นเสรีภาพส่วนบุคคลนั้นเป็นเพียงภาพลวงตาเท่านั้นเอง แต่ถ้ามีสิ่งที่เหนืมนุชย์และเป็นผู้มอบเสรีภาพเป็นของขวัญให้แก่แต่ละบุคคลแล้วละก็ จะเกิดอะไรขึ้น ถ้าเป็นอย่างนั้นละก็ ไม่ว่าจะรู้สึกชอบคุณสักแค่ไหน ก็คงจะไม่รู้สึกว่าคุณรุกล้ำเสรีภาพอย่างแน่นอน ผมคิดว่านี่แหละคือสาระสำคัญของศาสนาคริสต์ เรื่องนี้ พอล (Paul)⁵⁸ ซึ่งเป็นนักคิดเกี่ยวกับศาสนาคริสต์คนแรก ได้กล่าวว่า “พระคริสต์ได้ปลดปล่อยเราให้เป็นอิสระ เพื่อเป็นเสรีชน ดังนั้นจึงยืนขึ้นอย่างมั่นคง อายายอมผูกไว้กับแอกเป็นทาสอีก”⁶¹ เขาได้พูดถึงความคิดในเรื่องเสรีภาพและทาสซึ่งเกิดจากความเหลื่อมล้ำทางสังคมไว้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง โดยได้แบ่งคนออกเป็นสองพวกคือพวกเสรีชน จากการช่วยเหลือของพระคริสต์ และพวกทาสซึ่งยังมีบาปติดตัวอยู่ เมื่อได้อ่านจดหมายที่เขาเขียนเอาไว้ ผมรู้สึกราวกับว่าได้เห็นภาพที่มีชีวิตอยู่อย่างเสรีของเขาอย่างชัดเจน เขาไม่ได้ยึดติดอยู่กับขนบธรรมเนียมของศาสนายิวที่เขาได้รับการอบรมเลี้ยงดูมา และไม่ได้ยึดติดอยู่กับประเพณีของศาสนาอื่นเลย การที่มนุษย์สามารถจะมีอิสระเสรีดังเช่นคำพูดที่ว่าเสรีภาพในตัวพระคริสต์นั้น ก็เพราะว่าพระคริสต์ทรงมีอิสระเสรีอย่างแท้จริง พูดได้ว่าท่านถูกชาวยิวฆ่าตายเพราะมีอิสระเสรีภาพมากเกินไป ความตายก็ทำให้ท่านได้รับเสรีภาพเหนือสิ่งอื่นใด

ผู้ที่หยิบยกความคิดในเรื่องเสรีภาพของพระคริสต์ขึ้นมาพูดหลังจากพอลก็คือ ออกัสติน (Augustine)⁵⁹ และ ลูเธอร์ (Luther)⁶⁰ ลูเธอร์เน้นในเรื่องความคิดเรื่องเสรีภาพ ขณะเดียวกันก็เปลี่ยนแปลงรูปแบบไป กล่าวคือ ตามความคิดเห็นส่วนตัวของลูเธอร์เองนั้น เขาคิดว่าตัวเองได้พูดถึงเสรีภาพของ

พระคริสต์ตามที่ได้เขียนไว้ในแพมเฟลิตที่มีชื่อเสียงชื่อ “เสรีภาพของคริสเตียน”⁶² (on the Freedom of a Christian) แล้ว แต่จากพฤติกรรมของเขาในการต่อต้านคริสต์จักรแห่งกรุงโรม ซึ่งมีอำนาจทางการเมืองปกครองกรุงโรมในสมัยกลาง ทำให้มีการให้ความสำคัญกับความหมายของเสรีภาพส่วนบุคคล ขณะที่เผชิญความกดดันทางการเมืองตามระยะเวลาที่ผ่านมา พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือในตัวลูเธอร์นั้น ความสำนึกของเสรีภาพในความหมายทางการเมืองตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ได้ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งในรูปแบบของเสรีภาพจากพระคริสต์ เรื่องนี้ถ้าจะตีความแบบที่ไม่เอาความคิดเห็นส่วนตัวไปเกี่ยวข้อง ลูเธอร์เองไม่ได้รู้สึกในเรื่องนี้ และออกจะเป็นเรื่องแปลกที่เขาปฏิเสธเจตจำนงเสรีของมนุษย์ ยิ่งกว่านั้นเขายังตกอยู่ในความขัดแย้งที่ว่า ในขณะที่เขาต่อต้านคริสต์จักรแห่งกรุงโรมโดยอ้างความเป็นธรรมแห่งพระเจ้าอยู่นั้น เขาก็ได้ใช้ความรุนแรงปราบปรามชาวนาที่มาต่อต้านเขา โชคร้ายที่ความขัดแย้งของลูเธอร์นี้ได้สืบทอดต่อมาตลอดสมัยใหม่จนถึงสมัยปัจจุบัน

การที่ผู้คนเริ่มรู้สึกอย่างรุนแรงในเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลตลอดจนเสรีภาพทางการเมืองนั้น มีส่วนเกี่ยวพันกับการที่ระบบศักดินาในสมัยกลางเริ่มเสื่อมลงด้วยสาเหตุต่าง ๆ ตัวแทนในเรื่องเสรีภาพทางการเมืองคนอื่น ๆ จำนวนมากมายนอกจากลูเธอร์ ได้ปรากฏตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็วติดต่อกันไม่ขาดสาย จนกระทั่งตัวลูเธอร์เองซึ่งเป็นคนสมัยกลางโดยสำนึก ก็ถูกจัดอยู่นอกกลุ่มคนพวกนี้ อย่างไรก็ตามในกรณีอื่นนอกเหนือจากกรณีของลูเธอร์ ความสำนึกของเสรีชนในยุโรปใหม่ดูเหมือนว่าจะอยู่ในเสื้อคลุมแบบศาสนาคริสต์ แตกต่างกับความรู้สึกของเสรีชนของกรีกโบราณ เสื้อคลุมแบบศาสนาคริสต์นี้ได้ลดน้อยลงตามกาลเวลาที่ผ่านไป ในที่สุดก็ได้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปสู่ลัทธิปัจเจกนิยมแบบฆราวาส และลัทธิเสรีนิยมสมัยใหม่ แม้กระนั้นสิ่งที่เรียกว่าลัทธินี้ก็มิใช่สิ่งที่เป็นความคิดฝัน และความเชื่อทางศาสนาอยู่ด้วย พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือ เสรีชนในกรีกโบราณรู้ว่าตัวเองมีเสรีภาพโดยมิต้องคิดทบทวนอีก แต่คนยุโรปสมัยใหม่เชื่อในเสรีภาพส่วนบุคคลเหมือนกับกฎแห่งความเชื่อ

และลัทธิปัจเจกนิยมและลัทธิเสรีนิยมซึ่งเป็นความเชื่อในทางโลกนี้ บางครั้งก็มี ปฏิกริยาต่อต้านกับศาสนาคริสต์นิกายออร์ทอดอกซ์ บางครั้งก็ผสมกลมกลืนกัน ได้จนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันนี้ระบบการปกครองที่รวมอำนาจไว้กับคนเพียง ผู้เดียว ได้เริ่มกำจัดทั้งเสรีภาพทางการเมืองของส่วนบุคคลและศาสนาคริสต์ ออกไป พลั้งอำนาจซึ่งเป็นตัวแทนของทั้งสองอย่างหลังนี้จึงมีแนวโน้มที่จะเข้า ร่วมมือกัน สถานการณ์เช่นนี้จึงทำให้การหาคำตอบสำหรับคำถามที่ว่าเสรีภาพ คืออะไรยากยิ่งขึ้น

รู้สึกว่าคุณจะพูดออกไปนอกขอบเขตของตัวเองเสียแล้ว อย่างไรก็ตาม ที่พูดถึงเรื่องนี้ก็เพราะต้องการจะเสนอให้เห็นปัญหาต่อไปนี้คือ เสรีภาพส่วนบุคคลที่เป็นความเชื่อที่เลิกลอยของคนตะวันตกสมัยนั้นเป็นสิ่งที่มีความน่า เชื่อถือจริง หรือเป็นเพียงภาพลวงตาที่มีอยู่ในหมู่คนตะวันตกส่วนหนึ่ง คนตะวันตกในต้นศตวรรษนี้แม้จะผ่านสงครามโลกครั้งที่ 1 มาแล้ว แต่ก็ยังคง มีความภาคภูมิใจอย่างมากในความคิดในเรื่องเสรีภาพซึ่งเป็นมรดกทางด้าน จิตวิญญาณของพวกเขา ดังเช่น เทรอลท์ซ (Troeltsch)⁶¹ นักประวัติศาสตร์ และนักสังคมวิทยาที่เก่งกล้าได้กล่าวไว้ว่า “ความคิดในเรื่องบุคลิกลักษณะ ซึ่งเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับความสำนึกทางด้านศีลธรรมและรูปแบบ ของเสรีภาพ และเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางจริยธรรมทั้งหมดในรูปแบบของ วัตถุ ความคิดนี้เป็นความเชื่อของโลกตะวันตก เป็นสิ่งที่ตะวันออกไม่รู้จักใน ความหมายของเรา เป็นโชคชะตาที่ประเสริฐและพิเศษเฉพาะที่สุดของ พวกเราชาวยุโรป”⁶² แน่นนอนชาวตะวันตกในปัจจุบันนี้ยังคงถือว่าโดยทั่วไป บุคคลแต่ละคนมีเสรีภาพ และยังประพฤติปฏิบัติตนเช่นนั้นด้วย เมื่อเปรียบ เทียบกับคนญี่ปุ่นซึ่งไม่มีความเชื่อในเรื่องนี้ จึงอาจจะมองเห็นเป็นสิ่งแปลก ประหลาดสำหรับการประพฤติปฏิบัติ แต่ในระยะหลัง ๆ นี้ ความเชื่อในเรื่อง นี้ของคนตะวันตกเองก็เริ่มจะกลายเป็นซากปรักหักพังไปเสียแล้ว

ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนตะวันตกในสมัยปัจจุบันก็เริ่มรู้สึกไม่สบายใจว่า เสรีภาพนั้นคงจะเป็นเพียงความฝันลม ๆ แล้ง ๆ เท่านั้น สิ่งที่ มาร์กซ์ (Marx)⁶²

ได้วิเคราะห์ไว้อย่างเฉียบแหลมว่า โครงสร้างทางสังคมแบบลัทธิทุนเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ห่างเหินกันออกไปอย่างแน่นอนก็ดี นิทเซ (Nietzsche)*⁶³ ซึ่งประกาศว่าศาสนาคริสต์เป็นศีลธรรมของทาส ตลอดจนการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาของฟรอยด์ที่กล่าวว่า ชีวิตความเป็นอยู่ทางด้านจิตวิญญาณนั้นอยู่ในอำนาจของจิตใต้สำนึกก็ดี ทั้งหมดนี้ได้ช่วยทำให้คนตะวันตกหุดหุดสว่างในเรื่องเสรีภาพมากขึ้น ผลก็คือทำให้ความเชื่อในเรื่องเสรีภาพของพวกเขาพังทลายลงอย่างโหดร้าย แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีใครที่ยึดติดอยู่กับความคิดในเสรีภาพเช่น ชาร์ท*⁶⁴ ที่คิดว่า เสรีภาพของมนุษย์เท่านั้นที่เป็นสิ่งสมบูรณ์ในสังคมที่โครงสร้างส่วนบนกำลังจะพังทลายลงมา แต่เสรีภาพแบบนี้จะนำมนุษย์ไปไหนกันเล่า ในที่สุดถ้าไม่ใช่การตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล ก็จะเป็นเพียงการรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคนอื่นจากการเข้าไปร่วมกันเมื่อเป็นเช่นนี้ความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพของคนตะวันตกก็ไม่ได้แตกต่างกับเสรีภาพของชนญี่ปุ่นเลย ในที่สุดการแปลคำว่า freedom ออกมาว่า จิยู ซึ่งดูไม่น่าจะถูกต้อง ก็ถูกต้อง ทั้งนี้ก็เพราะว่าแม้ในโลกตะวันตก เสรีภาพมีตัวตนอยู่เพียงในโลกแห่งความศรัทธาเท่านั้น แม้ว่า มาร์กซ์ นิทเซ และฟรอยด์ จะได้ทำลายความศรัทธาในเสรีภาพของคนตะวันตกสมัยใหม่ไปเสียแล้ว แต่ก็ยังไม่มีเสรีภาพใหม่ขึ้นมาแทนที่ โลกตะวันตกที่พวกเราเห็นอยู่นี้กำลังอยู่ในห้วงแห่งความสิ้นหวังและลัทธิทำลายล้าง ในที่นี้ประสบการณ์ของชนญี่ปุ่นสอนให้รู้ถึงความเป็นไปไม่ได้ทางด้านจิตวิทยาของเสรีภาพ เสรีภาพที่แท้จริงของชนญี่ปุ่นนั้นมียุติในความตายเท่านั้น ดังนั้นจึงมักจะมีการสรรเสริญความตายและชักชวนไปสู่ความตายกันบ่อย ๆ แน่แน่นอนนี้เป็นเพราะว่าชนญี่ปุ่นดำรงชีวิตอยู่ในสภาพจิตใจแบบอะมะเอะ แต่การที่คนตะวันตกสมัยใหม่ปฏิเสธอะมะเอะหรือหลีกเลี่ยงอะมะเอะนั้น ไม่สามารถจะทำให้ข้ามพ้นอะมะเอะไปได้ ยิ่งกว่านั้นก็ไม่สามารถจะเอาชนะความย่ำแย่แห่งความตายได้ ผมอยากจะสรุปว่าไม่ว่าเป็นทางศาสนาหรือทางโลก ถ้าความศรัทธาของคนตะวันตกที่มีมาจนถึงปัจจุบันนี้เป็นสิ่งที่ลอกตัวเอง เป็นสิ่งเสพติด และถ้าความสิ้นหวังเพราะสิ่ง

นั่นทำให้เขาหันไปสู่ความตาย นั่นก็แสดงว่าพวกเขาถูกรุกรานจากอะมะเอะที่
ซ่อนเร้นอยู่

ความคิดในเรื่องคิ

คำว่า คิ (ki) นั้นเดิมเป็นภาษาจีน ดังนั้นความคิดในเรื่องคิในภาษาจีน
จึงมีอิทธิพลต่อวิธีใช้ของคิในภาษาญี่ปุ่นด้วย อย่างไรก็ตามในที่นี้จะพูดถึง
ความคิดในเรื่องคิโดยดูจากวิธีใช้ในภาษาญี่ปุ่น ทั้งนี้ก็เพราะว่าคิในภาษาญี่ปุ่น
ส่วนใหญ่จะมีความหมายในด้านอารมณ์ความรู้สึก นิสัยใจคอ หรือพฤติกรรม
ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากความหมายเดิมในภาษาจีน เมื่อลองเปิด
พจนานุกรมดูตรงคำว่า คิ ก็ได้เห็นตัวอย่างวิธีใช้มากมาย เช่น คิ จะ อะรุ (ki ga
aru : มีใจ) คิ จะ โออิ (kiga oi : หลายใจ) คิ จะ โอะกะเอรุ (ki ga okeru :
ไม่เป็นมิตร) คิ จะ คิกุ (ki ga kiku : มีไหวพริบ, คิดถึงใจคนอื่น) คิ จะ คิเดนะอิ
(ki ga kidenai : กังวล) คิ จะ คุซารุ (ki ga kusaru : หดหู่) คิ จะ คุระกุ นะรุ
(ki ga kuraku naru : หม่นหมอง) คิ จะ ซะซุ (ki ga sasu : รู้สึกว่าตัวเองผิด)
คิ จะ ชิซุมุ (ki ga shizumu : หดหู่) คิ จะ ซุมุ (ki ga sumu : สบายใจ) คิ จะ
ทซุกุ (ki ga tsuku : รู้สึก, สังเกตเห็น) คิ จะ ทซุมะรุ (ki ga tsumaru : อึดอัด)
คิ จะ โทคุนะรุ (ki ga tokunaru : ใจลอย) คิ จะ โทะงะเมะรุ (ki ga togameru
: กังวลว่าตัวเองทำผิด) คิ จะ นะอิ (ki ga nai : ไม่มีใจจะทำอะไร) คิ จะ ฮะยะรุ
(ki ga hayaru : กระวนกระวายใจอยากจะทำอะไรเร็ว ๆ) คิ จะ ฮะรุ (ki ga haru
: ทำอย่างเต็มที่) คิ จะ ฮิเกะรุ (ki ga hikeru : รู้ว่าตัวเองทำผิด) คิ จะ ฟุชะกุ (ki
ga fusagu : กังวลจนทำอะไรไม่ได้) คิ จะ ฟุระรุ (ki ga fureru : เสียสติ) คิ จะ
โคมะกะอิ (ki ga komakai : ใจน้อย) คิ จะ มุกุ (ki ga muku : มีใจอยากจะทำ
อะไร) คิ จะ โมะะเมะรุ (ki ga momeru : กังวลจนหงุดหงิด) คิ จะ ะรุคุนะรุ
(ki ga warukunaru : ไม่สบายใจ) คิ เตะ คิ โอะ ยะมุ (ki de ki o yamu :
เป็นทุกข์, กังวลใจ) คิ นิ อะอู (ki ni au : ถูกใจ) คิ นิ อิรุ (ki ni iru : ถูกใจ) คิ
นิ คะกะเอรุ (ki ni kakeru : กังวลอยู่กับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง) คิ นิ คุวะนุ (ki ni

kuwanu : ไม่ชอบ) คิ นิ ซะวะระรุ (ki ni sawaru : ทำให้ขุ่นเคือง) คิ นิ ชุรุ (ki ni suru : กังวล) คิ นิ นะรุ (ki ni naru : รู้สึกกังวล) คิ นิ ยะมุ (ki ni yamu : ไม่สบายใจ) คิ โอะ อุฉินะอุ (ki o ushinau : หหมดสติ) คิ โอะ อุทซุซุ (ki o utsusu : หันไปสนใจอย่างอื่น) คิ โอะ โอะโตะซุ (ki o otosu : หหมดกำลังใจ) คิ โอะ คะเอะรุ (ki o kaeru : หันไปสนใจอย่างอื่น) คิ โอะ คุจิกุ (ki o kujiku : ทำให้หหมดกำลังใจ) คิ โอะ คุบะรุ (ki o kubaru : ระวังระไว) คิ โอะ ทัซุกะเอ (ki o tsukau : ระมัดระวัง) คิ โอะ ทัซุเกะรุ (ki o tsukeru : ระมัดระวัง) คิ โอะ โทะระระรุ (ki o torareru : หันไปสนใจอย่างอื่น) คิ โอะ โทะรุ (ki o toru : เรียกร้องความสนใจ) คิ โอะ นุกุ (ki o nuku : ไม่ใส่ใจ) คิ โอะ ฮะระซุ (ki o harasu : ทำให้สบายใจ) คิ โอะ ฮะรุ (ki o haru : พยายามเต็มที่) คิ โอะ ฮิกุ (ki o hiku : ดึงดูดความสนใจ) คิ โอะ มะวะซุ (ki o mawasu : กังวลกับเรื่องที่ไม่จำเป็น) คิ โอะ โมตะเซะรุ (ki o motaseru : ทำให้คนอื่นมีความหวัง) คิ โอะ โมมะมุ (ki o momu : ร้อนรน, กระวนกระวาย) คิ โอะ วะรุกุ ชุรุ (ki o waruku suru : ทำให้ไม่สบายใจ) นอกจากนี้ยังมีคำอีกหลายคำที่มี คิ เข้าไปรวมอยู่ด้วย เช่น คิมิจิกะ (kimijika : ใจร้อน) คิ มุซุกะฉิอิ (ki muzukashii : จู้จี้ เอาใจยาก) คิซะกุ (kisaku : จริงใจ) คิมะเอะ (kimae : อารมณ์, ความรู้สึก) คิเดเตะ (kidate : ความรู้สึก) คิโมชิ (kimochi : ความรู้สึก) คิมะมะ (kimama : ทำตามใจตัวเอง) เป็นต้น

จากวิธีใช้ที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า คิ จะทำหน้าที่ในด้านแสดงอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ แต่คำว่า คิ ไน คิงะคิกุ (คิดถึงใจคนอื่น) คิ ะ ทัซุกุ (รู้สึก, สังเกตเห็น) คิ ะ อุฉินะอุ (หมดสติ) คิ ะ ชุซุมุ (มีใจที่จะทำ...) นั้นไม่ได้แสดงอารมณ์ความรู้สึก แต่แสดงความสามารถในการตัดสินใจ ความตั้งใจ ความสำนึก ยิ่งกว่านั้นสำหรับ คิ ะ โทะงะเมะรุ (กังวลว่าตัวเองทำผิด) ถึงแม้จะหมายถึงอารมณ์ความรู้สึก แต่ในกรณีพิเศษเฉพาะเจาะจงจะหมายถึง สติ ความรู้สึกผิดชอบ คำว่า ริเซะอิ (risei : เหตุผล) คันโจ (kanjō : อารมณ์ความรู้สึก) อิชิกิ (ishiki : ความสำนึก) อิชิ (ishi : ความตั้งใจ) เรียวฉิน

(ryōshin : ความรู้สึกผิดชอบ) นั้นเดิมเป็นคำที่แปลมาจากภาษาตะวันตก แต่ ก็ครอบคลุมความหมายทั้งหมดนี้ได้ จึงพูดได้ว่าความคิดในเรื่อง คิ ในภาษา ญี่ปุ่นมีลักษณะเฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษ ผมจะไม่เปรียบเทียบ คิ กับความคิด ในภาษาตะวันตก แต่จะพูดถึง คิ โดยเปรียบเทียบกับคำอื่น ๆ ที่มีความหมาย เกี่ยวกับจิตวิญญาณ และสืบสาวในเรื่องความหมายของคำเหล่านั้นต่อไป คำที่มีความหมายเกี่ยวกับจิตวิญญาณดังกล่าว ได้แก่ อะตะมะ (atama : ศีรษะ) โคะโกะโระ (kokoro : ใจ) ฮะระ (hara : ท้อง) คะโอะ (kao : หน้า) ก่อนอื่น จะมาดูกันว่าคำเหล่านี้มีความหมายอย่างไร

สำหรับคำว่า “อะตะมะ” คงไม่จำเป็นต้องอธิบายอะไร “อะตะมะ” หมายถึงความสามารถในการคิดหรือตัวการคิดเอง และมีการแปลงมาใช้ใน คำพูดว่า “อะตะมะ ะ สะเกะรุ” (atama ga sageru : กัมศีรษะให้, ยอมให้) “อะตะมะ ะ ทะกะอิ” (atama ga takai : หยิ่งยะโส) แสดงถึงท่าทีต่อความ สัมพันธ์กับผู้อื่น ทั้งสองกรณีนี้ดูเหมือนว่าเป็นเพียงการบอกพฤติกรรมของ มนุษย์ แต่ที่จริงแล้วเป็นการเปรียบเทียบท่าทีที่แสดงต่อผู้อื่น ข้อความแรก แสดงการเคารพต่อ “ศีรษะ” ของอีกฝ่าย ข้อความหลังไม่ได้แสดงความ เคารพแน่นอน ในความเป็นจริงบางครั้งอาจจะเกิดกรณีที่ว่า กัมศีรษะของ ตนเองลงไปต่ำ หรือในทางตรงกันข้ามยกศีรษะขึ้นไปจนสูงบ่อย ๆ ได้ ต่อไป จะพูดถึงคำว่า “โคะโกะโระ” โคะโกะโระ หมายถึงความสามารถในการมีความ รู้สึกต่อสิ่งต่าง ๆ หรือตัวความรู้สึกเอง เนื่องจากความหมายนี้ใกล้เคียงกับ คิ มาก จึงมีหลายกรณีที่ใช้คิและโคะโกะโระในความหมายคล้าย ๆ กัน เช่น คิ โอะกุระ (ki okure : ลังเลใจไม่กล้าทำอะไร) กับ โคะโกะโระ โอะกุระ (kokoro okure) คิ คุบะริ (ki kubari : คิดถึงความรู้สึกของคนอื่น) กับ โคะโกะโระ คุบะริ (kokoro kubari) คิตะเตะ (kidate : นิสัย) กับ โคะโกะโระตะเตะ (kokorodate) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับ คิ โคะโกะโระ จะมีความหมายกว้างกว่า จึงมีความคิด ทางด้านเนื้อหาสาระ ในคำว่า โคะโกะโระ มีสำนวนว่า โคะโกะโระ ะ ฟุกะอิ, อะซะอิ (kokoro ga fukai, asai : คิดลึกซึ้ง, ไม่คิดลึกซึ้ง) โคะโกะโระ โนะโอะกุ

(kokoro no oku : ส่วนลึกของจิตใจ) แต่ในคำว่า คิ ไม่มีสำนวนแบบนี้ จากที่ได้กล่าวมานี้คงจะทำให้เข้าใจความคิดในเรื่อง คิ ได้โดยอัตโนมัติ เรื่องนี้ผมจะขอหยุดไว้ก่อนและจะย้อนกลับมาพูดอีกในตอนหลัง ต่อไปจะมาดูความหมายของคำว่า “ฮะระ” (hara : ท้อง) ของร่างกายนั้น แต่ดั้งเดิมก็คือบริเวณที่สะสมสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกันเมื่อนำคำนี้มาใช้ในความหมายทางจิตวิญญาณ จะหมายถึงการสะสมประสบการณ์หรือตัวตนของการสะสมประสบการณ์ เพราะฉะนั้นฮะระจึงหมายถึงสิ่งที่ไม่ให้คนอื่นเห็นง่าย ๆ สำนวนที่ว่า “ฮะระ ะ เตะกิรุ” (hara ga dekiru : มีความกล้าหาญ, ยอมรับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้) “ฮะระ โอะ ซะกูรุ” (hara o saguru : ดุนิสัยใจคอ) “ฮะระ โอะ ะรุ” (hara o waru : เปิดใจ) “ฮะระ ะ มิเอะซุอิเตะ อิรุ” (hara ga miesuite iru : มองเห็นความไม่ดีของคนอื่น) “ฮะระ ะ ทะทซุ” (hara ga tatsu : โกรธ) “ฮะระ ะ คุโรอิ” (hara ga kuroi : ใจดำ) แสดงให้เห็นความหมายนี้ได้เป็นอย่างดี สำหรับคำว่า “คะโอะ” นั้น เหมือนกับรากศัพท์ของคำว่า person ในภาษาอังกฤษ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากที่เมื่อเปรียบเทียบกับคำว่า person มีความหมายลึกซึ้งในภาษาตะวันตก แต่ภาษาญี่ปุ่นคำว่า “คะโอะ” กลับมีเพียงความหมายเดียวตามตัวอักษรคือ ผิวหน้าที่ให้คนเห็นเท่านั้น ในตอนสุดท้ายนี้จะพูดถึงความคิดในเรื่อง คิ ตามที่ได้ดูมาแล้วจะเห็นได้ว่า คิ มีความหมายใกล้เคียงกับ โคะโกะโระ มาก แต่ถ้าจะพูดกันจริง ๆ แล้วไม่เหมือนกัน และแน่นอนไม่เหมือนกับ “อะตะมะ” และ “ฮะระ” ด้วย จากการสังเกตดูวิธีการใช้คิ ถ้าจะพูดว่าคิหมายถึงการเคลื่อนไหวของจิตวิญญาณในแต่ละขณะ ก็คงจะพูดไม่ได้ว่าเป็นคำจำกัดความที่ถูกต้องที่สุด กล่าวคือขณะที่ “อะตะมะ” “โคะโกะโระ” “ฮะระ” ซึ่งถึงตัวตนในการทำงานของจิตวิญญาณ จึงหมายถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์นั้น ส่วน คิ หมายถึงตัวการทำงานของปรากฏการณ์จริง ๆ ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในสำนวนที่ว่า คิ ะ โคะโกะโร (ki wa kokoro : คิ คือ โคะโกะโร) เพราะความหมายของข้อความนี้ก็คือ ถึงแม้ว่าสิ่งที่ตัวเองกำลังจะทำอยู่นี้จะดูไม่สำคัญก็ตาม แต่นั่นก็เป็นการแสดงออกของจิตใจ ปกติจะพูดว่า

“คิ วะ โคะโกะโร” แต่จะไม่พูดว่า “คิ วะ อะตะมะ” หรือ “คิ วะ ฮะระ” ถ้าดูตามคำจำกัดความของความคิดในเรื่อง คิ ตามที่กล่าวมาแล้ว ก็สามารถเดาความหมายของ “อะตะมะ” และ “ฮะระ” โดยผ่านปรากฏการณ์ของ คิ ได้ อย่างเช่นในกรณีที่พูดว่า “คะระะ วะ คิ ะ คิกุ, ตะคะระะ อะตะมะ ะ ออิ” (Kare wa ki ga kiku, dakara atama ga ii : เขาเป็นคนมีไหวพริบ จึงฉลาด) หรือ “คะระะ วะ ซุนนะ โคะโตะ คิ นิ มิมะเซ็นโยะ, ฮะระ ะ เดะคิเตะ อิรุ คะระะ” (Karewa sonna koto ki ni shimasenyo, hara ga dekite iru kara : เขาไม่ใส่ใจกับเรื่องอย่างนั้นหรอก เพราะเขายอมรับได้) จริงอยู่อาจจะมีการตีถึงแม้ว่าจะไม่ไวแต่ก็เป็นคนฉลาด ถึงแม้จะไม่ใส่ใจ ก็ไม่จำเป็นว่าจะต้องยอมรับได้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าการทำงานของ “อะตะมะ” และ “ฮะระ” นั้นละเอียดอ่อนซับซ้อน จึงไม่สามารถจะรู้สึกเห็นได้ชัดเหมือนกับปรากฏการณ์ของ คิ ส่วนนั้นที่ว่า “คิ วะ โคะโกะโร” จึงน่าจะมองเห็นการทำงานของ โคะโกะโร โดยผ่านปรากฏการณ์ของ คิ ได้ง่ายที่สุด

วิธีใช้ คิ ที่อยากจะพูดถึงอีกวิธีหนึ่งก็คือ การใช้ คิ เป็นประธานแสดงการกระทำของจิต ดังนั้นถ้าสังเกตการเคลื่อนไหวของจิตก็จะสามารถเดาได้ถูกต้องว่ากฎเกณฑ์ที่มีอยู่ในการทำงานของจิตคืออะไร จากข้อความต่อไปนี้ จะมองเห็นประเด็นนี้ได้อย่างชัด “คิงะ มิสุนเดะ มิกะตะ ะ นะอิ” (Ki ga shizunde shikata ga nai : ความหมายในประโยคนี้คือ หมดหวังไม่รู้จะทำอย่างไร) “คิ ะ มุอิตะระ เดะกะเกะโย” (Ki ga muitara dekakeyō : ถ้า คิ หันไปทางนั้น หมายถึง ถ้ารู้สึกอยากจะทำอะไร ความหมายในประโยคนี้ก็คือ ถ้าอยากไปก็ไปกันเถอะ) “อะอิทซุ วะ คิ นิ อิตตะ” (Aitsu wa ki ni itta : นายคนนั้นเข้าไปใน คิ หมายถึงชอบ ความหมายในประโยคนี้ก็คือชอบนายคนนั้น) กล่าวคือคนจะไม่เหมือนกัน แต่ คิ ที่ทำงานจะทำตามกฎเกณฑ์เดียวกันแน่นอน ถึงแม้จะพูดว่าเป็นกฎเกณฑ์เดียวกันก็ตาม แต่เมื่อคนไม่เหมือนกันก็ย่อมจะเกิดลักษณะอาการที่ คิ ไม่เข้ากัน แต่ในความจริงที่ว่าเข้ากันไม่ได้นี้ แสดงให้เห็นถึงการที่ คิ แต่ละ คิ กำลังเรียกร้องในสิ่งเดียวกัน

ทั้งนี้ก็เพราะว่าไม่ว่า คิ โดก็ตามย่อมเรียกร่องสิ่งที่เหมาะสมกับตัวเอง ด้วยเหตุนี้การที่ คิ เข้ากันไม่ได้จึงออกมาในลักษณะของความรู้สึกไม่รื่นรมย์ ไม่เพียงแต่เฉพาะในกรณีของการที่ คิ เข้ากันได้ไม่ได้เท่านั้น ถ้าสังเกตดูการทำงานของ คิ ทั้งหมดนอกเหนือจากนี้แล้ว ก็คงจะสรุปได้ว่า คิ นั้นต้องการความรื่นรมย์ และสิ่งนั้นเองก็คือกฎของการทำงานของจิตวิญญาณที่ปรากฏให้เห็นใน คิ กฎนี้เกือบจะตรงกับทฤษฎี “กฎแห่งความพึงพอใจ”⁶⁵ (Pleasure Principle) ของฟรอยด์ เขาได้ตั้งกฎแห่งความจริง⁶⁶ (Reality Principle) ซึ่งเป็นกฎที่คู่กันกับกฎแห่งความพึงพอใจขึ้นมาด้วย กฎทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกัน ต่างกันในจุดซึ่งเป็นกฎที่เป็นที่มาของกิจกรรมของจิต ในประเทศญี่ปุ่นนอกจากกฎแห่งความพึงพอใจของ คิ แล้ว กฎอื่น ๆ ไม่ถือว่าเป็นกฎที่ครอบงำกิจกรรมของจิต

จุดนี้จะกระจ่างชัดเมื่อหาความหมายที่แท้จริงของคำว่า คิมะมะ (ตามใจชอบ) คิมะมะก็คือการทำตามที่ คิ ต้องการ คิ ถูกการเรียกร้องความพึงพอใจยึดครองอยู่แล้ว คิมะมะ มักจะถูกจัดให้มีฐานะเท่ากับ วะกะมะมะ (เอาแต่ใจตัวเอง) พจนานุกรมก็เขียนไว้อย่างนั้น แต่ถ้าจะพูดกันจริง ๆ ละก็ สองคำนี้อาจจะมีความหมายแตกต่างกันอยู่เล็กน้อย วะกะมะมะ จะมีความหมายตีเตียนรวมอยู่ด้วย แต่ คิมะมะ ไม่ได้มีความหมายตีเตียนเสมอไป วะกะมะมะ มีสำนวนว่า “วะกะมะมะ โอะ โทซุ” (wagamama o tōsu : ทำตามใจตัวเอง) แต่ไม่มีสำนวนว่า “คิมะมะ โอะ โทซุ” (kimama o tōsu) ความแตกต่างนี้จะเกี่ยวโยงไปถึงว่า วะกะมะมะ มักจะใช้กับบุคคลที่สาม ในขณะที่ คิมะมะ จะใช้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับตัวเองด้วย สำนวนที่ว่า “คิมะมะ โอะ คุระซุ” (kimama o kurasu) หมายถึงใช้ชีวิตตามใจชอบ ในความหมายหนึ่งก็คือการมีชีวิตในสภาพที่น่าอิจฉา ในสังคมญี่ปุ่นโดยหลักการแล้วจะไม่อนุญาตให้ วะกะมะมะ แต่ คิมะมะ ตราบใดที่ยังไม่ถึงขั้น วะกะมะมะ ก็ยังอนุญาตได้ สิ่งนี้อาจจะแสดงให้เห็นว่า อะมะอะะนั้นโดยเนื้อแท้แล้วมีลักษณะที่ต้องพึ่งพาสิ่งอื่น เป็นความต้องการที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวระหว่างตัวเองกับสิ่งอื่น เพราะฉะนั้น

วะกะมะมะ ซึ่งปกอกเปลือกอะมะเอะออกมา จะฟังพาคู่อื่นในขณะที่เดียวกันก็พยายามจะครอบงำผู้อื่นด้วย แต่ถ้าจะดูว่าอะมะเอะคือหน้าที่ของ คิ ในระดับหนึ่งก็สามารถจะมองตามสภาพความจริง และรักษาจุดยืนของตัวเองในขอบเขตจำกัดได้ พร้อมๆ กันนั้นก็สามารถที่จะรักษาระยะห่างของตัวเองกับผู้อื่นได้ การที่ความคิดในเรื่อง คิ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวได้พัฒนาขึ้นในสังคมญี่ปุ่นซึ่งเป็นโลกของอะมะเอะ น่าจะมีกำเนิดจากสภาพการณ์เช่นนี้

ในตอนท้ายนี้ผมจะพูดถึงความคิดเกี่ยวกับ “คิ โนะ ยะมะเอะ” (ki no yamai) “คิ ชิกะเอะ” (ki chigai) ไว้อีกเล็กน้อย “คิ โนะ ยะมะเอะ” ก็คือการทำ คิ บ่วยเพราะตัว คิ เอง ความปรารถนาในความรื่นรมย์ของ คิ ถูกขัดขวาง คิ ไม่ได้ได้รับความเพลิดเพลินตามปรารถนา ตกอยู่ในสภาพที่ไม่เป็นไปตามใจชอบ กล่าวคือในการทำงานของ คิ นั้น ความสำนึกในเสรีภาพที่มองจากแง่มุมของตัวเองจะอยู่ควบคู่ไปด้วยกัน ในกรณีของ “คิ โนะ ยะมะเอะ” จะขาดความสำนึกในเรื่องนี้ ส่วน “คิ ชิกะเอะ” ก็คือกรณีที่ความรู้สึกพอใจในความรื่นรมย์ของ คิ เกิดการแปรปรวนแปรขึ้น พุดง่าย ๆ ก็คือ คิ เกิดอาการผิดปกติ บางครั้ง คิ จะหายไปเลยก็มี น่าสนใจที่ว่า “คิ โนะ ยะมะเอะ” และ “คิ ชิกะเอะ” ตรงกับคำว่า “ฉิงเกะอิโธ” (shinkeishō) และ “เซะชิชินบิโย” (seishinbyō) ซึ่งแปลมาจากภาษาตะวันตกคือ neurosis และ psychosis ตามลำดับ ทั้ง “คิ โนะ ยะมะเอะ” และ “คิ ชิกะเอะ” นี้แสดงให้เห็นอาการที่แท้จริงของความผิดปกติของจิตได้ดีกว่าคำที่แปลมาจากภาษาตะวันตก และดีกว่าภาษาตะวันตกเองเสียอีก น่าเสียดายที่ในประเทศญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะไม่ชอบวิธีที่เรียกว่า “คิ โนะ ยะมะเอะ” และ “คิ ชิกะเอะ” เนื่องจากไม่ใช่คำทางวิทยาศาสตร์ เป็นคำที่ใช้กันทั่ว ๆ ไป ในระยะหลัง ๆ นี้มีแนวโน้มที่จะใช้คำว่า “โนะอิโระเซะ” (noiroze) ซึ่งมาจาก neurosis ซึ่งเป็นภาษาเยอรมันกันเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการใช้คำนี้ควบคู่ไปกับ “คิ โนะ ยะมะเอะ” และ “คิ ชิกะเอะ” ก็เป็นเรื่องน่าสนใจมาก กล่าวคือที่พูดกันทั่วไปว่า “โนะอิโระเซะงิมิ” (noirozegimi : ทำท่าจะเป็นโรคประสาท) นั้นก็หมายถึง “คิ โนะ ยะมะเอะ” ซึ่งทางการแพทย์ก็คือ “โนะอิโระเซะ” (noiroze)

: โรคประสาท) นั่นเอง และถ้าพูดว่า “ฮมโมะโนะ โนะ โนะอิโระเสะ” (honmono no noiroze : โรคประสาทแท้) ก็จะหมายถึง “คิ ชิกะอิ” ซึ่งกรณีส่วนใหญ่ทางการแพทย์ถือว่าเป็นโรคจิตที่มีอาการหนักมากกว่า “โนะอิโระเสะ” เรื่องนี้อาจจะเป็นเพราะว่าความคิดในเรื่อง “คิ โนะ ยะมะอิ” และ “คิ ชิกะอิ” นั้นได้ฝังรากลึกลงไปในการรู้สึกของคนญี่ปุ่นแล้ว ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าภาคภูมิใจที่เรามีความคิดทั้งสองอย่างนี้ ไม่ใช่เพียงแค่คำเรียกชื่ออาการผิดปกติทางจิตเหล่านี้เท่านั้น ภาษาญี่ปุ่นยังสะดวกมากในการบอกอาการของโรคจิตได้อย่างละเอียดเรื่องนี้ผมจะพูดถึงอย่างละเอียดในบทต่อไป

สรุปบทที่ 4

ในบทนี้ได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เรียกรวม ๆ ว่า อาการทางจิต หรือ สภาพจิตใจที่ผิดปกติ ผู้เขียนไม่ได้ใช้คำศัพท์ทางวิชาการต่าง ๆ ทางโรคจิตและโรคประสาท แต่ใช้คำศัพท์ง่าย ๆ ในชีวิตประจำวันมาวิเคราะห์ลักษณะเด่นของสภาพจิตใจที่ผิดปกติ ทำให้สามารถบอกเป็นนัยได้ถึงความเกี่ยวข้องระหว่างสภาพจิตใจที่ผิดปกติ และสภาพจิตใจปกติ และสิ่งที่เชื่อมโยงสภาพจิตใจทั้งสองแบบก็คือ “อะมะอะะ” “อะมะอะะ” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึง “อะมะอะะ” ที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกซึ่งคนทั่วไปมีประสบการณ์จริง ๆ แต่ถ้าสถานการณ์เอื้ออำนวย “อะมะอะะ” นี้จะแสดงให้เห็นความต้องการที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว ซึ่งอาจจะกลายเป็น “อะมะอะะ” ที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกก็ได้

บทที่ 4

สาเหตุของโรคอะมะเอะ

สภาพจิตใจแบบโทะระวะระ (Toraware)

“โทะระวะระ” เป็นชื่อที่ โมะริตะ โมะมะ (Morita Shōma) ตั้งให้กับกระบวนการทางจิตซึ่งเชื่อกันว่าเป็นอาการร่วมกันของกลุ่มคนไข้ที่เรียกว่า ผิงเกะอิฉิทซุ (shinkeishitsu) ผิงเกะอิฉิทซุ ก็คือ ชื่อเรียกรวม ๆ ของอาการที่คนไข้รู้สึกป่วยทางร่างกาย เช่น ปวดหัว ตื่นเต้น อ่อนเพลีย ท้องอืด แต่เมื่อได้ตรวจร่างกายแล้วก็จะไม่พบอาการผิดปกติใด ๆ นอกจากจะใช้เรียกอาการทางร่างกายแล้ว คำคำนี้ยังใช้เรียกอาการหวาดกลัว หวาดหวั่น และอายอย่างรุนแรงด้วย

โมะริตะได้กล่าวถึงการเกิดอาการ ผิงเกะอิฉิทซุ ไว้ว่า “ถ้าพุ่งความสนใจไปรวมอยู่ที่ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ความรู้สึกส่วนนั้นจะไวขึ้น ความไวของความรู้สึกนั้นจะยิ่งทำให้ความสนใจไปรวมอยู่ในทิศทางนั้นมากขึ้นแล้ว ความรู้สึกและความสนใจจะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ทำให้ความรู้สึกนั้นยิ่งทวีพลังรุนแรงมากขึ้นด้วย”⁶⁴ โมะริตะเรียกกระบวนการทางจิตนี้ว่า ปฏิสัมพันธ์ต่อกันทางจิต หรือ “โทะระวะระ” และแม้ในเวลาที่เขาให้คำแนะนำกับคนไข้ก็ดูเหมือนว่าเขาจะเคยบอกกับคนไข้ว่า “คุณกำลังโทะระวะระ กับ...” (คุณกำลังยึดติดอยู่กับ...) ดังนั้นจึงมีอยู่บ่อย ๆ ที่คนไข้ที่ยังมีอาการไม่มาก มีความรู้สึกดีขึ้น เมื่อรู้ตัวว่าปัญหาที่ทำให้ตนเจ็บป่วยไปนั้นเกิดจากการที่ตนคิดไปเองว่าเจ็บป่วยทางร่างกายที่ใดที่หนึ่ง หรือกำลังยึดติดอยู่กับอะไรสักอย่างเพราะความกลัวในสิ่งนั้น

การที่โมะริตะให้ความสำคัญกับอาการ “โทะระวะระ” ของคนไข้ ผิงเกะอิฉิทซุ นั้น เรียกได้ว่าเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ อย่างไม่รู้ก็ตามทฤษฎี

การทำปฏิสัมพันธ์ทางจิต ซึ่งเขาตั้งขึ้นมาเพื่ออธิบายอาการนั้นน่าจะยังไม่เพียงพอ จริงอยู่ที่ว่าปรากฏการณ์ของปฏิสัมพันธ์ของความสนใจและความรู้สึกนั้นสังเกตเห็นได้บ่อย ๆ ในตัวคนไข้ผิงเกอิมิทซ์ แต่สิ่งนี้เป็นวงจรแห่งความชั่วร้ายชนิดหนึ่ง และน่าจะมีสาเหตุอย่างอื่นที่ก่อให้เกิดวงจรแห่งความชั่วร้ายนี้ได้ โมะริตะเองก็คงจะรู้สึกถึงเรื่องนี้อยู่เหมือนกันจึงได้กล่าวว่า การทำปฏิสัมพันธ์ต่อกันทางจิตนั้นมีสาเหตุเนื่องมาจากอาการไฮโปคอนเดรีย (hypochondria)⁶⁷ ต่อไปจะต้องให้คำจำกัดความของอาการไฮโปคอนเดรียให้ชัดเจน โมะริตะเองได้สรุปเอาไว้ง่าย ๆ ว่าเป็นเพียงความกลัวโรคภัยไข้เจ็บหรือความตายที่เกิดขึ้นกับทุก ๆ คนเท่านั้น ซึ่งก็นับว่ามีเหตุผล แต่เมื่อการอธิบายให้คนไข้ ผิงเกอิมิทซ์ ฟัง ถึงเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนั้นเพียงอย่างเดียวอาจจะไม่ทำให้อาการกลัวหรือโทะระวะระหายได้ในทันที ดังนั้นโมะริตะจึงใช้วิธีบำบัดโดยการดึงความสนใจของคนไข้ออกมาจากปฏิสัมพันธ์ทางจิตในขณะเดียวกันก็ใช้วิธีการเขียนบันทึกประจำวันและการอภิปรายเป็นกลุ่มโดยให้อยู่ภายใต้การควบคุมด้วย วิธีนี้จะทำให้คนไข้เผชิญกับความจริงในเรื่องโทะระวะระครั้งแล้วครั้งเล่า

การที่ผมเขียนแนะนำทฤษฎีของโมะริตะค่อนข้างละเอียดไว้ในที่นี้ก็เพราะว่าสภาพจิตใจที่เรียกว่า “โทะระวะระ” นั้นมีความเกี่ยวข้องกับสภาพจิตใจอะมะเอะ และเข้าใจว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะอาการของโรคจากอะมะเอะ ในประเทศญี่ปุ่นทฤษฎีของโมะริตะได้รับการยกย่องอย่างมากมาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นทฤษฎีว่าด้วยเรื่องโรคประสาทของญี่ปุ่นที่ไม่เหมือนใคร และได้รับการนำไปเผยแพร่ในต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ถ้าสิ่งที่โมะริตะเรียกว่า “โทะระวะระ” เป็นสภาพจิตใจที่เกี่ยวข้องกับอะมะเอะแล้วละก็ จุดที่ว่าทฤษฎีว่าด้วยโรคประสาทของโมะริตะ เป็นทฤษฎีเฉพาะของคนญี่ปุ่นนั้นก็มองเห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ผมเกิดความคิดนี้ขึ้นมาเมื่อผมรักษาคนไข้ ผิงเกอิมิทซ์ ด้วยวิธีทางจิตวิเคราะห์ คนไข้เหล่านี้จะมีความรู้สึกไวกับผู้อื่นมีความรู้สึก คิกะนะ (kigane : ความเกรงใจอย่างมากจนไม่กล้าทำสิ่งที่อยาก

ทำ) ปรากฏออกมาให้เห็นบ่อย ๆ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่ความรู้สึกรู้สึกต่อผู้อื่นแบบนี้นั้นรุนแรงขึ้น อาการของโรคกลับลดน้อยลง

ตามที่ผมได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คิกะเนะ และ โคะตะวะริ นั้นเกิดจากอะมะเอะซึ่งแอบแฝงอยู่ ผมจะสรุปเรื่องนี้อย่างต่อไปนี้ คนไข้ชนิดนี้อยู่ในสภาพจิตใจที่ต้องการอะมะเอะ (การเอาอกเอาใจ) แต่ไม่ได้รับอะมะเอะตามต้องการ จึงทำให้เกิดความอึดอัดไม่สบายใจเป็นรากฐานอัดแน่นอยู่ เนื่องจากพวกเขาดำเนินชีวิตอยู่กับความอึดอัดไม่สบายใจ จึงไม่สามารถที่จะเก็บซ่อนความอึดอัดขัดข้องเอาไว้ภายในตัวเองได้ และสิ่งนี้เองที่ไปเกี่ยวข้องกับปฏิกิริยาเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางด้านร่างกาย ก่อให้เกิดสภาพ “โทะระวะระะ” ขึ้น ทฤษฎีของผมเป็นของใหม่ในแง่ที่เอา “โทะระวะระะ” มาตีแผ่โดยอิงอะมะเอะ อย่างไรก็ตามไม่ได้ขัดแย้งกับทฤษฎีของโมะริตะอย่างแน่นอน ผมคิดว่าทฤษฎีของผมจะสามารถเจาะลึกในเรื่องโทะระวะระะยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าช่วยให้มองเห็นโครงสร้างของสภาพจิตใจแบบไฮโปคอนเดรีย ซึ่งโมะริตะได้กำหนดไว้แล้วนั้นกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

ตามที่ได้กล่าวแล้ว ในการหยิบยกเอาสภาพจิตใจแบบ “โทะระวะระะ” ขึ้นมาพูด จะเห็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เฉพาะตัวของโมะริตะ และทฤษฎีคิงเคะอิมิที่ซุนั้นเรียกได้ว่าเป็นทฤษฎีที่มีความคิดริเริ่มแบบญี่ปุ่นอย่างดีเลิศ แต่โดยทั่วไปสภาพจิตใจของมนุษย์ไม่ได้มีความแตกต่างกันมากเช่นนั้น แม้จะดูเหมือนว่าแตกต่างกันก็ตาม แต่ก็ต้องมีพื้นฐานร่วมกัน โดยเฉพาะโรคคิงเคะอิมิที่ซุที่โมะริตะได้ศึกษาวิจัยนั้นก็พบในยุโรปและอเมริกาด้วย เพราะฉะนั้นถ้าคนไข้ในยุโรปและอเมริกาไม่มีอาการแบบโทะระวะระะแล้วละก็นับว่าเป็นเรื่องแปลก นี่เป็นเพราะไม่มีนักวิชาการคนใดในยุโรปและอเมริกาสังเกตเห็นอาการนี้มาก่อน ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าคนยุโรปและอเมริกามีแนวโน้มที่จะปกปิดสภาพจิตใจเช่นนี้ก็ได เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากที่เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้มีนักวิชาการคนหนึ่งหรือสองคนกล่าวถึงสภาพจิตใจซึ่งตรงกับ “โทะระวะระะ” โดยไม่ได้เอ่ยถึงงานของโมะริตะเลย คนหนึ่งในจำนวนนั้นคือ จี.เอ. ลาดตี⁶⁵ (G.A.

Ladee)*⁶⁸ จากฮอลแลนด์ เขาได้กล่าวว่า เนื้อแท้ของไฮโปคอนเดรียคือความรู้สึกต่ออาการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอันมีสาเหตุมาจากโรคภัยไข้เจ็บของบุคคลหนึ่ง และนอกจากนี้เขายังเกิดความหลงใหลในความรู้สึกนี้ด้วยหลงใหลในที่นี้จะแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า fascination มองแวบเดียวก็จะรู้ว่าคำคำนี้ตรงกับคำว่า “โทะระวะระะ” นอกจากนั้นนักวิชาการชาวเยอรมันชื่อวัลเทอร์ ชูลเท⁶⁶ (Walter Schulte)*⁶⁹ ได้ตั้งจุดมุ่งหมายในการรักษาคนไข้โรคประสาทซึ่งไม่ปรากฏในหนังสือเล่มใดมาก่อนไว้ว่า “die Unbefangenheit zu leben” ซึ่งถ้าแปลก็จะให้ความว่า “การมีชีวิตอยู่โดยปราศจากโทะระวะระะ” พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือ คนไข้โรคประสาทมี “โทะระวะระะ” อยู่ สภาพจิตใจแบบ “โทะระวะระะ” ที่โมะริตะได้ยกขึ้นมาพุดเป็นครั้งแรกก็ได้รับการยอมรับจากนักวิชาการชาวต่างประเทศสองคนโดยที่ไม่ได้กล่าวพาดพิงถึงตัวเขาเลย อย่างไรก็ตามก็ยังมีใครศึกษาโทะระวะระะอย่างลึกซึ้งจนถึงอะมะเอะซึ่งซ่อนอยู่ภายในเลย

ความหวาดกลัวผู้อื่น

คำว่า “โทะอิจิน เคียวฟู” (taijin kyōfu : ความหวาดหวั่นกังวลในการที่จะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น) เดิมเป็นคำที่จิตแพทย์ผู้สืบทอดทฤษฎีโมะริตะซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วใช้กันอยู่ ปัจจุบันคำคำนี้ได้กลายเป็นคำที่ขาดไม่ได้สำหรับจิตแพทย์ของญี่ปุ่น ศัพท์เฉพาะที่จิตแพทย์ใช้อยู่โดยทั่วไปมักจะเป็นคำที่แปลมาจากภาษาต่างประเทศ และยังไม่จัดว่าเป็นภาษาญี่ปุ่นที่แท้จริง จึงค่อนข้างจะเข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป แต่คำว่า “โทะอิจิน เคียวฟู” เป็นคำที่ยกเว้นเพราะถูกใช้เป็นคำในชีวิตประจำวันอย่างไ้หฺรุเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้ก็เพราะคำคำนี้เกิดขึ้นจากการสังเกตอาการคนไข้ญี่ปุ่น กล่าวคือ ในบรรดาคนไข้ที่โมะริตะเรียกว่าคนไข้โรคผิงเกะอิชิซุ นั้น มักจะบ่นเรื่องความกลัวในการที่จะต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น เช่น อายหน้าแดง ไม่กล้าสบตาผู้อื่น กังวลในเรื่องความอัปมงคลของตัวเอง กลัวในเรื่องกลิ่นตัวของตัวเอง นอกจากนี้พวกคน

ไซท์ถูกวินิจฉัยว่าเป็นโรคผื่นเกาต์เฉียบพลัน แม้จะมีได้ปรึกษาบ่นในเรื่องนี้ ก็มักจะประสบกับความยุ่งยากในเรื่องความสัมพันธ์กับผู้อื่น สิ่งที่แสดงให้เห็นก็คือคนไข้จะแสดงอาการ คิกะเนะ และ โคะตะวะริ ในระหว่างการรักษา อาการหวาดกลัวผู้อื่นหรือการบ่นซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นเด่นชัดในคนไข้โรคประสาทของญี่ปุ่นนั้น ไม่ว่าจะในความหมายกว้างหรือแคบก็ตาม กลุ่มโมะริตะได้สรุปว่าขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น

สิ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้และเป็นสิ่งที่น่าสนใจมากก็คือ การใช้คำว่า "ฮิโตะมิชิริ"⁶⁷ (hitomishiri : กลัวคนแปลกหน้า) คำว่า ฮิโตะมิชิริ นี้มักจะใช้กับเด็กทารก มีบางครั้งที่จะใช้ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับผู้ใหญ่ ผมจะขอยกวิธีใช้ที่สำคัญ ๆ ของคำนี้มาให้คุณดูต่อไปนี้

คำพูดที่ว่า "โคะโนะ โคะ วะ โม ฮิโตะมิชิริ ชูรุ" (Kono ko wa mō hitomishiri suru : เด็กคนนี้รู้จักกลัวคนแปลกหน้าแล้ว) ในกรณีที่ใช้กับเด็กทารกจะหมายถึงการที่เด็กจำแม่ของตัวเองได้และไม่ยอมให้คนอื่นอุ้ม แต่พ่อแม่ผู้ก็จะนั่งเงียบ อากาโรเช่นนี้นักจิตวิเคราะห์ชื่อ อาร์ สปีทซ์⁶⁸ (R. Spitz)⁷⁰ เรียกว่า ความกังวลในตอนอายุแปดเดือน หรือ stranger anxiety ในประเทศยุโรปและอเมริกาปรากฏการณ์นี้เป็นปรากฏการณ์ที่นักวิชาการเป็นผู้ตั้งข้อสังเกตขึ้นมา ส่วนในประเทศญี่ปุ่นผู้ที่สังเกตเห็นปรากฏการณ์นี้มาตั้งแต่สมัยโบราณคือ แม่ซึ่งเป็นคนธรรมดา ๆ ที่ไม่ได้รับการศึกษาแต่อย่างใด ความจริงข้อนี้เป็นเรื่องที่น่าสังเกตเอาไว้ อนึ่งถ้าพูดว่า "โคะโนะ โคะ วะ โม ฮิโตะมิชิริ ชูรุ" (เด็กคนนี้รู้จักกลัวคนแปลกหน้าแล้ว) ความหมายจะเป็นไปในทางบวก กล่าวคือจะกลายเป็นสิ่งที่ชี้ถึงพัฒนาการทางด้านจิตใจ แต่ถ้าพูดว่า "โคะโนะ โคะ วะ ฮิโตะมิชิริ ะ ทัชูโยะกุเตะ โคะมะริมะชู" (Kono ko wa hitomishiri ga tsuyokute komarimasu : เด็กคนนี้กลัวคนแปลกหน้าเอามาก ๆ แยะจัง) จะมีความหมายในทางลบอย่างชัดเจน ในกรณีนี้จะหมายถึงสภาพที่เด็กเล็กซึ่งพ้นวัยทารกแล้ว แต่ยังติดแม่แฉะไม่ยอมห่าง โดยเฉพาะจะไม่รู้สึกคุ้นเคยกับคนที่เพิ่งพบเป็นครั้งแรกง่าย ๆ บางครั้งจะใช้คำ ฮิโตะมิชิริ ใน

ความหมายเดียวกันนี้กับผู้ใหญ่ก็มีด้วย ในกรณีนี้ ฮิโตะมิชิริ จะมีความหมายเดียวกันกับ “ฮะนิกะมิยะ” (hanikamiya : อาย) หรือ self consciousness ตัวอย่างเช่นในกรณีที่พูดว่า “โเบะกุ วะ ฮิโตะมิชิริ โอะ ชุรุ โหนะโนะเตะะ ฮะจิเมะเตะะ โนะ โทะโคะโระ วะ นิกะเตะะ นะโนะ เดะซุ” (Boku wa hitomishiri o suru hōnanode hajimete no tokoro wa nigate nano desu : ผมเป็นพวกกลัวคนแปลกหน้า เวลาพบใครเป็นครั้งแรกจะรู้สึกอึดอัด)

จะเห็นได้ว่า คำว่า “ฮิโตะมิชิริ” มีความหมายมากมายซ่อนอยู่ ไม่เพียงแต่หมายถึงการที่เด็กทารกเริ่มรู้จักมองคนเป็นครั้งแรก แต่ยังใช้ในกรณีของผู้ใหญ่ซึ่งผ่านวัยของการเจริญเติบโตทั้งด้านร่างกายและจิตใจมาแล้วแต่ชอบหลีกเลี่ยงการพบปะกับคนที่ไม่คุ้นเคย เหมือนกับเด็กทารกที่เพิ่งเริ่มจำคนได้ ในกรณีหลังนี้พูดได้ว่าเป็นลักษณะของการเจริญเติบโตเชิงซ้ำ เป็นพัฒนาการที่ซ้ำกว่าที่ควรจะเป็น ลักษณะเช่นนี้มีแนวโน้มที่จะพบทั่วไปในหมู่คนญี่ปุ่น ซึ่งอาการเพียงเท่านี้คงจะเรียกไม่ได้ว่าเป็นอาการป่วย แต่ถ้ามีอาการรุนแรง บุคคลผู้นั้นย่อมจะรู้สึกทรมานอย่างแน่นอน ผู้ป่วยโรคประสาทที่มักจะบ่นถึงความลำบากยุ่งยากในเรื่องความสัมพันธ์กับผู้อื่นจะอยู่ในประเภทนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีอาการอายหน้าแดง ไม่กล้าสบตาผู้อื่น กังวลเรื่องหน้าตาที่ซีริ่วซีเหร่ของตน กังวลเรื่องกลิ่นตัว กล่าวได้ว่าเป็นพวกที่มีอาการของฮิโตะมิชิริมากจนพัฒนาขึ้นมาเป็นอาการป่วย ข้อเท็จจริงที่ว่าปรากฏการณ์ “ฮิโตะมิชิริ” ได้รับความเอาใจใส่ในญี่ปุ่นมาตั้งแต่ดั้งเดิมจะช่วยให้การพิจารณาถึงต้นกำเนิดของความยุ่งยากในการคบหาผู้อื่นหรือความกลัวในการคบหากับผู้อื่นง่ายขึ้น ความจริงในข้อนี้ยังเป็นการสนับสนุนคำกล่าวยืนยันของกลุ่มโมะริตะที่ว่าอาการป่วยชนิดนี้มีมากในญี่ปุ่น

ก่อนที่จะมาดูความสัมพันธ์ระหว่างฮิโตะมิชิริกับอาการกลัวคนอื่นในลักษณะอาการป่วยโดยละเอียดต่อไป ขอให้เราลองมาดูฮิโตะมิชิริในเด็กทารกก่อน ดังได้กล่าวมาแล้วฮิโตะมิชิริชนิดแรกนั้นก็คือ การที่เด็กทารกจำแม่ของตัวเองและสามารถแยกออกจากคนอื่นได้ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเด็กทารกได้รู้

ว่าแม่เป็นส่วนที่จะขาดไม่ได้ของเขา พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือเด็กทารกเริ่มจะ “อะมะเอะ” กับแม่ ในความเป็นจริงแล้วจะพุดก็ได้ว่า “อะมะเอะ” ของเด็กทารกเริ่มขึ้นพร้อม ๆ กับฮิโตะมิฉิริ จากข้อเท็จจริงอันนี้จึงน่าจะลงความเห็นได้ว่า ในกรณีที่เกิดปรากฏการณ์ของฮิโตะมิฉิริหลังวัยทารกแล้ว “อะมะเอะ” ก็จะเป็นปัญหาขึ้นมา กล่าวโดยสรุปก็คือ “ฮิโตะมิฉิริ” และ “อะมะเอะ” ต่างก็เป็นด้านตรงข้ามของเหรียญกษาปณ์อันเดียวกันนั่นเอง ในพัฒนาการปกตินั้น หลังจากที่ทารกมีประสบการณ์ในเรื่อง “ฮิโตะมิฉิริ” แล้ว ก็จะพัฒนาไปสู่การรู้จักตัวเอง และมีความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ นอกจากแม่ของตัวเอง กว้างขวางยิ่งขึ้น ตามที่เราได้ดูมาในบทก่อน ๆ แล้วนั้น สังคมญี่ปุ่นจะแบ่งออกเป็นสองชั้นคือชั้นนอกและชั้นใน ชั้นในจะเป็นส่วนที่ได้รับการปกป้องและสามารถที่จะแสดง “อะมะเอะ” ได้ อย่างไรก็ตามการแสดง “อะมะเอะ” นั้นไม่สามารถจะแสดงกับคนภายนอกได้ในทันที ดังนั้นถึงแม้จะทำท่า “ฮิโตะมิฉิริ” ออกมาบ้างจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าแปลก แน่นนอนละความแตกต่างในแต่ละบุคคล สำหรับเรื่องนี้ย่อมแสดงออกมาด้วย อย่างเช่นในกรณีที่เป็นคนที่มีความรู้สึกอ่อนไหวมาตั้งแต่กำเนิด หรือในกรณีที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยให้มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับแม่ในระยะแรก ๆ คนคนนั้นจะมีอาการฮิโตะมิฉิริต่อเนื่องจนถึงวัยผู้ใหญ่ และกลายมาเป็นอาการวิตกกังวลในการพบปะกับผู้อื่นในที่สุด

อย่างไรก็ตามการเกิดอาการวิตกกังวลในการพบปะกับผู้อื่นนั้น ไม่สามารถจะพุดได้ว่ามีสาเหตุมาจากความสัมพันธ์กับแม่ในวัยทารกเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าอาการวิตกกังวลแล้วคนอื่นนั้นสังเกตเห็นได้ว่าในคนจำนวนมากเกิดจากการที่ต้องออกจากสังคมที่ตัวเองรู้จักคุ้นเคยไปอยู่ในสังคมใหม่ที่ไม่รู้จักรัก อย่างเช่นย้ายจากต่างจังหวัดเข้ามาอยู่ในเมืองใหญ่ หรือจบการศึกษาแล้วออกสู่สังคมเข้าทำงานในที่ทำงานแห่งใหม่ ในกรณีเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะมีอาการวิตกกังวลในการพบปะกับคนอื่น ๆ เป็นธรรมดาที่จะมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับว่าคนคนนั้นได้เรียนรู้มาแล้วหรือไม่ ในวัยแรกเริ่มตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่อยากจะ

พิจารณาดูในที่นี้ก็คือ ปัจจัยทางสังคมที่เป็นสาเหตุของการแสดงออกถึงความวิตกกังวลในการติดต่อกับผู้อื่น โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมจิเป็นต้นมา สิ่งที่เป็นปัญหาก็คือการที่ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมเริ่มค่อย ๆ แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ผมจะขอยืมคำศัพท์ทางวิชาการของทอนนีส์ (Tonnie)⁶⁹ มาใช้นั้นก็คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจากแบบเกมินชาฟท์ (gemeinshaft type : สังคมที่ผูกพันกันด้วยอารมณ์ความรู้สึกตามธรรมชาติ เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน) ไปสู่แบบ เกเซลชาฟท์ (gesellschaft : สังคมที่ผูกพันกันด้วยผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น บริษัท สหกรณ์ เมืองใหญ่) แม้กระนั้นสังคมญี่ปุ่นก็ยังมีลักษณะแบบเกมินชาฟท์อยู่มากทีเดียว ดังได้กล่าวแล้วในบทที่ 1 ว่า อะมะเอะยังคงดำรงอยู่ในสังคมญี่ปุ่น แต่ก็ยังมีสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสังคมกำลังค่อย ๆ เปลี่ยนไปสู่ แบบเกเซลชาฟท์ทีละน้อย เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมทุกวันนี้ จึงไม่ปล่อยให้คนในสังคมได้แสดงอะมะเอะกันอย่างง่าย ๆ แล้วระมัด เมื่อเทียบกับสมัยโบราณ หรืออาจจะพูดได้ว่าสังคมนั้นสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น จึงเป็นเรื่องยากลำบากที่จะหากฎเกณฑ์ที่เอื้อต่อการรับอะมะเอะอย่างง่าย ๆ ได้ ผลก็คือ คนที่มีอาการอิโตะมิฉิริรุนแรงมาตั้งแต่ดั้งเดิมจะเกิดความไม่พอใจที่ไม่สามารถจะแสดงอะมะเอะได้ และอาการนั้นจะรุนแรงมากขึ้นจนถึงขั้นเป็นโรควิตกกังวลในการคบหาสมาคมกับผู้อื่น เรื่องนี้เป็นเพียงการคาดการณ์ล่วงหน้าเท่านั้น อย่างไรก็ตามผมคิดว่าคงจะไม่ห่างไกลจากความจริงนัก คนที่รู้สึกลำบากในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ใหม่ ๆ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่สมัยเมจินั้น จะมีอาการโรคประสาทนานาชนิด เชื่อกันว่าวิธีการรักษาของโมะริตะเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุดสำหรับคนเหล่านี้

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีข้อสนับสนุนจากแง่คิดที่ว่า การให้คุณค่าแก่ความรู้สึกภายในประเทศญี่ปุ่นสมัยใหม่นั้นกำลังค่อย ๆ เปลี่ยนไป คนที่มีความรู้สึกอิโตะมิฉิริจะมีความรู้สึกเขินอายกับคนที่ไม่คุ้นเคย ความรู้สึก

เขินอายนั้นก็คือความรู้สึกอายชนิดหนึ่ง สังคมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณของญี่ปุ่นนั้นให้ความสำคัญแก่ความรู้สึกอาย และมองการแสดงความอายว่าเป็นสิ่งที่ควรชื่นชม แต่เมื่อถึงยุคสมัยแห่งสมัยใหม่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากตะวันตก สังคมโดยส่วนรวมได้สูญเสียความใจกว้างในเรื่องนี้ไปไม่น้อยเลย ดังนั้นความรู้สึกอายจึงเกิดผลในทางลบต่อบุคคลผู้นั้น ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ เลย เมื่อคนที่แสดงความเขินอายไม่ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากอีกฝ่ายหนึ่ง ก็เกิดความรู้สึกก้อเขินและแสดงอาการหวาดกลัวคน เช่น อายจนหน้าแดงก้ำก๋วลกับหน้าตาของตัวเอง ไม่กล้าสบตาผู้อื่น การเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นนี้ได้เป็นไปอย่างรวดเร็วหลังจากการพ่ายแพ้ของญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีผลต่อการมีอาการหวาดกลัวเมื่อพบกับคนแปลกหน้า จากการวิจัยเกี่ยวกับแนวโน้มของโรคประสาทในคนหนุ่มสาวครั้งล่าสุด⁷⁰ พบว่า อาการอายหน้าแดงซึ่งแต่ดั้งเดิมเกิดจากรู้สึกอายนั้น ในระยะหลัง ๆ ได้ลดน้อยลง ส่วนอาการอายไม่กล้าสบตาผู้อื่น ความกังวลในเรื่องกลิ่นตัว ซึ่งไม่ค่อยเห็นในระยะก่อนและหลังสงคราม กลับเพิ่มมากขึ้น เรื่องนี้ตรงกับความรู้สึกที่ได้จากประสบการณ์การรักษาคนไข้ของผม และคงจะสามารถตีความได้อย่างที่ผู้วินิจฉัยเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงจาก “ความรู้สึกอายคนรอบข้าง” มาเป็น “ความรู้สึกกลัวคนรอบข้าง” สาเหตุเบื้องต้นก็คือสังคมไม่ยอมรับการแสดงความอายของคนแต่ละคนนั่นเอง

คิ ะ ซุมะนะอิ

ที่เรียกว่า “คิ ะ ซุมะนะอิ” (ki ga sumanai) ก็คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อสิ่งที่ตัวเองคิดเอาไว้ไม่เป็นไปตามที่คิด อย่างเช่นในประโยคที่ว่า “โคะโนะมิโอะโตะ โอะ เคียวจุนิ มิอะเงนะอิ โตะ โดโมะ คิ ะ ซุมะนะอิ” (Kono shigoto o kyōjūni shiagenai to dōmo ki ga sumanai : ถ้าทำงานนี้ไม่เสร็จในวันนี้จะรู้สึกไม่สบายใจอย่างไรไม่รู้) หรืออย่างที่พูดว่า “มะอะะคะระยะริตะอิ โตะ โอะมตเตะะ อิตะ โคะโตะ ะ เดะกิตะโนะเตะะ โคะระเตะะ คิ ะ

ซุนตะ” (Mae kara yaritai to omotte ita koto ga dekita node, korede ki ga sunda : รู้สึกสบายใจที่ได้ทำสิ่งที่อยากจะทำมานานแล้วเสร็จเรียบร้อย) สภาพจิตใจแบบ “คิ ะ ชูมะนะอิ” นี้เห็นอย่างเด่นชัดว่าเป็นลักษณะของอาการป่วยชนิดหนึ่ง เช่นบางคนพอรู้สึกว่ามีมือสกปรกก็จะล้างมืออยู่เรื่อย ๆ ไม่หยุด ล้างเท่าไรก็ไม่รู้สึกสบายใจว่าสะอาดแล้วสักที หรือทั้ง ๆ ที่รู้อยู่แล้วว่าได้ปิดแก๊สเรียบร้อยแล้ว และแม้จะตรวจดูอยู่หลายครั้งก็ยังรู้สึกไม่สบายใจอยู่ดี อาการของโรคไม่สบายใจนี้ภาษาตะวันตกเรียกว่า zwangshaft compulsive คำนี้เป็นศัพท์ทางวิชาการส่วนใหญ่จะไม่ใช้ในชีวิตประจำวัน สิ่งที่จะเป็นหลักฐานยืนยันได้ก็คือ คำคำนี้ไม่มีปรากฏในพจนานุกรมธรรมดา เมื่อแปลเป็นภาษาญี่ปุ่นจะได้คำว่า “เคียวชะกุเตะกิ” (kyōhakuteki : เป็นเชิงบังคับ) ออกมา เช่นเดียวกับคำคำนี้ก็เป็นที่เฉพาะที่คนทั่วไปฟังแล้วอาจจะไม่เข้าใจความหมายในทันที และเมื่อพูดว่า “เคียวชะกุเตะกิ” (kyōhakuteki : 強迫的) เสียงจะไปพ้องกับคำว่า “เคียวชะกุเตะกิ” (kyōhakuteki : 苛迫的 เป็นเชิงขู่เข็ญ) ซึ่งอาจทำให้เข้าใจความหมายผิดได้ ในพจนานุกรมจิตเวชศาสตร์ฉบับภาษาอังกฤษ⁷ ได้ให้คำอธิบายของ “เคียวชะกุ” (kyōhaku : 強迫) ไว้ดังนี้คือ “เรื่องที่แม้จะไม่อยากทำ แต่ก็อดจะทำไม่ได้ เป็นพฤติกรรมที่ไม่เป็นเรื่องเป็นราว ซ้ำซากและเป็นกิจวัตร ถ้าไม่ได้ทำก็จะมีอึดอัดมากขึ้น และเมื่อได้ทำไปแล้วจะรู้สึกว่าคุณเครียดลดน้อยลง” คำอธิบายนี้ถูกต้องมากในแง่ของการมองจากภายนอก แต่ยุ่งยากสำหรับคนทั่วไปที่ไม่ได้ศึกษาวิชาจิตเวชศาสตร์ซึ่งคงจะนึกภาพออกได้ยาก ถ้าจะพูดว่าคำว่า “เคียวชะกุ” ก็คือเรื่องของพฤติกรรมที่เกิดอาการไม่สบายใจเมื่อไม่ได้ทำสิ่งนั้น ๆ คนญี่ปุ่นไม่ว่าคนไหนก็จะร้องว่า อ้อ เข้าใจแล้วทันที ผมคิดว่าการที่ภาษาญี่ปุ่นมีคำที่นำมาใช้ได้สะดวกเช่นนี้ ในขณะที่ภาษาตะวันตกไม่มีนั้น เป็นข้อเท็จจริงทางด้านภาษาที่น่าสนใจมาก ผมจึงตั้งใจว่าจะลองพิจารณาดูความจริงข้อนี้ และจะศึกษาลักษณะของสภาพจิตใจที่เรียกว่า คิ ะ ชูมะนะอิ จากแง่มุมของ คิ ซึ่งได้ดูมาแล้วอีกครั้งหนึ่ง

ผมได้กล่าวมาแล้วว่า “คิ” คือการเคลื่อนไหวของจิตวิญญาณจากชั่วขณะหนึ่งไปสู่อีกชั่วขณะหนึ่ง “คิ” เป็นตัวแทนของหลักเกณฑ์แห่งกิจกรรมทางจิตวิญญาณซึ่งโดยพื้นฐานแล้วจะเป็นไปในทางสนุกสนานเพลิดเพลิน ผมได้กล่าวไว้ด้วยว่าคนญี่ปุ่นใช้ “คิ” ในการสำรวจจิตกรรมทางจิตวิญญาณของตัวเองจากแง่คิดของตัวเอง และเป็นการรักษาเสรีภาพทางจิตวิญญาณหรือความสมบูรณ์แห่งอิสรภาพทางจิตวิญญาณไว้ด้วย เมื่อมองจากจุดนี้ “คิ ะ ชุมะนะอิ” จะมีความหมายดังนี้คือ คนที่รู้สึกว่าเป็น คิ ะ ชุมะนะอิ คือคนที่รู้สึกอยู่เสมอในระดับหนึ่งว่ากิจกรรมทางด้านจิตวิญญาณของตัวเองนั้นสมบูรณ์ เขาพยายามที่จะทำให้สิ่งที่เขาสัญญาว่าเป็น คิ นั้นพอใจ และสามารถที่จะทำสิ่งอื่น ๆ ได้ทั้งหมด ในแง่นั้นเขาอาจจะถูกเรียกว่าคนเห็นแก่ตัว และอาจจะมองว่าเป็นพวกเอาใจยากอีกด้วย ในที่นี้ถ้าแยก “ชุมะนะอิ” กับ “คิ ะ ชุมะนะอิ” ออกมาเป็นสองกรณีแล้วจะเห็นได้ว่า ในกรณีที่รู้สึกชุมะนะอิกับอีกฝ่ายหนึ่ง ความรู้สึกอะมะอะที่มีต่อฝ่ายนั้นจะยังคงถูกรักษาเอาไว้ ส่วนในกรณีของ “คิ ะ ชุมะนะอิ” นั้นจะให้ความสำคัญต่อ “คิ” ของตัวเองมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่าคนที่มินิฮัยแบบ “คิ ะ ชุมะนะอิ” นั้นได้หลุดพ้นออกมาจากอะมะอะแบบเด็กทารกแล้ว ในสังคมญี่ปุ่นซึ่งอบอุ่นไปด้วยอะมะอะนี้ พวกนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นพวกที่เป็นอิสระ กรณีที่เรียกว่าปกติก็คือเมื่อได้ทำอย่างนี้แล้วจะรู้สึก “คิ ะ ชุมุ” (ki ga sumu : สบายใจ) และถ้ารู้สึก คิ ะ ชุมะนะอิ เพราะเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ รู้สึกไม่สบายใจ ทุกข์ใจไม่จบสิ้นละก็ถือว่าเป็นอาการป่วย ในกรณีของอาการปกติ “จิบุ” (ตัวของตัวเอง) กับ คิ ะ ชุมะนะอิ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในกรณีที่ป่วย ตัวของตัวเองกับ คิ ะ ชุมะนะอิ จะแยกออกจากกันเช่นนี้คงจะเนื่องมาจากยังมีความรู้สึกอะมะอะซึ่งคิดว่าจะหมดไปแล้วหลงเหลืออยู่ และจะรู้สึกขุ่นเคืองเสียใจกรุ่นอยู่ในใจ ระดับที่จะทำให้ คิ ะ ชุมะนะอิ นั้นแตกต่างกันไปแล้วแต่กรณีว่าปกติหรือป่วย อย่างไรก็ตาม “คิ ะ ชุมะนะอิ” ก็เป็นวิธีการพูดที่เหมาะสมกับทั้งสองกรณี ความจริงที่ว่า “คิ ะ ชุมะนะอิ” ซึ่งเป็นคำพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวันนั้น สามารถนำมาใช้ได้กับทั้งคู่ที่

รู้สึกทุกข์ใจจากอาการเคียวชะกุฌิงเกะอิโฌ (kyōhakushinkeishō)⁷² ทั้งที่เป็นคนป่วยและคนปกตินั้นคงจะชี้ให้เห็นได้ว่า นิสัยชอบบังคับใจหรือ “เคียวชะกุ-เตะกิ เคะอิโก” (kyōhakuteki keikō) นั้นแทรกซึมอยู่ทั่วไปในหมู่คนญี่ปุ่น ผมไม่ได้หมายความว่านิสัยชอบบังคับใจนั้นมีเฉพาะแต่ในคนญี่ปุ่นเท่านั้น ไม่ว่าจะชนชาติใดก็ตามจะมีนิสัยชอบบังคับใจอยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และยังมีอีกจะมีชนชาติที่มีลักษณะนิสัยที่คล้ายคลึงมากกับคนญี่ปุ่นอยู่ที่ไหนอีกก็ได้ ถ้าจะพูดถึงบุคลิกภาพของคนญี่ปุ่นก็คือ จุดที่สามารถจับเอานิสัยชอบบังคับใจซึ่งปรากฏออกมาในหลาย ๆ กรณีด้วยความรู้สึกที่เรียกว่า “คิ ะ ชูมะนะอิ” เหมือนกันหมด คนญี่ปุ่นคิดว่ากรณีนี้เป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องทำตัวให้ “คิ ะ ชูมุ” (สบายใจ) และการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ควรยกย่องชมเชย

ในความเป็นจริงแล้ว ความขยันขันแข็งของคนญี่ปุ่นที่พูดกันมาจนถึงเดี๋ยวนี้มันเรียกได้ว่ามีความสัมพันธ์กับนิสัยชอบบังคับใจซึ่งแสดงออกในลักษณะ คิ ะ ชูมะนะอิ นี้ ทั้งชาวนา คนงานในโรงงาน พนักงานตามบริษัทของคนญี่ปุ่นต่างทำงานกันตัวเป็นเกลียว คนเหล่านี้ทำงานหนักมิใช่เพราะความยากจนบีบบังคับ แต่เพราะถ้าไม่ทำจะรู้สึก คิ ะ ชูมะนะอิ มากกว่า ในกรณีเช่นนี้พวกเขาไม่ค่อยได้คิดวางแผนของตัวเองจะมีความหมาย มีผลอย่างไรต่อสังคมโดยรวม ต่อตัวเอง หรือต่อครอบครัว พวกเขาไม่รังเกียจที่จะทำสิ่งที่ฝืนหรือมากเกินไปสำหรับงาน สิ่งนี้ถ้าดูในแง่ของงานแล้วก็นับว่าเป็นอุดมคติ ไม่ว่าจะป็นงานอะไรก็ตามถ้าไม่ทุ่มเทชีวิตจิตใจให้เช่นนั้นก็คงจะสำเร็จได้ยากอย่างแน่นอน แต่สิ่งที่เป็นอันตรายในกรณีนี้ก็คือนัดหมายจะเปลี่ยนไปเพราะจะเกิดความรู้สึกว่า การทำงานนั้นไม่ใช่เพื่อตัวเองจริง แต่ถ้าไม่ทำก็รู้สึก คิ ะ ชูมะนะอิ แน่นอนเมื่องานเสร็จก็จะรู้สึกโล่งใจไปชั่วครั้งชั่วคราว แต่งานนั้นมิได้อยู่เรื่อย ๆ ไม่มีขอบเขต จึงทำให้เกิดความรู้สึก คิ ะ ชูมะนะอิ และถูกงานไล่จี้อีก เรื่องอย่างนี้สำหรับคนญี่ปุ่นแล้วเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเหลือเกิน แต่ถ้าลักษณะนิสัยแสดงออกมารุนแรงสุดโต่งก็เท่ากับเป็นอาการของโรคประสาทบังคับใจ หรือ “เคียวชะกุฌิงเกะอิโฌ” (kyōhakushinkeishō) ถ้าในตอนหนึ่งงาน

ที่ทำให้เสร็จแล้วกลายเป็นความยุ่งยากขึ้นมาเพราะเหตุผลอะไรสักอย่างหนึ่ง และไม่สามารถกำจัดความรู้สึก คิ งะ ชูมะนะอิ ออกไปได้สักที ในที่สุดก็จะเสีย ความสมดุลของจิตวิญญาณ และมีไม่น้อยที่ปรากฏอาการซึมเศร้าในลักษณะ ของการป่วยทางจิต คนที่มีลักษณะนิสัยที่ว่าถ้าไม่ได้ทำงานแล้วจะรู้สึก คิ งะ ชูมะนะอิ จะไม่สามารถหยุดงานได้ แล้วยังไปเที่ยวไม่ได้ด้วย หรือถึงแม้จะ เป็นการเที่ยวก็จะเป็นการเที่ยวในลักษณะที่ถูกความจำเป็นบังคับหรือเป็นการ คบหาสมาคมกับเพื่อนร่วมงานเสียมาก ซึ่งทำให้ขาดคุณสมบัติที่แท้จริงของ การเที่ยวไป กลายเป็นงานชนิดหนึ่ง หรือบางครั้งเขาอาจจะดื่มเหล้าเมามา ยส่งเสียงเอะอะ แต่นั่นก็เป็นเพียงการหนีจากความรู้สึก คิ งะ ชูมะนะอิ ออกไป ชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น สมัยนี้เป็นสมัยที่ชื่อว่าสนับสนุนการเที่ยวพักผ่อน แต่ ก็น่าสงสัยว่าผู้คนได้เที่ยวพักผ่อนกันอย่างอิสระเสรีจริง ๆ หรือเปล่า ทั้งนี้ก็ เพราะว่าพวกเขาเที่ยวเล่นกันในลักษณะที่เป็นหน้าที่ที่ต้องทำ พูดอีกอย่าง หนึ่งก็คือถ้าไม่เที่ยวก็รู้สึก คิ งะ ชูมะนะอิ เกี่ยวกับเรื่องนี้ผมอยากจะชี้ให้เห็น ว่าคำว่า “อะโซะบิ” (asobi : เที่ยวเล่น) ในภาษาญี่ปุ่นนั้นจะมีความหมายใน ทางไม่ค่อยดีนัก ต่างกับคำที่มีความหมายเดียวกันในภาษาตะวันตก อย่างเช่น คำว่า “อะโซะบิโตะ” (asobibito : นักเที่ยว) “อะโซะบิโงะโตะ” (asobigoto : งานอดิเรก, เครื่องหย่อนใจ) “อะโซะบิสุจิ” (asobizuki : ชอบเที่ยว) “โคโตะ- ยูมิน”⁷³ (kōtōyūmin : คนที่เอาแต่เที่ยวไม่ทำงาน) เหล่านี้เป็นต้น ในคำเหล่านี้ ล้วนแต่จะให้ความหมายในทางลบ จุดนี้ตรงกับเรื่องจิตวิญญาณของพิวริตัน ในโลกตะวันตก ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก อาจจะเป็นเพราะว่าตัวลัทธิ พิวริตันเองนั้นได้หยั่งรากลึกลงไปในระบบโครงสร้างของจิตวิญญาณตามที กล่าวมาแล้วข้างต้นก็ได้

การที่คุณค่าของคำว่า อะโซะบิ ไม่ได้รับการยอมรับก็คงจะเป็นเพราะ ว่าความรู้สึก คิ งะ ชูมะนะอิ ได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในตัวคนญี่ปุ่นอย่างลึกซึ้ง งานนั้นถ้ามองว่าเป็นหน้าที่ตามความเป็นจริงและเป็นสิ่งที่มีขอบเขตแล้ว ก็ ย่อมเป็นไปได้ที่ผู้คนจะถูกปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากหน้าที่ และหาความ

ผลิตเพลินกับฮิสระเสรีภาพได้ หรือมิฉะนั้นก็ไม่เพียงแต่จะทำงานเพราะรู้สึก
ดี ึงะ ชุมะนะอิ แต่หาความเพลิดเพลินทางด้านจิตใจในการทำงานไปด้วย
อย่างไรก็ตามในเวลาที่ถูกความรู้สึก ดี ึงะ ชุมะนะอิ เข้าครอบงำแล้ว ไม่ว่าจะ
ทำงานหรือเที่ยวเล่นก็จะไม่รู้สึกปลอดโปร่งใจเลย นี่อาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้
คนญี่ปุ่นดูเป็นคนเอาจริงเอาจัง ไม่เป็นกันเอง และขาดอารมณ์ขันในสายตา
ของคนต่างชาติ สิ่งที่จะพูดถึงต่อไปนี้เป็นความคิดตรงข้ามกับสิ่งที่กล่าวมาแล้ว
คือน่าจะคิดได้ว่าคนญี่ปุ่นแต่เดิมนั้นเป็นพวกที่ชอบอะมะอะ แต่เนื่องจากไม่
สามารถที่จะได้รับอะมะอะได้ในยุคสมัยปัจจุบัน จึงมักจะปฏิเสธอะมะอะ และ
ตกอยู่ในสภาพคับข้องใจอย่างที่เรียกว่า "ดี ึงะ ชุมะนะอิ"

ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ*⁷⁴

ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศที่พูดถึงในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความรัก
ร่วมเพศในความหมายแคบ ๆ เมื่อพูดถึงความรักร่วมเพศโดยทั่วไปจะ
หมายถึงการรู้สึกเสนาหาในหมู่เพศเดียวกัน และจะออกไปในแง่ของการมี
เพศสัมพันธ์ แต่ที่เรียกว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศในที่นี้จะมีความหมาย
กว้างกว่านั้น คือจะหมายถึงกรณีที่มีความรู้สึกผูกพันกับคนเพศเดียวกันมาก
กว่าต่างเพศ เพราะฉะนั้นโดยทั่ว ๆ ไป ความรู้สึกนี้จึงเทียบเท่ากับความรู้สึก
ที่เรียกว่า ความรู้สึกเป็นเพื่อน เพียงแต่ว่าเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วกรณี
ที่เรียกว่าความเป็นเพื่อน ซึ่งจะเน้นหนักที่จุดของความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนม
ในหมู่เพื่อนเท่านั้น กรณีที่เรียกว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้น จุดสำคัญ
อยู่ที่ว่าความผูกพันทางด้านอารมณ์ความรู้สึกซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเป็น
เพื่อนเป็นที่พอใจมากกว่าความรักระหว่างเพศ กรณีเช่นนี้ไม่ใช่จะเกิดขึ้น
เฉพาะในหมู่เพื่อนฝูง แม้แต่ในระหว่างครูกับศิษย์ รุ่นพี่กับรุ่นน้อง พ่อกับลูก
ชาย แม่กับลูกสาวก็สามารถจะเกิดขึ้นได้ อีกประการหนึ่งที่ผมอยากจะเน้นก็
คือ ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนี้ยังมีส่วนที่คาบเกี่ยวกับความรักร่วมเพศใน
ความหมายแคบ ในความเป็นจริงแล้วโอกาสที่จะเป็นไปได้ค่อนข้างน้อย

ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้นโดยตัวของมันเองแล้วเป็นความรู้สึกที่จัดว่าอยู่ในขอบเขตปกติ เพราะเป็นความรู้สึกที่ทุกคนจะต้องประสบในช่วงที่กำลังเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เพียงแต่ว่าช่วงเวลาที่มีความรู้สึกเช่นนั้นอยู่จะแตกต่างกันไป ซึ่งจะขึ้นอยู่กับบุคคลและความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่นกรณีของคนบางคนที่ไม่ได้มีความผิดปกติทางเพศเลย อีกทั้งยังแต่งงานมีครอบครัวแล้ว แต่ทางด้านอารมณ์ยังถูกความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศครอบงำอยู่ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ การที่ผมตระหนักถึงความสำคัญของความรู้สึกรักร่วมเพศนั้นเป็นผลสืบเนื่องจากความตกใจในความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ได้พุดถึงในบทที่ 1 กล่าวคือผมแปลกใจมากที่ในอเมริกานั้นให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์กับต่างเพศอย่างมากทั้งก่อนและหลังแต่งงาน ต่างกับประเพณีของญี่ปุ่นที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในระยะหลัง ๆ นี้ญี่ปุ่นก็มีแนวโน้มที่จะเหมือนอเมริกาในแง่นี้ อย่างไรก็ตามแนวโน้มแบบประเพณีที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณก็คงยังมีอยู่ ตัวอย่างเช่น ในอเมริกาเวลาจัดงานเลี้ยงจะเชิญแขกทั้งชายหญิงจำนวนเท่า ๆ กัน แต่ในญี่ปุ่นไม่ค่อยมีการเชิญแบบนี้ ในญี่ปุ่นนิยมการเดินทางไปเที่ยวเป็นกลุ่ม เริ่มตั้งแต่การเดินทางไปทัศนศึกษากับโรงเรียน เมื่อออกสู่สังคมก็จะมีการเดินทางไปเที่ยวเป็นกลุ่มกันมากและเป็นเรื่องปกติที่จะไม่พาครอบครัวไป ส่วนในอเมริกาส่วนใหญ่จะเดินทางไปเที่ยวกับครอบครัวมากกว่า แน่นนอนละแม้ในอเมริกาจะมีการคบหากับเพื่อนเพศเดียวกันทั้งก่อนและหลังแต่งงานก็ตาม แต่โดยหลักการแล้วความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาและการคบหาระหว่างคู่รักย่อมได้รับความสำคัญมากกว่า และถ้าเพื่อนเพศเดียวกันมีกิจกรรมร่วมกัน ไปไหนด้วยกันบ่อย จนดูสนิทสนมกันมากเกินไปก็จะถูกเพ่งเล็งว่าเป็นพวกรักร่วมเพศขนาดที่ผู้คนจะกังวลกับเรื่องนี้มากเป็นพิเศษ ถ้าเทียบกับอเมริกาแล้ว ในญี่ปุ่นสามารถที่จะหาความสุขกับมิตรภาพของเพื่อนเพศเดียวกันได้ จากที่ผมได้ยินมา พวกนิยมนักร่วมเพศชาวตะวันตกดูเหมือนจะมองเห็นเสน่ห์ของสังคมญี่ปุ่นเป็นพิเศษ เรื่องนี้คงจะมีสาเหตุมาจากการที่สังคมญี่ปุ่นแต่ดั้งเดิมนั้นไม่มีบทลงโทษทางสังคมแก่ความรักร่วมเพศ

และยอมให้มีการแสดงความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศได้

ผลงานทางวรรณกรรมที่พูดถึงความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศในสังคมญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้องละเอียดลออที่สุดเท่าที่ฉันรู้จัก ไม่มีเรื่องไหนจะดีกว่านวนิยายเรื่อง “โคะโกะโระ” (Kokoro) ของ นะทึซุเมะ โซเซกิ⁷² “ผม” ซึ่งเป็นชายหนุ่มตัวละครที่ทำหน้าที่เล่าเรื่อง เมื่อได้พบกับชายผู้ซึ่งภายหลังเขาเรียกว่า “อาจารย์” เป็นครั้งแรกที่คามาคุระ ก็เกิดความรู้สึกสนใจอยากเข้าไปทำความรู้จัก เมื่อ “อาจารย์” วายน้ำออกไป เขาก็จะวายตามออกไปบ้าง แต่เนื่องจาก “อาจารย์” ไม่ได้สนใจ เขาจึงหาโอกาสพูดคุยด้วยได้ยาก แต่แล้วในวันหนึ่งเมื่อ “อาจารย์” ขึ้นจากทะเลและกำลังจะสวมเสื้อคลุม แวนตาซึ่งอยู่ใต้เสื้อก็หล่นลงบนพื้น ตอนนี่เองที่เป็นโอกาสทองของชายหนุ่มที่จะทำความรู้จักกับอาจารย์ เขารีบมุดเข้าไปใต้ม้านั่ง เก็บแวนตามาให้อาจารย์และถือโอกาสพูดคุยด้วย ภาพเหตุการณ์นี้ช่างคล้ายกับเวลาที่ผู้ชายใช้เล่ห์เพทุบายเพื่อจะได้รู้จักกับผู้หญิงที่ตัวเองหลงใหลใฝ่ฝันอยู่ ครั้งหนึ่งที่อเมริกาผมเคยได้ยินว่าเวลานักเรียนหญิงอยากจะรู้จักนักเรียนชายก็จะแกล้งทำของตกลงข้างหน้านักเรียนชายเพื่อให้นักเรียนชายเก็บของให้ เรื่องนี้ทำให้ผมนึกถึงเรื่อง “โคะโกะโระ” ตอนนี่ขึ้นมา ฉากนี้ให้บรรยากาศเหมือนกับตอนที่หญิงชายกำลังเริ่มมีความสนใจซึ่งกันและกัน ตัวผู้เขียนเองก็คงจะรู้อะไรดีอยู่แล้วจึงได้สร้างฉากนี้ขึ้นมา หลังจากที่นักศึกษาซึ่งเรียกว่า “ผม” ในเรื่องได้ไปมาหาสู่บ้าน “อาจารย์” บ่อยเข้า “อาจารย์” จึงได้ถามว่า ทำไมจึงได้มาหาบ่อยเช่นนี้ และได้บอกกับชายหนุ่มในวันหนึ่งหลังจากนั้นว่า การมาเยี่ยมเยียนของ “ผม” นั้นเพื่อความรัก ชายหนุ่มได้ยืนยันว่าไม่ใช่ความรัก “อาจารย์” จึงอธิบายต่อไปว่า “เป็นบันไดที่จะขึ้นไปสู่ความรัก คุณมาหาผมซึ่งเป็นคนเพศเดียวกันก่อน เป็นขั้นตอนที่会有ความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม”

ในเรื่อง “โคะโกะโระ” มีหลายตอนที่ได้บรรยายถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศอื่น ๆ นอกจากนี้ไว้ ในสมัยที่ยังเป็นนักศึกษา อาจารย์ได้พยายามชวนเพื่อนชายชื่อ K เข้ามาอยู่ที่ห้องเช่าของตน

เห็นได้ชัดว่าจุดประสงค์ของการชวนก็คือความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ ในตอนนั้นเขากำลังสนใจบุตรสาวของเจ้าของบ้านอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถตัดสินใจได้เพราะกลัวว่าตัวเองจะตกลงไปในกับดักของเจ้าของบ้าน ซึ่งเป็นแม่ของหญิงสาว ดังนั้นเขาจึงไม่สนใจการคัดค้านของเจ้าของบ้าน และพยายามทำให้จิตใจของตัวเองซึ่งกำลังวุ่นวายเพราะความสัมพันธ์กับเพศตรงข้ามให้สงบมั่นคง โดยการเอา K เข้ามาอาศัยอยู่ด้วย แต่นั่นก็ได้ผลเพียงชั่วระยะหนึ่งทันทีที่ “อาจารย์” เห็นว่า K เริ่มสนิทสนมกับเจ้าของบ้านและบุตรสาว จิตใจของเขาก็เริ่มหวั่นไหวด้วยความริษยา ความริษยานี้ส่วนหนึ่งคงจะเกิดจากความรู้สึกที่ว่า K ได้ช่วงชิงเอาความรักของผู้หญิงเหล่านั้นไป แต่ก็คิดได้ว่าสาเหตุใหญ่ก็คือ “อาจารย์” ไม่ชอบที่ K ทอดทิ้งตนไปสนใจหญิงทั้งสอง ทั้งนี้ก็เพราะเขาเชื่อว่า K เป็นพวกที่ไม่สนใจผู้หญิง เนื่องจากเป็นพวกถืออุดมคติชนิดที่พยายามจะอดกลั้นความต้องการของตัวเอง จึงได้ทุ่มเทความเป็นเพื่อนให้กับ K ความเป็นเพื่อนที่เขามีต่อ K นั้น ทำให้เขารู้สึกเจ็บปวดมาก เมื่อ K มาสารภาพว่ารักบุตรสาวของเจ้าของบ้าน เขาได้ตำหนิ K โดยใช้ถ้อยคำที่ K เคยพูดกับเขาก่อนหน้านั้นว่า “คนที่ไม่ปรารถนาจะยกระดับตัวเองทางด้านจิตใจนั้นคือคนโง่” และเขาได้แก้แค้น K อีกทางหนึ่งโดยการไปบอกกับเจ้าของบ้านว่าตนต้องการจะแต่งงานกับบุตรสาวของนาง แต่ทันทีหลังจากนั้นเขาก็รู้สึกไม่สบายใจอย่างมาก (ซุ้มนะฮะอิ) และก่อนที่เขาจะมีโอกาสขอโทษ K ก็ชิงฆ่าตัวตายไปเสียแล้วหลังจากนั้นสองสามวัน “อาจารย์” รู้สึกตกใจอย่างรุนแรงมีความรู้สึกที่ตัวเองถูกทอดทิ้งอยู่ในทุ่งที่รกร้างเพียงลำพังคนเดียว หลังจากนั้นตัว “อาจารย์” เองก็ต้องรู้สึกทุกข์ทรมานเพราะวิญญูณของ K จนในที่สุดเขาก็ฆ่าตัวตายตาม K ไป แม้กระทั่งตอนนั้นเขาก็ไม่คิดจะเอ่ยปากเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นระหว่างเขาและ K ให้ภรรยาฟัง เรื่องนี้แสดงให้เห็นความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศได้เป็นอย่างดี

ผมได้พูดถึงเรื่อง “โคะโกะโระ” มายาวพอสมควร อีกอย่างหนึ่งที่อยากจะเพิ่มเติมไว้ก็คือ นวนิยายเรื่องนี้ไม่เพียงแต่จะบรรยายสภาพของความรู้สึก

ในเชิงรักร่วมเพศซึ่งได้รับความสำคัญมากกว่าความรักต่างเพศในสังคมญี่ปุ่น
เท่านั้น แต่ยังได้วิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ด้วยคือ จุดจบของ “อาจารย์”
และ K ในนวนิยายเรื่องนี้ได้บอกผู้อ่านอย่างชัดเจนว่า ความเป็นเพื่อนระหว่าง
ชายด้วยกันอย่างจริงจังเพียงอย่างเดียวนั้นสามารถทำให้ผู้เกี่ยวข้องถึงแก่
ความตายได้ และในตอนนี้อาจารย์พูดเป็นปริศนาให้ชายหนุ่มผู้เล่าเรื่องฟังว่า
“ความรักเป็นบาปนะ ไม่เป็นอะไรหรือ แล้วก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย” นั้นชวนให้
คิดไปถึงว่าเขาไม่ได้หมายถึงความรักที่มีต่อตัวบุตรสาวของเจ้าของบ้าน แต่
น่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างเขากับ K มากกว่า ในตอนหลังจากนี้
การพูดถึงความรู้สึกของ “ผม” ผู้เล่าที่มีต่อ “อาจารย์” ว่าเป็นความรัก
เป็นการบอกนัยของเรื่องนั่นเอง อย่างไรก็ตามอาจจะเป็นการสรุปที่เกิน
ความจริงไปก็ได้ที่คิดว่าคำว่า “ความรัก” ที่ “อาจารย์” ใช้ในที่นี้หมายถึงความ
สัมพันธ์ในเชิงรักร่วมเพศเท่านั้น เพราะถ้าจะตีความอย่างตรงไปตรงมาจาก
ข้อความที่ว่า “ความรักเป็นบาป” นั้นน่าจะหมายถึง ความรักคือการทำบาป ก็จะมี
กลายเป็นว่า “อาจารย์” ได้เตือนให้ระวังถึงการกระทำผิดอันเนื่องมาจาก
การเกี่ยวข้องกับผู้หญิงในเรื่องของความรัก ความหมายนี้ก็เป็นที่เข้าใจกันได้
แต่การตีความเช่นนี้ดูออกจะผิวเผินไปหน่อยและยังจับความตั้งใจที่แท้จริงของ
ผู้เขียนไม่ได้ เพราะสิ่งที่เป็นตัวถูกตัดสินอย่างแท้จริงในนวนิยายเรื่องนี้ก็คือ
ท่าทีของ “อาจารย์” ที่มีต่อ K ซึ่งพูดได้ว่าเป็นตัวการทำลายความรักที่
“อาจารย์” มีต่อผู้หญิง ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม นั่นก็คือประสบการณ์ในอดีต
ของเขา เมื่อความรู้สึกจดจ่อที่มีต่อ K กลับทำให้เขาแค้น K นี้เอง ทำให้
“อาจารย์” ไม่พอใจที่ “ผม” มีใจจดจ่ออยู่กับตนเอง ครั้งหนึ่งเขาพูดว่า “คุณ
อย่ามาไว้ใจผมมันนะ เพราะเดี๋ยวจะเสียใจทีหลัง แล้วก็กลายเป็นว่าคุณจะ
ต้องมาแก้แค้นแบบโหดเหี้ยม เพราะถูกหลอก” และยังได้พูดอีกว่า “ความทรง
จำที่ว่าครั้งหนึ่งได้ถูกเขาลงต่อหน้าคนคนหนึ่งนั้น จะทำให้อยากยกเท้าขึ้นไป
ไว้บนหัวของคนคนนั้น ผมไม่อยากจะถูกเหยียดหยามในภายหลัง จึงอยากให้
คุณลดความเคารพยกย่องในขณะนี้เสียดีกว่า ผมอยากจะทนกับสภาพ

เจ็บเหงาในตอนนั้นมากกว่าที่จะพบกับความเจ็บเหงาที่จะมีมากขึ้นในอนาคต พวกเราที่เกิดในสมัยปัจจุบันซึ่งเป็นสมัยที่เต็มไปด้วยเสรีภาพ ความเป็นอิสระ และอัตรา จะต้องลืมนรสความเหงานี้กันทุกคน ในฐานะเหยื่อของมัน”

คำพูดของ “อาจารย์” ในตอนสุดท้ายนั้นค่อนข้างที่จะมีความหมายลึกซึ้ง การที่จะเข้าใจความหมายนี้ได้อย่างดี จะต้องรู้ให้กระจ่างชัดเสียก่อนว่าสิ่งที่เขาวิจารณ์อย่างรุนแรงและเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะกับสมัยปัจจุบันนั้นคืออะไรกันแน่ ถ้าดูจากวิธีการดำเนินเรื่องจนมาถึงตอนนั้น สิ่งนั้นก็คือความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ แล้วความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้นจริง ๆ แล้วคืออะไรกันแน่ เป็นเพียงความรู้สึกที่มีต่อคนเพศเดียวกันหรือ แต่นั่นไม่ใช่คำอธิบาย เพราะโดยทั่วไปแล้วความรู้สึกต่อเพศเดียวกันนั้นไม่ควรจะถูกตำหนิตัวด้วยเหตุผลเพียงว่าเป็นความรู้สึกต่อคนเพศเดียวกัน เราลองย้อนกลับไปดูคำจำกัดความที่ให้ไว้ในตอนแรก ๆ ของหัวข้อนี้ ถ้าจะพูดว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศคือกรณีที่ความรู้สึกนั้นได้รับความสำคัญมากกว่าความรักกับต่างเพศแล้วละก็ คงจะทำให้เห็นเค้าโครงชัดเจนขึ้นบ้าง อย่างไรก็ตามผมคิดว่ามันก็ยังไม่ถึงแก่นแท้ของมัน แล้วแก่นแท้ของมันคืออะไรเล่า เมื่อมองภาพรวมจากตัวอย่างที่ยกมาจากเรื่อง “โคะโกะโระ” แล้วก็คงจะพอเดาได้ แต่เมื่อจะอธิบายเกสตัลท์ (gestalt)⁷⁵ ของความรู้สึกเชิงรักร่วมเพศออกมาเป็นคำพูดที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะใครก็จะเกิดความรู้สึกว่าไม่รู้จะอธิบายอย่างไรดี

อย่างไรก็ตามผมคิดว่าจุดนี้จะมองเห็นชัดเจนขึ้นถ้าพูดว่า ตัวตนที่แท้จริงของความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศก็คืออะมะเอะ เพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด ผมขอบอกว่าอะมะเอะไม่ได้มีเฉพาะในกรณีของความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศเท่านั้น แต่ยังเกิดในกลุ่มของคนต่างเพศด้วย โดยเฉพาะในญี่ปุ่นนั้นมองอะมะเอะว่าเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นระหว่างเพศหญิงและชายมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ความรักกับอะมะเอะเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก หรืออย่างที่เห็นใน “ซิมโปเซียม” (Symposium) ของพลาโต (Plato)⁷⁶ ที่กล่าวว่า ความรักนั้นเหมือนกันไม่ว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะเป็นเพศตรงข้ามหรือเพศเดียวกัน ถึงแม้

กระนั้นผมก็ยังคิดว่าเนื้อหาของความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศก็คือ อะมะอะะะ สำหรับเหตุผลในทางจิตวิทยา นั่นจะได้กล่าวถึงในภายหลัง ก่อนอื่นผมจะชี้ให้เห็นว่าการตีความเช่นนี้จะทำให้เห็นว่าสิ่งที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่อง “โคะโกะ-โระ” นั่นคืออะไรได้ชัดเจนขึ้น ในจุดนี้เนื่องจากความรู้สึกอะมะอะะะที่ลูกมีต่อพ่อแม่ นักเรียนมีต่อครู พนักงานบริษัทมีต่อเจ้านาย รุ่นน้องมีต่อรุ่นพี่นั้นถือเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกินในสังคมญี่ปุ่น จึงอาจจะดูเป็นเรื่องแปลกก็ได้ อะมะอะะะนั้นแต่ดั้งเดิมถือว่าเป็นความรู้สึกที่บริสุทธิ์ ซึ่งจะขาดมิได้ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เป็นความรู้สึกที่น่าชื่นชมมากกว่าที่จะตำหนิติเตียน ทั้งมิตรภาพและความรักระหว่างครูกับศิษย์ หรืออาจจะรวมถึงความรักระหว่างหนุ่มสาวด้วย สมควรที่จะเรียกว่า ดอกไม้แห่งชีวิต ความสัมพันธ์เหล่านี้ต่างก็มีกำเนิดจากความรู้สึกอะมะอะะะ ความสัมพันธ์ระหว่างโยะมิทะ-ซุเนะกับเบ็งเกะอิ⁷⁷ ในละครคาบูกิซึ่งสร้างความประทับใจให้ผู้ชมในแง่ของความรักทางเพศนั้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่อยู่เหนือความสัมพันธ์ระหว่างนายกับบ่าว กลายเป็นความผูกพันจากใจถึงใจ

ทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นความจริงอย่างแน่นอน ในเรื่อง “โคะโกะ-โระ” อาจารย์ได้พูดไว้ว่า “ความรักเป็นบาปนะ ไม่เป็นอะไรหรือ แล้วก็เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วย” ถ้าเอาอะมะอะะะมาวางแทนที่ความรัก ก็คงจะพูดได้ว่า อะมะอะะะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบริสุทธิ์ สิ่งที่ถูกยกขึ้นมาเป็นปัญหาในที่นี้ก็คือ อะมะอะะะสามารถจะกลายเป็นบาปได้ในเวลาเดียวกัน มิตรภาพ ความรักระหว่างครูกับศิษย์ ความรักระหว่างหนุ่มสาว โดยตัวของมันเองแล้วไม่ใช่สิ่งที่เป็นบาป มิตรภาพที่ “อาจารย์” มีต่อ K นั้นรวมไปถึงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและความเคารพนับถืออยู่ด้วย ความรู้สึกเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งดีงาม ถ้าอย่างนั้นอะไรเล่าที่ทำให้มิตรภาพนี้กลายเป็นพิษ ถ้าไม่ใช่ความรู้สึกอะมะอะะะที่ “อาจารย์” มีต่อ K เพราะอะมะอะะะนั้นเองที่ทำให้อาจารย์แค้น K เมื่อรู้สึกว่าตัวเองถูก K ทอดทิ้ง เช่นเดียวกันในความรู้สึกสนใจในตัวอาจารย์ของ “ผม” ตัวละครเอกในเรื่องนั้น มีความปรารถนาที่จะเรียนรู้อะไรบางอย่างที่ไม่

ไซอะมะอะด้วย นี่เป็นสิ่งที่ดี และพูดได้ว่าสิ่งนี้เองแหละที่ทำให้ “อาจารย์” กล้าเปิดเผยความจริงที่ทรามใจของตนต่อ “ผม” ในตอนสุดท้ายได้ แต่ “อาจารย์” ไม่ยอมทนต่อความรู้สึกอะมะอะของตัวเองในเรื่อง เพราะรู้จักประสบการณ์ของตัวเองว่า ความรู้สึกอะมะอะนั้นจะเปลี่ยนเป็นความรู้สึกเคียดแค้นชิงชังได้อย่างง่ายดาย “อาจารย์” หวังเพียงว่า เมื่อเขาได้รู้ความจริงของอาจารย์แล้ว เขาจะได้หลุดพ้นจากอะมะอะ และไปสู่อำนาจของตัวตนใหม่

การที่อะมะอะมีอันตรายเช่นนี้ ก็เพราะความไม่มั่นคงแน่นอนของอะมะอะเอง ในขณะที่เดียวกันก็ขึ้นอยู่กับการที่คนสมัยนี้ดำรงชีวิตอยู่ใน “สมัยแห่งเสรีภาพ ความเป็นอิสระ อัตตา” ด้วย เรื่องนี้ผมจะพูดถึงในตอนสุดท้ายตอนนี้จะขอพูดถึงว่าทำไมเนื้อแท้ของความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้นคืออะมะอะ โดยอ้างอิงทฤษฎีเรื่องความรักร่วมเพศของฟรอยด์มาอธิบาย โดยทั่วไปแล้วจะคิดกันว่าความรักร่วมเพศในหมู่ผู้ชายนั้นเกิดจากกระบวนการต่อไปนี้ คือ เด็กผู้ชายที่ใกล้ชิดกับแม่เป็นพิเศษในวัยเด็ก เมื่อถึงวัยที่ควรจะมีเพื่อนต่างเพศก็จะไม่สามารถพรากจากอกแม่ได้ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตาม ผลก็คือกลายเป็นหนึ่งเดียวกับแม่ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือเขากลายเป็นแม่เสียเอง เกิดความรักในสิ่งที่คล้ายกับตัวเองหรือเพศเดียวกัน เพราะฉะนั้นรักร่วมเพศก็คือผลของความสนิทสนมที่มีต่อแม่ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือเป็นการแสดงความรู้สึกอะมะอะออกมานั่นเอง ข้อเท็จจริงที่สังเกตเห็นได้จากการรักษาคนไข้ก็คือ ในความเป็นจริงแล้ว ตามปกติพวกรักร่วมเพศจะแสดงความรู้สึกอะมะอะต่อกันโดยไม่ให้ผู้อื่นเห็นได้ง่าย ๆ สิ่งที่น่าสนใจในทฤษฎีของฟรอยด์ก็คือ เขาได้กล่าวว่า ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศเป็นสาเหตุที่ซ่อนเร้นอยู่ในอาการของโรคประสาทและโรคจิต ที่จริงแล้วความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศเป็นแนวคิดหลักที่สำคัญในทฤษฎีของฟรอยด์ อย่างไรก็ตามถ้าจะพิจารณาเพียงเรื่องความรักในเชิงรักร่วมเพศอย่างเดียวก็ออกจะกว้างเกินไป และนำมาใช้เป็นแนวคิดอย่างหนึ่งเลยทันทีไม่ได้ จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์อย่างละเอียดลออเพื่อค้นหาแก่นแท้ออกมาให้ได้ ซึ่งผมคิดว่าการที่ฟรอยด์ไม่สามารถจะทำสิ่งนี้

ได้ อย่างหนึ่งก็เพราะเขาไม่รู้จักความคิดเกี่ยวกับอะมะเอะซึ่งมีประโยชน์นั่นเอง
ทฤษฎีของฟรอยด์ที่กล่าวว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้นมีบทบาท
สำคัญในอาการของโรคประสาทและโรคจิต กับความคิดของ หน้าที่ซูเมะ
ไซเซกิ ที่แสดงให้เห็นในเรื่อง “โคะโกะโระ” นั้นเป็นสิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน
เพราะไซเซกิได้ตีความว่าสิ่งที่เรียกว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้นไม่
สามารถรักษาความเหงาพื้นฐานของมนุษย์ได้ มีแต่จะทำให้มนุษย์เกิดความ
ทุกข์เท่านั้น ทั้งในกรณีของฟรอยด์และไซเซกิ ถ้าจะใช้คำว่าอะมะเอะแทน
ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศแล้ว ก็จะสามารถสรุปความคิดของเขาทั้งสองได้
ดังนี้ อาการท้อแท้หมดหวังหรือความขัดแย้งที่เกิดจากอะมะเอะจะก่อให้เกิด
ความพิการทางด้านจิตใจนานาประการ ถึงแม้อะมะเอะจะได้รับการสนองตอบ
จนเป็นที่พอใจในรูปแบบของความรักระหว่างหนุ่มสาว ความรักระหว่างเพื่อน
ความรักระหว่างครูกับศิษย์ก็ตาม ก็ยังไม่สามารถจะวางใจได้ ความพอใจนั้น
เป็นความรู้สึกเพียงชั่วคราวช่วยยามและคงจะเสื่อมสลายไปในที่สุดอย่างแน่นอน
ทั้งนี้ก็เพราะว่าใน “ยุคสมัยที่เต็มไปด้วยเสรีภาพ ความเป็นอิสระและอัตตา”
นั้น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับอะมะเอะเป็นเพียงสิ่งลวงตาเท่านั้น ผลก็คือ
ทั้งฟรอยด์และไซเซกิกล่าวว่าถ้าเราไม่ปรารถนาที่จะเจ็บปวดจากสิ่งลวงตานี้
เราจะต้องยอมรับว่าจะต้องทนต่อความจริงเกี่ยวกับตนเองและความเหงาจาก
การอยู่อย่างโดดเดี่ยว

คุยะมุ (Kuyamu) กับ คุยะฉิอิ (Kuyashii)

คุยะมุ กับ คุยะฉิอิ ต่างกันที่ว่า คุยะมุเป็นกริยา คุยะฉิอิเป็นคำคุณศัพท์
แต่มาจากรากศัพท์เดียวกัน จึงมีความหมายที่อิงกันอยู่ ความหมายของ
คุยะมุ คือ รู้สึกเสียใจ ดูเหมือนว่า คุยะมุ จะมาจากคำว่า “คูอิรุ” (kuiru)
เพราะฉะนั้นคำว่า คุยะมุ กับ คูอิรุ จึงมีความหมายคล้ายกันมาก แต่วิธีใช้จะ
ต่างกันเพียงเล็กน้อย วิธีใช้ที่แตกต่างกันนี้คือจุดที่เป็นปัญหา กล่าวคือ คูอิรุ
คือการเสียใจต่อความผิดของตนเอง คิดว่าถ้าไม่ทำเช่นนี้ก็คงจะดี แต่ คุยะมุ

เป็นการเสียใจที่ตัวเองมีความรู้สึกเสียใจติดค้างอยู่ในใจตลอดเวลา พุดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้าเป็นเพียง คุอิรุ ก็จะไม่รู้สึกไม่สบายใจ แต่ถ้ารู้สึกกังวลใจอยู่ตลอดเวลา ก็คือ คุยะมุ คุยะมุคือการเสียใจที่ตกอยู่ในสภาพที่ต้องเสียใจ โดยสรุปก็คือ คุยะมุ เป็นสภาพจิตใจที่สลับซับซ้อนเข้าใจยากยิ่งกว่า “คุอิรุ” การที่ภาษาญี่ปุ่น มีคำง่าย ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันคือ คุยะมุ มาแสดงถึงสภาพจิตใจที่ยุ่งยากซับซ้อนเช่นนี้เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก

เวลาที่คนญี่ปุ่นแสดงความอาลัยต่อการเสียชีวิตของใครจะพูดว่า “โอะกุยะมิ โมมิอะเงะมะซุ” (Okuyami mōshiagemasu : ขอแสดงความเสียใจด้วย) ต่อครอบครัวของผู้นั้น ซึ่งก็น่าจะเป็นคำพูดที่แสดงความเห็นใจต่อครอบครัวของผู้ตาย แต่ผมเองไม่เข้าใจอยู่นานว่าทำไมจึงใช้คำนี้ในการแสดงความเห็นใจ อาจจะเป็นเพราะผมไม่ได้มีประสบการณ์ในการสูญเสียญาติผู้ใกล้ชิดมานานก็ได้ อย่างไรก็ตามในที่สุดผมก็เข้าใจความหมายของคำแสดงความเสียใจนี้ได้ อย่างดีหลังจากมีประสบการณ์นั้น เพราะเมื่อต้องสูญเสียคนที่ใกล้ชิดสนิทสนมไป ผมก็อดที่จะเกิดความรู้สึกเสียใจอยู่ในใจไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าการที่มาคิดว่าเมื่อตอนนั้นทำอย่างนั้นก็ดีสิ ทำอย่างนี้ก็ดีสิ นั้นไม่สามารถจะทำให้อะไรต่อมิอะไรกลับคืนมาได้ แต่ก็ยังไม่สามารถจะหักห้ามใจมิให้เสียใจได้อยู่ระยะหนึ่ง ผมรู้สึกสำนึกผิดต่อผู้ตาย และรู้สึกเสียใจที่รู้สึกสำนึกผิดต่อผู้ตาย และรู้สึกเสียใจที่ตัวเองต้องรู้สึกสำนึกผิด หลังจากมีประสบการณ์ในเรื่องนี้ ผมจึงรู้สึกถึงความเห็นอกเห็นใจที่ลึกซึ้งของการพูดว่า “โอะกุยะมิ โมมิอะเงะมะซุ” ปกติครอบครัวของผู้ตายคงจะต้องคิดถึงผู้ตายที่เพิ่งจากไป และเกิดความเสียใจต่าง ๆ นานาอย่างแน่นนอน สำหรับผู้ที่มาเยี่ยมแสดงความเสียใจนั้น ถ้าเคยสนิทสนมกับผู้ตายสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็คงจะรู้สึกเสียใจบ้าง ถึงแม้จะไม่เท่ากับคนในครอบครัวก็ตาม เพราะฉะนั้นจึงคิดได้ว่า การพูดแสดงความเสียใจต่อครอบครัวของผู้ตายว่า “โอะกุยะมิ โมมิอะเงะมะซุ” นั้นเป็นการแสดงความเห็นใจอย่างลึกซึ้ง

เมื่อคนใกล้ชิดสนิทสนมต้องเสียชีวิตจากไป จะไม่เพียงแต่รู้สึกเศร้าใจ

ต่อการสูญเสียเท่านั้น แต่จะยังเกิดความรู้สึกเสียใจเกี่ยวกับผู้ตายอยู่บ่อยครั้ง ด้วยเหตุผลนี้เองที่ทำให้เกิดประเพณีไว้อาลัยให้ผู้ตายไม่ว่าจะในประเทศ ตะวันตกหรือตะวันออกมาตั้งแต่สมัยโบราณ ซึ่งน่าจะคิดได้ว่าไม่เพียงแต่จะเป็นมรณยาทแบบผิวเผินที่แสดงต่อผู้ตายเท่านั้น ยังเป็นการเยียวยารักษาจิตใจ ให้หายจากความเจ็บปวดในการสูญเสียคนใกล้ชิดที่รักไปอีกด้วย ความเจ็บปวดทางใจในการสูญเสียคนที่รักไปนั้น มีสาเหตุที่เห็นได้ชัดเจนเข้าใจง่าย แต่ก็มีบางครั้งที่เกิดความเจ็บปวดทางใจขึ้นมาโดยไม่มีสาเหตุชัดเจน ลักษณะอาการที่เป็นตัวอย่างได้ดีที่สุดก็คืออาการที่ถูกเรียกมาตลอดว่า เมลันโคลี (Melancholy) ปัจจุบันถูกเรียกเสียใหม่ว่า สภาพจิตใจของโรคอุทซุ⁷⁸ (Utsubyō : โรคเศร้ามืด) สำหรับกรณีนี้ยังหาสาเหตุที่แน่ชัดไม่ได้ แม้กระนั้นก็ตามผู้มีอาการเช่นนี้มักจะมีความรู้สึกเหมือนกับเสียใจที่ต้องสูญเสียอะไรไป หรือไม่ก็รู้สึกเสียใจกับอดีตที่ผ่านมา ดังนั้น ลักษณะอาการเช่นนี้จึงคล้ายกับอาการเจ็บปวดทางใจจากการที่คนรักจากไป การที่ฟรอยด์⁷⁹ ได้ใช้โครงสร้างของสภาพจิตใจเมลันโคลีมาทำให้อาการเสียใจที่สูญเสียญาติสนิทไปมองเห็นเด่นชัดขึ้นนั้น กล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่ถูกต้องตามเหตุผล นำแปลกที่ก่อนหน้านี้ฟรอยด์ไม่มีนักจิตวิเคราะห์คนใดที่คิดถึงเรื่องนี้เลย

สิ่งที่ผมสนใจตรงนี้ก็ คือ ความจริงที่ว่าฟรอยด์ไม่ได้สังเกตเห็นว่าสภาพจิตใจของคุยะมินั้นมีอยู่ทั้งในความรู้สึกเศร้าใจที่คนรักจากไปและในโรคอุทซุ จุดนี้ถ้าไม่อธิบายให้ละเอียดก็อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ ฟรอยด์ได้พูดถึงการรู้สึกดีคนเดียวตัวเองมากเกินไปซึ่งมองเห็นได้เด่นชัดในโรคอุทซุ จึงพูดได้ว่าได้พูดรวมไปถึงสภาพจิตใจของ คุยะมิ ด้วย ปัญหาก็คือเนื้อหาของความรู้สึกตำหนิตายตัวเองในกรณีนี้คืออะไร ดูเหมือนว่าฟรอยด์จะประสบความสำเร็จยากลำบากในการที่จะทำให้จุดนี้กระจ่างชัดขึ้น แต่ถ้าเพียงแต่เขารู้จักความคิดในเรื่อง คุยะมิ ในภาษาญี่ปุ่นแล้ว เขาก็คงจะแก้ปัญหานี้ได้อย่างง่ายดายแน่นอน เพราะลักษณะเด่นของความรู้สึกตำหนิตายตัวเองในโรคอุทซุ นั้นมีอยู่ในความรู้สึกคุยะมิ ไม่ใช่ความรู้สึก คุอิ (kui : ความเสียใจ

ภายหลัง) หนึ่ง เนื่องจากสภาพจิตใจของ คุยะมิ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ คุยะมิชะ (kuyashisa : คำนามของคุยะมิ) จุดนี้จึงสามารถชี้ให้เห็นได้อย่าง ดีถึงความรู้สึกก้าวร้าวที่ซ่อนเร้นอยู่ในโรคอู่ทซุ ซึ่งพรอยด์ได้ชี้ขึ้นมาให้เห็น ตามที่ผมพูดมาแล้วในตอนต้นของบทนี้ว่า “คุยะมิ” กับ “คุยะมิชะ” นั้นมาจาก รากศัพท์เดียวกัน และความหมายส่วนใหญ่ก็พูดได้ว่าเหมือนกัน แตกต่างกัน บ้างในด้านวิธีใช้ เปรียบเทียบกับ คุยะมิ ซึ่งเป็นลักษณะของการครุ่นคิดอยู่ ภายในใจ คุยะมิชิ ในข้อความที่ว่า “มะเกะเตะ คุยะมิชิ” (makete kuyashii : เจ็บใจที่แพ้) มีส่วนที่รู้สึกสำนึกต่อภายนอกอยู่ ยิ่งในกรณีของ คุยะมิชะ ด้วย แล้ว จะมีลักษณะพิเศษคือการโจมตีที่มุ่งสู่ภายนอกนั้นจะมุ่งสู่ภายในในเวลา เดียวกันด้วย และเมื่อ คุยะมิชะ มุ่งสู่ภายในใจก็จะเกิด คุยะมิ ขึ้นด้วย ใน กรณีของโรคอู่ทซุนั้นจะมีความรู้สึก คุยะมิ แม้อยู่เต็ม จนแทบจะไม่มี ความสำนึกของ คุยะมิชะ อยู่เลย พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือในระหว่างที่รู้สึก คุยะมิชิ อยู่ นั้น จะยังไม่เกิดอาการของโรคอู่ทซุ และก็คิดได้อีกว่า เมื่อจิตใจของบุคคล ใดถูกขับไล่ให้เข้าไปอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถรู้สึก คุยะมิชิ ได้ คุยะมิในแบบ โรคอู่ทซุก็จะเริ่มมีอาการเกิดขึ้น

ความรู้สึก “คุยะมิ” กับ “คุยะมิชะ” นั้นไม่เพียงแต่จะเกิดในกรณีเจ็บ ป่วยเท่านั้น ยังปรากฏให้เห็นในคนปกติด้วย เมื่อ คุยะมิ ครอบคลุมนจิตใจ ทั้งหมด ก็จะกลายเป็นอาการของโรคอู่ทซุ ดังนั้นจึงพูดได้เหมือนกันว่าสภาพ จิตใจของคน ๆ หนึ่งจะอยู่ในสภาพของโรคอู่ทซุหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับ คุยะมิ ที่มีอยู่ ถ้าจะอธิบายกระบวนการพัฒนาของ คุยะมิ ในลักษณะของแผนผังกัน แล้ว ก็คือ เริ่มต้นจะเกิดการไม่ได้รับอะมะอะขึ้นมาก่อน จึงพยายามที่จะ สลัดความกังวล แต่ก็ยังกังวลอยู่จึงเกิดความรู้สึก คุยะมิชิ ขึ้นมา เมื่อเกิด อาการคุยะมิแล้วไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรก็จะกลายเป็น คุยะมิ การอธิบายนี้เป็น ลักษณะแผนผังมากไป ต่อไปจะลองดูจากปฏิกิริยาในกรณีที่สูญเสียผู้ที่ใกล้ชิด สนิทสนมไป

คนที่ใช้ชีวิตอยู่ข้างหลังจะหวอนนึกถึงความสัมพันธ์กับผู้ตายเมื่อครั้งยังมี

ชีวิตอยู่ และจะรู้สึก คุยะมิ กับเรื่องโน้นเรื่องนี้ ความรู้สึกนี้จะเรียกว่าเป็น ความสำนึกบาปอย่างหนึ่งก็ได้ ถึงแม้จะรู้สึกเช่นนั้นก็ยังไม่สามารถทำให้สบาย ใจขึ้นได้ เพราะรู้สึกเสียใจกับการที่ตัวเองอดจะรู้สึกผิดในใจไม่ได้ ความรู้สึก นั้นดูเหมือนกับการติเตียนตัวเอง และแอบแฝงความรู้สึกอาฆาตแค้นผู้ตาย หรือไม่ก็อาฆาตแค้นโชคชะตา ความรู้สึกนั้นเป็นอะมะเอะชนิดหนึ่ง เนื่องจากมีความปรารถนาในใจที่ไม่อยากให้เกิดความรู้สึกผิดหรืออะไรเช่นนั้น ขึ้นมา แต่เพราะในความเป็นจริงเป็นเรื่องสุดวิสัยที่จะกำจัดความรู้สึกสำนึกผิด ออกไป จึงเรียกได้ว่าเป็นการแสดงออกเมื่อไม่ได้รับอะมะเอะ พุดง่าย ๆ ก็คือ เขาจะต้องมีประสบการณ์ความขัดแย้งในด้านความสัมพันธ์กับผู้ตายในขณะที่มีชีวิตอยู่ ในช่วงที่ผู้ตายมีชีวิตอยู่เขาไม่ได้รู้สึกวิตกกังวล แต่เมื่อถึงตอนตายใน ขณะนี้เขาไม่สามารถจะหัวใจให้ปลอดโปร่งได้ แม้จะรู้สึกเสียใจว่าถ้าทำสิ่ง หนึ่งสิ่งใดไว้ตั้งแต่ตอนผู้ตายยังมีชีวิตอยู่ก็คงจะดี แต่นั่นก็สายไปเสียแล้ว ผลก็คือเขาต้องตกอยู่ในห้วงแห่งความรู้สึก คุยะมิ

สุดท้ายนี้ ผมอยากจะพูดสั้น ๆ เกี่ยวกับการที่คนญี่ปุ่นมักจะตกอยู่ใน ความรู้สึกแบบ “คุยะมิ” และ “คุยะมิชะ” ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ก่อตัวมาจาก อะมะเอะอย่างง่ายดายไว้สักเล็กน้อย ในความเป็นจริงแล้ว จิตวิทยาแบบ ฮังงัน (Hangan) ซึ่งเห็นเด่นชัดในคนญี่ปุ่น มีความเกี่ยวข้องกับสภาวะจิตใจแบบนี้ อย่างใกล้ชิด ซะโต ทะตะโอะ⁷⁴ (Satō Tadao) ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับจิตวิทยา นี้ไว้อย่างทะลุปรุโปร่ง เขาได้กล่าวไว้ว่า การที่คนญี่ปุ่นมีความรู้สึกผูกพันกับ พวกวีรบุรุษผู้พ่ายแพ้ เช่น โยะมิทซุเนะ (Yoshitsune)⁷⁹ คุซุโนะกิ มะซะมิเงะ (Kusunoki Masashige)⁸⁰ ซามูไร 47 คน⁸¹ ซะอิโง ทะกะโมะริ (Saigō Takamori)⁸² นั้น คือการแสดงให้เห็นถึง มอรัลแมโซคิสม (Moral Masochism)⁸³ การตีความเช่นนี้ถูกต้องทีเดียว ถ้าจะพูดด้วยภาษารวมดาให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ เพราะ คุยะมิชะ นั่นเอง คนญี่ปุ่นมักจะมีความรู้สึก คุยะมิอิ และแปลกที่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกนี้ด้วย อีกทั้งไม่คิดว่าตัวความรู้สึก คุยะมิอิ เองนั้นเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เขาทำตัวให้เหมือนกับบุคคลในประวัติ-

ศาสตร์เหล่านั้น ซึ่งเคยมีประสบการณ์ในการมีความรู้สึก คυσηมิชะ อย่างเต็ม
เปี่ยม และจากการยกย่องบุคคลเหล่านั้นก็เท่ากับเป็นการชำระล้าง⁶⁴ คυσηมิชะ
ของตัวเองไปด้วย

แนวโน้มเช่นนี้ไม่ใช่มีเฉพาะกับบุคคลในประวัติศาสตร์เท่านั้น แม้กับ
บุคคลในสมัยปัจจุบันก็ดูเหมือนว่าจะมีแนวโน้มเช่นนี้อยู่ด้วย ตัวอย่างก็คือ
เรื่องที่เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ คือ ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจที่
มองเห็นได้ราง ๆ ต่อพวกเซ็งเกียวโต (องค์กรนักศึกษาฝ่ายซ้าย) การมีกลุ่ม
สนับสนุนที่เรียกว่า มิโนโจ ซัมปะ (Shinjō Sampa) อยู่อย่างกว้างขวางนับ
เป็นหลักฐานสนับสนุนได้อย่างดี ที่ผู้คนเกิดความเห็นอกเห็นใจพวกเซ็งเกียว
โตขึ้น ก็อาจจะเป็นเพราะข้อเรียกร้องทางการเมืองของพวกเขานั้นเป็นสิ่งที่คน
ทั่วไปเห็นด้วย แต่เหตุผลเพียงเท่านั้นก็ยังไม่เพียงพอ นั่นก็เพราะว่าแม้คน
ทั่วไปที่เป็นมิตรกับฝ่ายเซ็งเกียวโต ก็ยังไม่ถึงกับเห็นด้วยกับการกระทำรุนแรง
นั้น เพียงแต่พวกเขาเห็นว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ คนทั่วไป
จะรู้สึกเห็นใจเซ็งเกียวโตต่อเมื่อถูกหน่วยปราบปรามจลาจลจับกุม เพราะการใช้
กำลังรุนแรงเห็นได้ชัดเจนกว่า การที่คนทั่วไปรู้สึกเห็นใจฝ่ายเซ็งเกียวโต ก็
เพราะความจริงที่ว่าหน่วยปราบปรามจลาจลเป็นฝ่ายแข็งแกร่ง ในขณะที่เซ็งเกียวโต
อ่อนแอกว่า กล่าวคือในกรณีนี้คนจำนวนมากได้ทำตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ
ความรู้สึก คυσηมิชะ ซึ่งคาดว่าพวกนักศึกษาในเซ็งเกียวโตจะรู้สึกโดยไม่รู้ตัว
ผลก็คือแม้พวกเขาจะวิพากษ์วิจารณ์ฝ่ายนักศึกษาโดยใช้เหตุผลก็ตาม แต่ใน
ด้านความรู้สึกก็ยังสนับสนุนอยู่ น่าจะคิดได้ว่าในจุดที่ว่าคนญี่ปุ่นให้ความสำคัญ
ต่อความรู้สึก คυσηมิชะ เป็นสิ่งที่แตกต่างกับคนตะวันตกเป็นอย่างมากที่
เดียว แน่نونคนตะวันตกก็มีความคิดแค้นอยู่ด้วยเช่นกัน ในขณะที่ความ
คิดแค้นของคนตะวันตกนั้นมีความเกี่ยวข้องกับคามยุติธรรม แต่ความรู้สึก
คυσηมิชะ ของคนญี่ปุ่นไม่เกี่ยวข้องกับคามยุติธรรมเสมอไป ก่อนข้างจะไป
เกี่ยวกับอะมะเอะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นมากกว่า อาจจะพูดได้ว่าสภาพจิต
ใจแบบเรซเซนต์ทิเมนต์ (ressentiment)⁶⁵ ซึ่งกลายเป็นปัญหาในประเทศ

ตะวันตกในระยะหลัง ๆ นี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับคฺยະมิชะ แต่ในจุดที่ว่า เรชเซนทิเมนท์ในประเทศทางตะวันตกนั้นถูกมองว่าเป็นความรู้สึกที่ไม่อยาก จะพูดบอกใครนั้น เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับในญี่ปุ่นที่ให้ความสำคัญกับ คฺยະมิชะ นิทเชกกล่าวว่า เบื้องหลังของศีลธรรมในศาสนาคริสต์มีเรชเซนทิเมนท์ของนิสัย แห่งความเป็นทาสอยู่ด้วย หรือแม้แต่ก่อนหน้า นิทเช และ คีร์เคออร์ต์⁷⁵ (Kierkegaard)⁸⁶ ซึ่งมีความคิดเห็นทางศาสนาคริสต์โดยพื้นฐานแตกต่าง ออกไป ก็ได้กล่าวเตือนถึงความเสียหายที่จะเกิดจากเรชเซนทิเมนท์ในความ หมายถึงเดียวกันกับนิทเช เมื่อถึงสมัยใหม่ แมกซ์ เชเลอร์⁷⁶ (Max Scheler)⁸⁷ ได้พูดถึงเรชเซนทิเมนท์ไว้อย่างละเอียด ซึ่งไม่แตกต่างไปจากการประเมินค่า ในทางปฏิเสธ สิ่งที่น่าสนใจมากก็คือ ในโลกตะวันตกและตะวันออกมีการ ประเมินค่าความรู้สึกอย่างเดียวกันแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เหตุผลก็คงจะเป็น เพราะการมีและไม่มียะมะเอะนั้นเองกระมัง

ในญี่ปุ่นนั้นความรู้สึก คฺยະมิชะ โดยตัวของมันเองไม่ใช่สิ่งที่น่ารื่นรมย์ และมักจะนำไปสู่อาการป่วยทางจิตโดยตรง แม้กระนั้นการที่ความรู้สึกนี้ได้รับความ สำคัญก็คงจะเป็นเพราะญี่ปุ่นมีท่าทีที่ยอมรับอะมะเอะ ซึ่งเป็นพื้นฐาน ของความรู้สึกนี้กระมัง ในทางตรงข้ามคนตะวันตกตำหนิเรชเซนทิเมนท์ แต่ ก็ไม่ได้หมายความว่าทำให้เรชเซนทิเมนท์หายไป สิ่งที่เป็นหลักฐานพิสูจน์ ได้อย่างดีก็คือ การที่นิทเชซึ่งออกมาโจมตีเรชเซนทิเมนท์ซึ่งซ่อนอยู่ในตัวของ พวกคริสต์ศาสนิกชนอย่างกว้างขวาง ก็มีความรู้สึกเรชเซนทิเมนท์อยู่ด้วย แต่สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดที่นี้ก็คือความจริงที่ว่าคนตะวันตกสมัยใหม่กำลังค่อย ๆ เข้าไปใกล้สภาพจิตใจแบบอะมะเอะ โดยผ่านสภาพจิตใจแบบเรชเซนทิเมนท์ที่ ละน้อย

ความรู้สึกเสียหาย

คำว่า ฮิงะอิ (higai : ความเสียหาย) ซึ่งมักจะใช้กันบ่อย ๆ ในปัจจุบัน เช่นในคำว่า ฮิงะอิชะ (higaisha : ผู้เสียหาย) ฮิงะอิชะอิชิ (higaishaisiki :

ความรู้สึกว่าเป็นผู้เสียหาย) ฮิงะอิโมโซ (higaimōsō : การคิดไปเองว่าเป็นผู้เสียหาย) ฮิงะอิเตะกิ (higaiteki : ในเชิงเสียหาย) นั้นเข้าใจกันว่าเป็นคำที่คิดขึ้นมาในต้นสมัยเมจิ เป็นคำในภาษากฎหมาย ที่ใช้คู่กันคือ คะงะอิฉะ (kagaisha : ผู้ก่อความเสียหาย) และฮิงะอิฉะ (higaisha : ผู้เสียหาย) ข้อพิสูจนก็คือไม่พบว่ามีการใช้คำนี้ในเอกสารหรือหนังสือก่อนสมัยเมจิ อีกทั้งไม่ใช่คำที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยโบราณของจีน ที่น่าสนใจก็คือภาษาเยอรมันที่แปลมาเป็นคำว่า ฮิงะอิโมโซ คือคำว่า Beeinträchtigungswahn นั้น ตามตัวอักษรแล้วไม่มีความหมายของ ฮิงะอิ อยู่เลย คำนี้ถ้าแปลตรงตัวจะมีความหมายว่า ผิงะอิโมโซ (shingaimōsō : การคิดว่าตัวเองทำให้คนอื่นเสียหาย) แต่เพราะว่าความหมายที่แท้จริงคือ ผิงะอิชะระเตะตะ (shingaisareta : ถูกรุกราน, ถูกรุกราน) ฉะนั้นการที่แปลว่า “ฮิงะอิโมโซ” นั้นถูกต้องกว่าภาษาเยอรมันมาก คำคุณศัพท์ ฮิงะอิเตะกิ นั้นเอนเอียงไปทางคำว่า ฮิงะอิโมโซ จึงน่าจะเป็นคำที่จิตแพทย์เริ่มใช้ในตอนแรก ปัจจุบันใช้กันค่อนข้างกว้างขวาง ในทำนองที่ว่า “อะรุ โคะโตะ ะระระ โอะ ฮิงะอิเตะกินิ อุกะโตะรุ” (Aru kotogara o higaitekini uketoru : คิดว่าตัวเองได้รับความเสียหาย) จึงชวนให้คิดว่าวิธีพูดที่มีความหมายลึกซึ้งสะดวงในการแสดงออกถึงจิตวิทยาของความเสียหายนั้น นอกจากในภาษาญี่ปุ่นแล้วไม่ค่อยเห็นในภาษาอื่น ๆ อย่างเช่นข้อความว่า “อะรุ โคะโตะะระระ โอะ ฮิงะอิเตะกินิ อุกะโตะรุ” ถ้าจะแปลเป็นภาษาอังกฤษก็ต้องพูดว่า “To take something injuriously” ซึ่งไม่ใช่ภาษาอังกฤษที่ตินัก

กล่าวโดยสรุปก็คือ แม้คำว่า ฮิงะอิ จะเป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ก็ตาม แต่ก็ได้กลายเป็นคำที่ขาดไม่ได้ในภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เรื่องนี้คงไม่เกี่ยวกับการที่ภาษาญี่ปุ่นมีวิธีพูดที่แสดงข้อเท็จจริงของฮิงะอิที่ชัดเจนมากมาย ตัวอย่างอันหนึ่งก็คือการใช้รูปถูกกระทำ (ukemi) ในภาษาญี่ปุ่นที่ คินดะอิชิ ฮะรุอิโกะ” (Kindaichi Haruhiko) ได้ยกขึ้นมาพูดถึง ในภาษาญี่ปุ่นนั้นปกติจะไม่พูดว่า “ตะอิคุ นิ ยตเตะ อิเอะ ะ ทะเตะระเตะตะ” (Daiku ni yotte ie ga taterareta : บ้านถูกสร้างขึ้นโดยช่างไม้) เหมือนกับภาษาอังกฤษ

แต่จะพูดว่า “อะโอะบิบะ นิ อีเอะ โอะ ทะอะระระอะอะ มิมัดตะ” (Asobiba ni ie o taterarete shimatta : บ้านถูกสร้างขึ้นในสนามเด็กเล่นเสียแล้ว) ซึ่งเป็นวิธีใช้รูปถูกกระทำที่ไม่มีในภาษาอังกฤษ ประโยคนี้จะสามารถแสดงให้เห็นความรู้สึกของเด็กที่ถูกแย่งสนามเด็กเล่นไปจากผลของการที่บ้านถูกสร้างขึ้นมา ประโยคที่ว่า “เคียว วะ อะเมะ นิ ฟุระอะตะ” (Kyō wa ame ni furareta : วันนี้โดนฝน) ก็เช่นเดียวกัน การใช้รูปถูกกระทำเมื่อได้รับความเสียหายเช่นนี้เป็นลักษณะพิเศษในภาษาญี่ปุ่น และวิธีการพูดที่แสดงถึงการให้และรับผลประโยชน์ ซึ่งได้แก่ มิเตะะ คุระรุ (shite kureru) มิเตะะ โมะระอุ (shite morau) มิเตะะ ยะรุ (shite yaru) มิเตะะ อะเงะรุ (shite ageru) ซึ่งเป็นเรื่องที่คู่กันกับเรื่องความเสียหาย ก็เป็นสิ่งที่น่าสังเกตในภาษาญี่ปุ่น จึงจะเห็นได้ว่า ความรู้สึกที่ได้รับผลประโยชน์หรือความรู้สึกว่าได้รับความเสียหายนั้นมีอยู่อย่างชัดเจน

ในภาษาญี่ปุ่นยังมีวิธีพูดอื่น ๆ ที่แสดงถึงความรู้สึกที่ได้รับ ความเสียหายได้อย่างสะดวก คือคำว่า “จะมะ อะระรุ” (jama sareru : ถูกบรวก, ถูกขัดขวาง) “จะมะ ะ ฮะอิรุ” (jama ga hairu : มีอะไรเข้ามาบรวกหรือขัดขวางขณะที่กำลังทำอะไรสิ่งหนึ่ง) “จะมะ” นั้นเดิมเป็นคำที่ใช้ในศาสนาพุทธ หมายถึงพวกมารที่มาขัดขวางการฝึกปฏิบัติธรรม และได้กลายมาเป็นคำที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่แสดงถึงการทำลายความสงบในจิตใจทั้งหมด อนึ่ง คำว่า “จะมะ” นั้นไม่เพียงแต่หมายถึงสภาพจิตใจในทางเสียหายเท่านั้น ถ้าเพียงแต่เปลี่ยนกริยาที่ตามหลังมาเช่น เป็น “จะมะ ซุรุ” (jama suru : บรวก, ขัดขวาง) “จะมะ นิ นะรุ” (jama ni naru : เป็นตัวบรวกหรือขัดขวางการกระทำใด ๆ ของผู้อื่น) “จะมะ นิ ซุรุ (jama ni suru : ปฏิบัติการบรวกหรือขัดขวางการกระทำใด ๆ ของผู้อื่น) ก็สามารถแสดงถึงสภาพจิตใจที่ไม่สงบได้หลากหลายชนิด ผมมีความสนใจในจุดนี้ และได้เขียนบทความขึ้นมาเรื่องหนึ่ง⁷⁸ ในบทความนั้นผมได้พูดถึงความเกี่ยวโยงระหว่างความสำนึกในเรื่อง “จะมะ” และสภาพจิตใจแบบอะมะอะะไวด์ังนี้คือ “เมื่อพูดถึงอะมะอะะก็จะหมายถึงอะมะอะะแบบดั้งเดิม คืออะมะอะะของเด็กทารก ในกรณีของ

อะมะอะแบบนี้จะยึดเอาผู้ที่เป็นเป้าหมายของอะมะอะคือแม่ไว้เพียงคนเดียว และจะเกิดความอิจฉาอย่างรุนแรงเมื่อแม่ให้ความสนใจต่อผู้อื่น กล่าวคือคน ๆ นั้นจะถูกมองว่าเป็นตัว จะมะ (รบกวน) ในสายตาของเด็กทารก และพยายามที่จะกำจัดตัว จะมะ นั้นออกไป การที่ “จะมะ” ถูกนำมาคิดมากในกรณีของอะมะอะเช่นนี้ ก็เพราะแต่เดิมที่การที่อะมะอะจะถูกทำให้พอใจหรือไม่ขึ้นอยู่กับอีกฝ่ายหนึ่ง และเกี่ยวข้องกับคนที่ผู้แสดงความต้องการอะมะอะมีท่าทีพึงพาอีกฝ่ายหนึ่งในลักษณะของผู้รับ เนื่องจากอีกฝ่ายหนึ่งที่ต้องเป็นผู้ให้ อะมะอะไม่ได้ทำตามที่ตัวเองต้องการ เพียงแค่นั้นผู้แสดงความต้องการอะมะอะก็จะหวั่นไหวและสะเทือนใจอย่างง่ายดาย

สำนึกในเรื่อง “จะมะ” (สิ่งที่เป็นตัวรบกวน, การรบกวน) หรือสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายนี้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสภาพจิตใจแห่งอะมะอะ และยังเมื่อสังคมญี่ปุ่นถูกรอบงำด้วยอะมะอะแล้ว คงจะพูดได้ว่าผู้คนจะยังมีความรู้สึกในเรื่อง “จะมะ” อย่างรุนแรง ตัวอย่างเช่นคำว่า “ซุเนะรุ” (งอน) อิงะมุ (ระแวง) มือคิต) ซึ่งได้อธิบายมาแล้วก็มีสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายรวมอยู่ด้วย อนึ่งนอกจากกรณีของ “จะมะชะระะรุ” “จะมะ ะ สะอิรุ” ซึ่งแสดงถึงสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายอย่างชัดเจนแล้ว เมื่อใช้คำว่า “จะมะ” ก็พูดได้ว่าจะสะท้อนให้เห็นสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายอย่างชัดเจน อย่างเช่นสภาพจิตใจในเชิงก่อความเสียหายคือ “จะมะ ซุรุ” ก็คือด้านตรงข้ามของสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหาย คือ “จะมะ ชะระะรุ” ซึ่งถ้าไม่ทำความเข้าใจกับกรณีหลังเสียก่อน ก็จะไม่สามารถรู้สึกได้ สภาพจิตใจของ “จะมะ นิ ซุรุ” เป็นสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อย และน่าจะตรงกับสภาพจิตใจแบบ “โทะระวะระะ” ที่ได้กล่าวมาแล้ว และยังถ้าตัวเองมีสภาพจิตใจของ “จะมะ นิ นะรุ” แล้วละก็ สภาพจิตใจของ “จะมะ ชะระะรุ” ก็จะพักตัวอยู่ข้างใน จึงไม่สามารถจะกำจัดเอา “จะมะ” ออกไปได้ ในที่สุดก็จะเกิดความรู้สึกว่าตัวเองเป็นตัวก่อการ (จะมะ) เสียเอง

จะเห็นได้ว่า ความรู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้เสียหายนั้นเป็นสิ่งธรรมดาที่ฝังรากอยู่ในจิตใจของคนญี่ปุ่น และสิ่งที่ผมสนใจมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือการเกิดคำผสมที่เรียกว่า "อิงะอิอะอิมิกิ" (ความสำนึกของผู้เสียหาย) ความสำนึกนี้จะไม่หยุดอยู่เพียงแค่ความเจ็บช้ำขมขื่นกับความรู้สึกว่าได้รับความเสียหายชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้น แต่เป็นการสำนึกว่าฐานะทางสังคมของตนเสียหาย จึงทำให้เกิดคำประสมเช่นนี้ขึ้นมา มะรุยะมะ มะชะโอะ ได้ชี้ให้เห็นว่าแม้แต่ผู้นำในวงการต่าง ๆ ของญี่ปุ่นก็รู้สึกขมขื่นกับความรู้สึกว่าได้รับความเสียหาย⁹ เขาได้กล่าวไว้ว่าสิ่งนี้เชื่อมโยงกับความจริงที่ว่าสังคมญี่ปุ่นพัฒนาขึ้นในลักษณะปิดตัวเองในขอบเขตจำกัด อย่างไรก็ตามโดยพื้นฐานแล้ว เรื่องนี้ก็น่าจะคิดว่าสภาพจิตใจในเชิงได้รับความเสียหายที่ซ่อนอยู่ในคนญี่ปุ่นนั้นเกิดจากความรู้สึกอะมะเอะที่ซ่อนอยู่ในตัวคนญี่ปุ่นนั่นเอง ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นกรณีของธรรมดาทั่วไป ซึ่งสามารถเข้าใจได้ถ้าพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลของคนญี่ปุ่นซึ่งมีลักษณะพิเศษ แต่บางครั้งก็จะมีความรู้สึกในความเป็นผู้เสียหายเด่นชัด แม้จะพิจารณาจากสภาพรอบตัวแล้วก็ไม่สามารถจะเข้าใจกระจ่างได้ อากาฮาระเรียกทางภาษาแพทย์ว่า อิงะอิโมโซ คนที่มีความรู้สึกของอิงะอิโมโซ นี้จะมีความรู้สึกที่ตัวเองได้รับความเสียหาย ส่วนที่แตกต่างจากกรณีของคนปกติก็คือ คนปกตินั้นถึงแม้จะเรียกว่าเป็นความรู้สึกเสียหาย แต่เขาจะไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ยังคงรู้สึกสมมาตรสมานกับกลุ่มที่ตนสังกัดอยู่ ส่วนกรณีของอิงะอิโมโซ นั้นจะรู้สึกว่าอยู่ในสังคมอย่างโดดเดี่ยวเลยทีเดียว

อนึ่ง สภาพจิตใจของผู้ที่มีความรู้สึก อิงะอิโมโซ ซึ่งมีลักษณะของอาการป่วย ถ้าดูจากภายนอกแล้วเข้าใจยาก แต่โดยพื้นฐานแล้วน่าจะเข้าใจได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางอาการป่วยของสภาพจิตใจแบบอะมะเอะ หลักฐานที่แน่ชัดยิ่งกว่าอื่นใดก็คือ เขาจะเป็นพวกที่มีชีวิตสังคมโดดเดี่ยว และมักจะโดดเดี่ยวในชีวิตครอบครัวด้วย และคนเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่เติบโตขึ้นมาโดยไม่มีประสบการณ์ในการแสดงอะมะเอะต่อผู้อื่น สาเหตุใหญ่ก็น่าจะเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เติบโตขึ้นมา อย่างไรก็ตามก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่

ถูกหล่อหลอมมาจากความอ่อนไหวที่มีมากเกินไปตั้งแต่กำเนิด พวกเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ท่ามกลางความกดดันที่มองไม่เห็น แม้จะถึงเวลาที่จะต้องรู้สึกตัวแล้ว ก็ยังไม่สามารถจะรู้สึกตัวได้ พวกนี้จะรู้สึกแต่เพียงว่า “ถูกรบกวน” “ถูกขโมยความคิด” “ถูกรบกวนทางความคิด” “ถูกเซ็ดเหมือนหุ่น” และไม่สามารถจะรู้สึกสำนึกได้ว่า “ตัวเองคือตัวเอง” เวลาที่เห็นอาการเช่นนั้นเรามักจะตัดสินว่าเป็นโรค สกิสโซฟรียีนี (schizophrenia) เมื่อเปรียบเทียบกับคนวัยอื่น ๆ แล้ว คนที่เริ่มมีอาการของโรคนี้นี้มักจะเป็นคนหนุ่มสาวเสียเป็นส่วนใหญ่ ในกรณีที่เริ่มมีอาการของโรคนี้นี้เมื่อเป็นผู้ใหญ่เข้าสู่สังคม และพบกับวิกฤตการณ์อันตราย อาการของ ฮิงะอิโมโซ จะก่อรูปร่างขึ้นมาอย่างชัดเจน อย่างเช่นคนจำพวกที่เห็นเพื่อนบ้านซุบซิบคุ้ยกันก็จะคิดว่ากำลังนินทาว่าร้ายตัวเอง ยิ่งกว่านั้นโรค ฮิงะอิโมโซ นี้ มักจะมีโรค โคดะอิโมโซ (kodaimōsō : อาการหลงผิดคิดว่าตัวเองเป็นผู้ยิ่งใหญ่) อยู่เบื้องหลัง อย่างเช่นคนประเภทที่คิดว่าตัวเองถูกกลั่นแกล้งเพราะเป็นบุคคลพิเศษ อาการหวาดระแวง ความหลงตัวเองนี้ไม่เพียงแต่จะถูกวินิจฉัยว่าเป็นโรคสกิสโซฟรียีนีเท่านั้น ยังปรากฏในโรคอื่น ๆ ด้วย เรื่องนี้ออกจะเป็นเรื่องเฉพาะทางมากเกินไป จึงจะไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้

สิ่งที่อยากจะพูดเพิ่มเติมไว้ในที่นี้ก็คือ คนที่มีอาการหวาดระแวง หลงตัวเอง ในช่วงหลังจากที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วนั้น มีจำนวนมากที่มีลักษณะนิสัยแบบ ฉูเน็น (shūnen : ยึดมั่น ถือมั่น) คำว่า ฉูเน็น^{๐๐} นั้นเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้ง ถ้าพูดว่า ฉูเน็นบุกะอิ (shūnen bukai : ยึดมั่นถือมั่นรุนแรง) ก็มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า คุยะฉิอิ ที่ได้กล่าวมาแล้ว เพียงแต่ในกรณีของ ฉูเน็นบุกะอิ นั้นจะมีความหมายกว้างกว่า คือมีความหมายรวมถึงความประสงค์ที่จะแก้แค้นอยู่ด้วย หนึ่งถ้าการแก้แค้นนี้ไม่ได้เกิดจากการอาฆาตพยาบาทเป็นส่วนตัว หากแต่ต้องการได้ชัยชนะในการแข่งขันอะไรสักอย่างที่ตั้งคมยอมรับ จะเรียกว่า “ฉูเน็น โนะ ฮิโตะ” (shūnen no hito : คนที่มีความตั้งใจมั่นคง) และมักจะได้รับการชมเชย เนื่องจากพวกที่มีอาการเช่นนั้น

จะไม่ยอมแพ้ความลำบากยุ่งยากทั้งปวง และจะทำจนบรรลุวัตถุประสงค์จึงได้
รับการยกย่อง ส่วนคนที่มีลักษณะแบบ ฉุนเห็น ซึ่งเกิดอาการหวาดระแวง
และหลงตัวเองได้ง่าย จะเป็นคนประเภทที่ไม่สามารถจะทำให้จุดประสงค์ที่ยึด
ถืออยู่เป็นความจริงขึ้นมาได้ และแสวงหาภาพลวงแห่งความสำเร็จ และภาพ
ลวงแห่งอำนาจที่จะสามารถบันดาลทุกอย่างเท่านั้น ถ้าพูดว่าพวกเขาไม่เคยมี
โอกาสแสดงอะมะเอะเลยในวัยเด็กก็จะเป็นเรื่องโกหก แต่ในความหมายที่แท้
จริงก็คือพวกเขาไม่เคยได้รับอะมะเอะ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คืออะมะเอะแทบจะ
ไม่ได้แสดงบทบาทในฐานะตัวกลางที่จะทำให้เขามีประสบการณ์ในเรื่องความ
เห็นอกเห็นใจกับผู้อื่น ดังนั้นการติดตามอะมะเอะของพวกเขาจึงเป็นไปใน
ลักษณะที่เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางมากกว่า และพยายามที่จะแสวงหาความ
พอใจโดยทำตัวเองให้เป็นหนึ่งเดียวกับตัวเป้าหมายที่กำหนดเอาไว้แล้ว ดังนั้น
ในตัวพวกเขาจึงมีการพัฒนาแนวโน้มที่จะไปยึดติดอยู่กับอะไรสักอย่างหนึ่ง
หากถามพวกเขาว่าทำไมจึงยึดติดถึงเพียงนั้น ก็ไม่สามารถจะตอบได้อย่าง
ชัดเจน เพราะแม้ตัวพวกเขาเองก็ยังไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ มนุษย์แบบนี้เมื่อ
รู้สึกว่าได้พบความล้มเหลวที่แก้ไขไม่ได้ในช่วงชีวิต เขาอาจจะเข้าใจความ
ล้มเหลวในทางทฤษฎี แต่จะยอมรับไม่ได้ ดังนั้นจึงเกิดอาการหวาดระแวง
หลงตัวเอง และเก็บตัวเองอยู่ในเปลือกมากยิ่งขึ้น

การไม่มีตัวของตัวเอง

วิธีพูดว่า “จิบุณ ะ อะรุ” (jibun ga aru : มีตัวของตัวเอง) “จิบุณ ะ
นะอิ” (jibun ga nai : ไม่มีตัวของตัวเอง) เป็นวิธีพูดที่มีลักษณะเฉพาะตัวใน
ภาษาญี่ปุ่น คำว่า จิบุณ ซึ่งแปลว่าตัวของตัวเองนี้มักจะใช้ในลักษณะของ
สรรพนามบุรุษที่ 1 เช่น “วะตะชิ” (watashi) “โบทุ” (boku) “โอเระ” (ore)
แต่จะต่างกับสรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ว่าจะแสดงความนัยของความสำนึกในตัว
เองในลักษณะของการคิดทบทวน ซึ่งจะใกล้เคียงกับ reflexive pronoun ใน
ภาษาอังกฤษ ดังนั้นในกรณีของ “จิบุณ ะ อะรุ” หรือ “จิบุณ ะ นะอิ” นั้น

ที่แท้จริงแล้วจะมีสรรพนามอีกอย่างหนึ่งซ่อนอยู่เบื้องหลัง ถ้าจะพูดให้ชัดเจน ก็คือคงจะเหมือนกับการพูดว่า “วะตะมิ วะ จิบุน ะ อะรุ” (Watashi wa jibun ga aru : ฉันมีตัวของตัวเอง) “วะตะมิ วะ จิบุน ะ นะอิ” (Watashi wa jibun ga nai : ฉันไม่มีตัวของตัวเอง) หรือ “คะระะ วะ จิบุน โตะ ออิ โมะโนะ โอะมดเตะะอินะอิ” (Kare wa jibun to iu mono o motte inai : เขาไม่มีสิ่งที่เรียกว่าตัวของตัวเอง) ในจุดที่ว่า “จิบุน ะ อะรุ” หรือ “จิบุน ะ นะอิ” จะมีความหมายอย่างไรนั้น ถ้าจะเอาตามความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นคือความสำนึกของตัวเองในลักษณะเป็นการคิดทบทวน ก็จะเป็นการชี้ให้เห็นว่ามีความสำนึกเช่นนี้อยู่หรือไม่ แต่ปัญหาก็คือทำไมในภาษาญี่ปุ่นจึงจ้องใจที่จะแสดงความมีหรือไม่มีเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุดในภาษาทางตะวันตกก็ไม่มีวิธีพูดแบบนี้ในชีวิตประจำวัน ในภาษาตะวันตกนั้น เมื่อใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 ก็หมายความว่าตัวเองมีความรู้สึกสำนึกอยู่ เมื่อสำนึกถึงตัวเองก็เท่ากับมีตัวของตัวเอง (จิบุน ะ อะรุ) เพราะฉะนั้นโดยทั่วไปแล้วในทางทฤษฎีน่าจะคิดได้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะไม่มีตัวของตัวเอง (จิบุน ะ นะอิ)

ในจุดนี้จะมีปัญหาอยู่เล็กน้อย เพราะเมื่อนำสรรพนามบุรุษที่ 1 มาใช้ก็ไม่ได้จำกัดว่ามีความสำนึกถึงตัวเองอย่างชัดเจนเสมอไป อย่างเช่นในกรณีของเด็กที่เพิ่งเริ่มหัดพูด แน่แน่นอนเขาอาจจะใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 แล้วก็จริง แต่ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้ว่าเขาจะนึกถึงตัวเอง และยิ่งกว่านั้นที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ก็คือ ก่อนที่จะใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 เขาจะใช้ชื่อตัวเองซึ่งเป็นบุรุษที่ 3 แทนสรรพนามบุรุษที่ 1 ในญี่ปุ่นจะใช้จนถึงอายุค่อนข้างมาก ในกรณีเช่นนี้เราก็คงจะพูดอย่างที่ คานท์ (Kant)⁸⁸ พูดเอาไว้ว่า “เมื่อคนยังไม่สามารถพูดถึงตัวเองได้ ทุกภาษาได้คิดพิจารณาเรื่องตัวเองเมื่อใช้บุรุษที่ 1”⁸⁹ อย่างไรก็ตามนี่เป็นเพียงความเป็นไปได้เท่านั้น ในความเป็นจริงแล้วการคิดถึงตัวเองในลักษณะของการคิดทบทวนนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเร็วมาก จากเรื่องนี้สามารถจะนำไปสู่ข้อสรุปต่อไปนี้คือ แม้ในกรณีที่นำสรรพนามบุรุษที่ 1 มาใช้แล้ว ก็เป็นไปได้ว่าตัวของตัวเองนั้นจะยังไม่สำนึกว่าเป็นตัวของตัวเองหากอายุ

ยังน้อย ดังนั้นในขณะที่ใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 วิธีการพูดในลักษณะ “จิบุณ ณะ นะอิ” จึงไม่ถูกนำมาใช้เป็นสำนวนในชีวิตประจำวัน และการใช้วิธีการพูดที่คล้ายคลึงกับวิธีการพูดนี้ถูกจำกัดอยู่แต่ในกรณีของอาการป่วยทางจิต เนื่องจากในญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่จะละการใช้สรรพนามบุรุษที่ 1 จึงคิดได้ว่าในทางตรงกันข้ามก็สามารถสำนึกในเรื่องการมีหรือไม่มีตัวของตัวเองได้อย่างชัดเจน

ต่อไปจะมาลองพิจารณาดูกันถึงความหมายของ “จิบุณ ณะ อะรุ” และ “จิบุณ ณะ นะอิ” ในภาษาญี่ปุ่น สิ่งที่เห็นเด่นชัดมากก็คือวิธีการพูดสองอย่างนี้ชี้ให้เห็นถึงมนุษยสัมพันธ์ของบุคคลผู้นั้นกับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมในที่นี้ไม่ใช่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่หมายถึงความสัมพันธ์ของบุคคลผู้นั้นกับคนอื่น ๆ หรือกับกลุ่มนั่นเอง ความสัมพันธ์นี้โดยทั่วไปจะมีลักษณะดังนี้ คือ ถ้าบุคคลนั้นเข้าไปในกลุ่มอย่างเต็มที่แล้ว ก็จะไม่มิตัวของตัวเอง (จิบุณ ณะ นะอิ) อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะไม่เข้าไปในกลุ่มอย่างเต็มที่ แต่สำนึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม และบางครั้งแม้จะรู้สึกอึดอัดกับการมีตัวของตัวเอง ซึ่งมีผลได้ผลเสียที่ไม่ตรงกับกลุ่ม แต่ถ้าความอึดอัดใจนั้นไม่ได้เป็นผลมาจากความกดดันอย่างเห็นได้ชัดจากกลุ่ม และได้กำจัดความรู้สึกอึดอัดนั้นออกไปได้ เพราะความปรารถนาที่จะเข้าสังกัดกลุ่มรุนแรงกว่าความรู้สึกอึดอัดหรือในทำนองเดียวกันกับกรณีที่เพราะความจงรักภักดีอย่างไม่ลืมหูลืมตาของเขาต่อกลุ่มจะทำให้เขาไม่แสดงตัวตนต่อต้านกลุ่ม ในกรณีนี้ก็จะออกมาแบบเดียวกัน คือจะต้องเรียกว่า “จิบุณ ณะ นะอิ” เช่นกัน เมื่อมาถึงตอนนี้อาจจะเห็นได้ชัดเจนว่าในสภาพเช่นไรที่เรียกว่า “จิบุณ ณะ อะรุ” “จิบุณ ณะ อะรุ” จึงไม่จำเป็นจะต้องขึ้นอยู่กับการปฏิเสธกลุ่มเสมอไป แต่เขาจะมีตัวของตัวเอง (จิบุณ ณะ อะรุ) เมื่อยังคงรักษาความเป็นอิสระของตัวเองในสภาพที่ไม่ถูกปฏิเสธการเป็นสมาชิกของกลุ่ม

สิ่งที่สำคัญในที่นี้ก็คือ เนื้อแท้ของสถานการณ์ความขัดแย้งที่ได้กล่าวมาแล้วนี้อยู่ในตัวของคุณคนนั้น ๆ กล่าวคือ บุคคลแต่ละคนปรารถนาที่จะทำให้ผลได้ผลเสียของกลุ่มสอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน ในกรณีที่ไม่สามารถ

จะทำเช่นนั้นได้ เขาก็พยายามยืนยันผลประโยชน์ของตัวเอง อันนำมาซึ่งการถูกตำหนิว่าเป็นคนเห็นแก่ตัวและเอาแต่ใจตัวเอง การตำหนินี้ในความหมายหนึ่งก็คือการประชดประชันอย่างรุนแรง ทั้งนี้ก็เพราะว่าถึงแม้ว่าจะอยากเห็นแก่ตัว เอาแต่ใจตัวเองก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วปกติจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยไม่ได้อย่างใจด้วย เพราะสำหรับเขาแล้ว แต่เดิมมากลุ่มได้ช่วยคำจุนทางด้านจิตใจ และการที่ตัวเองทำตัวออกห่างจากกลุ่มก็เท่ากับเป็นการทำให้ตัวของตัวเองสูญสิ้นไปโดยสิ้นเชิง จึงเกิดความรู้สึกทรมานไม่ได้ขึ้นมา ดังนั้นเขาจึงอดไม่ได้ที่จะต้องกลับเข้ามาอยู่ในกลุ่มแม้จะต้องทำตัวให้หายไปชั่วขณะหนึ่ง เรื่องนี้ในด้านเนื้อหาสาระที่สำคัญแล้วไม่ต่างกับกับความขัดแย้งระหว่างกิริกับนินโจ ดังได้กล่าวมาแล้ว เนื้อหาของความขัดแย้งระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มนั้นเกิดจากอะมะเอะ เช่นเดียวกับความขัดแย้งระหว่างกิริกับนินโจที่ยังร่ากอยู่ในอะมะเอะ

ในญี่ปุ่นนั้นการให้ความสำคัญกับกิริมากกว่านินโจ และการให้ความสำคัญแก่กลุ่มมากกว่าปัจเจกชนซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตามที่ได้ดูมาแล้วนั้น เมื่อมองเพียงแวบเดียวจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีเหตุผลพอสมควร ด้วยนิสัยนี้เองคนจึงเรียกร้องหากลุ่ม และไม่สามารถจะอยู่ได้ถ้าไม่มีกลุ่ม ดังนั้นถ้าการทิ้งตัวของตัวเองที่มีขนาดเล็กเพื่อตัวของตัวเองที่มีขนาดใหญ่ได้รับการยกย่องสรรเสริญว่าเป็นสิ่งดีงามแล้ว การมีพฤติกรรมร่วมกับกลุ่มย่อมทำได้ง่ายขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่มจึงมีความขัดแย้งกันน้อยที่สุด ประสิทธิภาพของการทำงานเป็นกลุ่มจึงเพิ่มขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง นี่คือวิธีที่ทำให้ญี่ปุ่นสามารถกู้ประเทศให้รอดจากภัยพิบัติมาได้ตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นเดียวกับการที่ญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนประเทศเป็นสมัยใหม่อย่างรวดเร็วตั้งแต่สมัยเมจิ ซึ่งทำความตื่นตกใจให้กับชาวตะวันตก หรือความสามารถในการฟื้นตัวจากสภาพทรุดโทรมหลังสงครามมาเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลกในระยะเวลาเพียง 25 ปีก็ตาม นอกจากนี้จะเป็นเพราะการรับเอาวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาอย่างที่ได้อีกแล้วในบทที่ 2 ก็ยังสามารถพูดได้

ว่าเป็นเพราะความพยายามของคนทั้งชาติที่สมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
ในงานเอกซ์โป 70 ซึ่งจัดขึ้นที่โอซากา ก็สามารถจะแสดงให้เห็นลักษณะ
ประจำชาติที่เหมือนกันได้ ทั้งในแง่ที่หน่วยราชการได้ทุ่มเทกำลังเตรียมการ
เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปได้อย่างเรียบร้อย และเมื่อเริ่มเปิดงานประชาชน
ครึ่งหนึ่งของประเทศก็พากันไปดู อนึ่ง คนญี่ปุ่นโดยทั่วไปไม่ชอบการขัดแย้ง
กันทางความคิด ในเวลาที่จะต้องตัดสินใจกำหนดอะไรลงไป ก็มีแนวโน้มที่จะลง
มติเป็นเอกฉันท์

แนวโน้มเช่นนี้ถ้าดูเพียงผิวเผินก็จะเห็นว่าเป็นผลดี แต่ก็ไม่ได้
หมายความว่าแจ่มใสใจได้ เพราะกลุ่มมักจะถูกเคลื่อนไหวโดยแรงกระตุ้นที่ต่ำ
ที่สุดที่มนุษย์มีส่วนร่วม และถ้าการต่อต้านของปัจเจกชนต่อสิ่งนี้ถูกปิดกั้นโดย
สิ้นเชิง หนทางทั้งหมดของปัจเจกชนก็จะหมดสิ้นไป และจะกลายเป็นอย่างอื่น
ไปไม่ได้ นอกจากการเอนเอียงไปตามความเห็นของคนอื่น และการยอมรับ
ความเห็นของคนอื่น เพื่อจะทำความเข้าใจกับเรื่องนี้ ขอให้ลองดูกรณีรถ
ไฟฟ้าที่คนเข้าไปแออัดอยู่ข้างใน ในกรณีเช่นนี้ผู้คนไม่มีอิสระที่จะต่อต้านกับ
แรงกดดันที่เกิดขึ้นขณะที่รถเริ่มวิ่งหรือหยุดอย่างกะทันหัน และจะอยู่ในสภาวะ
ที่ถูกผลักดันโดยไม่มีทางต่อต้านอย่างนั้น ผลที่ตามมาก็คือตัวเองจะดันอย่าง
แรงโดยไม่รู้ตัวสวนไปในทิศทางที่ถูกดันมา นี่คือสาเหตุที่ทำให้รถไฟฟ้ามืด
แออัดยัดเยียดเกิดโศกนาฏกรรมอย่างไม่คาดคิด ความจริงก็น่าจะคิดได้ว่าคือ
สิ่งเดียวกันกับสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมที่ไม่อนุญาตให้ปัจเจกชนต่อต้านกลุ่ม
อย่างแท้จริง คำว่า ฮิสทีเรียกลุ่ม ก็หมายถึงปรากฏการณ์เช่นนั้นนั่นเอง โรค
ฮิสทีเรีย เฉพาะตัวนั้นคือโรคที่เกิดจากการพยายามทำตามใจตัวเองของ
ปัจเจกชน แต่ในกลุ่มที่ไม่อนุญาตให้ปัจเจกชนทำตามใจตัวเอง จะทำให้เกิด
พฤติกรรมทางฮิสทีเรียทั้งกลุ่มขึ้นได้

ถ้าจะอธิบายคำว่า ฮิสทีเรีย ในที่นี้ ก็คือ ฮิสทีเรียซึ่งมีจุดมุ่งหมายของ
พฤติกรรมอยู่ที่การดึงดูความสนใจจากคนรอบข้าง และจะมีปฏิกิริยาที่อ่อน
ไหวต่อทิศทางการเคลื่อนไหวของคนรอบข้าง บางครั้งจะแสดงออกมาในวิธี

การที่สุดโต่ง ท่าที่เช่นนี้จะก่อให้เกิดลักษณะการเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง โดยพยายามดึงดูความสนใจของคนรอบข้างมาอยู่ที่ตัวเอง แต่ไม่ใช่การมีตัวของตัวเองในความหมายของ “จิบุณ ณะ ะรุ” และ “จิบุณ ณะ ะอิ” เพียงแต่ถ้าไม่ทำเช่นนั้นก็ไม่สามารถทำให้แน่ใจว่าตัวเองมีอยู่ได้ ถ้าจะใช้คำพูดที่นะท้ชุเมะ โซเซะกิ ใช้ในปาฐกถาเรื่อง “การปฏิวัติสมัยใหม่ของญี่ปุ่น” ก็จะต้องพูดว่า “เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อตอบสนองแรงกระตุ้นภายนอกมากกว่าแรงกระตุ้นภายใน” เนื่องจากเป็นแรงกระตุ้นภายนอก ดังนั้นเมื่อเหตุการณ์รอบตัวเกิดการเปลี่ยนแปลง ตัวเองก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับเหตุการณ์นั้นด้วย และจะทำให้เกิดคุณสมบัติพิเศษคือร้อนเร็วเย็นเร็ว กล่าวคือ ถึงแม้ว่าวันนี้จะมีใจเอนเอียงอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่พรุ่งนี้ก็อาจจะทำเฉยเมยและหันไปตามอย่างอื่นได้

นี่เป็นกรณีของฮิสทีเรียเฉพาะตัว ในกรณีของฮิสทีเรียกลุ่มนั้นโดยทั่วไปก็คงจะพูดได้ว่าเหมือนกัน อย่างเช่นกรณีการขัดแย้งในมหาวิทยาลัยซึ่งก่อให้เกิดความตื่นตระหนกแก่คนทั่วไป เรื่องนี้มีเหตุผลที่จะเกิดขึ้นได้ และโดยทั่วไปจะถือว่าเป็นอาการป่วยไม่ได้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ากระบวนการของเหตุการณ์นี้มีองค์ประกอบที่เป็นฮิสทีเรียอยู่แล้ว สิ่งที่ผมจะพูดก็คือ การขัดแย้งนั้นได้แพร่หลายออกไปสู่มหาวิทยาลัยอื่นอย่างรวดเร็ว สามารถรวบรวมผู้สนับสนุนได้ในทันที และเมื่อนำมหาวิทยาลัยเข้าไปสู่ศูนย์กลางของพายุร้ายแล้ว คราวนี้ก็จะเจียบสงบลงอย่างรวดเร็วเพื่อตอบสนองต่อกระแสการเมืองภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างฉับไว ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งได้กล่าวว่า มีความรู้สึกแปลก ๆ ที่เห็นนักเรียนกลุ่มเดียวกันที่เคยกระตือรือร้นที่จะปฏิรูปมหาวิทยาลัยจนถึงกับละทิ้งการเรียนไปเมื่อปีที่แล้ว กลับเข้ามาสู่ห้องเรียนตั้งอกตั้งใจเรียนอย่างขะมักเขม่นราวกับไม่เคยลุกขึ้นมาเรียกร้องเดินขบวนอะไรเลย ปรัชญาการณีนี้นคงไม่สามารถอธิบายได้ว่ากำแพงของการปฏิรูปหนาเกินกว่าจะทำอะไรได้ เรื่องนี้คล้ายคลึงกับการที่ประชาชนทั้งประเทศญี่ปุ่นลุกขึ้นมาต่อต้านอเมริกาและอังกฤษเมื่อตอนที่สงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มเปิดฉากขึ้น

และเปลี่ยนมาเป็นแข่งช่องสรรเสริญประชาธิปไตยของอเมริกาและอังกฤษเมื่อสงครามสงบลง

สิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วนี้เป็นกรณีของ “จิบุ นะ นะอิ” ที่ปัจเจกชนจมอยู่ในกลุ่มหรือยึดแน่นอยู่กับกลุ่ม อย่างไรก็ตามจะขอลำถึงกรณีตรงกันข้ามด้วยคือ กรณีที่ปัจเจกชนซึ่งหลุดพ้นจากกลุ่ม กลายเป็นลูกกำพร้าในดินแดนไกลโพ้น ซึ่งก่อให้เกิดความสำนึกของ “จิบุ นะ นะอิ” พุดได้ว่าโดยทั่วไปแล้วคนจะกลัวสภาพเช่นนี้มากกว่าอะไรทั้งสิ้น และปรารถนาที่จะเข้าไปอยู่ในกลุ่มให้ได้

ผมจะขอยกเอาประสบการณ์ส่วนตัวเมื่อเร็ว ๆ นี้มาเพื่ออธิบายเรื่องนี้ เรื่องก็มีอยู่ว่า พวกหมอหนุ่มสาวได้รุกรำให้ผมอธิบายว่า ผมจะทำอย่างไรกับความสับสนในระบบการรักษาทางการแพทย์ในปัจจุบัน เรื่องนี้ถ้าไม่เล่าอย่างละเอียดก็คงจะเข้าใจยาก ปัญหาที่คือผมได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องที่มิใช่ความรับผิดชอบของผมโดยตรง และผมต้องลาออกจากโรงพยาบาลที่ผมได้เกี่ยวข้องมาตลอดจนถึงตอนนั้น การที่ผมตัดสินใจเช่นนั้นก็เพราะหวังว่าจะเป็นการทำให้เห็นว่าความรับผิดชอบนั้นอยู่ที่ไหนได้อย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริหารโรงพยาบาลทุ่มเทกำลังทั้งหมดในการแก้ปัญหาซึ่งเป็นความรับผิดชอบของเขาโดยตรง แต่ความคิดนี้ของผมไม่เป็นที่เข้าใจของหมอหนุ่มสาวทั้งหลาย พวกเขาพากันวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำไมผมจึงไม่ใช้อำนาจจัดการอะไรลงไป การไม่ทำเช่นนั้นเท่ากับเป็นการหนี ผมยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์นั้นโดยดี คนหนึ่งได้ถามผมว่าถ้าเกิดเหตุการณ์ในทำนองเดียวกันนี้ในโรงพยาบาลอีกแห่งหนึ่งที่ผมเกี่ยวข้องอยู่ ผมจะทำแบบเดียวกันไหม ผมคิดนิดหนึ่งแล้วตอบว่า คงจะเป็นเช่นนั้น และพุดเสริมอีกว่า ถ้าถึงที่สุดผมก็คงจะเปิดทำกิจการคนเดียว เขาจึงพุดว่า “ถ้าอย่างนั้นอาจารย์จะไม่สูญเสียไอเดนทิตี”^{๑๑} ของตัวเองไปหรือครับ” พร้อมกับทำท่าทางงุนงงไม่เข้าใจ ที่ผมยกเอาเรื่องนี้ขึ้นมาพุดไม่ใช่เพื่อจะบอกว่าการกระทำของผมถูกต้อง แต่เพราะคิดว่าคำพุดของหมอหนุ่มในตอนสุดท้ายเกี่ยวข้องกับแก่นของปัญหานี้

ในที่นี้จะคิดว่า ไอเดนทิทีตรงกับคำว่า จิบุณ ก็คงได้ ผมไม่ได้สนใจว่าผมจะต้องอยู่โดดเดี่ยวหรือถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าหนี่ ผมต้องการให้ผู้บริหารโรงพยาบาลที่ทำตัวผูกติดอยู่กับผมตลอดมานั้นได้ถือโอกาสลุกขึ้นมายืนด้วยขาของตัวเอง แต่สำหรับหมอมหุมนคนนี้ถือว่าการอยู่อย่างโดดเดี่ยวเท่ากับเป็นการสูญเสียตัวของตัวเองไป

แน่นอนที่ว่า การสูญเสียโลกที่ตัวเองสังกัดอยู่นำไปสู่ประสบการณ์ของการสูญเสียตัวของตัวเอง คนไข้คนหนึ่งได้เล่าให้ผมฟังถึงความหวาดกลัวเมื่อตอนที่สูญเสียกลุ่มที่ตัวเองสังกัดไป และคนไข้อีกคนหนึ่งได้พูดถึงสภาพจิตใจเมื่อต้องสูญเสียกลุ่มที่สังกัดว่า “ตัวเองเหมือนกับจุดจุดหนึ่ง ไม่มีชิ้นในสังคม ไม่มีครอบครัว ไม่มีอาชีพ ไม่มีอะไรที่ตัวเองจะเข้าไปสังกัดอยู่ได้” คำพูดในทำนองเดียวกัน จะยกขึ้นมาอีกเท่าไรก็ได้ อย่างเช่น “มองเห็นจิตใจตัวเอง แต่จับเอาไว้ไม่ได้ พอตั้งท่าจะจับ มันก็จมหายลับไปเสียแล้ว” “พอรู้สึกที่กำลังจะสูญเสียตัวของตัวเองไป ก็ไม่สามารถจะแยกความแตกต่างระหว่างตัวของตัวเองกับคนอื่นได้” “ไม่มีตัวของตัวเองที่จะกลับไป” ความรู้สึกสำนึกถึงตัวเอง เช่น “ถูกรบกวน” “ถูกขโมยความคิด” “ถูกครอบงำทางความคิด” “ถูกเชิดเหมือนหุ่น” ซึ่งได้อธิบายมาแล้วในเรื่องของความรู้สึกเสียหายนั้น คงจะพูดว่าเป็นสภาพเดียวกันกับ “จิบุณ ะ นะอิ” ก็ได้ คำพูดเหล่านี้เป็นคำพูดของคนไข้ที่ได้รับการวินิจฉัยว่าเป็นโรคสกีโซฟรียี ซึ่งต่างกับกรณีที่ปล่อยตัวเองให้จมหายไปในกลุ่ม และไม่มีตัวของตัวเอง คนป่วยประเภทโรคสกีโซฟรียีนั้นไม่มีตัวของตัวเอง เพราะแยกตัวออกจากกลุ่มโดยสิ้นเชิง สิ่งที่พวกเขาพูดออกมาจำนวนมาก ถ้ามองเพียงผิวเผินก็จะเห็นว่าไม่น่าสนใจเพราะเป็นสิ่งที่แปลกพิกล แต่ประสบการณ์ของพวกเขาที่อยู่เบื้องหลังคำพูดเหล่านี้ได้เผยให้เห็นกฎเกณฑ์ที่ซุกซ่อนอยู่กันบึ้งของการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ นั่นก็คือ ตราบไคที่มนุษย์ไม่มีประสบการณ์ที่เรียกได้ว่าสังกัดอยู่กับสิ่งใดก็จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่อย่างมนุษย์ที่แท้จริงได้

ทีกล่าวมาแล้วนี้ พูดได้อีกอย่างหนึ่งว่า มนุษย์นั้นจะไม่สามารถมีตัว

ของตัวเองถ้าไม่เคยมีประสบการณ์ของ “อะมะเอะรุ” ดังที่ได้พูดมาแล้วว่า แม้ตัวเองจะจมอยู่ในกลุ่มที่สังกัดอยู่ แต่ก็ยังสูญเสียตัวเองไป แต่ถ้าจะประพฤติตามใจตัวเองโดยไม่ปล่อยให้ตัวเองจมหายลงไปในกลุ่ม ก็เชื่อว่าตัวเองจะปรากฏออกมา อุปสรรคที่สำคัญก็คือเมื่อคิดว่าจะทำอะไรตามใจชอบก็จะต้องชนกับกำแพงของความเป็นจริง และเกิดอาการฮิสทีเรียขึ้นมา ถ้าอย่างนั้นถ้าเผื่อว่าจะเอาอกเอาใจคนอื่น ๆ เอนเอียงไปตามกลุ่มล่ะจะเป็นอย่างไร นั่นก็ไม่ได้อีกนั่นแหละ ท่าที่เช่นนี้จะเป็อันตรายต่อกลุ่มที่สังกัดอยู่ จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์ฮิสทีเรียในลักษณะกลุ่มขึ้นมา พูด่าง ๆ ก็คือ การมีตัวของตัวเองนั้นเป็นเรื่องยากมาก ที่ยกขึ้นมาเป็นตัวอย่างข้างบนนี้เป็นกรณีของคนญี่ปุ่นทั้งสิ้น เพราะสิ่งนี้สังเกตเห็นได้ชัดเจนในกรณีของคนญี่ปุ่น และไม่ได้หมายความว่าความยุ่งยากในการได้มาซึ่งความเป็นตัวของตัวเองที่แน่นอนนั้นจำกัดไว้เฉพาะคนญี่ปุ่น แต่ถ้าจะคิดว่าคนตะวันตกมีความรู้สึกของการมีตัวของตัวเองเกิดขึ้นได้ง่ายเมื่อเทียบกับคนญี่ปุ่นแล้ว ก็คงจะเป็นเพราะในประเพณีที่สืบทอดมาทางด้านจิตใจนั้นมีอะไรบางอย่างที่ทำให้ปัจเจกชนสามารถอยู่เหนือกุ่มได้ สิ่งนั้นก็คือสิ่งที่ทำให้ปัจเจกชนมีความรู้สึกว่าจะสังกัดกลุ่มอย่างแน่นอนในขณะที่ตัวเองอยู่เหนือกุ่ม ในจุดนี้ได้พูดเอาไว้แล้วในหัวข้อ “อะมะเอะกับเสรีภาพ” จึงจะไม่ขอพูดมากกว่านี้ ในโลกตะวันตกไม่ถือว่าการไม่มีตัวของตัวเอง” เป็นสิ่งที่ดั่งามเหมือนกับคนญี่ปุ่น แต่ผลก็คือในโลกตะวันตกนั้นในขณะที่ภายในจิตใจมีความรู้สึกยุ่งยากมากต่อ “การไม่มีตัวของตัวเอง” และทั้งที่รู้ตระหนักรว่า “ไม่มีตัวของตัวเอง” อย่างแท้จริง แต่ก็ยังทำเหมือนกับว่ามีตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ตรงข้ามกับญี่ปุ่นโดยสิ้นเชิง

เกี่ยวกับเรื่องนี้การสำนึกถึงปัญหาเรื่อง ออร์แกไนเซชัน แมน (organization man)^{*90} ซึ่งพูดถึงกันในโลกตะวันตกในระยะหลัง ๆ นี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ตามปกติคนตะวันตกจะมีความรู้สึกที่ว่าปัจเจกชนอยู่เหนือกุ่ม ดังนั้นจึงอยากจะคิดอยู่ในใจว่าตัวเองเป็นอิสระจาก

กลุ่ม และไม่ได้สังกัดอยู่ในกลุ่มโดยเด็ดขาด แน่نونพวกเขายังคงสังกัดอยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นการเข้าร่วมอย่างสมัครใจ ดังนั้นหากคิดจะเลิกเมื่อใดก็สามารถจะทำได้เสมอ สิ่งนี้ปรากฏเป็นรูปธรรมในรูปแบบของสโมสรทางสังคมประเภทต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบที่ยังไม่พัฒนาในญี่ปุ่นจากระบบนี้จะสามารถมองเห็นลักษณะพิเศษของคนตะวันตกได้ ในระยะหลัง ๆ นี้พวกเขาได้ร้องไห้อววยว่ากำลังกลายเป็น ออร์แกไนเซชัน แมน โดยไม่รู้ตัว ผมแทบจะไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับเงื่อนไขทางสังคมวิทยาซึ่งเป็นเบื้องหลังของเรื่องนี้ บางทีโครงสร้างสังคมแบบทุนนิยมหรือองค์กรของส่วนราชการอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของปัญหานี้ก็ได้ และเรื่องนี้อาจจะเกี่ยวข้องกับการที่ปัจเจกชนอยู่ในสภาพที่ติดอยู่ในร่างแหจนตันไม่หลุดในสังคมที่กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมแล้ว อย่างไรก็ตามผมคิดว่าการตระหนักในเรื่อง ออร์แกไนเซชัน แมน แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตวิทยาที่เกิดขึ้นในหมู่คนตะวันตก

กล่าวคือ เมื่อดูจากภายนอกพวกคนตะวันตกซึ่งมีความเชื่อว่าปัจเจกชนอยู่เหนือกลุ่มนั้น น่าจะแฝงความต้องการที่จะสังกัดกลุ่มอยู่ในใจด้วยความรู้สึกเช่นนี้เรียกอีกอย่างก็คือ อะมะเอะ นั่นเอง และในที่สุดความต้องการนี้ก็จะเผยขึ้นมาให้เห็นอย่างชัดเจน ในขณะที่ความเชื่อในเรื่องอิสรภาพส่วนบุคคลกำลังถูกทำลายไป แต่พวกเขาก็อดไม่ได้ที่จะเกิดความรู้สึกยุ่งยากพะวัพะวงเพราะเรื่องนี้ ผมคิดว่าพวกเขาเกรงว่าถ้าสภาพเช่นนี้ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ตัวเองในฐานะปัจเจกชนก็จะสูญหายไป จึงเกิดการเตือนเรื่องออร์แกไนเซชัน แมน ขึ้น

สรุปบทที่ 5

ในบทนี้ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่าปัญหาทั้งหลายในสังคมปัจจุบันต่างก็สามารถสรุปลงได้ที่ “อะมะอะะ” ผู้เขียนมิได้รู้สึกภาคภูมิใจที่ใช้ “อะมะอะะ” ในการอธิบายสิ่งทั้งหลายทั้งปวง และก็มีได้พรำบ่นแสดงความไม่พอใจที่สังคมปัจจุบันเต็มไปด้วย “อะมะอะะ” ปัจจุบันโอกาสที่จะแสดง “อะมะอะะ” ในลักษณะของอารมณ์ความรู้สึกได้ลดน้อยลง ในความหมายนี้ก็อาจจะถือได้ว่าเป็นการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ เกี่ยวกับการขาด “อะมะอะะ” ในสภาพเช่นนี้จะมีแต่ผู้ที่ต้องการ “อะมะอะะ” เพิ่มขึ้น แต่ผู้ที่จะสนองความต้องการนั้นกลับลดน้อยลงอย่างมาก จุดประสงค์ของหนังสือเล่มนี้คือการกระตุ้นความสนใจของผู้อ่านในจุดนี้นั่นเอง

บทที่ 5

อะมะอะกับสังคมสมัยปัจจุบัน

การต่อต้านของคนหนุ่มสาว

การต่อต้านของคนหนุ่มสาวหรือช่องว่างระหว่างวัยนั้น เป็นปัญหา กดดันปัญหาหนึ่งในสังคมปัจจุบันและได้รับความสนใจจากคนทั่วโลกอยู่ในขณะนี้ ผมจะพิจารณาปัญหาี้จากแง่มุมของสภาพจิตใจแบบอะมะอะ เรื่องนี้ถ้าคิดว่าอะมะอะเป็นลักษณะเฉพาะของคนญี่ปุ่นแล้ว ข้อเท็จจริงที่ว่าได้เกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวขึ้นทั่วโลกก็ไม่ค่อยมีความหมายนัก แต่ตามที่ได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในแต่ละบทมาแล้วว่า ไม่เพียงแต่สภาพจิตใจแบบอะมะอะจะปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในกรณีของคนญี่ปุ่น และได้สร้างโลกในความหมายหนึ่งด้วยตัวของมันเองขึ้นมาเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นเครื่องวัดสิ่งอื่นนอกเหนือจากนี้ได้ ยิ่งกว่านั้นความเจริญก้าวหน้าของการสื่อสารในปัจจุบันทำให้สามารถเผยแพร่ข่าวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในที่หนึ่งไปทั่วโลกได้ทันที และในขณะเดียวกันก็ยอมแผ่อิทธิพลออกไปด้วย โดยทั่วไปแล้ว การต่อต้านของคนหนุ่มสาวในปัจจุบันที่กำลังมีแนวโน้มขยายออกไปทั่วโลกนี้ เกิดจากการที่โลกทั้งโลกกำลังจะเป็นหนึ่งเดียวกันในทางเทคโนโลยีเป็นสาเหตุใหญ่ นี่ไม่ใช่เรื่องที่เกิดความจริง ดังนั้นสิ่งที่จะพูดได้ในส่วนที่เกี่ยวกับคนหนุ่มสาวที่หัวแข็งในญี่ปุ่น จะต้องเอาไปประยุกต์ใช้กับคนหนุ่มสาวในประเทศอื่น ๆ ได้อย่างดี และการมองจากแง่มุมของสภาพจิตใจแบบอะมะอะ อาจจะเป็นการเสนออาวุธที่ไม่เหมือนใครในการทำความเข้าใจกับภาวะสับสนวุ่นวายในปัจจุบัน ผมเขียนบทนี้ก็ด้วยความหวังนี้ ก่อนอื่นจะขอยกบทความที่ไม่ดีนักชื่อ “สภาพจิตใจของคนหนุ่มสาวนักต่อสู้ในปัจจุบัน” ซึ่งได้แนะนำไปแล้วในบทที่ 1 มาทั้งหมด บทความนี้ได้เขียนไว้เมื่อสองปีที่แล้ว ในบทความนี้ผมได้พูดถึง

สิ่งที่ผมอยากจะพูดเกี่ยวกับเรื่องนี้ทั้งหมด ซึ่งผมจะขอยกจุดสำคัญในบทความ
ชิ้นมาพูดโดยละเอียดต่อไป

“ผู้รู้ได้พูดถึงการเคลื่อนไหวของนักศึกษาในขณะนี้ไว้หลายแง่มุม บาง
คนก็บอกว่าถ้ามองจากแง่ของสนธิสัญญาความมั่นคงระหว่างสหรัฐกับญี่ปุ่นในปี
1970 แล้ว นักเรียนนักศึกษาในปัจจุบันเป็นแนวหน้าของลัทธิประชาธิปไตย
มากที่สุด บางคนก็บอกว่าระบบเก่าในมหาวิทยาลัยไม่สามารถจะปรับให้
สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลังสงครามได้ บางคนก็มองไปว่า
การก่อการรุ่นวายของนักศึกษานั้นเป็นความล้มเหลวสำหรับการศึกษาด้าน
ประชาธิปไตยในระยะ 20 ปีหลังสงครามโลก อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า
การก่อการจลาจลแบบนี้ไม่ใช่มีแต่ในญี่ปุ่น และไม่เกี่ยวกับอุดมการณ์ซ้ายขวา
แต่อย่างใด เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วโลก จุดหมายของพวกเขาอาจจะไปไกลมาก
กว่าการปฏิวัติระบบการเมืองบางระบบที่ถูกกำหนดขึ้นมาเป็นพิเศษ หรือการ
ปฏิวัติระบบมหาวิทยาลัย แต่ดูเหมือนว่าจะเป็นการตำหนิคนรุ่นที่กำลัง
ปกครองสมัยปัจจุบันอยู่ ในฐานะที่เป็นคนรุ่นต่อไปที่จะรับผิดชอบกับยุคสมัยที่
กำลังจะมาถึง ถ้าจะเรียกว่าเป็นความล้มเหลวของระบบการศึกษา ก็ไม่ได้
หมายความว่า ระบบการศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงเวลาหนึ่งหลังสงครามล้มเหลว
ประเทศเดียว ผู้สมควรที่จะถูกตำหนิคือผู้ใหญ่ในโลกปัจจุบันทั้งหมด

ทันทีที่สงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง นักปรัชญาชื่อ ออร์เตกา อี
กาเซท⁸² (Ortega Y Gasset)⁸¹ ได้นำความคิดของคนรุ่นนั้นมาใช้ในการ
ตีความทางประวัติศาสตร์ โดยได้กล่าวว่า การต่อต้านการกดขี่ทางความคิดใน
สมัยใหม่ได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้ว ทฤษฎีของเขายังมีสิ่งที่น่าสนใจอีกมากมาย แต่
ไม่ใช่สิ่งที่ผมจะต้องนำมาพูด ผมเพียงแต่ต้องการโยงทฤษฎีของเขาเข้ากับ
ปัญหาของคนรุ่นต่าง ๆ ในวิชาจิตเวชศาสตร์ซึ่งเป็นสิ่งที่ผมศึกษาอยู่เท่านั้น

อย่างเช่นปมเออดิปุสที่ปรารถนาคิดว่าเป็นสาเหตุของโรคประสาทนั้น ถ้า
จะมองอีกแง่มุมหนึ่ง ก็คือความขัดแย้งระหว่างคนต่างวัยชนิดหนึ่งนั่นเอง
เมื่อความขัดแย้งหมดไปและเด็กมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพ่อแม่ในทาง

ด้านจิตใจแล้ว ก็จะมีหนทางแห่งความเป็นผู้ใหญ่ที่ปกติมาสู่พวกเขา นี่เป็นกรณีที่ตั้งสมมุติฐานว่าสังคมที่พ่อแม่และพวกเขาเป็นตัวแทนอยู่นั้นเป็นสังคมที่มีสุขภาพดี ส่วนในกรณีที่มองเห็นว่าเด็กมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพ่อแม่และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ปกติก็เช่นเดียวกัน ถ้าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในวัยเด็กยังมีอยู่เบื้องหลังก็จะกลายเป็นสาเหตุของโรคประสาทได้ นอกจากนี้ยังมีกรณีที่พ่อแม่ไม่ปรองดองกัน เนื่องจากมีบุคลิกภาพที่ผิดปกติ พ่อหรือแม่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสนิทสนมกับลูกอย่างผิดปกติ ในกรณีเช่นนี้จะไม่เกิดปมเออดิปส์ซึ่งเป็นการขัดแย้งระหว่างวัย ตรงกันข้ามจะมีลักษณะที่ควรเรียกว่าการสูญเสียเส้นแบ่งกันระหว่างวัยไป ดร.ธีโอดอร์ ลิดซ์ (Dr.Theodore Lidz)⁹² ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหานี้อยู่เป็นเวลาหลายปีได้สรุปว่า นี่แหละคือความสัมพันธ์ในครอบครัวที่จะทำให้เกิดโรคสโกโซพรีเนีย⁹³

ทฤษฎีระหว่างวัยในวิชาจิตเวชศาสตร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ คงจะทำให้มองเห็นปัญหาของวัยรุ่นในปัจจุบันได้บ้าง พวกเขามีปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงต่อสังคมสำเร็จรูป และขาดความเชื่อถือต่อคนรุ่นเก่าอย่างรุนแรง แต่นี้เป็นปรากฏการณ์ในสังคมขนาดใหญ่ ถ้าจะลองแอบดูความสัมพันธ์ในครอบครัวของพวกเขา ก็ไม่แน่ว่าจะไปว่าจะไม่มีความห่างเหินทางด้านจิตใจระหว่างพ่อแม่ลูกให้เห็น พวกเขาเหล่านั้นอยากจะถูกว่ามีปัญหาในเรื่องช่องว่างระหว่างวัย แต่การทะเลาะเบาะแว้งนั้นกลับมีน้อยเหลือเกิน และในบางกรณีจะมองเห็นว่าทั้งสองฝ่ายสมรู้ร่วมคิดทำเหมือนกับมีปัญหาระหว่างวัย กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองฝ่ายจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างอะมะอะกับการให้อะมะอะ โดยไม่ได้รู้สึกถึงอำนาจของพ่อ ดังนั้นจึงคิดได้ว่าวัยรุ่นในสมัยปัจจุบันไม่ได้ผ่านการขัดแย้งระหว่างวัยแบบคลาสสิกที่ฟรอยด์ตั้งสมมุติฐานเอาไว้แล้ว

เมื่อคิดถึงเรื่องนี้ ผมก็นึกถึงนิทานสำหรับเด็กเรื่องโมะโมะตะโรขึ้นมา โมะโมะตะโรนั้นถึงแม้จะสนิทสนมกับพ่อแม่ แต่ก็ไม่สามารถเป็นหนึ่งเดียวกับพ่อแม่ได้ เขามีความรู้สึกว่ามีอะไรที่ขาดไปในตัวพ่อแม่ที่เก็บเขามาเลี้ยง แต่

เมื่อเขาโตขึ้นเป็นหนุ่มเขาก็ได้พบจุดมุ่งหมายในชีวิตคือการปราบยักษ์ที่เกาะยักษ์ เขาได้ปะทะกับสิ่งที่ไม่สามารถปะทะกับพ่อแม่ได้ที่นั่น จากเหตุการณ์นั้นทำให้ เขากลายเป็นผู้ใหญ่ที่มีความมั่นใจเต็มที่ การปราบยักษ์นั้นเท่ากับเป็นพิธีสู่ ความเป็นผู้ใหญ่ของโมะโมะตะโร

ยิ่งคิดถึงเรื่องโมะโมะตะโร ผมก็อดจะคิดถึงวัยรุ่นในปัจจุบันไม่ได้ สำหรับพวกเขาเหล่านี้พ่อแม่ก็เหมือนกับตายายของโมะโมะตะโร ถึงแม้ว่า พวกเขาจะได้รับความรักและการปกป้องจากพ่อแม่ แต่ก็ไม่ได้รับการชี้แนะถึง การที่จะเป็นผู้ใหญ่ โดยทั่วไปแล้วพวกเขาจะไม่รู้ว่าพ่อแม่ซึ่งเป็นผู้ใหญ่นั้น แตกต่างจากพวกเขาในจุดไหนบ้าง ดังนั้นการปราบยักษ์ซึ่งต้องใช้พลังเพื่อ ปะทะกันจึงจำเป็นสำหรับพวกเขา ในกรณีนี้ถ้าจะมีศัตรูจากภายนอกเหมือนกับ ในสมัยโบราณนั้นก็จะเป็นคู่ต่อสู้ที่เหมาะสม แต่ในโลกปัจจุบันนี้จะไม่ยอม ปลอ่ยให้มีศัตรูสมมุติขึ้นมาง่าย ๆ เรื่องนี้ไม่ใช่เฉพาะในญี่ปุ่นเท่านั้น แม้ใน อเมริกาหรือในประเทศที่พัฒนาแล้วอื่น ๆ ก็เช่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ยักษ์จึงไม่ ใช้ศัตรูจากภายนอกแต่กลายเป็นผู้มีอำนาจภายในประเทศ พวกวัยรุ่นกำลังใช้ พลังหนุ่มสาวของเขาอย่างเต็มที่ในการปราบยักษ์ตัวนี้อยู่

ผมได้พูดถึงความจำเป็นทางด้านจิตใจของวัยรุ่นในปัจจุบันที่จะต้องมุ่ง อยู่กับการปราบยักษ์เหมือนโมะโมะตะโรมาแล้ว มีจุดหนึ่งที่ต่างกับโมะโมะตะโร คือ โมะโมะตะโรนั้นจบลงด้วยการปราบยักษ์สำเร็จท่ามกลางความยินดีของพ่อ แม่ แต่กรณีของวัยรุ่นปัจจุบันไม่สามารถจะเป็นเช่นนั้นได้ มีผู้ใหญ่บางคน ที่พยายามส่งเสียงสนับสนุนวัยรุ่นอย่างเจียบ ๆ ให้ทำให้สิ่งที่ตัวเองทำไม่ได้ แต่ สถานการณ์ไม่ง่ายขนาดที่จะปลอ่ยให้มีความฝันแบบโรแมนติคเช่นนั้นเกิดขึ้นได้ เพราะจะเกิดอันตรายที่แท้จริงขึ้น คือ วัยรุ่นที่พยายามจะปราบยักษ์นั้นจะ กลายเป็นยักษ์ไปเสียเอง

โดยทั่ว ๆ ไป เมื่อวัยรุ่นมีความเชื่อมั่นในกำลังของตัวเองมากเกินไป เขาจะมองไม่เห็นความแตกต่างของผู้มีอำนาจที่เขากำลังโจมตีอยู่ สิ่ง ที่จำเป็นอย่างแท้จริงสำหรับเขาก็คือ การหาบททดสอบพลังของตัวเองซึ่ง

สามารถจะทำให้รู้ขอบเขตของตัวเอง แต่ในสังคมปัจจุบันใครเล่าจะหยิบยื่นโอกาสนั้นให้แก่พวกเขาได้ ใครจะเป็นพ่อสำหรับพวกเขา ใครจะสามารถอธิบายเรื่องอำนาจและระเบียบแบบแผนให้ฟังอีกครั้งได้ เท่าที่มองดูก็คงจะไม่ใช่อาจารย์ในมหาวิทยาลัย นักการเมือง นักการศาสนากระมัง จุดนี้เป็นเรื่องที่หมดหวังอย่างแท้จริงในสมัยปัจจุบัน ความจริงก็คือไม่ใช่วัยรุ่นเพียงหยิบมือเดียวที่เป็นพวกอนาธิปไตย แต่จิตวิญญาณโดยส่วนรวมทั้งหมดของสมัยเป็นอนาธิปไตย เมื่อเป็นเช่นนี้วัยรุ่นในปัจจุบันก็คงจะต้องทดสอบพลังซึ่งไม่รู้ว่าจะหมดลงเมื่อไรต่อไปอีก”

ความรู้สึกแปลกแยกของคนสมัยปัจจุบัน

สมัยปัจจุบันเป็นสมัยแห่งความวุ่นวายและวิกฤติการณ์ที่ล่อแหลม โลกซึ่งกำลังผ่านสภาวะเหล่านี้จะมาบรรจบในแนวทางเดียวกันในที่สุด และยุคสมัยใหม่ก็คงจะมาถึง หรือจะพูดได้ว่ายุคสมัยใหม่ได้มาถึงแล้ว อย่างไรก็ตามผู้คนต่างก็กลางแคลงใจว่ายุคสมัยใหม่จะเป็นที่พึงปรารถนาสำหรับมนุษยชาติหรือไม่ คำขวัญง่าย ๆ ที่ใช้ในงานเอกซ์โปซึ่งจัดขึ้นที่ญี่ปุ่นในปี 1970 ที่ว่า “เพื่อสันติภาพและความเจริญก้าวหน้าของมวลมนุษยชาติ” นั้น คงจะเหมือนกับบทสวดมนต์อันว่างเปล่าที่เข้าหูซ้ายทะลุหูขวานั้นเอง ในสภาพความเป็นจริง ในโลกของความจริงในปัจจุบัน อารยธรรมที่กำลังเติบโตอยู่ในปัจจุบันได้สร้างความขัดแย้งและความทุกข์ยากขึ้นมามากมายเหลือเกิน บางทีการรับรู้แบบชื่อ ๆ ตรงไปตรงมาในจุดนี้ อาจจะเป็นแรงกระตุ้นวัยรุ่นในสมัยปัจจุบันให้ไปสู่การต่อต้าน ผมคิดว่าถ้าทำได้พวกเขาคงอยากจะหยุดกระแสแห่งประวัติศาสตร์ หรือแม้แต่อยากจะทำลายอารยธรรมในปัจจุบันก็ได้ แต่นั่นเป็นสิ่งที่เกินกำลัง แทนที่พวกเขาจะหยุดกระแสแห่งประวัติศาสตร์ แต่กลับเข้าไปอยู่ในวังวนของประวัติศาสตร์มากกว่า และถูกผลักดันให้ไหลไปด้วยความจำใจ พวกเขาจะต้องรู้สึกในเรื่องนี้อยู่ในใจอย่างแน่นอน ถ้าเป็นเช่นนั้น พวกเขาจะต้องออกจากสังคม หรือไม่ก็ต้องมีพฤติกรรมในทางทำลาย

ตัวเองในฐานะพวกซ้ายใหม่

ในสภาพปัจจุบันนี้ คำคำหนึ่งที่ใช้กันอย่างดาษดื่นมากคือ คำว่า “นิงเง็นโซะกุงะอึ” (Ningensokugai : การทำให้แปลกแยกหรือเหินห่างของมนุษย์) คำว่า “โซะกุงะอึ” (Sokugai : การทำให้แปลกแยก หรือ alienation) นี้ เดิมเฮเกล⁹³ เป็นผู้นำมาใช้เพื่อแสดงความหมายพิเศษที่ต้องการ ต่อมา มาร์กซ์ได้นำไปประยุกต์ใช้ และในปัจจุบันได้ถูกนำมาใช้ทั่วไปในความหมายที่ กว้างขึ้น รายละเอียดในเรื่องนี้ขอยกให้เป็นหน้าที่ของหนังสือเล่มอื่น ๆ สำหรับผมจะขอพูดเกี่ยวกับข้อคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ว่าทำไมคำว่า นิงเง็นโซะกุงะอึ จึงใช้กันมากในปัจจุบัน

ประการแรกก็คือความจริงที่ว่า ครั้งหนึ่งผู้คนเคยภาคภูมิใจกับ อารยธรรมสมัยปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ปัจจุบันนี้ พวกเขากำลังหวาดหวั่นกับความก้าวหน้าที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเหลือเกิน ผู้คนทั้งหลายเกิดความสงสัยว่าเมื่อใดอะไรตอบแทนจากอารยธรรมก็ หมายความว่า พวกเขา กำลังสูญเสียอะไรบางอย่างที่ไม่สามารถจะหามา ทดแทนได้มิใช่หรือ นี่เป็นปฏิกริยาต่อต้านทางด้านความรู้สึกซึ่งมีมาก่อนที่จะ เกิดระเบิดปรมาณู และก่อนที่ผู้คนจะตื่นตัวในเรื่องมลพิษ ซึ่งมีการพูดถึงอย่าง มากในปัจจุบัน โซเซะกิได้แสดงถึงความรู้สึกหวาดกลัวนี้ไว้อย่างเฉียบแหลม กับอิชิโรในเรื่อง โคจิน (Kōjin) ดังนี้ “ความกังวลของมนุษย์เกิดจากความเจริญ ทางวิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้งไม่เคยปล่อยให้เรา หยุดแม้แต่สักครู่เดียว จากการเดินเท้าไปสู่รถลาก จากรถลากไปสู่รถม้า จาก รถม้าไปสู่รถไฟ จากรถไฟไปสู่รถยนต์ บอลลูน เครื่องบิน และอะไรต่อมิอะไร อีก ไม่ว่าจะไปถึงไหนก็ไม่ยอมให้หยุด ไม่รู้ว่าจะถูกพาไปถึงไหนกัน ช่างน่ากลัว จริง ๆ”

ตัวตนที่แท้จริงของความหวาดกลัวนี้คือปัญหาอะไรสักอย่างหนึ่ง ทฤษฎีของ ออเรคา อี กาชเซท ที่ได้กล่าวมาแล้วจะเป็นประโยชน์ในการเข้าใจเรื่องนี้ เขาได้เริ่มต้นด้วยการพูดถึงความจริงพื้นฐานที่ว่าชีวิตมนุษย์เกิด

จากการเปลี่ยนแปลงของคนรุ่นต่าง ๆ กล่าวคือชีวิตของมนุษย์นั้นมิถูกในตัว
ของมันเองที่ว่า คนทุกรุ่นเริ่มต้นจากศูนย์ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้เองมนุษย์จึงไม่มี
ทางที่จะถูกครอบงำไม่ว่าจะโดยความเชื่อที่ว่าพระเจ้าเป็นผู้แสดงอภินิหาร
ให้เห็น หรือโดยเหตุผลที่บริสุทธิ์ ในสมัยปัจจุบันตัวชีวิตที่แท้จริงกำลังต่อต้าน
เหตุผลบริสุทธิ์ และเรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมกลับคืนมา เช่นเดียวกับที่ครั้ง
หนึ่งในสมัยเรอเนซซองส์ (Renaissance)^{๙๔} ได้เกิดมีเหตุผลบริสุทธิ์ขึ้นมาต่อ
ด้านความเชื่อในการแสดงอภินิหารของพระเจ้า นี่คือ หลักใหญ่ ๆ ในทฤษฎี
ของออร์เตกา เรื่องนี้อาจจะมีคนย้อนกลับมาว่าอย่างนี้ก็ได้ เช่น การที่มนุษย์
รู้สึกว่าจะถูกครอบงำด้วยความเชื่อในพระเจ้าและลุกขึ้นมาต่อต้านนั้นเป็นเรื่องที่
เข้าใจได้ แต่ทำไมมนุษย์จึงต้องลุกขึ้นมาต่อต้านการถูกปกครองด้วยเหตุผล
ทำไมจึงถึงขนาดที่รู้สึกว่าจะเหตุผลทำให้การดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นแปลกแยกออกไป
เหตุผลนั้นมิใช่เป็นของมนุษย์เองหรือหากหรือ มิใช่เพราะการที่เรอเนซซองส์ได้
ให้ความบิตติยินดีในการกลับมาเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ต่อต้านอำนาจ
แห่งความเชื่อถือในพระเจ้า และสามารถยืนยันถึงเหตุผลที่เป็นอิสระของตัว
มนุษย์เองอย่างถูกต้องแน่นอนหรือ

พูดได้ว่า คำตอบสำหรับคำถามนี้มีอยู่ในตัวคำถามแล้ว กล่าวคือ การ
ทำให้แปลกแยกในปัจจุบันมีที่มาจากสิ่งที่มีการค้นพบว่ามนุษย์นั้นมีความเชื่อ
ผิด ๆ มาตั้งแต่ต้นสมัยใหม่ว่ามนุษย์สามารถจะยืนหยัดด้วยขาของตัวเอง
สามารถดูแลตัวเองได้อย่างเพียงพอด้วยเหตุผลเพียงลำพัง ที่น่าสนใจคือ
เกอเธ่ได้เกิดความสังหรณ์ใจในเรื่องนี้ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 แล้ว กล่าวคือตัว
ละครที่ชื่อ เฟาสท์ ที่เขาสร้างขึ้นมานั้นปรากฏออกมาในลักษณะของเรอเนซ-
ซองส์ แต่ไม่มีความเชื่อมั่นและบิตติยินดีออกมาให้เห็นเหมือนกับคนในสมัย
เรอเนซซองส์ที่เป็นอยู่จริง ๆ เขาออกจะเหนื่อยหน่ายกับการคิดและการ
ศึกษาค้นคว้า รู้สึกหมดหวังท้อแท้กับตัวเอง และพยายามจะฆ่าตัวตายด้วย
ยาพิษ แต่เขาก็หยุดยั้งความคิดนั้นเมื่อได้ยินเสียงเพลงสวดสรรเสริญพระเจ้า
ในเทศกาลอีสเตอร์ แต่ก็ไม่ใช่เพราะสามารถเรียกความเชื่อให้กลับคืนมาได้

เขารู้สึกตัวใหม่ที่ไม่มี ความเชื่อ เสียงเพลงสวดนั้นทำให้เขาหวระลึกถึงวัยเด็กที่มีความสุข และเลิกล้มความคิดที่จะฆ่าตัวตาย หลังจากนั้นเขาก็ละทิ้งความคิดที่จะแยกตัวเองออกไป เขาปล่อยตัวเองไปกับความเย้ายวนที่ เมฟิสโทเฟลิส (Mephistopheles)^{*95} นำมาให้ แต่ในที่สุดเขาก็ถึงแก่ความตายโดยไม่มีประสบการณ์ที่ถึงความพอใจอย่างแท้จริง ในตอนที่เขาจะตาย เกอเธ่ได้ให้กลุ่มนักร้องเพลงสวดจากสวรรค์ร้องว่า "Das Ewig - Weibliche zieht uns hinan" (ความเป็นหญิงในตัวเราซึ่งมีอยู่ชั่วนิรันดร์จะพาไปสู่สิ่งนั้น)

น่าจะพูดได้ว่าสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการเดินทางของจิตวิญญาณของมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน กล่าวคือคนสมัยปัจจุบันนั้นกำลังเริ่มหมดหวังกับตัวเอง หลังจากได้ทดลองทำทุก ๆ อย่างโดยใช้เหตุผลแล้ว แน่แน่นอนละอารยธรรมทางวิทยาศาสตร์ได้อี้อวดความสามารถของมนุษย์ แต่นั่นก็จะไม่ใช่แรงบันดาลใจสำหรับมนุษย์เหมือนกับที่เคยเป็นเมื่อหลายปีก่อน มนุษย์รู้สึกถึงความเหือดแห้งแห่งสายธารชีวิต และเพื่อที่จะฟื้นคืนความชุ่มชื้นของชีวิตกลับมา เขาจึงตัดสินใจกลับไปสู่วัตถุนที่ไม่มีอะไรปกปิด โดยใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล และในการแสวงหาครั้งใหม่นี้ น่าจะคิดได้ว่ากำลังนำไปสู่ความหลงใหลในความเป็นแม่ หรือเรียกอีกอย่างก็คือ อะมะเอะ เหมือนคำพูดตอนสุดท้ายในบทละครเรื่องเฟาทัส

ผมได้วิเคราะห์ว่าทำไมคำว่า นิงเงินโชะกุงะอิ จึงกลายมาเป็นคำแพร่หลาย และอุดมคติในการพึ่งตนเองของมนุษย์ตั้งแต่สมัยเรอเนซซของส์ ได้กลายมาเป็นสิ่งที่สร้างความอึดอัดให้กับความเป็นมนุษย์ในปัจจุบัน โดยได้ยกเรื่องเฟาทัสของเกอเธ่ขึ้นมาพูดแล้ว และถึงแม้ว่าจะวิเคราะห์จากแง่มุมที่เรียกว่า ความรู้สึกของคนรุ่นใหม่ที่สัมผัสกับอารยธรรมในสมัยปัจจุบันก็ตาม ย่อมจะนำไปสู่ความสำนึกของ นิงเงินโชะกุงะอิ เช่นเดียวกัน กล่าวคือ คนรุ่นใหม่จะมีความรู้สึกที่ใกล้เคียงกับความหวาดกลัวของคนป่า ในกรณีที่ต้องเข้าไปสัมผัสกับกลไกอันใหญ่โตและสลับซับซ้อนของอารยธรรมในปัจจุบัน และที่เป็นความจริงที่สุดก็คือการทำลายสิ่งแวดล้อมโดยอารยธรรมนั้นปรากฏ

ให้เห็นอย่างร้ายกาจยิ่งนัก พวกเขาไม่สามารถจะทำตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอารยธรรมสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นผลผลิตของเหตุผลซึ่งตัวเองก็น่าจะเป็นเจ้าของร่วมอยู่ด้วย โดยทั่วไปแล้วผู้ที่รับผิดชอบในอารยธรรมสมัยใหม่อาจจะคิดว่าการทำงานของเหตุผลซึ่งเป็นหลักในการพัฒนานั้นปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน แต่ความจริงมิใช่จะเป็นเช่นนั้นเสมอไป คนรุ่นใหม่รู้สึกด้วยสัญชาตญาณถึงการคุกคามของอารยธรรมสมัยใหม่ ถ้าจะยืมคำพูดของไซเชะกิมาอีก ก็จะเหมือนกับการที่ซันชิโรที่จากบ้านนอกมาโตเกียรู้สึกที่ว่า “โลกเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้เอง ตัวเองกำลังมองดูการเปลี่ยนแปลงนี้อยู่ แต่ไม่สามารถจะมีส่วนร่วมได้ โลกของตัวเองและโลกของความเป็นจริงวางเรียงกันอยู่บนพื้นราบเดียวกัน แต่ไม่มีส่วนไหนที่จะสัมผัสกันได้ แล้วโลกก็จะเปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ทั้งตัวเองไว้เบื้องหลัง มีแต่ความรู้สึกอึดอัดเป็นกังวล” จะเห็นได้ชัดเจนว่า ความรู้สึกที่ถูกทอดทิ้งเอาไว้เบื้องหลังนั้นมีรากฐานมาจากสภาพจิตใจแบบอะมะอะ เมื่อทารกน้อยถูกแม่ทอดทิ้งจะทำให้เกิดความรู้สึกหวงกังวลในชีวิตของตน และนี่แหละคือ แก่นแท้ของความรู้สึกที่คนสมัยปัจจุบันแสดงออกมาด้วยคำพูดว่า ینگเงินโซะงุอะอิ

สังคมไร้พ่อ

คำว่าช่องว่างระหว่างวัยนั้นเป็นคำที่ได้ยินกันอยู่บ่อย ๆ ในปัจจุบันชวนให้คิดว่าคนรุ่นใหม่กำลังกล่าวหาคนรุ่นเก่าในทุก ๆ ด้าน และถ้ามองอย่างผิวเผินจะเห็นว่าทั้งสองฝ่ายขาดความเข้าใจซึ่งกันและกัน แต่ถ้าศึกษาดูปรากฏการณ์นี้อย่างละเอียดแล้ว จะเห็นว่า การขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นสิ่งที่เห็นในที่สาธารณะเท่านั้น ส่วนภายในครอบครัวนั้น พ่อแม่ลูกเข้ากันได้ดีเกินคาด โดยเฉพาะในความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก

ตัวอย่างเช่น เมื่อหนังสือพิมพ์อะซะฮะอิได้สำรวจความสำนึกของนักศึกษามหาวิทยาลัยโตเกียวเมื่อเร็ว ๆ นี้ ปรากฏว่าบุคคลที่เป็นที่เคารพนับถือที่ถูกยกขึ้นมาเป็นคนแรกคือ แม่ และในงานที่ระลึกของมหาวิทยาลัย

ซึ่งจัดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ ในระหว่างที่มีเหตุการณ์วุ่นวายขึ้นในมหาวิทยาลัย
โตเกียว พวกนักศึกษาได้แขวนป้ายมีข้อความว่า “คุณแม่ อย่าห้าม ต้น
แปะก๊วย”⁹⁶ กำลังจะร้องไห้” สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าแม่เป็นบุคคลที่ได้รับการ
ยกย่อง พวกนักศึกษาคิดว่าแม่เท่านั้นที่คงจะเข้าใจความรู้สึกของพวกเขาได้
ความรู้สึกผูกพันอย่างเงียบ ๆ ระหว่างพวกนักศึกษาหัวรุนแรงกับแม่ เห็นได้
ชัดเจนเมื่อพวกนักศึกษาได้มีปฏิริยาต่อต้านสนธิสัญญาความมั่นคงระหว่าง
สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นเมื่อสิบปีที่แล้ว ศาสตราจารย์โรเบิร์ตลิฟตัน⁸⁴
(Robert Lifton) แห่งมหาวิทยาลัยเยลซึ่งอยู่ในประเทศญี่ปุ่นในตอนนั้น
ได้สัมภาษณ์นักศึกษาเหล่านั้นหลายคน ผมเองก็ได้ฟังเทปบันทึกเสียงนั้นด้วย
จากคำพูดให้สัมภาษณ์ของพวกเขาแสดงให้เห็นความผูกพันอันแน่นแฟ้น
ระหว่างพวกเขากับแม่ ผมได้ยินเรื่องที่เหมือนกันนี้จากศาสตราจารย์
ทอร์เรซซิง (Toressing) ซึ่งได้บรรยายเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็กเล็กที่มหาวิทยาลัย
โอกลาโฮมา ศาสตราจารย์ทอร์เรซซิงและคณะได้ออกสำรวจเด็กผู้ชายใน
ครอบครัวซึ่งเป็นพวกอนุรักษนิยม และไม่ได้ออกกิจกรรมทางการเมืองในเมือง
โทเปกา รัฐแคนซัส ปรากฏว่าแม่พวกเด็ก ๆ จะยืนยันอย่างชัดเจนว่ามี
ค่านิยมที่แตกต่างจากพ่อแม่ แต่ในแง่ของความเป็นมนุษย์ เขาไม่มีความรู้สึก
เป็นศัตรูกับพ่อแม่ แต่มีความเคารพนับถือและรู้สึกบุญคุณ

กล่าวคือ วัยรุ่นในปัจจุบันนั้นตราบโหดที่ค่านิยมไม่ได้กลายเป็นปัญหา
พวกเขาก็จะเข้ากันได้ดีกับคนรุ่นเก่า แต่เมื่อค่านิยมกลายเป็นปัญหาขึ้นมา
เมื่อไรละก็ เขาก็จะลุกขึ้นมาต่อต้านคนรุ่นเก่าอย่างรุนแรง แม้เมื่อเป็นเช่นนี้
ระหว่างพ่อกับแม่ พวกเขาก็จะยังคงความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับฝ่ายแม่เอาไว้
ยิ่งกว่านั้นยังจะดูเหมือนว่าเมื่ออยู่ในครอบครัวพวกเขาจะไม่มีอะไรขัดแย้งกับ
พ่อซึ่งเป็นตัวแทนของค่านิยมทางสังคม นั่นก็คงจะเป็นเพราะว่าในปัจจุบันไม่
ค่อยจะมีพ่อคนไหนที่ให้การศึกษาทางด้านค่านิยมแก่ลูก พวกพ่อเหล่านี้เอง
ต่างก็กำลังรู้สึกเจ็บปวดขมขื่นอยู่ในใจกับความรู้สึกแปลกแยก และรู้สึกได้โดย
สัญชาตญาณถึงวิกฤติการณ์ของอารยธรรมในปัจจุบัน ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่จะ

มาสอนลูกในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามในสังคมนั้น พวกเขาถูกจัดให้อยู่ในฐานที่จะต้องป้องกันองค์กรหรือโครงสร้างซึ่งเป็นของสังคมนั้น ๆ ดังนั้นจึงคิดได้ว่าการขัดแย้งระหว่างวัยในปัจจุบันจึงเป็นไปในรูปที่เรียกว่าเป็นการขัดแย้งระหว่างระบบในที่สาธารณะที่มองเห็นได้ แต่สิ่งที่แปลกในที่นี้อย่างหนึ่งก็คือความขัดแย้งระหว่างวัยหรือช่องว่างระหว่างวัยนั้น แม้จะคิดว่าเกิดจากค่านิยมเป็นหลักดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ความแตกต่างในเรื่องค่านิยมที่นำมาถกเถียงกันนั้นไม่ชัดเจนเสมอไป ประการแรกก็คือคนรุ่นเก่าไม่จำเป็นจะต้องเชื่อในค่านิยมเก่า ๆ พวกเขาออกจะมีความสงสัยมากกว่าเสียด้วยซ้ำ และคนรุ่นใหม่ก็ไม่ได้เป็นผู้เสนอค่านิยมใหม่ ๆ ถ้าเช่นนั้นความขัดแย้งระหว่างวัยแม้จะพูดได้ว่าเกิดจากค่านิยมก็ตาม แต่ก็พูดไม่ได้เสียแล้วว่าตัวค่านิยมเองเป็นจุดแห่งความขัดแย้ง ถ้าอย่างนั้นคนรุ่นใหม่โจมตีคนรุ่นเก่าเพื่ออะไรกันเล่า ในด้านหนึ่งจะมองได้ว่าการทำเช่นนั้นก็เพื่อให้คนรุ่นเก่าแสดงความรู้สึกที่แท้จริงออกมา พุดง่าย ๆ ก็คือ คนรุ่นใหม่ต้องการค่านิยมที่จะสามารถทำให้ตัวเองดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ และรู้สึกอารมณ์เสียที่คนรุ่นเก่าไม่ได้เสนอสิ่งนั้นให้กับพวกเขา นั่นคงจะเรียกว่าอะมะอะชนิดหนึ่งได้อย่างแน่นอน แต่ก็ไม่น่าที่จะเป็นไปได้ว่าคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันนี้จะแก้ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยได้โดยการปล่อยตัวเองให้อยู่ในอะมะอะ

เรื่องนี้พูดโดยสรุปก็คือ ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยในปัจจุบันมีสิ่งที่ชวนให้คิดว่าเกิดจากการที่คนรุ่นเก่าขาดความมั่นใจมาแต่เดิม ถ้าพูดกันในระบอบครอบครัวแล้วสภาพปัจจุบันที่พ่อแทบจะไม่ค่อยอยู่บ้านเลยนั้น กลายเป็นเรื่องธรรมดาไปเสียแล้ว หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาของเด็กชายที่เป็นที่สนใจกันทั่วไปก็คือ ปรากฏการณ์ที่เด็กมีอาการกลัวการไปโรงเรียนหรือปฏิเสธที่จะไปโรงเรียน และเมื่อลองสำรวจครอบครัวของเด็กพวกนี้ก็พบว่าพ่อจะเป็นคนอ่อนแอเหมือน ๆ กัน ข้อคิดนี้มีได้จำกัดอยู่เฉพาะกับครอบครัวของเด็กที่ไม่ยอมไปโรงเรียนเท่านั้นแต่คงจะเป็นลักษณะพิเศษร่วมกันของสังคมในปัจจุบัน ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งที่คู่ขนานกันไปกับเรื่องนี้ก็คือความจริงที่ว่า แม้

หลักศีลธรรมแห่งการเคารพคตินุญต่อพ่อแม่ ซึ่งเป็นหัวใจของจิตวิญญาณของประชาชนได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากทุกฝ่าย ในขณะที่เดียวกัน ประเทศฝ่ายตะวันตกซึ่งมองตัวเองในฐานะประเทศที่พัฒนาแล้วก็ประสบกับความสับสนวุ่นวายหลังสงครามโลก การที่ลักษณะแนวความคิดของทั่วโลกมุ่งไปสู่การปฏิเสธรำนาจแบบพ่ออย่างสิ้นเรื่อย ๆ นั้น นับว่ามีอิทธิพลต่อญี่ปุ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม

ผมอยากจะพูดถึงการวิเคราะห์ทางจิตวิทยาของฟรอยด์ ว่าเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้นอย่างไรบ้างไว้ในที่นี้ด้วย ความคิดของ ฟรอยด์ ดาร์วิน มาร์กซ์ นิทเช นั้นเชื่อกันว่าเป็นตัวแรงที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบัน แน่่อนการที่เขายืนยันว่า สำนึกของมนุษย์นั้นอยู่ภายใต้ความไร้สำนึก และในระหว่างการทำงานของจิตในขั้นสูงกับชีวิตความเป็นอยู่ในแบบสัญชาตญาณนั้นมีความเกี่ยวโยงกันอยู่ภายในนั้น จะต้องพูดว่ามีผลอย่างใหญ่หลวงต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสำนึกของคนในปัจจุบัน แต่ลักษณะพิเศษที่สำคัญที่สุดของการวิเคราะห์จิตที่ฟรอยด์คิดขึ้นมาก็คือ ไม่เพียงแต่จะวิเคราะห์จิตของคนไข้ แต่โดยการวิเคราะห์นั้นก็เพื่อจะเปลี่ยนแปลงจิต ดังนั้นอิทธิพลทางสังคมจากงานของเขาก็จะเกิดขึ้นโดยผ่านการวิเคราะห์สำนึกทางสังคม ฟรอยด์ไม่เคยพูดถึงเรื่องสภาพสังคมปัจจุบันที่มีลักษณะขาดพ่อว่าเป็นปัญหาอย่างที่ผมพูดถึงเลยแม้แต่ครั้งเดียว แต่ในความหมายหนึ่ง เขาก็ได้พูดถึงคือการที่ยกเอาเรื่องการฆ่าพ่อขึ้นมาพูดซ้ำซากนั้น ผมคิดว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วย กล่าวคือ ฟรอยด์มิได้สะท้อนเรื่องนี้ขึ้นมาในฐานะเรื่องราวในสมัยปัจจุบัน แต่ได้สะท้อนไปถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ⁶⁶ และนี่เองที่ละครเรื่องเออดิปุส ซึ่งเป็นละครเรื่องแรกที่มนุษยชาติรู้จักได้เปิดฉากแสดงขึ้น ในจุดที่ว่าพ่อได้ถูกฆ่าตายไปแล้วในความเป็นจริงนั้นแตกต่างจากละครเรื่องเออดิปุสที่ถูกแสดงนับครั้งไม่ถ้วนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติหลังจากนั้น เขาได้กล่าวว่าละครเออดิปุสเป็นโอกาสให้เด็ก ๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ภายหลังจากเกิดความสำนึกผิด

และจากสำนึกผิวนั้นจึงทำให้เกิดศีลธรรมและศาสนาขึ้น ฟรอยด์ได้นำเอาแก่นของเรื่องเดียวกันนี้มาใช้กับโมเสสศาสดาของศาสนายิว เขาได้ให้ความหมายที่ยิ่งใหญ่ต่อตำนานการฆ่าโมเสส คงจะไม่จำเป็นที่จะพูดแก้ตัวให้ฟรอยด์ในที่นี้ในเรื่องที่ว่าทฤษฎีของเขาขาดหลักฐานที่พิสูจน์ได้ทางประวัติศาสตร์ สิ่งที่สำคัญก็คือการที่เขาใช้คำว่า การฆ่าพ่อ แทนคำว่า พ่อไม่อยู่ และเขาเห็นว่าการฆ่าพ่อนี้แหละเป็นรากฐานของศีลธรรมทั้งหมด

ในความเป็นจริงแล้วพูดได้ว่าฟรอยด์หลงใหลหัวข้อเรื่องของพ่อมาตลอดชีวิตของเขา เขาได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งจิตวิเคราะห์ ซึ่งไม่ใช่เพียงการพูดเปรียบเทียบเท่านั้น เขาอยากที่จะเห็นตัวเองเป็นบิดาของมนุษยชาติสมัยใหม่ในความเป็นจริงอีกด้วย⁸⁷ สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ ในเรื่องปมเออดิปัสซึ่งเขาพูดถึงนั้น บทบาทของพ่อยิ่งใหญ่มาก แต่ก็มีพวกที่คัดค้านทฤษฎีนี้และให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกในการสร้างบุคลิกลักษณะขึ้นมา บุคคลเหล่านั้นได้แก่ ยุง (Jung)⁸⁸ แรงค์ (Rank)⁸⁹ เฟเรนซี (Ferenczi)⁹⁰ และพวกกลุ่ม นีโอฟรอยด์เดียนส์ (Neo-Freudians) คนเหล่านี้ได้ประกาศทฤษฎีของตัวเองออกมาโดยปฏิเสธฟรอยด์ซึ่งเป็นพ่อในแบบอุดมคติ กล่าวคือ ทฤษฎีไร้พ่อนั้นมิใช่กำเนิดมาโดยไม่มีพ่อ แต่เป็นการเกิดมาโดยปฏิเสธพ่อ ฟรอยด์คงได้เห็นแล้วว่าเหตุจูงใจตลอดกาลของการฆ่าพ่อนั้นกำลังถูกพูดถึงซ้ำซากอยู่ ผมคิดว่าสิ่งเดียวกันนี้คือสิ่งที่ประยุกต์ใช้กับสังคมที่ไร้พ่อในปัจจุบัน มาร์คิวส์⁹¹ (Marcuse)⁹¹ ซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลกับวัยรุ่นในสมัยปัจจุบันเห็นว่าสังคมที่ไร้พ่อเป็นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแล้ว (fait accompli) และพูดเหมือนกับว่าถ้ากำจัดกลไกทางสังคมที่บีบคั้นซึ่งยังมีอยู่ในปัจจุบันออกไปได้ก็จะทำให้เกิดอาณาเขตแห่งอุดมคติ ซึ่งคล้ายกับอาณาเขตของความเป็นหนึ่งเดียวของแม่ลูกซึ่งมีความสุข ซึ่งถ้าฟรอยด์ยังมีชีวิตอยู่และได้ยินเข้า ก็จะต้องคัดค้านขึ้นมาทันทีอย่างแน่นอน และเขาคงจะลุกขึ้นมาเขียนหนังสือชื่อ "อนาคตแห่งความเพ้อฝัน" ขึ้นมาอีกเล่มหนึ่ง เพื่อโจมตีความเพ้อฝันแบบสังคมนิยมในเชิงจิตวิเคราะห์ของสมัยปัจจุบันแน่นอน

ในที่สุดปัญหา ก็มาถึงจุดที่ว่า พ่อหรือกฎแบบพ่อมีประโยชน์หรือไม่ พ่อหรือกฎแบบพ่อจะเลือนหายไปจากพื้นพิภพนี้ได้อย่างง่ายดายเช่นนั้นหรือ แต่สำหรับผมเองไม่ได้คิดเช่นนั้น ในงานเขียนของ เพเตร์น ที่กล่าวถึงไปแล้ว นั้นได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า แรงกระตุ้นของพ่อและเด็กในสมัยปัจจุบันได้พ่ายแพ้ล่าถอยไปแล้วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เนื่องจากสิ่งนี้ได้ฝังรากลึกลงไป ในธรรมชาติของมนุษย์เสียแล้ว การปรากฏของสังคมที่ไร้พ่อโดยสิ้นเชิงจึงอาจจะเป็นไปได้ เรื่องนี้สามารถจะมองได้ว่าการต่อต้านของวัยรุ่นเมื่อเร็ว ๆ นี้ เป็นสิ่งที่สนับสนุนได้ในระดับหนึ่ง เพราะเหตุการณ์นั้นสามารถจะตีความได้ว่า นั่นคือการโกรธที่เห็นพ่ออ่อนแอ และเป็นกรเรียกร้องหาพ่อที่เข้มแข็ง ที่จริงแล้วการที่เหมาเจ๋อตุงแห่งประเทศจีนสามารถดึงดูดใจวัยรุ่นทั่วโลกไว้ได้ ในปัจจุบันนี้นั้นก็อาจจะเป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพจิตใจแบบนี้ก็ได้ โดยทั่วไปแล้วสิ่งที่เรียกว่าการปฏิวัตินั้นถ้าจะพูดกันในเชิงจิตวิทยาแล้ว ก็คือการฆ่าพ่อนั่นเอง และเป็นเรื่องแปลกที่จะต้องจบลงที่ผลของการสร้างภาพพจน์ของพ่อที่เข้มแข็งขึ้นมาใหม่ ถ้าจะดูจากการเทิดทูนเลนินของคอมมิวนิสต์ การสรรเสริญยกย่องโฮจิมินห์ของคนเวียดนามแล้ว ก็จะทำให้เห็นจุดนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อนึ่ง แม้ในสังคมที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ภาพของพ่อก็มีความสำคัญตลอดมาเหมือนกัน การที่ เดอร์ โกลล์ (De Gaulle) สามารถกุมหัวใจของคนฝรั่งเศสไว้ได้นั้นก็เพราะเขาตระหนักในเรื่องนี้ และเมื่อเขาเสียชีวิตลงหลังจาก เลิกเล่นการเมือง เนื่องจากพ่ายแพ้การเลือกตั้ง ไม่เพียงแต่ชาวฝรั่งเศสเท่านั้น แม้ประชาชนในประเทศอื่น ๆ ต่างก็รู้สึกสะเทือนใจกับการจากไปของเขา เฉกเช่นเห็นการตายของบิดาผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง

ถ้าเป็นคนสมัยปัจจุบันที่มีดวงตามองเห็นความจริงก็อาจจะพูดว่า สิ่งนี้เรียกว่าพ่อผู้ยิ่งใหญ่ที่แท้ก็คือภาพลวงตา และเป็นเพียงมนุษย์ที่อ่อนแอไม่แตกต่างอะไรกับพวกเขาเลย ไม่ว่าจะ เป็น เลนิน เหมาเจ๋อตุง ซึ่งได้รับยกย่องเหมือนเป็นอมตะ ก็ไม่ได้ต่างอะไรกับภาพลวงตา แม้ในสังคมคอมมิวนิสต์ซึ่งนับถือภาพลวงตาน้อย่างจริงจังในปัจจุบัน เมื่อถึงวันหนึ่งก็จะถึงการพังทลาย

อย่างแน่นอน ในจุดนี้พรอยดีได้บอกไว้เป็นนัย ๆ ในทฤษฎีการฆ่าพ่อของเขา เขาได้พูดเป็นนัยว่าความพยายามในการหาพ่อเกิดจากความปรารถนาที่จะลบล้างความทรงจำในเรื่องการฆ่าพ่อ การปฏิบัติทั้งหมดนั้นถือได้ว่าเป็นการทบทวนแก่นแท้ทางมนุษยชาติ กล่าวคือมนุษยชาติไม่สามารถจะหนีไปจากแก่นแท้นี้ได้ เพราะฉะนั้นภาพของยูโทเปียในอนาคตซึ่งไร้พ่อจากจินตนาการของมาร์คิสส์นั้นเป็นไปได้แค่ฝันกลางวันเท่านั้น วิธีที่จะเอาชนะสภาพทางจิตใจที่เป็นอยู่ในปัจจุบันที่เรียกว่าการไร้พ่อก็คือ การยอมรับความผิดในเรื่องการฆ่าพ่อ และนำขึ้นมาเป็นพื้นฐานของศีลธรรมใหม่

อนึ่ง เรื่องการไร้พ่อนั้น ถ้าพูดกันในระดับศาสนา ก็คือปัญหาของการไม่มีพระเจ้า เพราะฉะนั้นผมจึงอยากกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้สักเล็กน้อย หลังจากที่นิทเซได้กล่าวเชิงทำนายว่า “พระเจ้าตายแล้ว” นั้น ปัจจุบัน “พระเจ้าตายแล้ว” กำลังจะกลายเป็นเรื่องธรรมดายิ่งขึ้น และเมื่อเร็ว ๆ นี้ ถึงกับมีการพูดถึงในวิชาเทววิทยาเกี่ยวกับการตายของพระเจ้า เรื่องนี้อยู่นอกเหนือความรู้ความสามารถ ผมจึงไม่รู้อะไรสักอย่างนัก แต่สิ่งที่ผมอยากชี้แจงไว้ในที่นี้ก็คือ นิทเซไม่เพียงจะพูดว่า “พระเจ้าตายไปแล้ว” เท่านั้น แต่พูดว่า “พระเจ้าได้ถูกฆ่าตายไปเสียแล้ว” น่าแปลกที่เรื่องนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปทีเดียว สำหรับผมเป็นเรื่องที่น่าสนใจมากในจุดที่ว่า เรื่องนี้เข้ากับความคิดของพรอยดีในเรื่องการฆ่าพ่อ และผมก็ยังอดคิดไม่ได้ว่านั่นเป็นการแสดงความนัยของความคิดทางปรัชญาที่ลึกซึ้งมากกว่าการบอกว่าพระเจ้าตายแล้วของวิชาศาสนาในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามผมจะขอยกคำพูดของนิทเซขึ้นมาพิจารณาดู ผมคิดว่า การตีความที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับความคิดของพรอยดีในเรื่องการฆ่าพ่อนั้น จะนำมาประยุกต์ใช้กับความคิดในเรื่องการฆ่าพ่อของนิทเซได้

“เธอคงจะเคยได้ยินว่า มีคนบ้าถือไฟฉายวิ่งส่องไปยังตลาดในยามเช้าที่สดใสร่วมกับส่งเสียงร้องตะโกนว่า ‘ฉันกำลังตามหาพระเจ้า ฉันกำลังตามหาพระเจ้า’ เนื่องจากมีคนจำนวนมากที่ไม่เชื่อในพระเจ้าอยู่ในบริเวณนั้น เขาเลยกลายเป็นเป้าสายตาของคนทั้งหลาย ‘อะไรนะ พระเจ้าไม่อยู่แล้วหรือ’

คนหนึ่งถามขึ้นและคราวนี้อีกคนหนึ่งก็ถามขึ้นอีกว่า 'พระเจ้ากลายเป็นเด็กหลงทางไปแล้วหรือนี่' หรือ 'พระเจ้าจะซ่อนตัวอยู่' 'พระเจ้ากลัวพวกเราหรือ' 'พระเจ้าออกทะเลไปแล้วหรือ' หรือ 'พระเจ้าอพยพไปอยู่ประเทศนั้นเสียแล้ว' ผู้คนต่างหัวเราะกันอย่างสนุกสนาน คนบ้าแหวกเข้าไปในหมู่คน จ้องหน้าทุกคนพลางตะโกนว่า 'ผมจะบอกพวกคุณพวกเราได้ฆ่าพระเจ้าเสียแล้ว คุณและผม พวกเราทุกคนเป็นฆาตกร แต่เราฆ่าอย่างไรละ เราจะกลืนเอาท้องทะเลที่กว้างใหญ่เข้าไปได้อย่างไร เราจะหันเหไปทางไหน เราจะต้องวิ่งต่อไปโดยไม่หยุดอย่างนี้หรือ ไปข้างหลังข้าง ๆ ข้างหน้า ทุกทิศทาง ยังเหลือแต่ข้างบนข้างล่างใช่ไหม เรา กำลังหลงอยู่ในความว่างเปล่าที่ไร้ขอบเขตใช่ไหม ไม่รู้สึกหรือว่ารอบ ๆ ตัวเรามีแต่ความว่างเปล่า อากาศยิ่งเย็นเยียบยิ่งขึ้น ยามค่ำคืนมาเยือนมิขาดสาย และยิ่งมืดมิดยิ่งขึ้น ในตอนเช้ายังต้องเอาไฟฉายส่องเลยใช่ไหม ไม่ได้ยินเสียงคนที่กำลังซัดหลุมฝังพระเจ้าบ้างหรือ พระเจ้าตายพระเจ้าตายแล้ว พวกเราฆ่าพระเจ้า ผู้ศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจมากที่สุดในโลก ได้ถูกฆ่าด้วยมีดของพวกเราเอง ใครจะเป็นผู้มาเซ็ดเลือดที่เบื่อนพวกเราอยู่ เราจะเอาน้ำอะไรมาล้างให้ร่างกายของเราบริสุทธิ์ดีละ นอกจากว่าพวกเราจะเป็นพระเจ้า และทำตัวเหมือนพระเจ้าเสียเอง ไม่เคยมีเหตุการณ์อะไรที่ยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ คนที่เกิดหลังพวกเราก็จะอยู่ในประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ยิ่งกว่าประวัติศาสตร์ใด ๆ' คนบ้าพูดจบแล้วก็นั่งเงิบ กวาดสายตามองไปรอบ ๆ อีกครั้ง คราวนี้ผู้คนทั้งหลายต่างพากันนั่งเงิบและมองเขาอย่างตกใจ⁸⁹

ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว ความรู้สึกผิด ความรู้สึกของผู้เสียหาย

ปัจจุบันอำนาจแบบพ่อได้ลดลงไปโดยสิ้นเชิง ไม่มีใครกล้าที่จะตำหนิการกระทำตามใจของแต่ละคน ข้อห้ามทั้งหลายถูกลบล้างไปจนหมดสิ้นสังคมทั้งหมดกำลังอยู่ในบรรยากาศของงานเทศกาลเฉลิมฉลอง

คอลัมน์เสียงจากประชาชน ในหนังสือพิมพ์อะชะฮิ ได้วิจารณ์กรณีที่นักศึกษามหาวิทยาลัยโตเกียวขังตัวเองอยู่ในหอประชุมยะซุตะว่า "ถ้าโลก

เปลือกนอกของความโกลาหลวุ่นวายที่เห็นอยู่ภายนอกแล้ว ก็จะเห็นว่าญี่ปุ่น เป็นประเทศที่ผู้คนต่างก็ปรารถนาการเอาอกเอาใจ เอาอกเอาใจซึ่งกันและกัน มีความเห็นใจซึ่งกันและกันอย่างมาก การต่อสู้จนพ่ายแพ้ตายหมดทั้งกองทัพ การแสดงความเห็นอกเห็นใจต่อฝ่ายที่เป็นรอนั้น ในความหมายหนึ่งก็คือ สัญลักษณ์ของสันติภาพ" การมีอะมะเอะทามุทันอยู่เช่นนี้เป็นสิ่งที่เห็นเด่นชัด ในญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตามนี้ไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะในญี่ปุ่นเท่านั้น นักจิตวิเคราะห์ของฝรั่งเศส⁹⁰ ได้วิจารณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ปฏิวัติเมื่อเดือน พฤษภาคมในกรุงปารีสเมื่อปี 1967 ว่าเป็นผลพวงทางจิตวิทยาที่มหัศจรรย์ซึ่ง ไม่ใช่การปะทะกับพ่อในความเป็นจริง แต่เป็นความพยายามที่จะหลีกเลี่ยง สถานการณ์แบบเออดิปุสโดยการปฏิเสธพ่อ และการกระทำเช่นนั้นจะไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใด ๆ และในปัจจุบันนี้ไม่เพียงแต่วัยรุ่นเท่านั้นที่ต้องการ อะมะเอะ พวกผู้ใหญ่เองก็ต้องการอะมะเอะมากทีเดียว จากข้อความที่ยกมาจากคอลัมน์เสียงจากประชาชนกล่าวได้ว่า ประชาชนทั้งประเทศอยู่ในความรู้สึกของอะมะเอะ ระยะนี้บางครั้งจะเห็นคำว่าอะมะเอะในบทความหนังสือพิมพ์ที่สะดุดตามก็มีหลายอย่างเช่น "เกียวเซอิชิโด นิ อะมะเอะรุนะ" (Gyōseishidō ni amaeruna : อย่าคาดหวังรัฐบาลมากนัก) "โดะรุ โนะ โบเอะอิ โอะ อะมะกุ มิรุนะ" (Doru no bōei o amaku miru na : อย่ามองการป้องกันดอลลาร์ เป็นเรื่องเล็ก) "โฌฮิชะ นิ อะมะเอะรุนะ" (Shōhisha ni amaeruna : อย่าเอาเปรียบผู้บริโภค) เมื่อเร็ว ๆ นี้ หลังจากการเจรจาระหว่างญี่ปุ่นและ สหรัฐอเมริกาเรื่องสิ่งทอจบลงด้วยความไม่ราบรื่น ก็ได้มีบทความอันหนึ่ง ปรากฏออกมาโดยกล่าวว่า การมองของญี่ปุ่นนั้นอะมะกัตตะ (amakatta : มองในแง่ดี) หลังจากนั้นไม่นานรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์มิยะซะวะ ก็ได้กล่าวว่า "สิ่งที่ผมอยากจะพูดเป็นพิเศษในที่นี้ก็คือ ญี่ปุ่นจะต้องเลิกคาดหวังว่าทุกอย่างจะเป็นไปอย่างที่คิด (ต้องเลิกอะมะเอะรุ) เพราะฝ่ายตรงข้าม คืออเมริกา มีข้อที่น่าสงสัยสำหรับการเดื่อนี้ว่าจะจริงจั่งสักแค่ไหน อย่างมาก

ที่สุดก็คือมีความหมายว่า “อะมะเอะเตะ โคะมัดตะ โมะโนะตะ” (Amaete kamatta monoda : ลำบากเพราะแสดงอะมะเอะ) ซึ่งรู้สึกได้ว่ามีอารมณ์ของอะมะเอะอบอวลอยู่

อนึ่ง ถ้าสังคมทั้งหมดอยู่ในสภาพอะมะเอะ อย่างน้อยที่สุดในแง่คิดของแต่ละคนทุกคนก็น่าจะมีความสุข แต่ก็เป็นเรื่องแปลกที่มิได้เป็นเช่นนั้น เพราะคนสมัยปัจจุบันในขณะที่ที่รู้สึกมีความสุขมีชีวิตชีวา แต่อีกใจหนึ่งกลับรู้สึกขมขื่นกับความรู้สึกผิดอยู่ราว ๆ พวกที่แสดงความรู้สึกนี้ออกมาในรูปแบบที่เด่นชัดที่สุดก็คงจะเป็นพวกฝ่ายซ้าย พวกเขาเรียกร้องถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในฐานะมนุษย์อย่างรุนแรง พวกเขายืนยันว่าการยืนอยู่เฉย ๆ มองดูความเจ็บปวดของผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ในเวียดนาม ในตะวันออกกลาง ไม่ว่าจะเป็นนอกหรือในประเทศนั้นเป็นอาชญากรรม แต่เนื่องจากในความเป็นจริงนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่จะเข้าไปช่วยมนุษย์ให้ออกจากความทุกข์ยากได้ จึงทำให้เขารู้สึกผิดมากยิ่งขึ้น พวกเขาคิดว่ารากเหง้าของความเลวร้ายทั้งหมดเหล่านี้มีสาเหตุจากความกดดันของโครงสร้างของสังคมที่ใหญ่โต ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาต่อสู้อย่างเด็ดเดี่ยว ผู้ที่มีความรู้สึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวเช่นพวกเขา แต่ไม่ได้ร่วมในการต่อสู้ด้วยก็คือศัตรูของพวกเขา กล่าวโดยสรุปก็คือ สิ่งที่เป็นปัญหาก็คือความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว ในจุดนี้ โอะตะมะโกะโตะ⁹¹ (Oda Makoto)^{*102} แห่ง เบะเฮอิเร็น (Beheiren) ได้เขียนลงในหนังสือพิมพ์อะซะฮิ เป็นตอน ๆ ในเรื่อง “ญี่ปุ่นในตัวผม” เขาได้พูดถึงความรู้สึกเป็นเพื่อนที่เขามีต่อพวกทหารอเมริกันที่หนีสงครามเวียดนาม ข้อความต่อไปนี้ทำให้ผมสนใจมากคือ “ถ้าผมมีญี่ปุ่น อย่างน้อยถ้ามีญี่ปุ่นของผม ญี่ปุ่นจะต้องอยู่ในความผูกพันเช่นนี้ (ความเป็นเพื่อนมนุษย์) ความผูกพันนั้นผมขอยืนยันว่าเป็นความผูกพันที่สามารถรวมการดำรงอยู่ของผู้ที่ผิดแปลกจากคนอื่น ๆ ที่เรียกว่าทหารหนีสงครามเอาไว้ด้วยได้”

สิ่งที่พวกฝ่ายซ้ายใหม่ยืนยันก็คือ ความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ซึ่งรู้สึกว่าจะมีกลิ่นอายแบบคริสเตียน ความจริงก็คือในหมู่พวกเขาที่มีความเป็น

คริสเตียนที่เอาจริงเอาจังอยู่ ซึ่งแนวโน้มนี้ไม่ใช่มีแต่ในญี่ปุ่นเท่านั้น ในประเทศที่ฝ่ายซ้ายใหม่กำลังคึกคักก็เช่นเดียวกัน มีนักคิดในศาสนาคริสต์ที่แสดงความเห็นอกเห็นใจกับการเคลื่อนไหวนี้ ในความเป็นจริงแล้วจิตวิญญาณของพวกซ้ายใหม่นี้เหมือนกับนิทานเปรียบเทียบเรื่อง กูด ซามาริตัน⁹² (Good Samaritan)^{*103} ที่มีชื่อเสียงของศาสนาคริสต์ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันพวกที่ร่วมกิจกรรมของพวกซ้ายใหม่ได้สั่นคลอนสำนึกของคนร่วมสมัยที่กำลังพอใจกับชีวิตส่วนตัวแบบชนชั้นกลาง และกำลังปลุกปั่นคนจำนวนมากให้มาเข้าร่วมกิจกรรมอย่างไม่ต้องสงสัย เมื่อมองอย่างนี้แล้วก็ชวนให้คิดว่ากิจกรรมของพวกซ้ายใหม่จะได้รับการต้อนรับอย่างแน่นอน แต่นั่นก็ไม่ใช่ว่าจะไม่มีปัญหาเสียเลย เพราะในกรณีนี้ความเป็นหนึ่งเดียวจะถูกเน้นมากเกินไป จนทำให้เกรงว่าจะทำให้คุณค่าของการเป็นอิสระของปัจเจกชนถูกมองข้ามไป กล่าวคือปัจเจกชนนั้นกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าขึ้นมาด้วยความเป็นหนึ่งเดียว ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเรียกร้องหาความเป็นหนึ่งเดียวเพื่อความอยู่รอดของตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงชวนให้คิดว่า ความรู้สึกผิดที่กระตุ้นอยู่ในกลุ่มของฝ่ายซ้ายเอง และที่พวกเขาพยายามปลุกให้เกิดขึ้นในกลุ่มคนอื่น ๆ นอกจากพวกเขาแล้วนั้นเป็นเพียงความรู้สึกที่ไม่ได้ลึกซึ้งอะไร ความรู้สึกนี้พร้อมที่จะสูญหายไป หรือไม่ก็จะบรรเทาเบาบางลงอย่างชัดเจนจนกว่าจะหายไปโดยสิ้นเชิง และอย่างน้อยที่สุดก็ไม่กลายเป็นปัญหาสำหรับตัวคน ๆ นั้น

จุดนี้จะชัดเจนยิ่งขึ้นถ้าจะมองดูทฤษฎีการปฏิเสธตนเองที่อาจารย์และนักศึกษาของเซ็งเกียวโตได้นำขึ้นมาพูด ความคิดที่ว่าจะต้องรู้ว่าตัวเองเป็นผู้ก่อความเสียหาย และกระจายสิทธิพิเศษของตัวเองออกไป เป็นเรื่องน่าสงสัยว่าการดำรงอยู่แบบมีสิทธิพิเศษนั้นจะสามารถกระจายไปได้โดยสิ้นเชิงหรือไม่ จากการสังเกตจะเห็นว่า ถ้าประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมองว่าเป็นผู้เสียหาย เขาก็จะคิดว่าได้ประสบความสำเร็จในการกระจายสิทธิพิเศษนี้ ดังนั้นการปฏิเสธตนเองจึงกลายเป็นการปฏิเสธ^{*104} ในความหมายทางด้านจิตวิเคราะห์ เพราะปัญหาภายในของปัจเจก-

ชนได้ถูกกำจัดให้หมดไปด้วยความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผู้อื่น ผมอดคิดไม่ได้ว่า ความรู้สึกผิดซึ่งเกิดจากความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผู้อื่นนี้ จะใกล้เคียงกับความรู้สึกผิดที่มีอยู่เฉพาะในคนญี่ปุ่นซึ่งได้พูดมาแล้ว กล่าวคือ คนญี่ปุ่นนั้นถ้าเกิดเรื่องร้ายขึ้นในส่วนตัวเองเกี่ยวข้องด้วย ถึงแม้ว่าตัวเองจะไม่ได้รับผิดชอบเป็นส่วนตัวก็ตาม แต่ก็มีไม่น้อยที่ลาออกไปด้วยความรู้สึกรับผิดชอบที่มีส่วนร่วมอยู่ และถ้าไม่ทำเช่นนี้ก็จะรู้สึกผิดที่ไม่ได้ร่วมรับผิดชอบด้วยความรู้สึกผิดของพวกเขาใหม่ที่พูดถึงอยู่นี้โดยเนื้อแท้แล้วก็คือสิ่งเดียวกันและได้ทำให้เป็นสากลมากขึ้น ข้อความที่ยกคำพูดของ โอะตะ มะโกะโตะ ที่ว่า "ญี่ปุ่นของผม" นั้น ไม่ใช่หมายถึงชาติญี่ปุ่นหรือชนชาติญี่ปุ่นในความหมายแคบที่เฉพาะเจาะจง แต่หมายถึงการเชื่อมโยงที่มุ่งไปสู่โลกทั้งหมด เป็นความคิดที่เป็นแบบญี่ปุ่นมากกว่าที่เขาคิดเอาไว้เสียอีก

เพื่อเป็นการสรุปเรื่องที่ได้พูดมาแล้ว ขอให้เราลองมาเปรียบเทียบจิตวิญญาณของพวกเขาใหม่ กับความคิดที่อยู่เบื้องหลังนิทานเปรียบเทียบเรื่อง กูด ซามาริตัน ดู พวกเขาใหม่ยอมรับว่าตัวเองมีความปรารถนาที่จะสร้างทำเป็นมองไม่เห็นผู้ได้รับความเสียหาย เหมือนกับพระผู้ประกอบพิธีหรือลีไวท์ (Levite)¹⁰⁵ ในนิทานเปรียบเทียบของศาสนาคริสต์ พวกเขาวิเคราะห์สิ่งนี้ว่าเป็นการจัดตัวเองให้เข้าเป็นพวกเดียวกันกับผู้ก่อความเสียหาย และทำให้ตนเองดำรงอยู่อย่างมีสิทธิพิเศษได้อย่างสงบสุข เมื่อมาถึงตอนนี้จะเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับตำนานในศาสนาคริสต์ และสิ่งที่เป็นปัญหาก็คือ พวกเขาปฏิเสธสิทธิพิเศษของตัวเองตามทฤษฎีการปฏิเสธตัวเองอย่างว่องไว ซึ่งถ้าอย่างนั้นก็เท่ากับได้ลงมือช่วยผู้เสียหายอย่างแท้จริงเหมือนกับพวก กูด ซามาริตัน แต่ไม่ใช่เช่นนั้น ตรงข้ามพวกเขากลับไปเข้าเป็นพวกเดียวกันกับผู้เสียหาย การเข้าเป็นพวกเดียวกันนี้เรียกว่าเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับการปฏิเสธตัวเองคงจะถูกตองกว่า เพราะจากการที่ได้เข้าไปรวมตัวกับผู้เสียหายแล้วก็ทำให้เขาปฏิเสธการมีอยู่ของตัวเอง และจากเหตุนี้ก็เป็นการศึกษาความรู้สึกผิดด้วย ในความหมายนี้เขาจึงกลายเป็นผู้เสียหายเสียเอง และเริ่ม

ว่ากล่าวผู้ที่มองข้ามผู้เสียหาย หรือโจมตีผู้ก่อความเสียหายอย่างเต็มที่
ในตอนนี้อยู่ในจุดของการปฏิเสธตัวเอง ถ้ายังมีความผิดธรรมชาติมากเท่าใดก็
ย่อมจะทำให้พฤติกรรมที่เป็นผลตามออกมารุนแรงยิ่งขึ้น

ความรู้สึกของผู้เสียหายเช่นนี้ ซ่อนตัวอยู่ในสภาพจิตใจแบบอะมะอะที่
ขาดตัวเป็นวงอยู่สองชั้น เพราะไม่เพียงแต่สภาพจิตใจแบบผู้เสียหายจะเกิดจาก
ความไม่พึงพอใจในอะมะอะแล้ว ในกรณีนี้ยังถูกเลือกมาอย่างตั้งใจในการที่จะ
เข้าไปรวมกับผู้อื่น ตัวสภาพจิตใจของผู้เสียหายนั้นเป็นสิ่งที่เจ็บปวดโดยตัว
ของมันเอง แต่สำนึกของผู้เสียหายที่ถูกเลือกขึ้นมาตามที่ใจของตัวเอง
ต้องการเพื่อการรวมตัวกับผู้อื่นนั้น มักจะไม่ทำให้เกิดความเจ็บปวด เจ้าของ
ความสำนึกของผู้เสียหาย แม้จะอยู่ในสภาพจิตใจแบบผู้เสียหาย แต่สภาพ
จิตใจนั้นก็กลับทำให้ไม่รู้สึกรู้สากับการทำร้ายผู้อื่น ถึงกับเกิดความพึงพอใจได้
กระทำการโหดร้าย เพื่อไม่ให้เกิดการเข้าใจผิด ผมจะขอบอกสักนิดหนึ่งว่า
ผมไม่ได้พูดว่าการโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์ผู้ก่อความเดือดร้อนเสียหายต่อผู้
อื่นทั้งหมดนั้นผิด สิ่งที่ไม่นั้นสมควรจะได้รับการตำหนิ แต่ถ้าการโจมตี
หรือวิพากษ์วิจารณ์นั้นทำไปเพื่อขจัดความรู้สึกผิดของตัวเองแล้วก็ย่อมจะเป็น
ปัญหา ความรู้สึกผิดเช่นนี้เกิดจากอะมะอะ ความรู้สึกผิดเช่นนี้เป็นการคิด
แบบดีน ๆ ไม่ใช่ความรู้สึกผิดที่จะเป็นรากฐานของศีลธรรมอย่างที่ได้อีก
มาแล้ว เพราะฉะนั้นการโจมตีความไม่ถูกต้องโดยมีจุดประสงค์ซ่อนอยู่ภายใน
จะไม่เป็นผลเลย ตรงกันข้ามกลับจะช่วยให้ความชั่วร้ายแผ่ขยายออกไปมากขึ้น

ศตวรรษของเด็ก

สมัยปัจจุบันเป็นสมัยที่เต็มเปี่ยมไปด้วยอะมะอะตามที่ได้อีกมาแล้ว
ข้างต้น ซึ่งถ้าจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือทุกคนกลายเป็นเด็กมากขึ้น หรือถ้าจะ
พูดว่าปัจจุบันนี้แทบจะแยกไม่ออกระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ก็คงจะถูกต้องมากกว่า
พวกเด็ก ๆ ได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากวิทยุโทรทัศน์ จึงทำให้เป็นผู้ใหญ่จนไม่คิด
ว่าผู้ใหญ่เป็นผู้ใหญ่ และจำนวนเด็กที่เหมือนผู้ใหญ่ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น ในความ

เป็นจริงนั้นผู้คนจะพูดถึงช่องว่างระหว่างวัย แต่ถ้าจะพูดถึงลักษณะของสมัยปัจจุบันว่าเป็นการขาดเส้นแบ่งเขตระหว่างวัยจะถูกต้องมากกว่า ฝ่ายผู้ใหญ่เองก็เช่นเดียวกัน ผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ใหญ่เหมือนสมัยโบราณหายไป และผู้ใหญ่ที่เหมือนเด็กกลับมีมากขึ้น สิ่งที่มีร่วมกันในตัวของเด็กที่เหมือนผู้ใหญ่และผู้ใหญ่ที่เหมือนเด็กก็เพิ่มขึ้นเช่นกัน สิ่งที่มีร่วมกันในตัวของเด็กที่เหมือนผู้ใหญ่และผู้ใหญ่ที่เหมือนเด็กก็คือ อะมะเอะ นีเอะ

สิ่งที่สะท้อนให้เห็นความจริงในเรื่องนี้ก็คือ บทความชื่อ "อิกิโอะกุระ โนะ คิเซะทซุ" (Ikiokure no kisetsu) ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์มะนิชิ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 1970 ใจความสำคัญก็คือ คำว่า "คักโก ออิอิ" (kakkō ii : กั้, เท่ห์, สมาร์ท) ได้ถูกเปลี่ยนมาเป็น "คัทโช ออิอิ" (katchō ii) ซึ่งเป็นสำเนียงของเด็กที่ยังออกเสียงได้ไม่ชัด ช่วงวัยรุ่นนั้นเคยคิดกันว่าเป็นช่วงเวลาที่จะเป็นผู้ใหญ่เร็ว ๆ และกลัวจะถูกดูถูกว่าเป็นเด็ก แต่ปัจจุบันดูเหมือนว่าวัยรุ่นจะเกิดความล่งเล่ที่จะเป็นผู้ใหญ่ เมื่อถามว่าผมยาวและเสื้อผ้าลายดอกไม้มันสวยอย่างไร วัยรุ่นตอบว่า "เพราะดูน่ารักดี" ความรู้สึกที่อยากจะดูน่ารักนี่ก็คือการแสดงออกของอะมะเอะนั่นเอง

อนึ่ง เป็นเรื่องที่น่าสนใจมากที่แนวโน้มนั้นมิใช่มีแต่เพียงญี่ปุ่นเท่านั้น ที่ถูกเรียกว่าเป็นสวรรค์ของเด็ก แต่ยังเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลกด้วย ยิ่งกว่านั้นถึงแม้ว่าญี่ปุ่นจะถูกเรียกว่าเป็นสวรรค์ของเด็กก็ตาม แต่จำนวนเด็กที่ถูกพ่อแม่ฆ่า ซึ่งเพิ่มจำนวนขึ้นในญี่ปุ่นปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นไม่ใช่สวรรค์อีกต่อไป การเพิ่มจำนวนของพ่อแม่ที่เหมือนเด็กนั้น ย่อมทำให้พูดได้ว่าสวรรค์ของเด็กจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้ามีแต่เด็กเท่านั้น ในสมัยนารา ยะมะเอะอะ โนะ โอะกุระ (Yamaue no Okura) ได้เขียนบทกวีไว้ในขณะที่ป่วยหนักว่าถึงแม้จะรู้ว่าตัวเองจะต้องตาย แต่เมื่อเห็นลูก ๆ กลับทำให้เขาไม่อาจจะรับความตายได้ อาจจะเป็นเพราะว่าแต่ดั้งเดิมในความรู้สึกของพ่อแม่ที่มีสิ่งพิเศษต่อลูก ๆ ในจุดนี้ถ้าจะพูดว่าญี่ปุ่นก้าวไปไกลกว่าโลกตะวันตกก็ได้ กล่าวคือ ในโลกตะวันตกนั้นในหมู่ชนชั้นล่างของสังคม เด็ก ๆ แทบจะเรียกได้ว่า

ถูกทอดทิ้งมาจนถึงสมัยกลางและช่วงหลังจากนั้น และถึงแม้หลังจากนั้นพ่อแม่มักจะเริ่มคิดถึงการศึกษาของลูกก็ตาม ก็กลายเป็นประเพณีที่จะแยกลูกจากพ่อแม่ในขณะที่อายุน้อยแล้วส่งไปอยู่โรงเรียนประจำ ซึ่งมีระเบียบวินัยที่เคร่งครัด⁹³ การเริ่มเลี้ยงดูเด็กแบบที่เรียกในญี่ปุ่นว่าตามใจนั้นดูเหมือนเพิ่งจะเริ่มมีเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง สิ่งที่ถูกกลายมาเป็นคัมภีร์ไบเบิลของบรรดาพ่อแม่ในตอนนี่ก็คือหนังสือเรื่องการเลี้ยงดูเด็กที่มีชื่อเสียงของ ดร.สป็อค (Dr.Spock) นั่นเอง พุดได้ว่าไม่นานมานี้ความรู้สึกอ่อนไหวต่อเด็กของคนตะวันตกนั้นใกล้เคียงกับประเพณีการตามใจเด็กของคนญี่ปุ่นมากขึ้น พร้อมกันนั้นจำนวนของเด็ก ๆ ที่ไม่สามารถจะเป็นผู้ใหญ่ได้ก็เพิ่มจำนวนขึ้นทั้งในโลกตะวันตกและตะวันออก

ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม ทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกต่างก็ขนานรับการเป็นศตวรรษของเด็ก นักวิชาการซึ่งมองประวัติศาสตร์ของโลกว่าเป็นประวัติศาสตร์แห่งความก้าวหน้่ามักจะถูกบดบอบ ๆ ว่า มนุษย์ได้ผ่านสมัยแห่งความเป็นเด็กซึ่งระบบศาสนาได้ตีกรอบบังคับพวกเขามาตลอด และปัจจุบันกรอบนั้นได้ถูกรื้อออกไปแล้ว มนุษย์จึงได้เข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่เป็นครั้งแรก นี่เป็นการหลอกตัวเอง สมัยปัจจุบันแทนที่จะเป็นสมัยของผู้ใหญ่ก็กลับกลายเป็นสมัยของเด็ก การที่ไม่ยึดติดกับอดีตเหมือนเด็ก ๆ คงจะเป็นสิ่งที่ดี แต่ในจุดที่ทำตามใจตัวเองเหมือนเด็ก ๆ นั้นคือสิ่งที่เป็ปัญหา เสรีภาพทางเพศที่เห็นอย่างเปิดเผยทั่วไปนั้น ถ้ามองทางด้านจิตวิทยาจะคิดได้ว่าเป็นการขยายระยะเวลาของ “โพลีมอร์ฟัส เพอร์เวอร์ชัน” (Polymorphous perversion)^{*106} แบบเด็กทารกออกไปโดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด โพลีมอร์ฟัส เพอร์เวอร์ชัน เป็นแนวความคิดของฟรอยด์ หมายถึงว่าความสับสนวุ่นวายทางเพศต่าง ๆ ที่เห็นในผู้ใหญ่ทั้งหมดนั้นมีอยู่ในเด็กทารกอยู่แล้วแต่ยังไม่แตกหน่อออกมาให้เห็นชัดเจน

อนึ่งสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในรูปแบบที่เฉียบคมก็คือปรากฏการณ์ของฮิปปี แน่นอนสภาพจิตใจที่ก่อตัวขึ้นในหมู่อฮิปปีนั้นจำกั้อยู่เฉพาะใน

หมู่พวกเขา ก็จริงอยู่ แต่อิทธิพลของพวกเขาครอบงำไปทั่วทั้งสังคม ทุกวัย และทุกชนชั้น อย่างเช่นเรื่องจิตวิทยา “คักโก อีอิ” ที่ได้ยกมาพูดแล้วนั้น ไม่ใช่แพร่หลายเฉพาะในหมู่เด็กและวัยรุ่นเท่านั้น ยังเข้าไปในโลกของผู้ใหญ่ ด้วย ผมเคยได้ยินว่าวาทยากรสมัยก่อนจะแสดงท่าทางด้วยมือและร่างกาย น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะเป็นเพียงการกระทำเพื่อนำดนตรี มิใช่การแสดง ให้ผู้ชมดู แต่วาทยากรในปัจจุบันได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงไป ด้วย พวกเขาจะต้องกวัดแกว่งไม้บอกจังหวะให้ดูเท่ๆ ไม่เฉพาะแต่ โอะสะวะ เซะอิจิ และเบิร์นสไตน์ เท่านั้น วาทยากรทั้งหมดก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน

ผมไม่ทราบว่าคุณโน้มนั้นเป็นสิ่งที่น่ายินดีหรือไม่ แต่ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่จะพูดกันว่าเป็นเรื่องน่าเศร้าหรือน่ายินดี เพราะนั่นเป็นความเป็นจริงในปัจจุบัน ถึงแม้จะมาพูดกันถึงว่ามาจากอิทธิพลของโทรทัศน์ก็คงไม่มีประโยชน์ใด ๆ เพราะปัญหาก็คือความเป็นจริงในปัจจุบันมีความหมายอย่างไร ดูเหมือนคนจำนวนมากจะรู้สึกว่าเป็นสัญญาณของการสิ้นสุดของสมัยหนึ่งและอีกสมัยหนึ่งกำลังจะเริ่มขึ้น ในความเป็นจริงแล้ว โน้มนั้นในปัจจุบันที่ความแตกต่างทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก การมีการศึกษากับไร้การศึกษา ตะวันออกกับตะวันตก จะถูกนำไปเก็บไว้บนหิ้ง และการที่ทุกคนต่างก็มีอะมะอะเหมือนกับเด็กนั้นต้องเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ถอยหลังของมนุษยชาติอย่างแน่นอน แต่อาจจะเป็นอย่างก้าวที่จำเป็นเพื่อที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ในอนาคตก็ได้ เพราะเป็นความจริงที่รู้กันทั่วไปว่า ในกรณีของปัจเจกชนนั้น ปรากฏการณ์ถอยหลังชนิดหนึ่งจะมาก่อนพฤติกรรมที่สร้างสรรค^{๑๔} เรื่องนี้จึงสันนิษฐานได้ว่ามนุษยชาตินั้นมีอนาคต แต่ไม่มีใครรู้สิ่งที่เป็นจริง ดังนั้นจึงไม่มีใครสามารถพยากรณ์ได้ว่าปรากฏการณ์ถอยหลังของมนุษยชาตินี้จะเป็นการป่วยที่จะนำไปสู่ความตาย หรือเพลงโหมโรงที่นำไปสู่สุขภาพที่แข็งแรงกันแน่ และในความเป็นจริงที่ไม่สามารถที่จะพยากรณ์ได้นั้น แฝงความเคร่งเครียดของสถานการณ์ที่พวกเรา กำลังเผชิญอยู่ด้วย

เอกสารอ้างอิง

1. Benedict, R. *The Chrysanthemum and the Sword*, Tuttle, Tokyo, 1954.
2. Doi, L. T., "Some Aspects of Japanese Psychiatry" *Am J. Psychiat.*, III : 691-695, 1955.
3. Doi, L. T., "Japanese Language as an Expression of Japanese Psychology" *Western Speech, Spring*. 1956.
4. Doi, L. T., "Amaeru koto" *Aiiku Shinri*, Vol. 75, Feb. 1956.
5. Doi, L. T., "Shinkeishitsu no seishin byōri--toku ni toraware no seishin rikigaku ni tsuite," *Seishin Shinkeishi*, Vol. 60, VII : 633-744, 1958.
6. Doi, L. T., "Jibun to amae no seishin byōri" *Seishin shinkeishi*, Vol. 62, I : 149-162, 1960.
7. Freud, S., "Contributions to the Psychology of Love--the Most Prevalent Form of Degradation in Erotic Life," *Collected Papers* 4, Basic, New York.
8. Balint, Michael., *Primary Love and Psychoanalytic Technique*. Liveright, New York, 1965.
9. Doi, L. T., "Amae--a Key Concept for Understanding Japanese Personality Structure," *Japanese Culture : Its Development and Characteristics* (Smith, R. J., and Beardsley, R. K., eds.) Aldine, Chicago, 1962.
10. Nakamura, H., *Tōyōjin no shii hōhō* 3, Shunjusha, Tokyo, 1962.
11. Doi, L. T., "Some Thoughts on Helplessness and the Desire to be loved," *Psychiatry* 26, 266-272, 1963.
12. Freud, S., *Future of an Illusion*, Liveright, New York.
13. Doi, L. T., "Giri-Ninjō : An Interpretation" *Aspects of Social Change in*

- Modern Japan*, ed. by R.P. Dore. Princeton University Press, New Jersey, 1967.
14. Maruyama, M., *Nippon no shiso*, Iwanami shinsho, Tokyo, 1961.
 15. Doi, L. T., *Seishin Bunseki*, Kyoritsu Shuppansha, Tokyo, 1956.
 16. Doi, L. T., *Seishin Bunseki to Seishin Byōri*, Igaku Shoin, Tokyo, 1965.
 17. Doi, L. T., "Shinkeishō no Nipponteki Tokusei—Tsuika Tōron" *Seishin Igaku* Vol. 6 II, pp. 119-123, 1964.
 18. Doi, L. T., "Momotarō to Zengakuren" *Aiiku Shinri*, March, 1960.
 19. Doi, L. T., "Tatakau Gendai Seinen no Shinri" *Nippon Keizai Shimbun*, Nov. 24, 1968.
 20. Doi, L. T., "Kagaisha Ishiki to Higaisha Ishiki" *Hihyō*, Vol. 16 pp. 2-12 1969.
 21. Nakane, C., *Japanese Society*, California Press, Berkeley, 1972.
 22. Dore, R. P., *City Life in Japan*, Routledge & Kegan Paul, London, 1958.
 23. Yanagida, K., *Mainichi no Kotoba*, Sōgen Bunko, Tokyo, 1951.
 24. Minamoto, R., *Giri to Ninjō--Nipponteki Shinjō no Ichi Kōsatsu*, Chūō Shinsho, Tokyo, 1969.
 25. Satō, T., *Seiji Ishiki to Seikatsu Kankaku*, Chikuma Shobō, Tokyo, 1960.
 26. Nakamura, H., see reference 10, above.
 27. Hearn, L., *Kokoro ; Hints and Echoes of Japanese life*, Reprint Hse Intl, New York.
 28. Xavier, St. Francis., *Shokansho*, Vol. 2, Iwanami Bunko, Tokyo, 1949.
 29. Lu Hsun., *Three stories by Lu Hsun*, Cambridge U. Pr., New York.
 30. Doi, L. T., "Seishin Bunseki to Nipponteki Seikaku", *Shisō*, Nov. 1969 Iwanami Shoten.
 31. Heuvers, H., "Shikararete" *Jinsei no Aki ni*, Shunjūsha, Tokyo, 1969.
 32. Ishida, E., *Nippon Bunka Ron*, Chikuma Shobō, Tokyo, 1969.

33. Hearn, L., see reference 27, above.
34. Aristoteles., *Nicomachean Ethics*, Harvard, Cambridge Mass.
35. Erikson, Erik H., *Childhood and Society*, p. 252., Norton, New York, 1963.
36. Lynd Helen M., *On Shame and the Search for Identity*, Harvard, Cambridge, Mass.
37. Bonhoeffer, Dietrich., *Ethics*. Macmillan, New York, 1964.
38. Sakuta, K., *Haji no Bunka Saikō*, Chikuma Shobo, Tokyo, 1967.
39. Maruyama, M., see reference 14, above.
40. Sapir, Edward, *Language*, Harvard, Cambridge, Mass., 1949.
41. Cassirer, Ernst., *An Essay on Man*, Doubleday, New York, 1954.
42. Whorf, Benjamin L., *Language, Thought, and Reality*, p. 252. M. I. T. Cambridge, Mass., 1956.
43. Freud, S., *An Outline of Psychoanalysis*, p. 41., Norton, New York, 1949.
44. Rapaport, D., "The Conceptual Model of Psychoanalysis" *Psychoanalytic Psychiatry and Psychology*, ed. Robert P. Knight and Cyrus R. Friedman, International Universities Press, New York, 1954.
45. Kubie, S. L., *Practical and Theoretical aspects of Psychoanalysis*, Intl. Univ. Pr., New York.
46. Kubie, S. L., "The Distortion of the Symbolic Process in Neurosis and Psychosis" *J. Amer Psychoanal. Asso.*, 1, 59-86, 1953.
47. Langer, S. K., "Emotion and Abstraction" *Philosophical Sketches*, Mentor, New York, 1964.
48. Izumi, S. Inoue, M. Umesao, T., "Nippon Jin to Nippon teki Shikō" (round table talk), *Tosho*, May 1970, Iwanami Shoten.
49. Nakamura, H., see reference 10, above.
50. Mori, A., "Nippon no Shisō, Chūgoku no Shisō, Seiyō no Shisō" (round

- table talk with Yoshikawa K. and Bido, M.) *Tosho*, Sept., 1970, Iwanami Shoten.
51. Suzuki, D., "Tōyō Bunmei no Kontei ni aru Mono" *Asahi Shimbun*, Dec. 22, 1958.
 52. Maruyama, M., see reference 14, above.
 53. Motoori, N., *Suzuya Tōmon Roku*, Iwanami Bunko, Tokyo.
 54. Kuki, S., *Iki no Kōzō*, Iwanami Shoten, Tokyo, 1967.
 55. Nishida, K., *Zen no Kenkyū*, Iwanami Bunko, Tokyo.
 56. Tsuda, S., "Jiyū to yū Go no Yōrei" *Shisō, Bungei, Nippon Go*, Iwanami Shoten, 1956.
 57. Zilboorg, Gregory., *A History of Medical Psychology*, Norton, New York, 1941.
 58. Herbert, George., *Outlandish Proverbs*, Hotten, London, 1874.
 59. Sidney, Algernon., *Discourses Concerning Government*, Littlebury, London, 1698.
 60. Doi, L. T., *Sōseki no Shinteki Sekai*, of Chapter 2, Shibundo, Tokyo, 1969.
 61. *New Testament*, St. Paul, Galatea Chapter 5.
 62. Luther, M., *Christian Liberty*, Fortress, Philadelphia.
 63. Troeltsch, Ernst., *Christian Thought : its history and Application*, (1923) p. 120-121. Meridian, New York, 1957.
 64. Morita, S., *Shinkeishitsu ni Hontai to Ryōhō*, p. 29, Hakuyōsha, Tokyo, 1955.
 65. Ladee, G.A., *Hypochondriacal Syndromes*, Elsevier, New York, 1966.
 66. Schulte, W., *Studien zur heutigen Psychotherapie*, Quelle und Meyer, Heidelberg, 1954.
 67. *Seishin Bunseki Kenkyū*, Vol. 15, II, 1969 Symposium, cf. "Hitomishiri".
 68. Spitz, R., *The First Year of Life*, Intl. Univ. Pr., New York, 1965.

69. Tonnies, F., *Community and Society*, Mich St. U. Pr., Ann Arbor.
70. Nishida, H., "Seinenki Shinkeishō no Jidaiteki Hensen," *Jido Seishin I gaku to sono Kinsetsu Ryoiki*, Vol. 9, p. 225, 1968.
71. Hinsie, L. E. & Campbell, R.J., *Psychiatric Dictionary*. Fourth edition. See Compulsion.
72. Doi, L. T., *Sōseki no Shinteki Sekai*, ef Chapter 9, Shibundo, 1969.
73. Freud S., "Mourning and Melancholia" *Collected Papers* 4, Basic, New York.
74. Sato, T., "Hadaka no Nippon Jin," *Nippon Jin no Kokoro* (Gendai no Esprit), Shibundo, 1965.
75. Kierkegaard, S., *The Present Age*, Har Row, New York.
76. Scheler, M., *Ressentiment*, Free Pr., New York.
77. Kindalchi H., "Nippon Go no Tokushoku to wa" *Kotoba no Kenkyushitsu*, Nippon Hōsō Kyōkai, 1954.
78. Doi, L. T., "Jama no Shinri ni Tsuite" *Ima ni Ikiru*, 32 nd issue, April, 1969.
79. Maruyama, M., see reference 14, above.
80. Doi, L. T., *Seishin Bunseki to Seishin Byōri* (revised edition 1970), (see reference 16, above).
81. Kant, I., *Anthropology from a Pragmatical Point of View*.
82. Ortega y Gasset., *Man and Crisis*, Norton, New York, 1962.
83. Lidz, Theodore, *The Family and Human Adaptation*, Intl. Univ. Pr., New York, 1963.
84. Lifton, R. J., *History and Human Survival*, Chapter I. Random, New York, 1970.
85. Federn, P., "On the Psychology of Revolution ; the Fatherless Society." *Der Aufsteig, Neue Zeit-und Streitschriften*, 1919, 12-13, Vienna :

- Anzenbruber, 29 pp. (Quoted in : "Psychoanalysis and Education--an Historical Account," R. Ekstein and R. L. Motto, *The Reiss-Davis Clinic Bulletin*, Vol. I, No. 1, 1964).
86. Freud, S., *Totem and Taboo and Moses and Monotheism*, Random, New York, 1955.
 87. Doi, L. T., "Freud no Isan" *Seiki*, May, 1967.
 88. Marcuse, H., *Eros and Civilization*, Random, New York, 1955.
 89. Nietzsche, F., *Joyful Wisdom*, Ungan, New York.
 90. Grunberger, Béla and Smirgel, J. C., *L'Univers Contestationnaire ou les Nouveaux Chrétiens--Etude Psychanalytique*, Payot, Paris.
 91. Oda, M., "Watakushi no naka no Nippon jin" (4) *Asahi Shimbun*, March 18, 1969.
 92. *New Testament*, St Luke, Chapter 10.
 93. Aries, Philippe., *Centuries of Childhood--A Social History of Family Life* Knopf, New York, 1962.
 94. Kris, E., "On Preconscious Mental Processes" *Psy. Quart.*, 19, 540-560, 1950.

บทส่งท้าย

พิจารณา “อะมะเอะ” อีกครั้งหนึ่ง

จากการที่หนังสือเล่มนี้มีผู้อ่านอย่างแพร่หลาย ทำให้มีคนจำนวนมากคิดถึงเรื่อง “อะมะเอะ” ขึ้นมา สิ่งที่ผมเขียนจึงได้มีการนำไปคิดพิจารณากันอย่างหลากหลาย และในจำนวนนั้นก็มีการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงด้วย ผมได้เขียนข้อเขียนขึ้นมาสองฉบับเพื่อตอบคำวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ อนึ่ง เนื่องจากยังมีบางแง่มุมที่ขาดอยู่ จึงจะเพิ่มเติมเอาไว้เล็กน้อย และการที่จะเอาข้อวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหมดขึ้นมาพูดนั้นย่อมเป็นไปได้ ผมจะเขียนสิ่งที่ผมคิดขึ้นได้จากการวิพากษ์วิจารณ์เท่านั้น

คำกำจัดความของ “อะมะเอะ”

ผมได้พูดถึงสภาพจิตใจแบบ “อะมะเอะ” ในหลาย ๆ แง่มุมมาแล้ว แต่ผมไม่ได้ใช้คำศัพท์ทางจิตวิทยาทั่ว ๆ ไป เช่น อารมณ์ ความต้องการ สัญชาตญาณ ทำให้ผู้ที่เคยชินกับคำศัพท์เหล่านี้เกิดความสับสน ต้องการจะรู้ว่า “อะมะเอะ” คือ อารมณ์ ความต้องการ หรือสัญชาตญาณกันแน่ ผมได้พูดถึงจุดนี้ในหนังสือเล่มอื่นแล้ว แต่อย่างไรก็ตามจะพูดถึงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจารณ์หนังสือเล่มนี้ ประการแรกก็คือ “อะมะเอะ” เป็น อารมณ์ อารมณ์นี้มีคุณสมบัติในทางต้องการและในแก่นของมันมีสิ่งที่เป็นสัญชาตญาณอยู่ด้วย

เพื่อจะอธิบายจุดที่พูดถึงมาแล้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เราจะมาลองดูกรณีที่ว่า “คะระ วะ อะมะเอะเตะอิรุ” (Kare wa amaeteiru : เขากำลังอยู่ในหัวของอะมะเอะ) ในกรณีนี้ “อะมะเอะ” เป็นพฤติกรรมที่ถูกสังเกตอยู่ อย่างเช่น ท่าที่ที่คุ้นเคยหรือท่าทางการพูดที่ดึงดูดความสนใจ แต่ “อะมะเอะ”

ไม่ใช่ตัวพฤติกรรมที่ถูกสังเกต พฤติกรรมนี้จะหมายถึงอารมณ์ที่พฤติกรรม เป็นเครื่องหมายแสดง แล้วคราวนี้อารมณ์ของ “อะมะเอะ” เป็นอารมณ์แบบ ไหนซึ่งจะต้องดูคุณสมบัติของอารมณ์ทั่ว ๆ ไปเสียก่อน อารมณ์นั้นไม่ว่าจะ เกี่ยวข้องกับความดีใจ โกรธ เศร้า สนุกสนาน หรืออื่น ๆ ก็ตาม จะมีจุดรวม กันคือจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้เป็นเจ้าของอารมณ์และสิ่งแวดล้อม และอะมะเอะจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าเป็นความสัมพันธ์แบบไหน ในรูปแบบที่เฉพาะ ตัว “อะมะเอะ” จะแสดงความพยายามที่จะเข้าไปใกล้ผู้อื่น นี่คือสาเหตุที่ผมให้ คำจำกัดความ “อะมะเอะ” ในเรื่อง “รูปแบบทางจิตวิทยาของอะมะเอะ” ใน หนังสือเล่มนี้เป็นความต้องการของเด็กทารกแรกเกิดที่ต้องการจะใกล้ชิดกับแม่ และในความหมายทั่ว ๆ ไปก็คือ “ปฏิเสธความจริงที่ว่า ในการดำรงอยู่ของ มนุษย์ สิ่งที่เคยอยู่ด้วยกันมาแต่ดั้งเดิมจะต้องพรากจากกัน และพยายามที่ จะลบล้างความเจ็บปวดจากการพรากจากกัน”

นายคิมูระ บิน^{*107} ได้ยกคำอธิบายศัพท์ในพจนานุกรมภาษาญี่ปุ่นสอง เล่มคือ ดะอิเง็นกะอิ และ โคจิเอ็น เพื่อนำข้อสงสัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการ ตีความของผมขึ้นมาแสดง เราจะลองมาดูการตีความของพจนานุกรม ใน ดะอิเง็นกะอิ ให้ความหมาย “อะมะยุ” (amayū) ว่า “พึงพิงความรักจากผู้อื่น” ส่วน “อะมะเอะรุ” (amaeru) ให้ความหมายไว้ว่า “การประพฤติตามใจตัวเอง ของเด็กทารกโดยคิดว่าพ่อแม่รัก” ใน โคจิเอ็น ได้ให้ความหมายดังนี้คือ อะมะยุ 1. มีความหวาน 2. ทำตัวสนิทสนม ประจบประแจง ทำตัวสนิทสนมเพื่อจะ ได้ทำอะไรตามใจชอบ อ่อน 3. อาย เคอะชิน ผมได้ลองดูพจนานุกรมอื่น ๆ อีก 2-3 เล่ม ปรากฏว่าความหมายใกล้เคียงกันจึงจะไม่ขอกล่าวถึง

นายคิมูระได้ใช้การตีความของพจนานุกรมดังกล่าวเป็นหลักในการโต้ แย้งว่า “อะมะเอะ” ไม่ได้มีความหมายอย่างที่ผมอธิบายเอาไว้ เขากล่าวว่า “อะมะเอะ ไม่ใช่คำที่แสดงความต้องการพึงพิงที่เรียกร้องความเป็นหนึ่งเดียว แต่เป็นการประพฤติตามใจตัวเองในสถานการณ์หนึ่งซึ่งได้รับการยอมรับและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเกิดขึ้น หรือตั้งอยู่บนพื้นฐานของการตั้ง

สมมุติฐานในการเอาแต่ใจตัวว่าจะได้รับการอนุญาต” นายคิมูระได้ใช้ข้อความว่า “ความต้องการที่จะพึงพา” ซึ่งผมไม่ได้ใช้ในหนังสือเล่มนี้ แต่ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ในหนังสือเล่มอื่นซึ่งเป็นหนังสือเกี่ยวกับอะมะเอะโดยเฉพาะว่า ในส่วนลึกของอะมะเอะมีความต้องการพึ่งพาซึ่งเป็นสัญชาตญาณอยู่ ผมจะทิ้งเรื่องนี้ไปก่อน แต่ถ้านายคิมูระยืนยันว่าอารมณ์ของอะมะเอะไม่มีอะไรที่เป็นความต้องการละก็ ผมคิดว่าจะเป็นปัญหา ถ้าความต้องการเป็นนามธรรมเกินไป ความปรารถนาก็คงจะเช่นเดียวกัน ตามที่ผมได้พูดมาแล้ว อารมณ์ของอะมะเอะนั้นรวมการอยากอยู่ใกล้คนอื่นด้วย ในความหมายหนึ่งจึงเป็นอารมณ์ทางด้านความปรารถนา ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า desire ซึ่งก็จัดเป็นอารมณ์ชนิดหนึ่ง

อย่างไรก็ตามถ้านายคิมูระยืนยันว่า “อะมะเอะ” คืออารมณ์ที่ต้องการความรักจากอีกฝ่ายหนึ่ง และเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นในกรณีที่การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันถูกปล่อยให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมจะเหมือนกับสิ่งที่ผมได้พูดมาแล้ว จึงไม่มีข้อโต้แย้งใด ๆ พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ อะมะเอะจะก่อตัวขึ้นเมื่อได้รับอนุญาต ซึ่งก็ฟังไม่แปลก เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ จุดที่ทำให้เป็นเรื่องธรรมดา เช่นนี้ไม่จบลงง่าย ๆ ก็เพราะ ความจริงที่ว่า “อะมะเอะ” เป็นคำพิเศษในภาษาญี่ปุ่น และคนญี่ปุ่นก็สนิทสนมคุ้นเคยกับอารมณ์ “อะมะเอะ” เป็นพิเศษ ไม่เป็นการพูดเกินความจริงเลยที่ว่าทฤษฎีเกี่ยวกับคนญี่ปุ่นของผมเกี่ยวข้องกับจุดจุดนี้ เพราะฉะนั้นถ้าความจริงดังกล่าวไม่ใช่ความจริงทฤษฎีของผม ก็คงเป็นเพียงทฤษฎีที่ว่างเปล่า ผมไม่เคยคิดว่าจะต้องมาศึกษาเปรียบเทียบอย่างเอาจริงเอาจังเพื่อพิสูจน์ความจริงในเรื่องนี้

สิ่งที่ผมจะพูดถึงต่อไปนี้เป็นจุดที่ทำให้นักวิชาการทั้งหลายสับสนมากที่สุด กล่าวคือ ในขณะที่ผมยืนยันอยู่บนพื้นฐานที่ว่า “อะมะเอะ” เป็นอารมณ์แบบญี่ปุ่น ผมก็ยืนยันด้วยว่ามันมีความหมายสากลทั่วไป เหตุที่ผมยืนยันเช่นนี้ก็เพราะในรากเหง้าของความรู้สึกอะมะเอะนั้น มีสัญชาตญาณร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมดอยู่ ซึ่งผมเรียกสิ่งนี้ว่า “ความต้องการที่จะพึงพา” เรื่องนี้ทำให้

เกิดความขัดแย้งทางทฤษฎีได้ เพราะถ้า “อะมะเอะ” เป็นสิ่งที่หยั่งรากลึกอยู่ในสัญชาตญาณ ก็น่าจะมองเห็นได้ในมนุษย์ทั้งหมดเท่า ๆ กัน แต่กลับเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดในหมู่คนญี่ปุ่น สำหรับความขัดแย้งมีกุญแจสองดอกที่จะไขออกมาได้ อันที่หนึ่งก็คือในขณะที่ในญี่ปุ่นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์แบบพึ่งพากันเข้ามามีบทบาทในมาตรฐานทางสังคม แต่ในสังคมตะวันตกกลับถูกกีดกันออกไป ดังนั้น “อะมะเอะ” จึงพัฒนาขึ้นในกลุ่มแรก และไม่พัฒนาในกลุ่มหลังอีกอย่างหนึ่งซึ่งจะขัดแย้งกับข้อนี้แต่ก็ไม่ขัดแย้งก็คือ ในสังคมตะวันตกซึ่งไม่มีคำที่ตรงกับ “อะมะเอะ” ถ้ามองเพียงผิวเผินก็ชวนให้คิดว่าจะไม่มีอารมณ์แบบอะมะเอะ แต่จากสายตาคณญี่ปุ่นจะสังเกตเห็นความรู้สึกที่คล้ายคลึงกันมีอยู่มากมายในหมู่คนตะวันตก

ข้อสุดท้ายที่จะยกขึ้นมาก็คือ ในกรณีที่ไม่มีความรู้สึก “อะมะเอะ” อยู่ ก็ไม่ได้หมายความว่าจะมีสิ่งอื่นมาแทนได้ อย่างเช่นในสภาพของ อูระมุ อิเนะกุระรุ นั้น พูดได้ว่าไม่มีความรู้สึก “อะมะเอะ” อยู่ก็ตาม แต่มีความอยากอะมะเอะซ่อนอยู่ ในกรณีที่ “อะมะเอะ” ไม่ได้อยู่ในลักษณะของอารมณ์ความรู้สึก แต่ก็สามารถจะอยู่ในรูปแบบอื่นได้ บทละครโทรทัศน์เมื่อเร็ว ๆ นี้มีคำพูดว่า “ซันซัง อะกุตะอิ โอะ ทัซุอิเตะ อิรุ ะ อะระวะ อะมะเอะเตะ อิรุนตะ” (Sanzan akutai o tsuite iru ga, are wa amaete irunda : เขากำลังสบถสาปแช่ง แต่จริง ๆ ก็คือกำลังอะมะเอะเตะอิรุ) น่าจะมองได้ว่าวิธีการใช้คำ “อะมะเอะ” แบบนี้กำลังเป็นที่แพร่หลาย ในกรณีนี้ “อะมะเอะ” ไม่ใช่ความรู้สึกที่ได้จากประสบการณ์ เป็นความปรารถนาที่ซ่อนเร้นอยู่ เป็นอะมะเอะแบบนาซิซิสซึม (Narcissism) ในทำนองเดียวกันก็พูดได้ว่า “อะมะเอะ” มีอยู่ในสังคมตะวันตกซึ่งยังไม่เกิดความรู้สึกขึ้นมา ผมได้ใช้หลักการนี้ในหนังสือเล่มนี้หลายแห่ง ทั้งนี้โดยไม่ได้พูดถึงอย่างละเอียดแจ่มแจ้ง และต้องขออภัยไว้อย่างสูงที่ได้พูดในสิ่งที่ไม่เป็นที่ถูกใจของนักวิชาการที่เคร่งครัดในหลักศีลธรรม

สิ่งที่ผมต้องการจะพูดถึงในที่นี้ไม่ใช่อะมะเอะที่อยู่ได้สำนึก แต่เป็นอารมณ์อะมะเอะซึ่งพบในสังคมตะวันตกด้วย ผมมีความเห็นในทางบวกมา

เป็นเวลานานแล้วในจุดนี้ แต่เนื่องจากไม่ได้สัมผัสใกล้ชิดกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนตะวันตก จึงไม่สามารถจะยืนยันความเชื่อมั่นในเรื่องนี้ได้ อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นนักวิชาการชาวตะวันตกหลายคนได้อ่านหนังสือเล่มนี้ก็ได้ออมรับว่า ความรู้สึก “อะมะอะ” มีอยู่ในสังคมตะวันตก จึงคิดว่าน่าจะเชื่อได้ ผมจะขอยกข้อความที่ศาสตราจารย์ ริเวรา⁴ (Prof. Rivera) ซึ่งผมเชื่อถือที่สุดเขียนเอาไว้มาให้ดูกัน “เมื่อเคยมีความอ่อนไหวต่ออะมะอะสักครั้งหนึ่งแล้ว ก็จะมองเห็นอะมะอะอย่างชัดเจนในพฤติกรรมทุกชนิด อย่างเช่นสามีชาวอเมริกันที่พูดอย่างหยิ่งยะโสกับภรรยาว่า ‘เมื่อไรอาหารเย็นจะเสร็จ’ นั้นคงจะมีความรู้สึกอะมะอะที่ชัดเจนอยู่มิใช่หรือ ผมเองเชื่อว่ามี แต่มักจะถูกปิดอยู่ในเรื่องความรัก พุดสั้น ๆ ก็คือ เป็นความรู้สึกที่ต้องการให้ผู้อื่นมาเป็นฝ่ายของตัวเอง เนื่องจากไม่มีคำเรียกที่เหมาะสม ผมจึงขอเรียกว่า ความปรารถนา (desire) ในความเป็นจริงแล้ว ‘อะมะอะ’ เป็นส่วนหนึ่งของความปรารถนาทางเพศหรือความชื่นชมหลงใหล”

ในตอนสุดท้ายนี้ผมจะขอยกพุดถึงความรู้สึก “อะมะอะ” ที่ปรากฏในเรื่องสั้น⁵ ซึ่งตีพิมพ์ในนิตยสาร เดอะ นิว YORKERS (The New Yorkers) ตัวละครเอกของเรื่องชื่อ ชาร์ลส์ เป็นทนายความอายุ 35 ปี หย่าขาดจากภรรยาเป็นเวลา 1 ปี ภรรยาชื่อบาร์บารา ซึ่งแยกจากกันแล้วอาศัยอยู่กับบุตรสาวในบริเวณที่ห่างจากชาร์ลส์อยู่ 6 ไมล์ ชาร์ลส์บอกว่าบาร์บาราเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดของเขา และยังโทรศัพท์ไปคุยกับเธอสัปดาห์ละ 2-3 ครั้ง แต่เมื่อไม่นานมานี้เธอก็พุดออกมาว่าหมดความนับถือในตัวเขา เพราะเขาไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ เขาเล่าเรื่องเพื่อนหญิงคนใหม่ให้บาร์บาราฟัง และคอยถามเธอว่าเขาจะอย่างไรดีอยู่หลายครั้งหลายหน ในที่สุดเขาก็เกิดอาการสำคัญ พุดไม่ออก บาร์บาราบอกว่าถ้าเขาไม่สามารถจะควบคุมอารมณ์ได้ เธอจะวางหูโทรศัพท์ เรื่องนี้เป็นเรื่องเศร้าจริง ๆ ความรู้สึกที่ชาร์ลส์รู้สึกอยู่ก็คือ “อะมะอะ” อย่างแน่นอน แต่เนื่องจากไม่มีศัพท์คำนี้ในภาษาของเขา เขาจึงไม่เข้าใจ ยิ่งกว่านั้นบาร์บารายังยอมรับไม่ได้ว่าเป็นอารมณ์อย่างหนึ่ง

เธอมองว่าเธอไม่สามารถควบคุมอารมณ์ได้ นี่เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในนวนิยาย แต่ในสังคมจริง ๆ ก็คงจะมีเหตุการณ์แบบเดียวกันนี้มากมายอย่างแน่นอน ผมขอบอกว่าผมไม่ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่สิ่งที่ผมต้องการแสดงผ่านตัวอย่างแบบนี้ก็คือ การมีความรู้สึก “อะมะอะะ” นั้นเป็นไปได้แม้ในสังคมที่ไม่มีคำศัพท์นี้ แต่การมีหรือไม่มีคำนั้นคงจะแตกต่างกันมาก นี่คือสิ่งที่ทำให้เขียนหนังสือเล่มนี้

(ข้อสังเกต)

หลังจากที่ได้เขียนต้นฉบับเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผมได้อ่านบทความชื่อ “ภาพพจน์ของอะมะอะะในคาฟกา”¹⁰⁸ ซึ่งศาสตราจารย์ แกร์ฮาร์ท เชเพอร์ส (Gerhard Schepers) แห่งมหาวิทยาลัยอินเตอร์เนชันนัลคริสเตียนแห่งกรุงโตเกียวส่งมาให้ (“Images of Amae in Kafka - with special reference to Metamorphosis” (International Christian University Publication IV - B. Humanities, Christianity and Culture ; 15, July 1980) ศาสตราจารย์ เชเพอร์สได้ยกข้อความจากจดหมายของคาฟกาและงานเขียนอื่นขึ้นมาพูดเพื่อให้เห็นว่าโลกแห่งอารมณ์ของคาฟกาก็คือ อะมะอะะ อย่างหนึ่งแน่นอน “อะมะอะะ” ในที่นี้เป็น “อะมะอะะ” ที่ยังไม่ได้มาเป็นของตัวเอง เป็นอะมะอะะที่ยังไม่ได้รับการสนองตอบให้เป็นที่พอใจ

ผมบังเอิญได้ดูภาพยนตร์เรื่อง “ซีนส์ ฟอรัม อะ แมริจ” (Scenes from a Marriage) แสดงโดย เบิร์กแมน ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ อะชะฮิ ตั้งแต่วันที่ 29 เดือนกันยายน ถึง วันที่ 4 ตุลาคม ทั้งหมด 6 ตอน ความสัมพันธ์ของสามีภรรยาวัยกลางคนที่ปรากฏในเรื่องนี้แสดงให้เห็นอะมะอะะอยู่มาก ภรรยาได้ตำหนิสามีถึงสองครั้งว่า “อะมัดตะระะ” (amattare : ซื่ออ่อน) ผมไม่รู้ว่าตรงกับภาษาสวีเดนว่าอย่างไร ฉากสุดท้ายภรรยาอนฝนร้าย ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เธอได้พบว่า “ไม่ได้รักใครและไม่มีใครรัก” ในจุดนี้เองที่แสดงให้เห็นว่าเธอเป็นนาซิสซิสที่การแสดงออกของ “อะมะอะะ” ถูกกีดกัน และที่น่า

สนใจที่สุดก็คือได้เห็นว่ามีเบิร์กแมนได้สาปแช่งอารยธรรมปัจจุบันของตะวันตกที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิง

อะมะเอะกับโดอิทซุกะ (การทำตัวให้เหมือนคนอื่น)

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ อะมะเอะ ได้เจริญงอกงามขึ้นในดินแดนประเทศญี่ปุ่น แต่ก็มีสิ่งที่เป็นส่วนร่วมของคนทั่วไปซึ่งเป็นที่น่าสังเกตในวิชาจิตวิทยาของตะวันตก เนื่องจากมีความคิดนี้อยู่ในสมอง ผมจึงพยายามพิจารณาในจุดนี้จากทางด้านจิตวิเคราะห์ ซึ่งผลจากการค้นคว้านี้ ผมได้นำมาแสดงในหนังสือเล่มนี้ 2 เรื่องคือ เรื่องรักร่วมเพศของฟรอยด์ และความรักที่เป็นฝ่ายรับของแบลันท์ ระยะเวลาหลัง ๆ นี้ ผมเพิ่งจะได้เข้าใจว่า โดอิทซุกะ หรือ ไอเดนทิฟิเคชัน (Identification) ของฟรอยด์นั้นความจริงแล้วเกี่ยวข้องกับอะมะเอะ ผมไม่ได้รู้สึกทั้งสองสิ่งนี้คือสิ่งเดียวกันมาเป็นเวลานาน เพราะอะมะเอะเป็นคำที่ใช้ในชีวิตประจำวันที่แสดงถึงอารมณ์ที่เป็นประสบการณ์ ในขณะที่ไอเดนทิฟิเคชัน ซึ่งเป็นศัพท์เฉพาะทางวิชาการที่ฟรอยด์ใช้ นั้นแสดงถึงกระบวนการทางจิตวิทยาที่กว้างกว่า แต่ผมก็มีความรู้สึกวาง ๆ อยู่ว่าทั้งสองสิ่งนี้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อกัน กล่าวคือ อะมะเอะเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อความปรารถนาที่จะพึงพาเป็นที่พอใจ และโดอิทซุกะหรือไอเดนทิฟิเคชันก็เกิดขึ้นเมื่อความปรารถนานั้นไม่เป็นที่พอใจ การใช้ความนัยนี้มาจากคำอธิบายของฟรอยด์เกี่ยวกับโดอิทซุกะ แต่ผมก็ยังรู้สึกไม่พอใจสิ่งหนึ่งก็คือ ยังไม่รู้ชัดเจนว่า “อะมะเอะ” จะอยู่ในส่วนไหนของกรอบแห่งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่มีมาจนถึงปัจจุบันนี้ และความคิดในเรื่องโดอิทซุกะก็ยังไม่แจ่มชัด

เมื่อเร็วๆ นี้ นายฮิเดะโอะ โอฮะชิ⁷ (Hideo Ohashi) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ซึ่งผมอยากแนะนำให้ผู้ที่สนใจใช้อ้างอิงด้วย ผมจะขอยกบางจุดที่เกี่ยวข้องกับแกนสำคัญของหนังสือเล่มนี้มาพูด กล่าวคือ ฟรอยด์พยายามที่จะหาวิธีที่จะบอกถึงสิ่งที่เราคิดเมื่อเราได้ยินคำว่า “อะมะเอะ” เพราะเขาได้เขียนไว้ว่า “โดอิทซุกะเป็นรูปแบบดั้งเดิมของการ

ผูกพันทางอารมณ์กับเป้าหมาย”^๑ เขาประสบความสำเร็จยากกับคำถามที่ว่า โดอิทซุเกะเกี่ยวข้องกับการเลือกเป้าหมายซึ่งเป็นตัวแทนของความรักทางเพศอย่างไร และดูเหมือนว่าในที่สุดก็ไม่สามารถจะพอใจกับคำอธิบายของตัวเอง^๑ ผมคิดว่าในที่นี้ไม่จำเป็นต้องตามรอยความคิดที่คดโค้งของเขาทั้งหมด ผมแอบสงสัยอยู่เงียบ ๆ ว่า ส่วนของความยากลำบากนั้นก็คือ เขาถูกกีดกันหนทางไปสู่การมีประสบการณ์ว่า โดอิทซุเกะ คือ อารมณ์ “อะมะเอะ” นั่นเอง

ผมขอยกตัวอย่างง่าย ๆ ที่จะอธิบายว่า “อะมะเอะ” และ “โดอิทซุเกะ” คือสิ่งเดียวกัน เช่น ในความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูก (ตัวอย่างอื่น ๆ ก็ใช้ได้) เมื่อพ่อแม่ตามใจลูก ถึงแม้ลูกจะแสดงอาการเหมือนกับได้รับอะมะเอะ (ถูกตามใจ) ออกมา แต่จริง ๆ แล้วลูกไม่ได้รับอะมะเอะจากพ่อแม่ นั่นก็เป็นเพราะว่าฝ่ายที่ตามใจนั้นที่แท้จริงก็คือพวกที่กำลังต้องการถูกตามใจ เรื่องนี้สำหรับคนที่หัวไวอาจจะเข้าใจง่าย แต่สำหรับคนทั่วไป ๆ ไปอาจจะเข้าใจยาก ถ้าพูดว่าผู้ที่ตามใจนั้นกำลังโดอิทซุเกะกับอีกฝ่ายหนึ่งละก็คงจะเข้าใจง่ายขึ้น พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้ที่ตามใจนั้นมีสิทธิ์ที่จะยึดเอาโดอิทซุเกะของอีกฝ่ายหนึ่งมาไว้ก่อน เพราะฉะนั้นอีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่สามารถที่จะโดอิทซุเกะฝ่ายที่ตามใจจึงเท่ากับไม่ได้ถูกตามใจ จุดนี้จะเห็นชัดเจนขึ้นถ้าดูความสัมพันธ์ของโบตซังที่มีต่อคิโยะ ในเรื่องโบตซัง

ปัจเจกชนกับกลุ่ม

ในหนังสือเล่มนี้ ผมได้ยกเอาปัญหาเรื่องปัจเจกชนกับกลุ่มขึ้นมาเป็นหัวข้อสำคัญหัวข้อหนึ่ง คิดว่าผู้อ่านก็คงจะรู้สึกเช่นเดียวกับผม คนญี่ปุ่นมักจะถูกกล่าวว่าเป็นพวกลัทธินิยมกลุ่ม เมื่ออยู่เป็นกลุ่มจะเข้มแข็ง แต่เมื่ออยู่คนเดียวจะอ่อนแอ และยังถูกกล่าวอีกว่าเสรีภาพส่วนบุคคลยังไม่เกิดขึ้นในสังคมญี่ปุ่น เรื่องนี้คงจะเป็นความจริงสำหรับแนวโน้มโดยส่วนรวม และสอดคล้องกับการที่ “อะมะเอะ” มีอยู่ในญี่ปุ่นอย่างเด่นชัดได้เป็นอย่างดี ถ้าจะนำคำศัพท์ทางวิชาการที่ได้พูดไปแล้วมาใช้ ก็คงพูดว่าคนญี่ปุ่นถนัดในการ

ได้อีทชุกะ ซึ่งในจุดนี้ได้ยกขึ้นมาพูดแล้วในหนังสือเล่มนี้กล่าวคือ คนญี่ปุ่นเมื่อได้รวมตัวเข้ากับกลุ่มแล้ว ก็จะแสดงให้เห็นพลังที่เหนือกว่าปัจเจกชน

สิ่งที่กลายเป็นปัญหาก็คือ ลักษณะพิเศษแบบคนญี่ปุ่นดังกล่าวมักจะถูกประเมินค่าไปในทางลบเสียเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามถ้าลองคิดดูดี ๆ แล้วในตัวของมันเองไม่น่าจะเป็นสิ่งเลวร้าย โดยทั่วไป ถ้ามนุษย์ไม่ดำเนินชีวิตเป็นกลุ่มแล้ว ก็ออกจะมีชีวิตอยู่ลำบาก ข้อพิสูจนก็คือ คนใช้โรครจิตที่ต้องพึ่งพาจิตแพทย์นั้น ก็คือผู้ที่โชคร้ายจากความล้มเหลวในการใช้ชีวิตในกลุ่มด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง จนต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว นอกจากนี้คนตะวันตกซึ่งภาคภูมิใจในเสรีภาพส่วนบุคคลต่างก็ดำรงชีวิตอยู่ในกลุ่มมิใช่หรือ ความจริงแล้วผู้ป่วยโรครจิตในหมู่คนตะวันตกนั้นพูดได้ว่าเป็นผู้ที่ล้มเหลวในการดำรงชีวิตอยู่เป็นกลุ่มเช่นเดียวกับคนญี่ปุ่น พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ กลุ่มมีบทบาทในการประดับประดาปัจเจกชนสำหรับพวกเขาด้วย จากประสบการณ์ที่ผมได้ทำงานในมหาวิทยาลัยโตเกียว ทำให้มีความสนใจในเรื่องการเมืองอยู่บ้าง และได้มีโอกาสอ่านหนังสือเล่มหนึ่ง ซึ่งข้อความในหนังสือที่ผมจะยกมาให้ดูในที่นี้ทำให้ผมหันมามองเรื่องนี้ เป็นข้อความที่วิจารณ์ความคิดทางการเมืองของฌัก ฌาค รูซโซ¹⁰ (Jean Jacques Rousseau)*¹⁰⁹ ผู้ซึ่งพยายามที่จะปฏิเสธรากมีกลุ่มร่วมในชาติ ผู้เขียนได้กล่าวว่า “สิทธิจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมันยึดติดอยู่กับสถาบันที่เฉพาะเจาะจง อย่างเช่น สิทธิของคนอังกฤษนั้นมันคงกว่าสิทธิมนุษยชน”

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ผมเกิดความสงสัยขึ้นมาอีกว่า ธรรมชาติที่แท้จริงของเสรีภาพส่วนบุคคลในโลกตะวันตกนั้นคืออะไร และทำไมในญี่ปุ่นจึงเป็นเรื่องยากลำบากที่จะเอาความกดดันของกลุ่มออกไป คำตอบนั้นผมคิดว่ามีอยู่ในบทความเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มของ จอร์จ ซิมเมล (George Simmel)*¹¹⁰ ซึ่งผมเคยอ่านและจะนำมาพูดถึงสักเล็กน้อย เขากล่าวว่าในยุโรปสมัยกลางนั้นกลุ่มจะไม่อนุญาตให้ปัจเจกชนเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม เมื่อเริ่มเข้าสู่สมัยใหม่จึงสามารถเข้ากลุ่มหลายกลุ่มได้ เขาอธิบายถึงลัทธิปัจเจกนิยมในยุโรปสมัยใหม่

โดยเกี่ยวโยงเข้ากับข้อเท็จจริงนี้ ซึ่งทำให้ผมได้ข้อสรุปดังนี้คือ เสรีภาพส่วนบุคคลในความหมายแบบตะวันตกไม่เจริญในญี่ปุ่นจนบัดนี้ก็เพราะว่า กลุ่มมีโครงสร้างแบบวงกลมหลายวงที่มีจุดศูนย์กลางร่วมกัน อย่างที่ผมได้พูดไว้ในหนังสือเล่มนี้ หรือไม่ก็เพราะกลุ่มอยู่ติดกันเหมือนกับบ้านที่มีครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวอาศัยอยู่ ถึงแม้จะพูดว่ามีเสรีภาพส่วนบุคคล แต่ก็ไม่ใช่เสรีภาพที่แต่ละคนจะทำตามใจตัวเอง เสรีภาพจะได้มาจากความจริงที่ว่า บัณฑิตสามารถเข้าร่วมในกลุ่มที่ตัวเองสังกัดและกลุ่มอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องมาแต่ดั้งเดิม ผมคิดว่าความสามารถในการเคลื่อนไหวข้ามกลุ่มได้แบบนี้ในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมตะวันตกนั้น อาจจะมีมาตั้งแต่เริ่มแรก ไม่ใช่ตั้งแต่สมัยใหม่อย่างที่ซิมเมลกล่าวเอาไว้

อ้างอิงบทส่งท้าย

1. Doi, L. T., "Amae no kōzō hoi" *Amae Zakkō*, Kōbundō, Tokyo, 1975.
– "Amae ni tsuite ni dai" *Loisir*, May 1977. Leisure Development Center, Tokyo.
2. Kimura, Bin, "Hito to Hito to no Aida" p. 147-166, Kōbundō, Tokyo, 1968.
3. Doi, L. T., *Seishin Bunseki to Seishin Byōri*, pp. 45-48. Igaku Shoin, 1970.
4. Rivera, Joseph de., *A Structural Theory of the Emotions*, p. 127. Intl. Univ. Pr., New York, 1977.
5. Falsey, John., "Bachelors" *The New Yorker*, January 9, 1978.
6. Doi, L. T., *Seishin Bunseki to Seishin Byōri*, p. 98. Igaku Shoin, 1970.
7. Ohashi, H., "Amae no benshōhō" *Rinshō Seishin Igaku Ronshū*, Seiwa Shoten, Tokyo, 1980.
8. Freud, S., *Complete psychological Works* (Standard Edition), Vol.18, p. 107. (Group Psychology and Analysis of the Ego), Hogarth Pr., London, 1971.
9. Freud, S., *Complete Psychological Works* (Standard Edition), Vol. 22, p. 63. (New Introductory Lectures on Psychoanalysis).
10. Crick, Bernard., *In Defence of Politics*, pp. 47-48. Penguin, 1964.
11. Simmel, Georg., *Conflict and the Web of Group Affiliations*, Free Pr., New York, 1955.

คำอธิบายชื่อคนและศัพท์เฉพาะ เพิ่มเติม

- *1 **รูธ เบนเนดิกต์** (Ruth Fulton Benedict, 1887-1947) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เขียนหนังสือชื่อ “ดอกเบญจมาศกับดาบซามูไร” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยเกี่ยวกับคนญี่ปุ่น งานวิจัยนี้เบนเนดิกต์ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้ทำระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 งานเขียนที่สำคัญคือ “รูปแบบของวัฒนธรรม”
- *2 **วิธีการทางโปรเจคทีฟ** วิธีการทดสอบทางจิตวิทยาที่ให้ผู้รับการทดสอบดูเครื่องหมายและภาพที่มีความหมายไม่ชัดเจนแล้วบอกว่าเชื่อมโยงความคิดไปถึงอะไร แล้วจึงนำคำตอบนั้นมาวิเคราะห์เพื่อดูบุคลิกภาพของคนๆ นั้น วิธีการทดสอบแบบ Rorschach Test ที่ให้ดูหยดหมึกแล้วให้ตอบว่าเห็นเป็นอะไรก็เป็นวิธีหนึ่ง
- *3 **อะมะเอะรุ** คำกริยาของอะมะเอะ มีความหมายดังนี้คือ 1. กิริยาอ่อนของทารก 2. คาดหวังความรัก ความสนิทสนม และความเมตตาจากผู้อื่น 3. ทำตามใจตัวเอง
- *4 **ฟรีดา ฟรอมม์ ไรช์มานน์** (Frieda Fromm Reichmann, 1890-1957) ชาวยิวเกิดในเยอรมัน ภายหลังได้อพยพลี้ภัยมาซีไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกา เป็นจิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ มีชื่อเสียงทางด้านการศึกษาโรคสกีโซพรีเนียหรือโรคจิตเภทโดยใช้วิธีการบำบัดทางจิตในแนวจิตวิเคราะห์ งานเขียนที่สำคัญคือ “วิธีบำบัดทางจิตแบบโพลีทิพ”
- *5 **โรคสกีโซพรีเนีย** โรคจิตชนิดหนึ่ง คนไข้จะมีอาการแยกตัวเองออกไปจากความเป็นจริง

- *6 **ดอกเตอร์ ฮะยะกะวะ** (S.I. Hayakawa, 1906-1992) นักภาษาศาสตร์ชาวแคนาดาเชื้อสายญี่ปุ่น เป็นผู้นำทางด้าน “ทฤษฎีอรรถศาสตร์ทั่วไป” ในหนังสือชื่อ “ภาษาในพฤติกรรม” เขาได้เห็นความสำคัญของการเกิดรูปแบบของความคิดและพฤติกรรมตายตัวจากอิทธิพลของการโฆษณาจากสื่อมวลชนในชีวิตประจำวัน และได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและพฤติกรรมนั้นในแนวปรัชญา งานเขียนที่สำคัญคือ “ภาษาในพฤติกรรมและความคิด”
- *7 **โอะซะระงิ จิโร** (Osaragi Jiro, 1897-1973) นักเขียนนวนิยายและบทละครชาวญี่ปุ่น เริ่มงานเขียนเมื่อเข้าทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ งานเขียนที่สำคัญคือ “คุระมะเท็งงุ”, “ซามูไรแห่งอะโงะ”, “คืนถิ่น”, “ศตวรรษของจักรพรรดิ” และอื่นๆ
- *8 **โรคไซคัสตีเนีย** โรคประสาทชนิดหนึ่ง มีอาการกลัว กังวลใจ รู้สึกว่าตัวเองไม่ทัดเทียมคนอื่น อาจมีอาการกระสับกระส่าย ใจเต้นหรืออ่อนเพลีย
- *9 **โทะระวะระ** ภาวะที่อยู่ในอาการหลงใหล ยึดติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
- *10 **โมะริตะ โมะมะ** (Morita Shōma, 1874-1938) จิตแพทย์ชาวญี่ปุ่น เป็นผู้คิดค้นวิธีการรักษาคนไข้โรคซึมเศร้าชนิดที่ซุกซิม คือ วิธีการที่มีบรรยากาศแบบครอบครัว นักวิชาการรุ่นหลังเรียกว่า วิธีการรักษาโมะริตะ เป็นที่รู้จักในต่างประเทศด้วย งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานของโมะริตะ โมะมะ” มีทั้งหมด 7 เล่ม
- *11 **ปมเออดิปุส** (Oedipus Complex) เป็นความคิดพื้นฐานทางจิตวิเคราะห์อย่างหนึ่ง หมายถึงการรู้สึกผูกพันรักใคร่พ่อหรือแม่ที่เป็นเพศตรงข้ามกับตนเอง แต่ถ้าเป็นเพศเดียวกันกลับรู้สึกอิจฉาและอยากกำจัดออกไป ฟรอยด์ตั้งชื่อนี้ตามชื่อตัวละครเอกในตำนานเรื่องเออดิปุสของกรีก

- *12 **ฟรอยด์** (Sigmund Freud, 1856-1939) นักจิตวิทยาชาวออสเตรียเชื้อสายยิว เป็นผู้ริเริ่มการวิเคราะห์จิต ได้ศึกษาโลกของจิตไร้สำนึกซึ่งอยู่ในส่วนลึกของจิตใจ และสร้างทฤษฎีที่เป็นระบบเกี่ยวกับโครงสร้างและการทำงานของจิตใจ ซึ่งมีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อวิชาจิตเวชศาสตร์ วิชาจิตวิทยา วิชาปรัชญา และวรรณคดี งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมงานเขียนของฟรอยด์” มีทั้งหมด 11 เล่ม
- *13 **การบูชาตัวเอง** (Narcissism) เป็นความคิดที่เกี่ยวข้องกับนาซิสซัสซึ่งเป็นเทพนิยายของกรีก เป็นความรู้สึกรักตัวเอง ฟรอยด์ใช้คำนี้เป็นชื่อรวมเรียกสภาพที่จิตใจมุ่งเข้าหาตัวเอง ไม่สนใจโลกภายนอก
- *14 **ไมเคิล แบลินท์** (Michael Ballint, 1896-1970) จิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ชาวยิว เกิดในบูดาเปสต์ ภายหลังได้ลี้ภัยไปอยู่ในเบอร์ลินและอังกฤษ ตามลำดับ ได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโรคจิตและการรักษาโดยให้ความสำคัญกับอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างแม่และเด็กในวัยทารกที่มีต่อชีวิต หลังจากนั้น งานเขียนที่สำคัญคือ “การถอยหลังที่มองจากทฤษฎีการรักษา”
- *15 **ความรักแบบผู้รับ** เป็นชื่อที่แบลินท์ใช้เรียกความปรารถนาความรักจากแม่ของทารกน้อย ตอนหลังได้ให้ชื่อความรักนี้ว่า “ความรักครั้งแรก” คำว่า “อะมะอะะรุ” ในภาษาญี่ปุ่นเป็นคำที่เหมาะสมที่สุดที่จะชี้ให้เห็นความต้องการพึ่งพาแบบเป็นผู้รับแบบนี้ ในภาษาตะวันตกไม่มีคำที่ตรงกับคำนี้
- *16 **วิลเลียม คอดิล** (William Caudill, 1920-1972) นักมานุษยสังคมวิทยาชาวอเมริกัน มีชื่อเสียงในการวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนไข้กับเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลโรคจิต ต่อมาได้ทำการวิจัยเปรียบเทียบเรื่องวัฒนธรรมและบุคลิกภาพของคนญี่ปุ่นและคนอเมริกัน ซึ่งได้รับยกย่องว่าเป็นผลงานที่มีคุณค่าแบบใหม่ เขาได้สำรวจดูความสัมพันธ์ระหว่างแม่และทารกอายุ 3-4 เดือนของทั้งสองประเทศอย่างเป็นระบบและละเอียดถี่ถ้วน ทำให้มองเห็นความแตกต่างของบุคลิกภาพพื้นฐานของประชาชนทั้งสองประเทศจากวิธีการ

เลี้ยงดูทารกที่แตกต่างกัน

- *17 **นะกะมุระ ฮะจิเมะ** (Nakamura Hajime, 1912-) นักวิชาการทางด้านปรัชญาอินเดียของญี่ปุ่น ได้ทำการวิจัยความคิดของอินเดีย จีน ญี่ปุ่น โดยใช้วิธีการเปรียบเทียบประวัติความคิด งานเขียนที่สำคัญคือ “วิถีของคนตะวันออก” “ประวัติความคิดอินเดีย” และอื่นๆ
- *18 **ความรู้สึกไร้ที่พึ่ง** เมื่อเด็กทารกหิวจะไม่สามารถสนองความต้องการของตัวเองได้ และไม่สามารถปกป้องตัวเองให้พ้นจากภัยอันตรายภายนอกได้ ต้องพึ่งพาคนอื่นทั้งหมด นี่เป็นต้นแบบของความรู้สึกไร้ที่พึ่ง และคิดได้ว่าเป็นความรู้สึกอยากอ่อน (อะมะเอะตะอิ) สภาพความรู้สึกไร้ที่พึ่งในผู้ใหญ่จะมีความอึดอัดไม่สบายใจอยู่ด้วย
- *19 **มารุยามะ มะซะโอะ** (Maruyama Masao, 1914-) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์และประวัติความคิดของญี่ปุ่น ในปี 1946 ได้เขียนหนังสือชื่อ “ตรรกวิทยาของลัทธิขัตตินิยมรุนแรงกับสภาพจิตใจ” ซึ่งมีอิทธิพลต่อวงการศึกษาด้านความคิดเป็นอย่างมาก งานเขียนที่สำคัญคือ “การวิจัยความคิดทางการเมืองของญี่ปุ่น” “ความคิดทางการเมืองปัจจุบันและพฤติกรรม”, “ความคิดญี่ปุ่น” และอื่นๆ
- *20 **โมะโมะตะโร** ชื่อตัวละครเอกในนิทานสำหรับเด็ก ถือกำเนิดจากลูกท้อ โมะโมะตะโรสามารถปราบยักษ์ได้สำเร็จ โดยมีบริวารที่เป็น สุนัข ลิง และ ไก่ฟ้า ร่วมด้วย
- *21 **เซ็งงะกุเร็น** องค์กรนักศึกษาของญี่ปุ่น
- *22 **เซ็งเกียวโต** องค์กรนักศึกษาฝ่ายซ้าย
- *23 **นะกะเนะ ชิเอะ** (Nakane Chie, 1926-) นักมานุษยสังคมวิทยาชาวญี่ปุ่น

ในปี 1946 ได้เสนอบทความชื่อ “การค้นพบโครงสร้างสังคมแบบญี่ปุ่น” ต่อมา ได้พิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “มนุษย์สัมพันธ์ของสังคมในแนวตั้ง” (Tateshakai no Ningenkankei) เป็นหนังสือขายดีในประเภทหนังสือทฤษฎีวัฒนธรรมญี่ปุ่น ยอดเยี่ยม

- *24 **ยะนะงิจิระ คุนิโอะ** (Yanagida Kunio, 1875-1962) ผู้ริเริ่มวิชาไฟคลอร์ของญี่ปุ่น ยะนะงิจิระได้เดินทางไปทั่วประเทศญี่ปุ่น รวบรวมตำนาน นิทานพื้นบ้าน และ ได้เขียนหนังสือชื่อ “โกะกะริฉิกิ” ซึ่งได้วิถุดิบจากการบันทึกการสอบถาม ชาวบ้านในหมู่บ้านอิวะกะฉิอิบะ ในจังหวัดมิยะซะงิ หนังสือเล่มนี้ถือเป็นจุด เริ่มต้นของวิชาไฟคลอร์ญี่ปุ่น หลังจากนั้นได้พิมพ์หนังสือชื่อ “อิชิกะมิมันโด” และ “โทโนะโมะโนะกะตะริ” งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานของยะนะงิจิระ คุนิโอะ” มีทั้งหมด 31 เล่ม เล่มพิเศษ 5 เล่ม
- *25 **กิริ** มีความหมายกว้างๆ ดังต่อไปนี้คือ 1. หลักศีลธรรมของสังคม 2. วิถีทาง ที่มนุษย์ควรปฏิบัติ 3. สิ่งที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นในการคบหาสมาคม เริ่มมีตั้งแต่ สมัยเอะโดะ
- *26 **นินโจ** ความรู้สึกตามธรรมชาติของมนุษย์โดยเฉพาะความรู้สึกในเรื่องรักสงสาร เอื้ออาทร
- *27 **มินะโมะโตะ เรียวเอน** (Minamoto Ryōen, 1920-) นักประวัติความคิด ญี่ปุ่น เขาได้หาสาเหตุสำคัญของความสำเร็จในความเป็นสมัยใหม่ของญี่ปุ่น ว่าอยู่ที่ลัทธิอิเอดะเหตุผลจากประสบการณ์ซึ่งมีรากฐานมาจากลัทธิขงจื้อในสมัย เอะโดะ และความเห็นใจตลอดจนความรู้สึกที่ลึกซึ้งในวัฒนธรรมญี่ปุ่น งานเขียนที่สำคัญคือ “ระบบความคิดที่เป็นเหตุผลในสมัยโทะกุงะวะ” “กิริกับ นินโจ” และอื่นๆ
- *28 **อัลแบร์ต กามูส์** (Albert Camus, 1913-1960) นักเขียนชาวฝรั่งเศส ได้รับ รางวัลโนเบลสาขาวรรณกรรมในปี 1957 เคยเข้าร่วมขบวนการต่อต้านระหว่าง

สงครามโลกครั้งที่ 2 หลังสงครามโลกได้ตกเกี่ยวกับซาร์ท นักปรัชญาลัทธิ
เอกซิสเทนเชียลลิสมเกี่ยวกับปัญหาทางด้านความคิดและการเมือง งานเขียน
ที่สำคัญคือ “คนนอก” “เพสต์” และอื่นๆ

- *29 **ฮงเกะ** บ้านที่เป็นศูนย์กลางของต้นตระกูล
- *30 **ไดอิท์ซุกะ** (Dōitsuka) ศัพท์เฉพาะทางด้านจิตวิเคราะห์ หมายถึงการพยายาม ที่จะเอาตัวเองเข้าไปรวมเป็นพวกเดียวกับคนอื่น และรับเอาคุณสมบัติ พิเศษและลักษณะภายนอกของคนๆนั้นเข้ามาโดยไม่รู้ตัว
- *31 **ลาฟคาดิโอ เฮิร์น** (Lafcadio Hearn, 1850-1964) เป็นนักเขียนและ นักวิชาการทางด้านวรรณคดีชาวอังกฤษ เดินทางมาญี่ปุ่นเมื่อปี ค.ศ. 1891 เคยสอนที่โรงเรียนมัธยมต้นมะทซุเอะ โรงเรียนมัธยมปลายที่ 3 มหาวิทยาลัย โตเกียว มหาวิทยาลัยวะเซดะ ได้สมรสกับสตรีญี่ปุ่นชื่อ โคเออิซุมิ เซทซุโกะ และเปลี่ยนสัญชาติเป็นญี่ปุ่น มีชื่อภาษาญี่ปุ่นว่า โคเออิซุมิ ยะกุโมะ เฮิร์น เขียนหนังสือเกี่ยวกับญี่ปุ่นทั้งที่เป็นความประทับใจในประเทศญี่ปุ่นและประวัติ ชีวิต งานเขียนที่สำคัญคือ “เรื่องผี” “วิญญาณญี่ปุ่น” และอื่นๆ
- *32 **หลู่ ซิน** (Lu Hsun, 1881-1936) นักวิชาการทางด้านวรรณคดีของจีน เคยศึกษา ที่ญี่ปุ่น เป็นบุคคลสำคัญในการเคลื่อนไหวของกลุ่มวรรณกรรมฝ่ายซ้ายตั้งแต่ ปลายทศวรรษที่ 1920 หลู่ ซิน เขียนทั้งนวนิยายและอื่นๆ ด้วย งานเขียนที่ สำคัญ เช่น “ชีวิตของอาคิว่า” “บันทึกคนบ้า” “หลงทาง” และอื่นๆ
- *33 **ซูเปอร์อีโก้** (Super ego) ศัพท์เฉพาะทางด้านจิตวิเคราะห์ ใช้เรียก คุณธรรมที่อยู่ในใจของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ได้จากการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่และ คำสอนของบุคคลสำคัญอื่นๆ
- *34 **อริสโตเติล** (Aristoteles, ก่อนคริสต์ศักราช 384-321 ปี) นักปรัชญากรีก สมัยโบราณ เคยศึกษากับพลาโตเมื่ออายุ 17 ปี ภายหลังได้ตั้งสถานศึกษาชื่อ ลิวเคอุม และกลุ่มพารีพาเทติก (Paripatetic) งานเขียนของเขาครอบคลุม

สาขาวิชาต่างๆ อย่างกว้างขวาง ทฤษฎีของเขาเป็นวิชาปรัชญาที่มีความสมดุล เน้นการสังเกตส่วนย่อย มีลักษณะเป็นระบบและเป็นแบบวิทยาศาสตร์ มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบันนี้ ผลงานที่สำคัญคือ “รวมผลงาน อริสโตเติล” รวมทั้งหมด 17 เล่ม

- *35 **อิริคสัน** (Erik H. Erikson, 1902-) เกิดที่แฟรงก์เฟิร์ต เดินทางไปสหรัฐอเมริกา ในปี 1939 ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาของเด็ก โดยใช้ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ เป็นพื้นฐาน เป็นที่รู้จักในเรื่อง ทฤษฎีโลฟไซเคิล ความคิดเรื่อง ไอดेंटิตี้ งานเขียนที่สำคัญคือ “วัยเด็กกับสังคม”
- *36 **ดีทริช บอนเฮอเฟอร์** (Dietrich Bonhoeffer, 1906-1945) นักวิชาการทางด้านศาสนานิกายลูเธอรันของเยอรมัน ได้ทำการต่อต้านฮิตเลอร์และนาซี ผ่านกิจกรรมในโบสถ์ของศาสนาคริสต์และมหาวิทยาลัย เขาถูกเนรเทศออกจากเบอร์ลิน ถูกห้ามพูดห้ามเขียน จนกระทั่งในปี 1943 จึงถูกจับกุม และถูกตัดสินประหารชีวิตในปี 1945 ทฤษฎีทางด้านคริสตจักรและคัมภีร์ไบเบิลของเขามีอิทธิพลต่อคริสตจักรและวิชาการศาสนาคริสต์ในสมัยต่อมาอย่างมาก งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานที่เลือกสรรแล้วของบอนเฮอเฟอร์” มีทั้งหมด 9 เล่ม
- *37 **ซุกุดะ เคอิอิชิ** (Sakuda Keiichi, 1923-) นักสังคมวิทยาชาวญี่ปุ่นผู้เสนอทฤษฎีคุณค่าแห่งการกระทำ ซึ่งทำให้เกิดทฤษฎีสำนักทางสังคม ทฤษฎีสังคมมวลชน เป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวคนญี่ปุ่นและวัฒนธรรมญี่ปุ่น งานเขียนที่สำคัญคือ “มามองวัฒนธรรมแห่งความอายอีกครั้ง” และอื่นๆ
- *38 **“อะอิท์ซุวะ ซุโกะมิ โอะมะเตะตะเออิ”** เป็นวิธีพูดที่ค่อนข้างประชดประชัน
- *39 **เอ็ดเวิร์ด แซปป์** (Edward Sapir, 1884-1939) นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับภาษาอเมริกันอินเดียน ในตอนแรกได้กล่าวว่า “ไม่

สามารถยอมรับความสัมพันธ์ของเหตุและผลของความเกี่ยวข้องระหว่างภาษากับสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และลักษณะนิสัยของชนชาติ” ตอนหลังได้นั้นถึง “ความสัมพันธ์ในรูปแบบประสบการณ์ของมนุษย์กับภาษา” ในงานเขียนที่มีชื่อเสียงชื่อ “การตั้งสมมุติฐานของแซปป์และวอร์ฟ” งานเขียนที่สำคัญคือ “ภาษา” และอื่นๆ

*40 **เอิร์นส์ท์ แคสสิเรอร์** (Ernst Cassirer, 1874-1945) นักปรัชญาในกลุ่มคานท์ใหม่ของเยอรมัน ได้ริเริ่มวิชาปรัชญาที่มีลักษณะเฉพาะตัว เน้นความสัมพันธ์ทางความคิดในฐานะวิชาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยใช้การวิจัยทางประวัติศาสตร์และหลักฐานในทฤษฎีเอปิสเทโมโลยี (Epistemology) เป็นตัวช่วย ภายหลังได้ลี้ภัยไปอยู่ที่สหรัฐอเมริกา งานเขียนที่สำคัญคือ “ปรัชญาของรูปแบบสัญลักษณ์” และอื่นๆ

*41 **วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์** (Karl Wilhelm von Humboldt, 1767-1835) นักการเมืองและนักการศึกษาของปรัสเซีย ภายหลังได้หันมาทำการวิจัยทางด้านวรรณคดีและภาษา เขากล่าวว่า “ภาษาของมนุษย์เป็นตัวสื่อระหว่างจิตใจกับธรรมชาติ เป็นพฤติกรรมที่ประยุกต์ปรากฏการณ์ให้เข้ากับรูปแบบของความคิด” และ “กิจกรรมทางภาษาก็คือจิตใจของชนชาติที่ต่างกัน = ผลของความพยายามที่จะสร้างภาษาในอุดมคติของลักษณะประจำชาติ” งานเขียนที่สำคัญคือ “เกี่ยวกับภาษาคาบิในเกาะชวา”

*42 **เบนจามิน แอล วอร์ฟ** (Benjamin La Whorf, 1879-1941) นักภาษาศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้ทำการวิจัยภาษาฮิบรู ภาษาแอซเทกของเม็กซิโก เครื่องหมายลับของอินเดียแดงเผ่ามายาในอเมริกากลาง ต่อมาได้ทุ่มเทให้กับการวิจัยภาษาไฮโปซึ่งเป็นภาษาของอเมริกันอินเดีย จากการค้นพบว่า “ภาษาคือสิ่งที่สร้างความคิดของมนุษย์พวกเรา และเป็นตัวกระตุ้น ควบคุมอย่างรุนแรงจากภูมิหลังแห่งสำนึกของพวกเรา” เขาได้เสนอ “ทฤษฎีความสัมพันธ์ของภาษา” ที่กล่าวว่า “ถ้าภูมิหลังทางด้านภาษาต่างกัน วิธีการมองข้อเท็จจริงก็ย่อมต่างกันด้วย” วอร์ฟเป็นที่รู้จักจากงานเขียนชื่อ “สมมุติฐานของแซปป์และ

วอร์ฟ” งานเขียนที่สำคัญคือ “ภาษา การคิด ความเป็นจริง”

- *43 **ราฟาพอร์ต** (David Rapaport, 1911-1960) เกิดในฮังการี เดินทางไปสหรัฐอเมริกาในปี 1938 ในการประชุมทางวิชาการวิชาจิตวิทยาแห่งสหรัฐอเมริกา ได้ตั้งกลุ่มย่อยอภิปรายเรื่องการสังเกตคนไข้และจิตวิทยาผิดปกติ เขาได้ทำความเข้าใจลักษณะนิสัยของบุคคลจากแง่มุมของจิตวิเคราะห์ ว่ามีผลอย่างมากต่อวิธีการตีความการทดสอบสภาพจิตใจด้วยวิธีการโปรเจกทีฟ นอกจากนี้เขายังเป็นที่รู้จักทางด้านงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการคิด
- *44 **ลอเรนซ์ คิวบี** (Laurence S. Kubie, 1896-1973) จิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ของสหรัฐอเมริกา เขาได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการทำงานของจิตในช่วงก่อนที่จะเกิดความสำนึก (ช่วงระหว่างความไร้สำนึกกับสำนึก เป็นส่วนที่ถ้าจะสำนึกก็สามารถสำนึกได้) งานเขียนที่สำคัญคือ “คู่มือสู่จิตวิเคราะห์”
- *45 **ซูซาน แลงเกอร์** (Susan Langer, 1895-1959) นักปรัชญาชาวอเมริกัน เป็นผู้ที่เห็นว่าหน้าที่ของการทำให้เป็นนามธรรมและเหตุผลมีความสำคัญทางรากฐานในพลังจินตนาการและความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจ และได้สร้างระบบสัญลักษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมา งานเขียนที่สำคัญคือ “ปรัชญาสัญลักษณ์” “ศิลปะคืออะไร”
- *46 **มะกูระ โคะโตะบะ** คำที่วางไว้ต้นคำ
- *47 **ฉิตะเกะ นิโก** กฎแห่งการปิดตัวเอง
- *48 **โมะริ อะริมะซะ** (Mori Arimasa, 1911-1976) นักวิชาการทางด้านวรรณคดีฝรั่งเศสและนักปรัชญาชาวญี่ปุ่น อาศัยอยู่ในฝรั่งเศสตั้งแต่ปี 1950 ได้แยกประสบการณ์แบบฮาวทู (how to) ออกจากประสบการณ์ที่ต้องการการทำให้เป็นภาษา และการทำให้เป็นสากลที่เกิดในชีวิตประจำวันโดยเด็ดขาด นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์แบบญี่ปุ่นเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะ “ฉันท-

เธอ” ร่วมกัน และจะเข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์แบบไม่เจาะจงว่าเป็นใคร และความสัมพันธ์แบบที่ไม่เอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องได้ง่าย โดยแสดงออกเป็น “ความสัมพันธ์แบบส่วนตัว” งานเขียนที่สำคัญคือ “งานวิจัยเกี่ยวกับเดคาร์ท” “ประสบการณ์กับความคิด”

- *49 **ซุซูกิ ดะอิเซะทซุ** (Suzuki Daisetsu, 1870-1966) นักการศาสนาในลัทธิเซ็น ในปี 1897 ได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเผยแพร่ความคิดที่ว่าสติปัญญาแบบตะวันออกช่วยคำจุนโลกไว้ได้มากกว่าลัทธิถือเหตุผลแบบตะวันตกทั้งนี้โดยเน้นที่ความคิดของลัทธิเซ็น งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานซุซูกิ ดะอิเซะทซุ” มีทั้งหมด 30 เล่ม เล่มพิเศษ 2 เล่ม
- *50 **โมะโตะโอะริ โนะรินะงะ** (Motoori Norinaga, 1730-1801) นักวิชาการทางด้านวรรณคดีคลาสสิกสมัยเอะโดะตอนกลาง และนักวิชาการทางด้านภาษาในตอนแรกตั้งใจจะเรียนทางด้านแพทยศาสตร์ ต่อมาได้รับอิทธิพลจากเคะอิชู จึงหันมาศึกษาทางด้านวรรณคดีคลาสสิก เช่น “เกินจิโมะโนะกะตะริ” ภายหลังจากได้พบกับ คะโมะโนะ มะบุงะ ทำให้หันมาสนใจการศึกษาคันคว่าทางด้านหนังสือโบราณ และเขียนหนังสือเรื่อง “การวิจัยเกี่ยวกับโคจิกิ” งานเขียนที่สำคัญคือ งานวิจัยเกี่ยวกับ “เกินจิโมะโนะกะตะริ” “โคะกินญู” และอื่นๆ
- *51 **คุกิ ญูโซ** (Kuki Shūzō, 1730-1801) นักปรัชญาของญี่ปุ่น เป็นผู้เริ่มทฤษฎีเวลาและทฤษฎีความบังเอิญจากจุดยืนทางปรัชญาเอกซิสเทนเซียลลิสม นอกจากนั้นยังมีบทบาททางด้านทฤษฎีศิลปะและทฤษฎีวรรณกรรมอีกด้วย งานเขียนที่สำคัญ คือ “โครงสร้างอิกิ” “ทฤษฎีศิลปะ” และอื่นๆ
- *52 **นิชิตะ** (Nishida Kitarō, 1870-1945) นักปรัชญาชาวญี่ปุ่น ได้รับยกย่องว่าเป็น “ผู้นำทางด้านปรัชญาของญี่ปุ่น” จากการวิจัยเรื่อง “การวิจัยเรื่องความดี” เขาได้พยายามนำประสบการณ์ทางลัทธิเซ็นมาทำให้การต่อต้านความสับสน การพัฒนาทั้งหลายมองเห็นชัดเจนขึ้นจากจุดยืนของประสบการณ์ (โดยตรง) บริสุทธิ์ในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวระหว่างตัวเองกับโลกภายนอก

งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานของนิมิตะ คิตะโร” มีทั้งหมด 30 เล่ม

- *53 **ทซูดะ โซกิชิ** (Tsuda Sokichi, 1873-1961) นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ จากงานวิจัยเรื่อง “การวิจัยความคิดของคณูปุ่นที่ปรากฏในวรรณคดี” และ การวิจัยประวัติศาสตร์เชิงตำนานสมัยเมื่อเริ่มเกิดระบบจักรพรรดิและสมัยนารา เขาได้ชี้ให้เห็นว่า “โคจิกิ” และ “นิฮนโอะกิ” เป็นงานเขียนในสมัยหลังที่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่าการปกครองของพระจักรพรรดิเป็นสิ่งถูกต้อง
- *54 **เคียวนุกุ เตะซุ** ใช้แสดงการขอบคุณเมื่อต้องรบกวนผู้อื่น หรือได้รับความกรุณาจากผู้อื่นอย่างมาก ความหมายตามตัวอักษรคือ รู้สึกเกรงใจและขอบคุณที่ได้รับความกรุณาอย่างมาก จนรู้สึกตัวเล็กลงมามาก
- *55 **อิตะมิจิริมะซุ** ใช้ในกรณีเดียวกับเคียวนุกุ ความหมายตามตัวอักษรคือ รู้สึกเกรงใจและขอบคุณที่ได้รับความกรุณาอย่างมากจนรู้สึกเจ็บปวดในใจ
- *56 **เจ้าเสื้อแดง** สมญาที่โบตซังตั้งให้เพื่อนร่วมงานคนหนึ่ง แปลจากคำว่า อะกะคะตซุ (Akashatsu)
- *57 **เจ้าลมภูเขา** สมญาที่โบตซังตั้งให้เพื่อนร่วมงานคนหนึ่งแปลจากคำว่า ยะมะอะระระนิ (Yamaarashi)
- *58 **พอล** (Paul, ไม่ทราบปีเกิด) ผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1 เป็นชาวยิว เป็นสมาชิกของพวกฟาริสีซึ่งเคร่งครัดในระเบียบแบบแผนมาก ตอนแรกได้ทำการกลั่นแกล้งคริสตศาสนิกชน วันหนึ่งกลับเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาคริสต์ และกลายเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ซึ่งถ่ายทอดคำสอนของพระเยซูให้กับผู้ที่ยังไม่มีความเชื่อ เขาถูกทรมานที่โรม จดหมายสิบสามฉบับที่เขียนในระหว่างนั้นได้กลายเป็นส่วนสำคัญของพระคัมภีร์ใหม่
- *59 **อ็อกัสติน** (Augustine, 354-430) บิชอปแห่งคริสตจักรแห่งโรม เขาพยายาม

ที่จะเข้าใจศาสนาคริสต์ โดยอ้างอิงถึงปรัชญาโบราณ โดยเฉพาะปรัชญาของ
พลาโต ความคิดริเริ่มที่เป็นตัวของตัวเองนี้มีอิทธิพลต่อโลกของความคิดใน
ยุโรปสมัยกลางอย่างเห็นได้ชัดเจน งานเขียนที่สำคัญคือ “คำสารภาพ”
“ดินแดนของพระเจ้า” “ทริทิทาเรียนิยม” และอื่นๆ

*60 **ลูเธอร์** (Martin Luther, 1483-1546) นักปฏิวัติศาสนาชาวเยอรมัน ได้เข้าร่วม
กับกลุ่มออกัสติน ภายหลังได้เป็นศาสตราจารย์ทางด้านคัมภีร์ไบเบิลในมหา-
วิทยาลัย งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานของลูเธอร์” มีทั้งหมด 36 เล่ม

*61 **เทรอลท์ซ์** (Ernst Troltsch, 1865-1923) นักปรัชญาศาสนา และนักปรัชญา
ประวัติศาสตร์ของเยอรมัน ในการศึกษาวิจัยทางด้านศาสนาคริสต์และปรัชญา
เขาได้สร้างวัฒนธรรมและโครงสร้างค่านิยมใหม่ขึ้น จากการนำสิ่งทั้งหลาย
ทั้งปวงทางประวัติศาสตร์และสมัยปัจจุบันมาประกอบกัน งานเขียนที่สำคัญ
คือ “ลัทธิประวัติศาสตร์กับการเอาชนะ”

*62 **มาร์กซ์** (Karl Heinrich Marx, 1813-1883) นักสังคมนิยมชาวเยอรมัน ได้ทั้ง
ผลงานที่ได้จากการมองการเมือง เศรษฐกิจ ปรัชญาแบบวัตถุนิยม ซึ่งเป็น
ผลงานเพื่อนำไปใช้ในการปฏิวัติทางลัทธิคอมมิวนิสต์ และสังคมนิยมของชนชั้น
กรรมาชีพ งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานมาร์กซ์และเอนเกล” มีทั้งหมด
40 เล่ม

*63 **นิทเช** (Friedrich Wilhelm Nietzsche, 1844-1900) นักคิดชาวเยอรมัน เขาได้
ชี้ให้เห็นความเสื่อมถอยทางด้านจิตวิญญาณของอารยธรรมยุโรป ความเป็น
ทาสของมนุษย์ภายใต้ลัทธิทุนนิยมและสภาพความจริงที่หลักศีลธรรมใน
ศาสนาคริสต์ตั้งอยู่อย่างสงบปราศจากความวิตกกังวลใดๆ ได้อย่างเจ็บแสบแหลม
และมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความคิดในเรื่องจริยธรรมที่ว่าด้วยมนุษย์เหนือมนุษย์อื่น
หรือ “ผู้ที่มีความเป็นเลิศเหนือมนุษย์” บนพื้นฐานของความคิดที่เรียกว่า “A
Will to Power” ความคิดนี้กล่าวกันว่าเป็นความคิดที่สนับสนุนลัทธิฟาสซิสต์
มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อความคิดในศตวรรษที่ 20 งานเขียนที่สำคัญคือ

“ฝั่งตรงข้ามของความปรารถนาดี” และอื่นๆ

- *64 **ซาร์ท** (Jean Paul Sartre, 1905-1980) นักเขียนและนักปรัชญาชาวฝรั่งเศส เริ่มการเป็นกานักเขียนจากนวนิยายเรื่อง “La nausee” นอกจากนั้นยังได้ออกหนังสือทางด้านปรัชญาชื่อ “ภาวะและอภาวะ” ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวิชาจิตวิทยาและปรัชญาสำนักปรากฏการณ์นิยม ในระหว่างที่ฝรั่งเศสอยู่ใต้การยึดครองของเยอรมัน เขาได้ออกวารสารรายเดือนชื่อ “Les Temps Moderns” เรียกกรองให้ปัญญาชนเข้ามามีบทบาททางการเมือง เป็นผู้นำของลัทธิเอกซิสเทนเซียลิสซึม ที่ไม่เชื่อว่า มีพระเจ้า ภายหลังได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซิสม เมื่อโซเวียตส่งกำลังทหารเข้าไปกดดันประเทศในยุโรปตะวันออก จึงได้เลิกนิยมโซเวียต งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมผลงานของซาร์ท”
- *65 **กฎแห่งความพึงพอใจ** ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่กล่าวว่า คนเราทำอะไรก็เพื่อสนองความพอใจของตัวเอง โดยอำนาจจิต (Id) หรือพลังแห่งความอยาก, กิเลส
- *66 **กฎแห่งความจริง** ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ที่กล่าวว่า ความจริงที่อีโก้ (Ego) หรือตัวเองรับรู้เป็นเรื่องของเหตุผล
- *67 **ไฮโปคอนเดรีย** (hypochondria) อาการอุปาทานว่าตัวเองเป็นโรค การห่วงหรือคึดมากเกินไปเกี่ยวกับสุขภาพของตัวเอง
- *68 **จี.เอ. ลาดี้** (G.A. Ladee, 1919-) จิตแพทย์ชาวฮอลแลนด์ เป็นที่รู้จักจากงานวิจัยเกี่ยวกับสาเหตุของโรคจิตและวิธีบำบัดทางจิต งานเขียนที่สำคัญคือ “โรคทางกายที่เกิดจากปัญหาทางจิตใจ”
- *69 **วัลเทอร์ ชูลเท** (Walter Shulte, 1910-1972) ชาวเยอรมันเกิดในเมืองแฟรงเฟิร์ต เป็นผู้นำทางด้านวิชาจิตเวชศาสตร์ของเยอรมันตะวันตกเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เสนอวิธีบำบัดทางจิตที่มองจากสถานภาพของผู้ป่วย

และพยายามที่จะกำจัดบรรยากาศที่หม่นหมองในโรงพยาบาลโรคจิตออกไป
งานเขียนที่สำคัญคือ “การรักษาทางจิตเวชศาสตร์ในโรงพยาบาล”
“การวิจัยวิธีบำบัดทางจิต”

- *70 **อาร์ สปีทซ์** (R., Spitz, 1887-1974) จิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ ชาว
สวิสเซอร์แลนด์ เกิดที่เวียนนา ภายหลังได้อพยพไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา
สปีทซ์ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของทารกกับความสัมพันธ์ระหว่างแม่
และทารก โดยเฉพาะได้ทำการวิจัยเรื่องความผิดปกติของทารกที่ต้องพราก
จากแม่เป็นเวลานาน นอกจากนั้นยังเป็นที่รู้จักในเรื่องการวิเคราะห์และสังเกต
ปรากฏการณ์ “อีโตะมิฉิริ” อย่างละเอียด งานเขียนที่สำคัญคือ “การสร้าง
ความสัมพันธ์ระหว่างแม่และเด็ก”
- *71 **ทอนนีส์** (Tonnie Ferdinand, 1855-1936) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน
ทอนนีส์ได้แบ่งสังคมออกเป็นสองแบบคือแบบเกมิชชาฟท์ (gemeinshaft :
สังคมที่ผูกพันกันด้วยความรู้สึกตามธรรมชาติ เช่น ครอบครัว หมู่บ้าน)
และเกเซลชาฟท์ (gesellschaft : สังคมที่ผูกพันกันด้วยผลประโยชน์ร่วมกันจาก
เจตนาที่เข้าร่วม เช่น บริษัท สหกรณ์ เมืองใหญ่)
- *72 **เคียวอะกุฉิงเกะอิโฉ** ภาษาอังกฤษเรียกว่า compulsive neurosis หมายถึง
อาการทุกประเภทที่แสดงออกมาในลักษณะผิใจตัวเอง
- *73 **โคโตยุมิน** คำนี้เมื่อเขียนเป็นภาษาญี่ปุ่นจะมีตัวอักษรจีนที่หมายถึงการ
เที่ยวเล่นหรือโอะโซะบิอยู่ด้วย
- *74 **ความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ** เมื่อลูกเอาตัวเข้าไปรวมเป็นพวกเดียวกับแม่
ในขณะที่ความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานจากความไว้วางใจระหว่างแม่และลูกยังไม่
ก่อตัวขึ้น อะมะอะซึ่งแต่เดิมจะมุ่งไปหาแม่ จะหันไปสู่เพศเดียวกันและ
เปลี่ยนเป็นความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศ

- *75 **เกสตัลท์** (gestalt) เป็นคำธรรมดาในภาษาเยอรมัน หมายถึง รูปร่างรูปแบบ คำๆ นี้มีความหมายพิเศษเมื่อเกิดกลุ่มทางวิชาจิตวิทยาที่เรียกว่าจิตวิทยา เกสตัลท์ขึ้นในศตวรรษที่ 20 เป็นกลุ่มที่ต่อต้านวิชาจิตวิทยาองค์ประกอบ พื้นฐานซึ่งมีมาในเยอรมันจนถึงปัจจุบัน สิ่งทีกลุ่มนี้ยืนยันก็คือ ประสาทในการรับรู้ของมนุษย์ไม่ใช่การรวมตัวกันของประสาทสัมผัสพื้นฐาน จากจุดนี้เอง ที่ทำให้ความสำคัญของเกสตัลท์ (รูปร่าง) ได้รับการยอมรับในทางวิชาการ การใช้คำว่าเกสตัลท์เพื่ออธิบายเกี่ยวกับความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศก็เพราะเหตุนี้ สิ่งทีเรียกว่าความรู้สึกในเชิงรักร่วมเพศนั้น มีเกสตัลท์ (รูปร่าง) เลื่อนรางไม่ชัดเจน “อะมะอะะ” ทำให้เห็นชัดเจนกว่า ในพจนานุกรมภาษาไทยบางฉบับ ให้ความหมายของเกสตัลท์ว่าคือ รูปแบบที่มีลักษณะซึ่งไม่สามารถได้มาจากการรวมตัวกันขององค์ประกอบ
- *76 **พลาโต** (Plato, ก่อนคริสตศักราช 427-347 ปี) นักปรัชญากรีกโบราณ เป็นศิษย์ของโสคราตีส และเป็นผู้ก่อตั้งアカเดมิ ความคิดของพลาโต คือ
 1. ทฤษฎีรัฐในอุดมคติที่ปกครองโดยนักปรัชญา
 2. ความรู้มาจากการระลึกได้
 3. ความแตกต่างระหว่างความรักแบบพลาโตนิคและความรักทั่วๆ ไป
 4. การให้ความสำคัญแก่ความจริงของสิ่งต่างๆ เป็นผู้ตั้งทฤษฎีอุดมคติ งานเขียนของเขาทั้งหมดอยู่ในรูปของการสนทนาโต้ตอบผลงานสำคัญคือ “คำสอนของโสคราตีส” “รัฐ” “ซิมโปเซียม”
- *77 **โยะฉิทซุเนะกับเบ็งเกะอิ** โยะฉิทซุเนะเป็นบุตรชายของโชกุนสมัย คามาคุระ ส่วนเบ็งเกะอิเป็นบริวารของโยะฉิทซุเนะ ทั้งสองคนรักใคร่สนิทสนมกันมาก
- *78 **โรคอุทซุ** ภาษาอังกฤษเรียกว่า depression หมายถึงอาการที่ไม่สามารถ รับการกระตุ้นใดๆ ทั้งสิ้น มีอาการซึม ความคิดเลื่อนรางหมดความกระปรี้กระเปร่า ไม่มีความคิดริเริ่ม เป็นอาการอย่างหนึ่งของโรคจิต
- *79 **โยะฉิทซุเนะ** (1159-1189) น้องชายของมินะโมะโตะ โยะริโตะโมะ ผู้ก่อตั้ง

คามาคูระบะกุฟู มีความสามารถในการสงครามมากจนเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป ตอนหลังได้เกิดการขัดแย้งกับโยะริโตะโมะผู้เป็นพี่ชาย และถูกฆ่าตายในที่สุด

- *80 **คุซุโนะกิ มะซะชิมิเงะ** (-1338) ซามูไรผู้มีความสามารถในสมัยกลาง (สมัยนัมโบะกุโช) เป็นฝ่ายสนับสนุนพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ทำการต่อสู้กับ อะชิกะเงะ ทะกะอุจิ ซึ่งเป็นฝ่ายต่อต้านพระเจ้าจักรพรรดิ ในที่สุดพ่ายแพ้ต่อ อะชิกะเงะและตายในการต่อสู้
- *81 **ซามูไร 47 คน** ซามูไรสมัยเอะโดะ ทั้ง 47 คนได้บุกเข้าโจมตีคฤหาสน์ของศัตรูที่กระทำการดูหมิ่นเจ้านายของตน เพื่อกอบกู้ศักดิ์ศรีของเจ้านาย เมื่อโจมตีแล้วได้ความท้อฆ่าตัวตายทั้ง 47 คน การกระทำของพวกเขาแสดงให้เห็นความจงรักภักดีต่อเจ้านาย
- *82 **ซะอิโง ทะกะโมะริ** (1827-1877) เป็นผู้นำคนหนึ่งในการปฏิวัติสมัยเมจิ ภายหลังได้พยายามฟื้นฟูสถานภาพของซามูไร เป็นสาเหตุให้ก่อสงครามเซะอินันขึ้น ในที่สุดต้องพ่ายแพ้ต่อรัฐบาลเมจิ จึงได้ความท้อฆ่าตัวตาย
- *83 **มอรัล แมซซิสม** (Moral Masochism) เป็นคำศัพท์เฉพาะทางด้านจิตวิเคราะห์ ใช้เรียกนิสัยที่ต้องการสิ่งที่เป็นการเสียผลประโยชน์ต่อตัวเอง เช่น ความล้มเหลว ความพ่ายแพ้ ความสูญเสีย เมื่อเกิดสิ่งดังกล่าวขึ้นก็จะปลอบใจตัวเอง แสดงให้เห็นการมีความสำนึกผิดที่ซ่อนอยู่
- *84 **การชำระล้าง** (Catharsis) เป็นความคิดที่อริสโตเติลตั้งขึ้นเพื่ออธิบายประโยชน์ของละครแบบโศกนาฏกรรม ละครจะทำให้ความรู้สึกอัดอั้นขัดข้องทั้งหลายถูกระบายออกมา เกิดความรู้สึกสบายใจ ความคิดนี้ภายหลังได้ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายผลของวิธีบำบัดทางจิตและจิตวิเคราะห์
- *85 **เรซเซนต์ทิเมนต์** (ressentiment) ความรู้สึกคับแค้น, คับข้องใจ

- *86 **คีร์เคกอร์ต** (Soren Aabye Kierkegaard, 1813-1855) นักคิดทางด้านศาสนาคริสต์ของเดนมาร์ก เขาได้วิพากษ์วิจารณ์ “แนวความคิดแบบสากล ไม่เอาความคิดของตัวเองเข้ามาเกี่ยวข้อง และแบบนามธรรม” แบบเฮเกล เน้นที่ “แนวความคิดแบบอิสระ เน้นความคิดของตัวเอง และการมีอยู่จริง” ซึ่งภายหลังได้มีอิทธิพลต่อวิชาปรัชญาในแนวเอกซิสเทนเชียลลิสม์และวิชาการศาสนาคริสต์อย่างมาก งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมงานเขียนของคีร์เคกอร์ต” มีทั้งหมด 21 เล่ม
- *87 **แมกซ์ เชเลอร์** (Max Scheler, 1874-1928) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ได้นำวิธีปรากฏการณ์นิยมมาใช้กับวิชาที่เกี่ยวกับเรื่องทางจิต จริยธรรม ปรัชญาทางด้านศาสนาคริสต์ ได้วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีญาณวิทยาของคานท์ และเน้นจุดยืนของวิชามนุษยศาสตร์แบบปรัชญาที่มีพื้นฐานอยู่ที่การมองโลกแบบแคธอลิก ผลงานสำคัญคือ “รวมงานเขียนของเชเลอร์” มีทั้งหมด 15 เล่ม
- *88 **คานท์** (Immanuel Kant, 1724-1804) นักปรัชญาชาวเยอรมัน เป็นผู้สร้างพื้นฐานวิชา ปรัชญาวิเคราะห์ โดยการรวมทฤษฎีเหตุผลและทฤษฎีประสบการณ์ไว้ด้วยกัน เขาได้วิจารณ์ว่า “เหตุผล” ซึ่งในสมัยใหม่ตอนต้นให้ความสำคัญอย่างมาก ไม่ได้ให้ความสนใจกับสิ่งที่อยู่ในภูมิหลังของโลกแห่งปรากฏการณ์ และได้ให้ความหมายใหม่ในเรื่องความตั้งใจของมนุษย์ อารมณ์อิสระเสรีภาพ รวมทั้งเรื่องการดำรงอยู่ของพระเจ้า ความไม่สูญสลายของวิญญาณ ผลงานสำคัญคือ “รวมงานเขียนของคานท์” มีทั้งหมด 18 เล่ม
- *89 **ไอดีตีตี** (Identity) เดิมเป็นศัพท์เฉพาะในวิชาปรัชญา จากอิทธิพลของอิริคสัน ในระยะหลังได้ถูกนำมาใช้ในวิชาจิตวิทยาทางด้านจิตวิเคราะห์ หมายถึงการรู้สึกสำนึกว่าตัวเองอยู่ในสภาพเดียวกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และแม้แต่ในอนาคต แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงก็ตาม ซึ่งก็คือการสำนึกว่าตัวของตัวเองคือตัวของตัวเองนั่นเอง
- *90 **ออร์แกไนเซชัน แมน** (organization man) สมาชิกขององค์กรหรือ

บริษัทใหญ่ๆ, สมาชิกที่เชื่อฟัง

- *91 **ออร์เตกา อี กาเซท** (José Ortega Y Gasset, 1883-1955) นักปรัชญาของสเปนได้รับอิทธิพลจากนิทเช เขาได้พิจารณาคุณภาพจิตวิญญาณของสมัยปัจจุบันจาก "ปรัชญาแห่งการมีชีวิตอยู่" และได้กล่าวว่ามนุษย์ในปัจจุบันจะต้องเอาชนะเหตุผลและอุดมคติ ฟังพากการมีชีวิตอยู่แบบธรรมชาติ วัฒนธรรมศิลปะ จริยธรรมก็ควรจะถูกนำมาปรับใช้พลังแห่งชีวิตและจิตวิญญาณ งานเขียนที่สำคัญคือ "รวมงานเขียนของออร์เตกา"
- *92 **ดร.ธีโอดอร์ ลิดซ์** (Dr. Theodore Lidz, 1910-) จิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ของสหรัฐอเมริกา ได้รับรางวัล ฟรีดา ฟรอมม์ โรชมันน์ ครั้งที่ 1 ในการประชุมทางวิชาการทางด้านจิตวิเคราะห์ของสหรัฐอเมริกา จากการที่ได้อุทิศตัวให้กับการรักษาโรคสกีโซฟรีเนีย เขาได้ใช้เวลา 10 ปีในการสำรวจดูอิทธิพลของความสัมพันธ์ภายในครอบครัวที่ผิดปกติที่มีต่อการเกิดโรคสกีโซฟรีเนีย โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่ผิดปกติระหว่างสามีภรรยาจะมีอิทธิพลต่อลูก งานเขียนที่สำคัญคือ "โรคสกีโซฟรีเนีย ครอบครัว บัจเจกชน"
- *93 **เฮเกิล** (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831) นักปรัชญาของเยอรมันเป็นผู้ตั้งวิชาปรัชญาวิภาษวิธี (dialectic) ซึ่งนำไปสู่จิตสมบูรณ์ที่ควรพิจารณาธรรมชาติของโลก ประวัติศาสตร์ จิตใจ ในฐานะของกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาที่ต่อเนื่อง หลักการเคลื่อนไหวของปรัชญาวิภาษวิธีซึ่งใช้ "ธีสิส, แอนติธีสิส, ซินธิสิส" (thesis, antithesis, synthesis) เป็นพื้นฐานภายหลังได้มีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง เริ่มตั้งแต่ลัทธิมาร์กซิสม
- *94 **สมัยเรอเนซซองส์** (Renaissance) สมัยแห่งการฟื้นฟูศิลปวิทยาในทวีปยุโรปในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-16
- *95 **เมฟิสโทเฟลิส** (Mephistopheles) ปีศาจผู้เป็นเจ้าของแห่งวิญญาณของเฟาสต์ (Faust)

- *96 **ตันแปะก๊วย** นักศึกษาพูดถึงตันแปะก๊วยเพราะในมหาวิทยาลัยโตเกียวมี ต้นไม้ชนิดนี้มาก
- *97 **เฟเดิร์น** (Paul Federn, 1871-1950) นักจิตวิเคราะห์ชาวยิวเกิดในเวียนนา เฟเดิร์นได้รับการสอนจากฟรอยด์โดยตรง ตอนหลังได้ลี้ภัยไปสหรัฐอเมริกา เป็นที่รู้จักจากการริเริ่มทดลองใช้วิธีการบำบัดทางจิตกับโรคจิต เช่น โรคสกีโซพรีเนีย
- *98 **ยุง** (Carl Gustav Jung, 1875-1961) จิตแพทย์เกิดในสวิสเซอร์แลนด์ เป็นผู้แบ่งจิตไร้สำนึกออกเป็นจิตไร้สำนึกส่วนบุคคลและจิตไร้สำนึกแบบสากล และได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเทพนิยาย นิทานโบราณ ความฝัน ในฐานะที่เป็นเรื่องราวที่มีเนื้อหาแบบสากล ความคิดที่สำคัญของเขาคือ “แม่พิมพ์” ซึ่งอยู่ในฐานะของสัญลักษณ์ในจิตไร้สำนึกแบบสากล งานเขียนที่สำคัญคือ “ตัวตนกับจิตไร้สำนึก” “รูปแบบของจิตวิทยา I, II” และอื่นๆ
- *99 **แร็งค์** (Otto Rank, 1844-1939) นักจิตวิเคราะห์ของออสเตรีย มีชื่อเสียงในทฤษฎี “บาดแผลจากการคลอด” ที่กล่าวว่า การแยกออกจากตัวแม่ของทารกเมื่อคลอดออกมาจากท้องแม่ เป็นต้นแบบของความวิตกกังวลที่จะเกิดขึ้นในกระบวนการเจริญเติบโตหลังจากนั้น
- *100 **เฟเรนซี** (Sandor Ferenczi, 1873-1933) จิตแพทย์ทางด้านจิตวิเคราะห์ เกิดในฮังการี เป็นผู้ตีพิมพ์ทฤษฎีฟรอยด์ และเป็นที่รู้จักในเรื่องเทคนิคแบบยืดหยุ่นและให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้การรักษาและผู้ป่วย
- *101 **มาร์คัส** (Herbert Marcuse, 1892-1979) นักปรัชญาสังคมเกิดในเยอรมัน ภายหลังได้ลี้ภัยนาซีไปอยู่ในสหรัฐอเมริกา ได้ศึกษาลัทธิมาร์กซิสท ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ แล้ววิจารณ์ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมแห่งการควบคุมในปัจจุบัน ยืนยันที่จะปฏิเสธระบบสำเร็จรูป และปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระ ทฤษฎีการปฏิวัติแบบลัทธิสังคมนิยมแบบยูโรเปียของเขาได้รับ

การยกย่องว่าเป็นหลักทฤษฎีในการต่อต้านของนักศึกษาในช่วงทศวรรษที่ 1960 งานเขียนที่สำคัญคือ “เหตุผลกับการปฏิวัติ” และอื่นๆ

*102 **โอะตะ มะโกะโตะ** (Oda Makoto, 1932-) นักเขียน นักวิจารณ์ นักต่อต้าน สงครามชาวญี่ปุ่น ในปี 1965 ได้ก่อตั้งเบะเฮะอิเร็น หรือองค์กรสันติภาพ ในเวียดนาม เพื่อต่อต้านสงครามเวียดนามขึ้น

*103 **กูด ซามาริตัน** (Good Samaritan) ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือหรือแสดงความ เห็นอกเห็นใจผู้อื่นที่กำลังได้รับความทุกข์ยาก ในนิทานเปรียบเทียบของ ศาสนาคริสต์ คือ ชาวซามาเรียในคำอุปมาของพระเยซู เป็นผู้มิได้เมตตาต่อ เพื่อนมนุษย์ ให้ความช่วยเหลือต่อผู้ตกทุกข์ได้ยาก

*104 **การปฏิเสธ** การปฏิเสธสิ่งที่เกี่ยวข้องและสิ่งที่ไม่สะดวกกับตัวเองโดยไม่รู้ตัว

*105 **ลีไวท์** (Levite) สมาชิกของชนเผ่าลีไว หรือ เลวี (Levi) ซึ่งเป็นชนเผ่า หนึ่ง ใน 12 เผ่าของอิสราเอล มีหน้าที่รับใช้พระเจ้า ปฏิบัติพิธีกรรมต่างๆ ทาง ศาสนาในพระวิหารตั้งแต่สมัยโบราณ

*106 **โพลีมอร์ฟัส เพอร์เวอร์ชัน** (Polymorphous perversion) สิ่งที่ทำกร ขอบทำตามธรรมชาติ เช่น ชอบดูคนนี้ เล่นอุจจาระปัสสาวะ หรือชอบแอบมอง เปลือยกาย จับอวัยวะสืบพันธุ์เล่น เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่แล้วยังชอบทำสิ่งเหล่านี้ โดยเจตนาถือว่ามีความต้องการทางเพศผิดปกติ คำๆนี้หมายถึงการมีความ ต้องการทางเพศนี้แต่กระจายอยู่แล้วในวัยทารก แต่ยังไม่แยกออกจากปรากฏ การณ์ทางสรีระออกมาให้เห็นเป็นความต้องการทางเพศ

*107 **คิมูระ บิน** (Kimura Bin, 1931-) นักวิชาการทางด้านสาเหตุของโรคจิต ชาวญี่ปุ่น เป็นผู้สร้างความคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัวเกี่ยวกับการแยกออกจาก กันและความหมายระหว่าง “ตัวเอง” กับ “ผู้อื่น” และ “ตัวเอง” กับ “ตัวเอง” ความคิดนี้มุ่งไปสู่ทฤษฎีออนโทโลยีแบบวิชาปรัชญา เขาได้รับแรงกระตุ้นจาก

นักปรัชญาชาวเยอรมันชื่อไฮเดกเกอร์ (Heidegger) ในเรื่อง “ความแตกต่างทางทฤษฎีออนโทโลยี” และความคิดในเรื่อง “สถานที่” ของนิมิตะ คิตะโร งานเขียนที่สำคัญคือ “ปรากฏการณ์นิยมของโรดสกีโซฟรีเนีย”, “ตัวเอง, ช่องว่าง, เวลา”, “โรดสกีโซฟรีเนียกับคนอื่น” และอื่นๆ

*108 **คาฟกา** (Franz Kafka, 1883-1923) นักเขียนชาวเชคโกสโลวาเกียเชื้อสายยิว เขียนหนังสือเป็นภาษาเยอรมัน เป็นผู้บุกเบิกวรรณกรรมแนวเอกซิลเทินเซียลลิสม์ เขาเขียนถึงการไม่มีพระเจ้า การสูญเสียของมนุษย์สัมพันธ์ ความท้อแท้ ความวิตกกังวล โดยใช้วิธีแบบเซอร์เรียลลิสติก (surrealistic) งานเขียนที่สำคัญคือ “แปลงกาย”, “ปราสาท” และอื่นๆ

*109 **ฌาก ฌาก รูซโซ** (Jean Jacques Rousseau, 1712-1778) นักคิดของฝรั่งเศส เป็นผู้ต่อต้านการให้ความสำคัญต่อเหตุผลในสังคมอารยธรรม และเรียกร้องให้กลับไปสู่ธรรมชาติ ให้ความสำคัญต่ออารมณ์ความรู้สึก อีกด้านหนึ่งเขาได้ประกาศหลักการปฏิวัติซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของประชาชน งานเขียนที่สำคัญคือ “ทฤษฎีว่าด้วยกำเนิดความไม่เสมอภาคของมนุษย์”, “สัญญาประชาคม”, “เอมิล” และอื่นๆ

*110 **จอร์จ ซิมเมล** (George Simmel, 1858-1918) นักสังคมวิทยาของเยอรมัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านศิลปะ วรรณคดี ปรัชญา การศึกษาอย่างกว้างขวางทางด้านวิชาสังคมศาสตร์ เขาได้วิจารณ์วิชาสังคมศาสตร์ทั่วไปที่มีลักษณะแบบวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์และสารานุกรมว่าเป็นการเน้นความรู้มากเกินไป เขายืนยันว่าควรให้ความสำคัญต่อ “รูปแบบของความสัมพันธ์ที่มีต่อกันของมนุษย์” หรือที่เรียกว่า วิชาสังคมศาสตร์ที่เน้นรูปแบบ งานเขียนที่สำคัญคือ “รวมงานเขียนของซิมเมล” มีทั้งหมด 12 เล่ม

ระบบการถอดอักษรภาษาญี่ปุ่น

ในการแปลหนังสือเล่มนี้ ผู้แปลได้ใช้ระบบการถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของอาจารย์สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น (ผศ.ดร. กัลยาณี สีสสุวรรณ, ผศ.สุชาติ สัตยพงศ์, ผศ.เสาวลักษณ์ สุริยวงศ์ไพศาล) อาจารย์ภาควิชาภาษาศาสตร์ (ผศ.ดร.สุภาพร ลักษณะนิยานวิน) และอาจารย์ภาควิชาภาษาไทย (ผศ.ดุษฎีพร ชำนิโรตคานต์) คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหลักในการเขียนคำภาษาญี่ปุ่นออกมาเป็นภาษาไทย

ส่วนคำที่ใช้กันจนเป็นที่แพร่หลายแล้วเช่น โตเกียว เกียวโต โอซากา ซามูไร เมจิ ก็จะใช้ตามความนิยมเช่นเดิม และเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจระบบการถอดอักษรนี้ ซึ่งเป็นระบบที่กำหนดการถอดอักษรภาษาญี่ปุ่นที่เขียนเป็นอักษรโรมัน (โรมะจิ) เป็นอักษรไทย จึงขอยกตารางเปรียบเทียบมาให้ดูดังต่อไปนี้

สระ

อักษรโรมะจิ

อักษรไทย

(สระเสียงสั้น, สระเสียงยาว)

a, ā	อะ, อา
i, ii	อิ, อี
u, ū	อุ, อู
e, ē	เอะ, เอ
o, ō	โอะ, โอ
-ya, yā	เอียะ, เอีย
-yu, yū	อิ้ว, อี้ว
*-yo, yō	เอียว, เอียว

พยัญชนะ

อักษรโรมัน	อักษรไทย
p เมื่อเกิดต้นคำ เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	พ ป
b	บ
m	ม
f	ฟ
w	ว
t เมื่อเกิดต้นคำ เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	ท ต
*ts	ทฺ
ch	ช
d	ด
n	น
n (ที่เป็นพยัญชนะก่อนพยางค์ทำหน้าที่คล้ายตัวสะกด) เมื่อเกิดหน้า p, b, m เมื่อเกิดหน้า k, g, w เมื่อเกิดที่อื่น ๆ	ม ง
n' (ทำหน้าที่เป็นตัวสะกดและตามด้วยสระ)	น
s	ซ
*sh	ฌ
*z	ส
j	จ
r	ร
y	ย

อักษรโรมัน

k เมื่อเกิดต้นคำ

เมื่อเกิดที่อื่น ๆ

g เมื่อเกิดต้นคำ

เมื่อเกิดที่อื่น ๆ

h

อักษรไทย

ค

ก

ก

ง

ฮ

แนะนำหนังสือ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

การเกษตรญี่ปุ่นจะอยู่รอดหรือไม่ ?

แปลโดย : ดร.สิดานนท์ เจษฎาพิพัฒน์

แปลจาก : Can Japanese Agriculture Survive ?

ผู้แต่ง : Takekazu Ogura

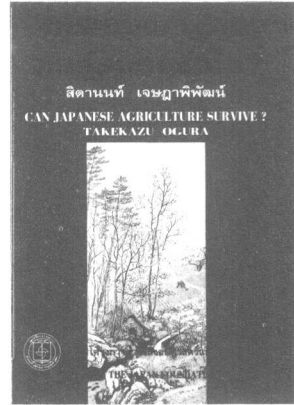
พิมพ์เมื่อ พฤษภาคม 2537

จำนวนหน้า 568 หน้า (ขนาด 8 หน้ายก)

ราคา 375 บาท

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด

โทร. 466-0519

การเงินและการธนาคารในประเทศญี่ปุ่น

แปลโดย : ดร.สมพงษ์ อรพินท์

แปลจาก : Money and Banking in Contemporary Japan

ผู้แต่ง : Yoshio Suzuki

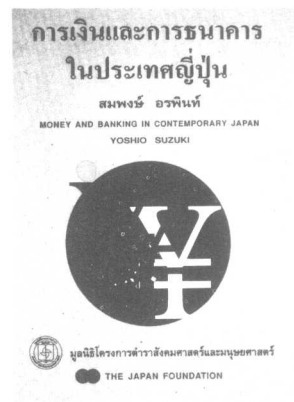
พิมพ์เมื่อ พฤษภาคม 2537

จำนวนหน้า 256 หน้า (ขนาด 8 หน้ายก)

ราคา 175 บาท

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทสามัคคีสาร (ดอกหญ้า) จำกัด

โทร. 466-0519

อะมะเอะ : แก่นแท้จิตใจคนญี่ปุ่น

“อะมะเอะ” เป็นทฤษฎีทางจิตวิทยาที่ศาสตราจารย์ นายแพทย์ โตะอิ ทะกะเอะโอะ สร้างขึ้นเพื่อที่จะเข้าถึงจิตใจคนญี่ปุ่นจากความเชื่อที่ว่า ภาษาจะสามารถแสดง ลักษณะประจำชาติของชนชาติใดชาติหนึ่งได้ดีที่สุด

“อะมะเอะ” หมายถึงความรู้สึกของทารกน้อยที่ต้องการความอบอุ่นจากอ้อมอกแม่ ความปรารถนาที่จะได้รับความรัก และไม่ต้องการที่จะพรากจากแม่ เป็นความรู้สึก ที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพ ความคิด และวัฒนธรรม ในหมู่คนญี่ปุ่นจนตลอดชีวิต

ทำไม?

เมื่อนักศึกษามหาวิทยาลัยโตเกียวประท้วงและยึดมหาวิทยาลัยไว้ พวกเขากลับซุบซิบว่า “คุณแม่ อย่าห้าม ดันแแม่ก้วยกำลังจะร้องไห้”!

ทำไม?

คนญี่ปุ่นจึงกลัวในการที่จะเกี่ยวข้องกับผู้อื่น มักอายหน้าแดง ไม่กล้าสบตาผู้อื่น กังวลในเรื่องความอัปยศณ์ของตัวเอง กลัวในเรื่องกลิ่นตัวของตัวเอง ฯลฯ

ทำไม?

คนญี่ปุ่นต้องทำงานเป็นกลุ่ม อยู่ร่วมเป็นกลุ่ม จนกลายเป็นว่า นี่คือนิสัยประจำชาติญี่ปุ่นที่ชาติอื่นไม่อยากเลียนแบบ แต่คนญี่ปุ่น—อยากหนีจากกลุ่ม